

Balogh Judit

A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében

**Erdélyi Tudományos Füzetek
254**

**Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása
Kolozsvár, 2005**

Megjelent

**a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
támogatásával**

**Felelős kiadó
Sipos Gábor**

ISBN 973-8231-48-5

TARTALOM

Előszó	3
A székely nemesség a történeti irodalomban	8
A székely társadalom 1562 előtt	14
A kollektív nemesség kérdése	19
A székelységnek életformájában leginkább a vármegyei nemességhez hasonlító rétege, a primor	24
Az 1562-es székely felkelés és az ezt követő segesvári határozatok hatása a székely nemesség fejlődésére	38
A székely nemesség az 1562-es felkelés után	42
A székely nemesség a 17. század elején	63
A székely nemesi társadalom Bethlen Gábor fejedelemsége alatt	79
Székely jobbágytartók Bethlen Gábor fejedelemsége idején	92
Székely nemesi családok birtokadományai illetve nemesítések Bethlen Gábor fejedelemsége idejéből a Királyi Könyvek alapján	94
A Bethlen Gábor fejedelemsége ideje alatt a Királyi Könyvekbe feljegyzett nemesítések, adományok székenkénti megoszlása	98
Családi kapcsolatok a székely nemességen belül Bethlen Gábor fejedelemsége idején	99
Hivatalviselő székely nemesek Bethlen Gábor fejedelemsége alatt	101
A leváló székely nemesség és a székely közösség viszonya Bethlen Gábor uralmának ideje alatt	105
A székely nemesség és a vallási hovatartozás kérdése	110
Összegzés	114
Appendix	118
Primorok a Basta-féle összeírás alapján 1602–1603-ból	118
Primorok és jobbágytartók az 1614-es lustra alapján	125
Irodalom	205
Bibliográfia	211
Névmutató	212

Előszó

A 15–16. század fordulóját a székely társadalom úgy érte el, mint egy rendkívül zárt entitás, a Magyar Királyság sokszínűségéhez és a különböző részeket jellemző fejlődésbeli különbségekhez képest is rendkívül archaikus egysége, társadalmi csoportja. A 16. századra is átható módon megformázódott az a közös tudás, amely szerint a székely társadalomhoz tartozó úgy határozta meg saját identitását, ahogyan ezt a külvilág is tette: a székely társadalom egyúttal nemes székely társadalom is volt, a székelységhez tartozás egyet jelentett egy kollektív nemesség birtoklásával. A középkor során a Magyar Királyság területén több hasonló funkciót betöltő társadalmi szerveződés létezett. Ilyenek voltak a jászok, a kunok, és ide sorolhatjuk a 16. században szerveződött hajdúságot is.¹ Valamennyi közös jellemzője, hogy katonáskodó csoportok voltak, sajátos jogokkal. Amíg azonban a többiek esetében jól látható a feudális társadalomba való betagozódás folyamata, addig a székelység nagyon sokáig képes volt megőrizni sajátosságait, különleges kiváltságait és archaikusnak, vagy legalábbis egyedinek tekinthető társadalmi tagozódását. Noha a 16. századtól folyamatosan érték a hatalom részéről olyan hatások, melyek ezen sajátosságok mérséklésére, megszüntetésére irányultak, a székely társadalom összetétele még 1848 körül is nagyjából ugyanazokat az arányokat mutatta, mint a 17. század legelején, azaz többé-kevésbé megőrizte egy szabad paraszti társadalom jellegzetességeit. Mint azonban ezt már többen megírták, így Egyed Ákos, Imreh István, Demény Lajos vagy Jakó Zsigmond, a székelység ekkor egyet jelentett a katonasággal. Amint a nemesség fejenkénti katonáskodása nemessége sajátossága volt, ugyanúgy a székelység mint kollektivitás tartozott az uralkodónak katonai szolgálattal, és annak fejében mint kollektivitás élvezte a nemességgel járó kiváltságokat. És bár a gazdasági tagolódás a székelységben is azt eredményezte, hogy a szegényebbek, különösen a gyakori háborúk idején, képtelenné váltak ellátni katonai kötelezettségüket, a közösségi gondolkodás és a személyes szabadság, valamint a jogi értelemben vett egyenlőség sarkalatos pontja maradt a székely identitástudatnak.

A székely társadalom alapvető egysége a faluközösség. Ha nem is ismerjük pontosan a székely letelepedés illetőleg letelepítés körülményeit, az világosan látható a falvak utca- és dűlőneveiből, hogy a falvak lakossága katonai egység is volt egyszersmind. A Csíkban a mai napig élő *feltíz*, *altíz* elnevezések, amelyek a települések egy-egy részét jelölik, megőrizték annak a gyakorlatnak az emlékét, amikor a székelység tízesekben és százasokban, azaz tízekben és századokban vonult hadba hadnagyai vezetése alatt. A falvak úgynevezett lőfőtelkekre voltak osztva, és a lőfőtelkek birtoklása biztosította a jogot a közösség életében való részvételre. Az úgynevezett lőfőtelkekhez járhattak a még a 17. században is gyakorolt nyíl- és húzások alkalmával a szántó- és egyéb területek. A székelység földje, minthogy a szokásjog szerint ösfoglalás útján szerezték, mentes volt minden királyi jogtól,² így volt biztosítva a székely közösség számára, hogy a területek akkor is a székelység birtokában maradnak, ha a birtokosuk fej- és jószágvesztésre ítéltetnék. A székely falu közösségének életét a jogszokás szabályozta, majd a késő-középkortól, kora-újkorától kezdődően megjelentek a falutörvények

¹ A hajdúság és a jászkunság kérdésére nincs módunk bővebben kitérni, csupán a problematikával foglalkozó művekre utalunk: RÁCZ I. 1969; RÁCZ I. 1969–1975; GYÁRFÁS I. 1885; KRING M. 1932.

² Királyi jogon itt és a későbbiekben is azt az uralkodói jogot értjük, amely szerint a földbirtok a család kihalása vagy fej- és jószágvesztés esetén a kincstárra száll. A királyi jog alóli mentesség az 1562-ben kiadott segesvári országgyűlési végzéseikig de jure érvényben volt, majd pedig a 17. század folyamán II. Rákóczi György fejedelemsége alatt szerezte vissza a székely közösség a mentességet.

is, amelyek írásba foglalták a korábbi gyakorlatot.³ A közösség ügyeit a választott testület intézte, amelybe a 16. századig a székelység mindhárom rendje – a főnépek, a lófők és a gyalogok – küldtek tisztviselőket.

A székely társadalom – vagy ahogyan magukat hívták, a *székely nemzet* – tagjai önmagukat mint a közösség tagját definiálták, méghozzá három szinten. Az első szint a helyi közösség, a falu szintje volt, a másik a szék, a harmadik pedig a székelység összességét jelképező székely nemzetgyűlés, amelyet katonai vagy egyéb szükséghelyzetben leginkább a székek között központi szerepet betöltő Udvarhelyszék valamely településén hívtak össze. A három szint működése biztosította a székely társadalom önrendelkezési szabadságát. Maguk választhatták tisztviselőiket, valamint peres ügyeiket is első fokon a falu bírása, majd a székbíró, ezután pedig az egész székelység által választott bírák előtt intézték. A bírói tiszt mellett a hadnagy vagy kapitány szerepe volt a legfontosabb, sőt a kapitány a 17. századig rangban és tekintélyben mindenképpen a bírók előtt állott.

A tisztségek betöltéséhez szükséges anyagiak hiánya azonban az elszegényedett székelyek közül sokak számára lehetetlenné tette mind a hadba vonulást, mind pedig a tisztségviselést. Ezért az 1506-os agyagfalvi székely nemzetgyűlést követően egyre kevésbé fordult elő az, hogy a legszegényebb, a gyalog rétegből származó bírakat választottak. A 16. század elején pedig már egyértelmű jelei mutatkoztak az egységes székely társadalmon belüli feszültségeknek. A székelység legnagyobb számú rendje még hosszú ideig a középréteg, a lófő-primipilusi réteg maradt, azonban megindult és egyre erőteljesebbé vált a kiszakadás ebből a közösségből. Ez a kiszakadás többirányú volt, és a megmaradó székely közösség rendkívül indulatosan reagált rá. Az átalakulás első komolyabb jelei a 15. században mutatkoztak, a folyamat azonban 17. századra gyorsult fel. A 16. század közepén az Erdélyi Fejedelemség létrejötté erőteljesen gyorsította ezt a folyamatot, hiszen megnövekedtek a székelység katonai feladatai, sőt egyre nagyobb mértékben vonták be őket az adóterhek viselésébe is. A legdrasztikusabb változást szintén a fejedelmi hatalom „külső” beavatkozása hozta a 16. század során, amikor az 1562-ben kiadott segesvári országgyűlési végzések pontjainak értelmében megszüntette a székelység kollektív kiváltságainak nagy részét és kívülről igyekezett megváltoztatni a székely társadalom korábbi felosztását, addigi rendjét is.

Munkámban többek között azt vizsgáltam, hogy a 16–17. század első harmadában hogyan változott a székely társadalom különböző rétegeinek – leszakadóknak és megmaradóknak – az öndefiníciója, illetve hogy miként voltak jelen a különböző csoportok között azok, amelyekből létrejött a székely társadalmon belül nemesnek nevezett réteg. Ehhez három forráscsoportot használtam fel; a 17. század elején megszorodott székely lustra-jegyzékeket, a fejedelmek, leginkább Bethlen Gábor székely vonatkozású, különösképp nemesítő valamint adományozó okleveleit és a széki törvénykezési iratokat.

A 15–16. század során, sőt a 17. század elején is a székely társadalom még őrizte alapvető hármas tagolódását, amely a katonai jellegéből következett. Ez a hármas tagolódás valójában azonban egy kettes tagolódás volt, ugyanis a székelység 85 %-a beletartozott abba a két nagy csoportba, amely a székelységet alkotta. Az egyik az úgynevezett tisztviselő réteg volt, akik lóval katonáskodtak, és a tisztségeket betöltötték, a másik pedig a gyalogosok rendje. A tisztviselő rétegen belül létezett egy rendkívül szűk csoport, akik tekintélyük, később növekvő hatalmuk következtében a székelyek elsői voltak, őket leggyakrabban primoroknak vagy főnépeknek nevezték. Ez a klasszikus tagolás azonban a székely közösség önértelmezése, struktúrája, létmódja további, mélyebb vizsgálata szempontjából kevés információt hordoz, és ugyanígy nem tudjuk használni a nemes-jobbágy kategóriákat sem. A székely nemesség

³ IMREH I. 1973. passim.

kialakulásának vizsgálatára tett kísérleteim során vált világossá, hogy mindazon kategóriák, amelyekkel a történetírás hagyományosan dolgozik, csak kevésbé teszik lehetővé a székely közösségek⁴ mélyebb elemzését. Ez azonban nem a ma kutatójának problémája csupán, ugyanígy értetlenül álltak a székelység sajátosságai előtt azok a tisztviselők is, akik a 17. században fejedelmi parancsra úgynevezett lustra-jegyzékeket készítettek a székely székekben. Ezek az összeírások megpróbálták kategóriákba sorolni a székelységet, elsősorban a katonáskodásra való alkalmasság megállapítása szempontjából. A jegyzékek tartalmazzák a falu felnőtt lakosságát, az özvegyeket vagy a fiúgyermeket. Az 1634–1635-ben készült lustra tartalmazza a lovak számát is, ami alapvetően lovas katonáskodó népesség esetében feltétlenül szükséges.

A többi, általam vizsgált lustra inkább a székely társadalmat térképezi fel, felsorolva a nemesi vagy primori, lófői és gyalogréteget, valamint az úgynevezett jobbágyi csoportot is. A jobbágyi kategória azonban esetünkben meglehetősen keveset mond, ugyanis a székely jobbágy jószerivel egyetlen, a klasszikus jobbágyságot jellemző sajátossággal sem rendelkezik.

Ahhoz tehát, hogy bármi többet mondjunk a székelységről, más viszonyrendszereket és kapcsolódási pontokat is kell találnunk. Kézenfekvőnek tűnik a közösség vizsgálata, illetve a közösséghez tartozás kritériumainak az elemzése. Úgy tűnik ugyanis, hogy a székely, a kollektivitásból következően, önmagát mint a közösség részét gondolja el. Ennek első szintje a faluközösség. Mint már említettem, a székely letelepedést is a hagyomány a faluközösségek szintjén értelmezte. A közösség szervezőereje a faluközösség, amely jogilag egyenlő katonákból áll. Hadba vonulás esetén a székely a falubelijeivel együtt vonult hadba, és vezetője a katonai parancsnok, a székely hadnagy volt. A periratokból azt mondhatjuk, hogy a legfontosabb esemény a hadi vállalkozás vagy hadi szemle volt, a székelyek életének eseményei ezen alkalmak köré szerveződtek. Ha megpróbáljuk megállapítani, hogy ki vagy kik voltak a közösség vezetői, akkor azt találjuk, hogy a faluközösség két vezetőt választott, az egyik a bíró, a másik a hadnagy volt. Az egyik a polgári, a másik a katonai ügyek felelőse volt. A peres iratok azonban azt mutatják, hogy a bírónak nem, vagy csak ritkán volt hatalmi szava a székely faluközösségben. Jellemző példája ennek egy 1612-ből származó peres irat. Ebben Szentalmási László György hívta perbe a szentábráni bírót, Kedey Pált, azzal az indokkal, hogy a falutól nyílföldet kért szerzett lófő birtokához, és a falu ezt többszöri kérésre sem volt hajlandó neki megadni. A bíró válasza az igazán érdekes, aki válaszul elpanaszolja, hogy a falu neki sem adott még nyílföldet.⁵ Ezen a mikroközösségi szinten olyan megtartó erők működtek, amiről jelen pillanatban még csak vázlatos elképzeléseink vannak. A közösség védte a régi rendet. A nyílföldekkel kapcsolatos legtöbb per arról szól, hogy a faluba újonnan érkezettet a közösség nemcsak nem látta szívesen, de az esetek nagy százalékában egyáltalán nem akarta megengedni, hogy részt vegyen a közösség életében teljes jogú tagként. A teljes jog itt a lófő-telek birtoklását és az ehhez kapcsolódó jogok gyakorlását jelentette. A székely közösség alapeleme, a falu tehát alapegysége volt az életnek és a katonáskodásnak is.

Az előbbieken azt láttuk, hogy a bíró nem jelentett valódi tekintélyt ebben a közösségben, legalábbis szava nem ért fel a katonai vezetőkével. A szervezőerő a források szerint egyrészt

⁴ Ezúton szeretném megköszönni Papp Klára értékes tanácsait, aki felhívta a figyelmemet arra, hogy a falu a jobbágyok esetében is összetartó erőként működött, hiszen itt is léteztek közös használatú földek, volt földközösség, és párhuzamot állapíthatunk meg a hajdúk és a kisnemesi közösségek esetében is. Igaz, hogy a székely közösség a 17. században nem tekinthető teljességgel egyedülállónak és példa nélkül valónak, ám a dolgozat célja elsősorban nem is a közösség unikális voltának bizonyítása, hanem a közösségi önértelmezés bemutatása.

⁵ KmOL, Protokollumok

az összetartozás nagyon mély közös tudata, másrészt pedig a katonai vezető volt. A lustrák sok esetben tartalmazzák a kitéfelt: Kapitánya/hadnagya mentette. A szavak jelentése az, hogy a székelyek egy-egy elhúzódo háború alkalmával bizonyos szívességeket tettek a katonai parancsnokoknak, akik ezért alkalmanként felmentették őket a hadba vonulás egyébként mindenkire érvényes kötelezettsége alól. Sajátos kapcsolódási pontok jöttek tehát létre a katonai vezetők és bizonyos, a katonai terheket nem vállaló székely családok között. Ez azonban nem hasonlítható a jobbággyi viszonyhoz, viszont bizonyos függőségek kialakulását eredményezte. Az önmagát katonaként definiáló székely közösség azonban érzékenyen reagált ezekre a kapcsolódásokra. A 17. század első harmadának peres iratai között jelentős számban találunk büntető pereket, illetve testi sértésekről beszámoló dokumentumokat. Közel annyi ilyen típusú pert találtam a székely törvénykezési iratok között, mint ahány birtok- vagy örökösödési pert. Az indulatoknak csupán részben magyarázata a katonai mivolt, a 17. Századot ugyanis a korábbi időszakkal összehasonlítva kiugró ez az arány. A jelenségre a források alapján egyik lehetséges magyarázatként kínálkozik a székelység rendkívül mobil volta. A klasszikus kategóriák annyira átjárhatóak, hogy a valóságról vajmi keveset mondanak el. Az összeírások legalábbis azt mutatják, hogy aki 1602-ben a nemesek között említetik, az sok esetben 1614-ben már csak a lófők között van összeírva, 1627-ben pedig a neve mellett megjegyzi, hogy „szolga mostan”. Az állandó katonáskodás nagyon sok rizikófaktorot épített a székelyek életébe. Egy-egy hadjárat után az összeírások⁶ egész falvak férfilakosságáról állítják, hogy *debilis*, azaz súlyosan sérült, esetleg béna. Ilyen körülmények között a kategóriák folyamatosan cserélődtek. A 15. századtól megjelenő sajátos székely jobbággyi kategória ugyanilyen bizonytalanságot mutat, a székely jobbággyok többsége ugyanis a *subiugati*, azaz fejekötött kategóriába soroltatott. Ezek azok, akiknek legtöbbje csupán a hadjáratok idejére kötötte magát jobbággyul, esetleg éppen a saját hadnaggyának, a hadjáratok végeztével azonban visszakövetelte saját szabadságát. Az iratok közül nem egy esetben találjuk azt, hogy adott időre szerződést kötöttek egymással a szolgálatra, utána azonban felszabadultak.

A nagy bizonytalanság és állandó változások biztosítottak egyfajta állandóságot, egyenlőséget is, hiszen bárkinek volt esélye a kiemelkedésre, és erre mindvégig találunk is példákat. A Királyi Könyvek tanúsága szerint jobbággyok nagy számban kaptak nemességet, lófőiséget. A vagyon azonban könnyen elveszíthető volt, mint ahogy az átlagéletkor is jóval alacsonyabb volt a szokásosnál. A mobilitás magában rejtette a felemelkedés vagy kiemelkedés lehetőségét is. Míg a közösség többsége féltékenyen őrizte a közösség kereteit, addig mások igyekeztek a közösségi jogait megőrizve többletjogosítványokat szerezni. Jellemzőnek mondható példa az 1610-es években a lófőből lett nemes, Lippai András esete, aki 1619-ben halt meg. Életéről és cselekedeteiről az 1620-tól kezdődő perekből kapunk tudósítást. Lippai, mivel fiúörökös nélkül halt meg, mindenét bizonyos Fancsali Jánosra hagyta, akit 1620 után három éven keresztül hat ízben pereltek be más-más személyek ugyanolyan okból. A vallomásokból kiderül, hogy Lippai András, mint katonai vezető, olyan tekintéllyel bírt a környezetében, hogy jelentős vagyonokat kért és kapott kölcsön, és soha senkinek nem adta meg az adósságát.

A kiemelkedés másik módja természetesen az erőszak volt. Az összeírásokban szereplő jobbággyként összeírtak bizonyos személyek esetében a jobbággyá válás indokaként a nemes erőszakosságát említik. Ha végignézzük a lustrákat, az erőszakosság nagyobb mértékben főleg arra a rétegre jellemző, akik éppen felemelkedni szándékoztak. Tipikus példa volt erre a székelységen belül a 17. században a viharos gyorsasággal felemelkedő Béli Kelemen vagy Ugron Pál, akik pár esztendő leforgása alatt emelkedtek a legtöbb jobbággyal rendelkező és legnagyobb birtokokkal bíró főemberek közé. A kiválás azonban lefelé is megtörténhetett. Aki jobbággyul kötötte magát, az valamiképpen sértette a közösség érdekeit. Megfigyelhető

⁶ A katonai összeírásokról, az úgynevezett lustra-jegyzékekről van szó.

ugyanakkor, hogy azt a székelyt, aki saját lófő-birtokáról szolgált valakinek, nem bántották. Ellenben ha valaki be akarta telepíteni egy faluba a saját jobbágját, annak ugyanúgy nem adtak nyílföldet, mint a vásárlás útján bekerülőnek, hiába pereskedett érte akár a saját ura is.

A legerősebb kötődés tehát, megint csak ezt láthatjuk, a falu közössége, majd a szék és végül a saját törvényeit meghozó székely nemzet. Aki a katonáskodó és földjét művelő, faluközösségben élő székelység rendjét megbontotta, az nemcsak szabályos erőszakot hívott ki maga ellen, de megeshetett, hogy elveszítette székely identitását is. Ez a folyamat két csoport esetében a legszembetűnőbb. Az első a városlakó székelyeké. A székelység, az előbb elmondottak alapján, hangsúlyozottan nem városlakó. Nagyobb települései, amennyiben a középkor során egyéb funkciójuk is volt, akkor az leginkább a szék összegyülekezési helye, adminisztratív központja szerepet töltötték be. A 15. században azonban Zsigmond jóvoltából sokan közülük olyan kiváltságokat szereztek, mint a szabad királyi városok, és ezen kiváltságok egy részét az erdélyi fejedelmek is megerősítették. A város azonban, attól kezdve, hogy városként kezdett viselkedni, kívül rekedt a jogok és kötelezettségek nagyon is szigorú rendszerén, magán a közösségen. A 16–17. század a székely városok számára a székkal szembeni állandó küzdelemben telt. A városlakó ugyanis nem kívánt fejenként katonáskodni, sem viselni a közösség terheit. A közösség pedig igyekezett visszatéríteni saját rendjébe. A legfejlettebbnek tekinthető Marosvásárhely a legtipikusabb példa erre, hiszen ott játszódott le a leggyorsabban ez a változás, és ott volt a legmélyrehatóbb, a legteljesebb a kiszakadás is. A 17. század marosvásárhelyi krónikása, a napló- és emlékiratíró Nagy Szabó Ferenc például, maga is székelyként, úgy írt a „székelyekről”, mint számára idegenekről, ha részvétellel is, de maga és köztük megtéve a distinkciót. A szintén marosvásárhelyi bíró, majd diplomata, Borsos Tamás pedig szabályos megvetéssel számolt be róluk, önmagát mintegy velük szemben definiálva. A székely város lakója tehát kívül került ezen a közösségen, és ugyanez történt azokkal is, akik – kb. tíz családról van szó – jelentősebb vagyona tettek szert, és az országos nemesekhez kezdtek hasonlítani. Ezeknek a családoknak a kiválása éppen a 17. században zajlott. Érdekes sajátosság, hogy magukat sem definiálták székelynek. Elég, ha Apor Péter *Metamorphosis*-ára gondolunk: úgy írt a székely szokásokról, mint amelyeknek ő nem része. A törvénykezési iratok tehát azt mutatják, hogy a 17. századra a kiszakadás folyamata meggyorsult, illetve voltak olyan csoportok, amelyek kiváltak. A kiválás több irányú, fölfelé, lefelé, sőt a városok esetébeni kiválás inkább oldalirányúnak mondható.

Jelen kötetben a felfelé kiváló székely nemesség létrejöttének egy állomását igyekszem megragadni, azt előzményeivel együtt bemutatni és elhelyezni az előbbieken felvázolt társadalmi mozgási folyamatokban. A 17. század végére néhány székely család grófi, illetve bárói címet kapott, és általánossá vált az uralkodói nemességadományozás is. Voltaképpen ez a század volt az egységesedő székely nemesség formálódásának az időszak. Dolgozatomban Bethlen Gábor fejedelemségének időmetszetére koncentrálok, azt igyekszik bemutatni, hogy a nagy fejedelem uralma alatt milyen állapotban van a formálódó székely nemesség, mennyire tekinthető leválónak a székely közösségen belül, mennyire tartozik a nemességhez és mennyire a székelységhez, házassági szokásaiban mennyire részesíti előnyben a többi székely nemest a vármegyei nemességgel szemben, illetve előnyben részesíti-e, mennyire vállal országos és mennyire székely közösségi tisztségeket, tehát hogyan szemléli önmagát és a közösség hogyan szemléli őt.

A székely nemesség a történeti irodalomban

A székely nemesség történetének kutatása meglehetősen szegényes múltra tekint vissza. Annak ellenére mondhatjuk ezt, hogy a székelység története a történetkutatás kezdeteitől az érdeklődés középpontjában volt.

A tudományos történetírás megindulása után nem sokkal megjelentek a székelységgel foglalkozó munkák. A 19. század nagy forráskiadói közül többen jelentettek meg székely tárgyú okleveleket, forráskiadványokat, így Szilágyi Sándor, Szabó Károly, Mikó Imre vagy Szádeczky Kardoss Lajos.⁷ A forráskiadványokkal jószerivel egy időben láttak napvilágot országszerte, de Erdély területén különösen is nagy számban olyan történeti munkák, amelyek a székelységgel foglalkoztak. Ezeknek egy jelentős része, a kor hangulatának és történetírói iskolájának megfelelően, a székelység eredetével foglalkozott, és nem érintette sem a székely társadalom, sem a székelység tényleges történetének a kérdéseit. A legkorábbi történeti munkák általában kétféle megközelítést alkalmaztak, és ez a gondolkodás illetve szemléletmód jellemezte még 20. század első felének történetkutatóit is. Egyfelől rendkívül erős volt a jogtörténeti szemlélet hatása a munkák nagy részében, olyannyira, hogy Bónis György *Magyar jog székely jog* címmel jelentette meg művét Kolozsvárott.⁸ Célja ugyanaz volt, mint a korszak szinte valamennyi alkotójának: a jogok illetve kiváltságok oldaláról megközelítve választ adni arra a kérdésre, hogy miben egyedi és sajátos a székely társadalom. Erre a kérdésre pedig minden esetben a történelmi múlt, a megtelepülés és a székelység eredetének tárgyalásában találták meg a megfelelő választ. Kállay Ferenc például, az első munkák egyikének szerzője⁹ már könyve címében is jelezte azt az alapgondolatot, amelyre egész érvelését építette. Azáltal ugyanis, hogy művének címe *Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben*, egyértelműen hangsúlyozta azt a korszakban nagyon is általánossá vált tételt, hogy a székelyek különleges kiváltságaikat a megtelepedésük körülményei által nyerték, vagyis a történeti köztudatba is bekerült az a vélemény, miszerint a székelység a magyarságtól etnikailag különbözött, és az általa lakott területet nem királyi telepítés, hanem úgynevezett ősfoglalás révén szerezte. Ezért volt lehetséges az, hogy a székely társadalom tagjainak nem kellett adót fizetniük a földért, sőt ez magyarázta azt az egyedülállónak mondható kiváltságos helyzetet is, hogy a jogszokást dokumentáló határozatok illetve törvénykönyvek értelmében a királyi háramlási jog, az úgynevezett *ius regium* nem érvényesült a Székelyföldön de jure, egészen az 1562-es

⁷ Az első, teljes egészében székely tárgyú forrásokat tartalmazó forráskiadvány a Szabó Károly, Szádeczky Kardoss Lajos és Barabás Samu által szerkesztett nyolc kötetes *Székely Oklevéltár*: (SZOKl. 1872–1934.) A székely történelemre vonatkozó, valószínűleg nagy számú oklevél pusztulásának körülményeiről lásd BODOR GY. 1983. Az oklevelek nagy része mára főleg a forráskiadványok révén hozzáférhető illetve olvasható. A pár évvel korábban megjelent, erdélyi tárgyú kötetek is jelentős számú székely történelmet érintő oklevelet, dokumentumot tartalmaznak, mint a két kötetes *Erdélyország történeti tára* (KEMÉNY J.–NAGYAJTAI KOVÁCS K. 1837–1845.), valamint a négy kötetnyi terjedelmű *Erdélyi Történelmi Adatok* (MIKÓ I.–SZABÓ 1855–1862.) A székely történelem kutatásához nélkülözhetetlen, nagy számú forrásanyagot tartalmaz a Szilágyi Sándor által kezdeményezett és az ő nevéhez kötődő *Erdélyi országgyűlési emlékek* (EOE), valamint a szintén Szilágyi Sándor nevéhez kötődő *Történelmi Tár* (TT) is.

⁸ BÓNIS GY. 1942.

⁹ KÁLLAY F. 1829.

segesvári törvények határozataiig.¹⁰ Ugyanerre hivatkozott a korszakban Kilyéni Székely Mihály,¹¹ Lötsey Spielenberg László,¹² Benkő József¹³ és Benkő Károly¹⁴ valamint Szabó Károly¹⁵ is, sőt ugyanez a gondolat jelent meg a század második felében kiadott írásokban is, Szádeczky Lajosnál, Connert Jánosnál, Jakab Eleknél vagy Rugonfalvi Kiss Istvánnál, Endes Miklósánál, Ákosfalvy Szilágyi Lászlónál és Elekes Andornál.¹⁶

A másik kulcskérdés a történeti munkákban a székelység eredetének igazolása volt, amire jelen munka nem szándékozik kitérni. Csupán azért említem meg a kérdést, mert sohasem önmagában jelentkezett. Az eredet kérdésének tárgyalását arra is felhasználták a szerzők, hogy ezzel magyarázni próbálják a székely társadalom sajátos intézményeit, felépítését. Természetesen ez a kérdés a mai napig sem tisztázott megnyugtatóan, hiszen a székely társadalom katonai jellegéből következő berendezkedése mindenképpen magyarázatra szorul.¹⁷ Ez azonban arra adott lehetőséget a történetkutatóknak, hogy a kérdés tisztázása okán bizonyítani igyekezzenek a székelységnek a magyarságtól eltérő, leginkább hun eredetét.

A 20. század elején annyiban változott a székely történetírás, hogy a korábbi, egy-egy forrást közlő és a forrásokhoz kommentárt tartalmazó tanulmánykötetek mellett megjelentek a monografikus igényű feldolgozások. Ezek között is kiemelkedik és tartalmát, időhatárait tekintve azóta is meghaladatlan Szádeczky Kardoss Lajos műve, *A székely nemzet története és alkotmánya*.¹⁸ A kötet a székely nemzet eredetének tárgyalásával¹⁹ kezdődően az első világháború kitöréséig követi nyomon a székelység történetét. A munka adatoló, leíró jellegű, kommentárok vagy az összefüggések vizsgálata nélkül. Célja, hogy az olvasó elé tárja mindazt, amit az adott korban ismert források alapján a székelység múltjáról tudni lehetett. Szintén monografikus jelleggel, de voltaképpen egyetlen forráskiadvány anyagát dolgozta fel Szádeczky Kardoss Lajos tanítványa, Connert János. Század elején kiadott munkáinak elsődleges célja a székely társadalom intézményeinek leírása, valamint a székely történelem jogtörténeti vonatkozásainak ismertetése volt.²⁰ A korábban már említett történeti munkák mellett, ezekkel egy időben jelentek meg a különböző helytörténeti művek, amelyek tematikája és szemlélete megegyezőnek mondható azon monográfiákéval, amelyek átfogó kép nyújtására törekedtek. Ezek között első helyen kell megemlítenünk Jakab Elek és Szádeczky Lajos

¹⁰ Az erre vonatkozó ellenvetésekről és vitákról a dolgozatban később még lesz szó.

¹¹ KILYÉNI SZÉKELY M. 1818.

¹² LÖTSEY SPIELENBERG L. 1837.

¹³ BENKŐ J. 1999.

¹⁴ BENKŐ K. 1853.

¹⁵ SZABÓ K. 1890.

¹⁶ Műveikről, munkásságukról lásd később.

¹⁷ A problémával kapcsolatos kutatások legfrissebb eredményeiről lásd KRISTÓ GY. 1996, ő a témában megjelent könyvében összefoglalását adta azon kutatásoknak, amelyek ezzel a kérdéssel foglalkoztak. Mellette azonban mindenképpen meg kell említenünk SEBESTYÉN GY. 1897; THURY J. 1896 valamint GYÖRFFY GY. 1941. nevét is.

¹⁸ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927.

¹⁹ A kötetnek vannak olyan fejezetei, amelyek ma már részben meghaladottnak tekinthetők, mint például a székely eredetkérdéssel foglalkozó is. Ennek ellenére ma is alapvető fontosságúnak tekinthetjük, és megállapításait figyelemre méltóaknak.

²⁰ CONNERT J. 1901 és 1906.

vállalkozását, amely Udvarhely vármegye, a korábbi Udvarhelyszék történetét és annak dokumentumait gyűjtötte össze.²¹ A korábban már említett források mellett a szerzők itt egy hosszú ideig kiadatlan forrást is felhasználtak, az erdélyi Királyi Könyvek Udvarhelyszékre vonatkozó anyagát.²² Mivel a Liber Regiusok okleveleiből többet szinte teljes egészében, fordításban közöltek, ezeket azonban most sem rendszerezték vagy kommentálták, a munka megint megmaradt az adatközlés szintjén. Ugyanezt mondhatjuk el Kölönte Béla Gyergyó,²³ valamint Benkő Károly Csík-, Gyergyó- és Kászon történetét bemutató műveiről.²⁴

Csík-, Gyergyó- és Kászonszék történetének feldolgozása a későbbi korokban is kedvelt témája maradt a székely történelem művelőinek. A reflexió, a kommentálás első jelei éppen egy ilyen munkában, Endes Miklós alapos és részletes művében mutatkoztak.²⁵ A kisebb vagy nagyobb lélegzetű, de monografikus igényű feldolgozások mellett jelen voltak a genealógiai jellegű művek is, mint például Hanuszik Elemér kifejezetten ilyen céllal összeállított kötete,²⁶ vagy Pálmay József tollából a háromszéki nemes családok összeírása.²⁷ Ennek a gondolkodásnak a jegyében készült el Kelemen Lajos kiváló forráskiadványa is a vargyasi Daniel családra vonatkozó forrásokból.²⁸ A század közepe felé a székelység történetét tárgyaló művek száma megfogyatkozott. Úgy tűnik, hogy Trianon illetve ennek következményei nem csökkentették, hanem éppen ellenkezőleg, a két világháború közötti időszak hangulata inkább növelte az érdeklődést a székelység története iránt. Ezzel szemben a második világháborút követő változások különösképpen nem kedveztek egy olyan népcsoport vizsgálatának, amelynek története (hun eredet, vitézi, katonáskodó múlt) rendkívül alkalmas volt egy idealizált magyarság- illetve székelység-kép kialakítására. Ennek ellenére, vagy talán éppen ezért, fontos megjegyeznünk, hogy, különösen a múlt század nagy forráskiadói, olyan mennyiségű dokumentumot tártak fel és publikáltak, hogy a kutató a mai napig bőséggel talál még nem minden szempontból elemzett forrásokat a székelységgel kapcsolatos vizsgálódásaihoz.

Noha a sajátos politikai helyzet 1945 után nem kedvezett a székely történelem művelőinek, a kényszerű helyzetnek is volt pozitív hozadéka. 1945 után ugyanis, kiadási lehetőség hiányában egy csapásra megszűntek a monografikus igényű feldolgozások. Ezek helyett a kisebb területek, esetleg egy társadalmi réteg vizsgálata került előtérbe, és mint az elmúlt rendszer Kelet-Európájában mindenhol, itt is az agrártörténet, a jobbágyság illetve a parasztság története kapott szinte kizárólagos hangsúlyt.²⁹ A változás pozitív hatásaként kell

²¹ JAKAB E.–SZÁDECZKY L. 1901.

²² A Királyi Könyvek regesztáinak kiadása az újraindult Erdélyi Történelmi Adatok sorozatán belül jelenleg folyik az Erdélyi Múzeum-Egyesület történészeinek közreműködésével (*Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei*. I. 1569–1581. János Zsigmond, Báthory Kristóf királyi könyvei. Közzéteszi Fejér Tamás, Rácz Etelka, Szász Anikó. Kv. 2003. ETA VII.1–2.), CD-ROM-ként pedig már hozzáférhető a Miskolci Egyetem Magyar Középkori, Kora Újkori és a Történelem Segédtudományai Tanszék és a Magyar Országos Levéltár munkájaként az Arcanum Kiadó gondozásában.

²³ KÖLÖNTE B. 1810.

²⁴ BENKŐ K. 1853.

²⁵ ENDES M. 1938.

²⁶ HANUSZIK E. 1942.

²⁷ PÁLMAY J. 1902.

²⁸ KELEMEN L. 1913.

²⁹ Ez mutatkozik meg Szentgyörgyi Mária és Imreh István valamint Pataki József ekkoriban írt műveiben is. SZENTGYÖRGYI M. 1962; IMREH I.–PATAKI J. 1970.

látnunk mindenképpen a korábbi szemlélet változását, hogy a székely történelem egy- egy szeletére fordult a figyelem, ami korábban nem volt jellemző. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az 1940-es években már megjelentek olyan tanulmánykötetek, amelyek az új irányokat mutatták.³⁰ Ennek ellenére jelentős a hiátus a történettudomány ezen területén is. Amíg a hatvanas években csak mint a jobbágyi, paraszti „kizsákmányolt réteg” elemzése kapcsán eshetett szó, inkább érintőlegesen a székelységről, addig a hetvenes évekre egyre többször jelentek meg olyan tanulmányok, amelyek már kifejezetten magát a székelységet vizsgálták. Igaz ugyan, hogy a kutatások továbbra is elsősorban a mezőgazdaságra, a székely jobbágy-ságra irányultak.³¹ Ez pedig a kérdés széleskörű feldolgozásának kétségtelenül hasznos volta mellett azt is eredményezte, hogy a székelység szemlélete meglehetősen sematikusá vált. Ha tehát az 1945 előtt íródott művek elsősorban, sőt szinte kizárólagosan a székely társadalom sajátosságait hangsúlyozták, most ezzel ellentétes törekvés érvényesült, mintha feltétlenül szükséges lett volna belekényszeríteni a vizsgált társadalmat a földesúr-jobbágy kettősségbe, és ez a törekvés írathatta le azt a meglehetősen elhamarkodottan fogalmazott mondatot, hogy „A 16. század második felében a székely köznép felőrlődik és végleg nemessé, drabanttá vagy pedig jobbággyá lesz.”³² Ezt az állítást cáfolták meg sorra Imreh Istvánnak a hetvenes évektől kezdődően folyamatosan publikált kutatási eredményei, amelyek többek között arra is rámutattak, hogy az 1810 körüli arányok a székely társadalmon belül nagyjából hasonló számokat mutatnak, mint az 1614-es Bethlen Gábor által elrendelt összeírás, ami a székely társadalom alapvetően szabad paraszti jellegét hangsúlyozza.³³ A sematikus megközelítésmód többek között azt is eredményezte, hogy a rendkívül bonyolult indítékokra visszavezethető székely felkelések antifeudális harcokká lettek a történeti tanulmányokban, és a székely jobbágyokhoz hasonlóan a kutatás egyik fő témájává lettek.³⁴ Az agrártörténet és a kizsákmányolás elleni küzdelem mellett alig maradt lehetőség a székelység sajátosságainak összehasonlító jellegű vizsgálatára, a társadalom rétegei közötti mozgások vagy az életmód vizsgálatára. Az 1979-ben kiadott *Székely felkelés 1595–1596* című tanulmánykötet írásai azonban mutatták, hogy bizonyos részkutatások is megindultak. A már említett Imreh Istvánnak és Pataki Józsefnek a falu társadalmát vizsgáló írásán³⁵ kívül különösen is figyelemre méltóak Egyed Ákosnak azok a megállapításai, amelyek a katonáskodás felől értelmezik a székely nemességet és identitást, ezzel a székely társadalom talán legalapvetőbb jellemzőjére rámutatva.³⁶ A katonai szolgálat és a székely társadalomfejlődés kapcsolatáról írott tanulmánya részletesen elemzi a székely hadkötelezettség és a hadszervezet történetét, a hadkötelezettség hatását a székelységekre a 16. század folyamán.³⁷ Ezt a képet bővíti Liviu Moldovan és Pál-Antal Sándor tanulmánya, amelyben kimutatták, hogy a székely önkormányzat meghatározóbb tagja, éppen a katonáskodó létmód miatt, nem a bíró, hanem a katonai vezető

³⁰ Ezek közé tartozik a Mályusz Elemér által szerkesztett *Erdély és népei* című kötet. MÁLYUSZ E. 1941.

³¹ Mint például Imreh István tanulmánya az aranyosszéki földközösségről: IMREH I. 1976.

³² SZENTGYÖRGYI M. 1962. 97.

³³ IMREH I.–PATAKI J. 1979. 164.

³⁴ DEMÉNY L. 1976, 1977, valamint a SzFelk. című kötet, amely így alkalom lehetett a székely témájú tanulmányok megjelentetésére.

³⁵ IMREH I.–PATAKI J. 1979. 146–200.

³⁶ EGYED Á. 1979. 47–58.

³⁷ EGYED Á. 1997. 15–59.

volt.³⁸ A székely társadalom tagozódásának és a székely nemesi társadalomnak vizsgálatához nyújtanak segítséget Demény Lajos és Tüdös Kinga alapkutatásai, amelyek a székely lustrajegyzékek feldolgozását tűzték ki célul.³⁹ A székelység kulturális, vallási, egyéb szokásairól mindmáig Orbán Balázstól tudjuk a legtöbbet.⁴⁰ A koraújkorral bezáródó korszakra vonatkozóan a legjelentősebbek azok az eredmények, amelyeket Imreh István kutatásai révén ismerünk. A hetvenes évektől kezdődően folyamatosan megjelent munkáiban a székely falutörvények feldolgozása révén⁴¹ szemléletes kép bontakozik ki a székely társadalom legjelentősebb szervezőerejéről, a székely faluközösségről. A székelységre leginkább jellemző szabad paraszti állapotú elemek alkotják ennek a faluközösségnek a magvát, amely az egész székelységre nézve megtartó és szervező erővel bír.

A korábbi, múlt századi és a század eleji történeti munkák alapos forrásfeltárásai nyomán van a székelység történetének néhány olyan szelete, amelyet már alaposan ismerünk. Az eredet kérdésén túl ilyen a kollektív nemesség kérdése, ennek jelentése és hatása a székely társadalom életére. Ehhez kapcsolódik a székely jog pontos definíciója, e jog különböző megjelenési formái a különböző történeti korokban.⁴² A székely földtulajdon alapegységére, az úgynevezett lófőbirtokra vonatkozó kutatások alapján szintén meglehetősen pontosan ismerjük azt a folyamatot, ahogyan a korábbi, nemzetségi, vérségi alapokon szerveződő tisztviselői réteg tisztségviselésre szóló jogalapja hogyan alakul át, és hogyan kötődik majd egyre inkább a hivatalviselés joga a székely birtokhoz, még hozzá ősi lófőbirtokhoz, amely a későbbiekben adható-vehető lesz, és birtoklása automatikusan hozza magával a tisztviselésre való jogosultságot is. Széleskörű ismeretekkel rendelkezünk a székelység három rendjére vonatkozóan is. Tudjuk, hogy az oklevelekben mikortól szerepel a három rend megnevezése és a lustrák alapján azt is, hogy kik tartoztak az egyes rétegekhez. Mégsem készült mindeddig részletes vizsgálat arról, hogy mit is jelent valójában az, hogy székely nemes. A kollektív nemességet őrző, majd elvesztő székely társadalomban miként jelenik meg az a kategória, hogy nobilis. Hogy vajon mit jelent ez a kollektív nemesség birtoklása idején és mit utána. Hogy kik tartoznak a nemesek közé és mennyire mobilis ez a réteg a székelységben belül. Az sem kutatott továbbá, hogy ennek a nemességnek vajon milyen további csoportjai, rétegei vannak, hogy hogyan lehet bekerülni a nemesek közé, és milyen könnyen lehet kikerülni közülük. A székely jobbágyságra irányuló kutatások alapján meglehetősen sokat tudunk a különböző jobbágysági kategóriákról.⁴³ Ennek ellenére még mindig tüzetes kutatásra és elemzésre szorul az a kérdés, hogy vajon nevezhető-e jobbágynak a székelyföldi jobbágyság minden kategóriája, illetve hogy milyen mozgások figyelhetők meg a jobbágyságon belül, valamint a jobbágyság és a többi réteg viszonyában.

Ugyanilyen kevésbé feltárt a székely városok kérdése, annál is inkább, mert a székely városok a székelység szemében elsősorban, funkciójukat tekintve, széki központok, vagyis a szék alárendeltjei. A város azonban kiváltságokat szerez, és elszakadni igyekszik a székely

³⁸ SzFelk.

³⁹ DEMÉNY L. 1998. passim és TÜDÖS 1992. passim.

⁴⁰ ORBÁN B. 1868. 1873.

⁴¹ IMREH I. 1971; IMREH I. 1973; IMREH I. 1987.

⁴² ELEKES A, 1929. 122; BALOGH I. 1929. 40, 43.

⁴³ Különösen érdekes ezzel kapcsolatban Imreh István és Pataki József tanulmánya: IMREH I.–PATAKI J. 1979.

közösségtől. Szerepének meghatározása és városi mivoltának elemzése szintén további kutatások feladata.⁴⁴

Az utóbbi években Demény Lajos művei nyomán új terület kutatása is megkezdődött, a fejedelemség korában a fejedelmek által követett székelypolitika vizsgálata. Ez az elemzés a társadalomtörténetre nézve is fontos eredményekkel szolgálhat.⁴⁵ Így természetesen felhasználhatóak eredményei a székely nemesség kutatásában is.

Jelen kötet a társadalomtörténetnek azt a szeletét célozza meg, amelyik a székelység kutatása során az egyik legelhanyagoltabb terület, ez pedig a székely nemesség vizsgálata.⁴⁶ Mivel a téma még jórészt feldolgozatlan, és természetesen a terjedelmi korlátok szorítása miatt, a figyelmem Bethlen Gábor fejedelemségének idejére, tehát arra az időszakra korlátozódik, amikor a külső körülmények optimálisnak mondhatóak, a fejedelmi politizálás nagyjából egy irányvonalat követ, viszont már beindult az a folyamat, amely a klasszikus három rend felbomlását és a nemesi társadalom kialakulását jelenti. A székely társadalom erősen képlékeny, néhány ősi székely családon kívül nagy lehetőség van helyváltoztatásra, mind lefelé, mind fölfelé.

Munkám célja volt tehát egyfelől definiálni a székely nemességet, másfelől meghatározni, hogy az adott időhatárokon belül (1600–1629)⁴⁷ kik tartoztak ebbe a rétegbe. Vizsgáltam továbbá, hogy milyen belső és külső okok vezetnek a nemesség ilyen alakulásához, valamint hogy ez a nemesség miben hasonlított illetve miben volt más a vármegyei társaihoz képest. Emellett arra is választ kerestem, hogy ez a nemesség hogyan definiálta önmagát, mi volt a viszonya a székely közösséghez. Ezek a kérdések, számos egyéb problémával együtt, eddig megválaszolatlanok voltak a székelység történetének egyébként gazdag irodalmában.

⁴⁴ Erre vonatkozóan lásd BENKŐ E. 1992, valamint BENKŐ E.–DEMETER I.–SZÉKELY A. 1997. BALOGH J. 1993.

⁴⁵ DEMÉNY L. 1993 és 1998, valamint BALOGH J. 1991.

⁴⁶ Tüdös S. Kinga könyve Kálnoki Sámuel háromszéki főember birtokainak és vagyontárgyainak számbavételével ad képet a székely főnemesek világáról. TÜDŐS S. K. 1998.

⁴⁷ Az időhatárok kijelölése teljességgel önkényes, és csupán azzal indokolható, hogy nagyobb időintervallum vizsgálata meghaladta volna a dolgozat kereteit. Ezért ez a kép csupán egy szelet, egy részlete annak a munkának, ami a 17. századi székely nemességet igyekszik feltérképezni az erdélyi fejedelemségben.

A székely társadalom 1562 előtt

A székelység letelepedésével kapcsolatosan számos elmélet ismert a történeti irodalomban.⁴⁸ Annyi mindenesetre többé-kevésbé bizonyosnak látszik, hogy a székelyek, akármilyen származásúak voltak is, egyfajta „csatlakozott népelem” funkciót töltöttek be a magyar seregekben, mint ahogy ezt későbbi, középkori történetük és hadviselési szabályaik is mutatják. A honfoglalást követő időszakban, négy évszázadon keresztül, a helynévi adatok alapján tudjuk, hogy a székelyek határvédelmi funkciókat láttak el, elsősorban a legjobban veszélyeztetett nyugati határon.⁴⁹

Emellett, legalábbis a földrajzi nevek erről tanúskodnak, jelentős számuk lakhatott Biharban, Telegd környékén, hiszen a főszék, Udvarhelyszék, Csíkszék és Marosszék egy Telegdi nevű főesperességhez tartozott, ami a főesperesség egészen korai alapítására utal. Legalábbis az alapításnak már az előtt meg kellett történnie, mielőtt a székelység jelenlegi lakhelyére költözött.⁵⁰

Mindmáig nem kellően igazolt az, hogy a székelység egésze lakott-e a későbbi Szászföldön, vagy pedig, mint például esetleg a telegdi székelyek, némely csoportjaik Erdély déli részének szállásterületként való beiktatása nélkül, egyenesen költöztek végleges lakhelyükre. Azt azonban jobbra mindenki elfogadja, hogy a későbbi székely közigazgatási egységek, az úgynevezett székek közül az udvarhelyi volt az első, ami a továbbiakban megkülönböztetett szerepet is kapott, egyfajta „főszék”-nek tekintették.

Kristó Gyula hívja föl a figyelmet rá, hogy nincsen okleveles adatunk arra, hogy tudatos királyi telepítésről lett volna szó, mint ahogy a szakirodalom jó része állítja,⁵¹ viszont kizárni sem lehet ezt az eshetőséget teljes bizonyossággal. Elfogadhatónak látszik az a felvetése, hogy a székelység elvándorlási szándéka egybeeshetett azzal az uralkodói szándékkal, amely a 11. századra a veszélyesebbé váló keleti határvidéket kívánta erősebben védelmezni.⁵² Egyed Ákos szerint „megtelepedésük vagy megtelepítésük a székelyek földjén (Terra Sicularum) a legszorosabb összefüggésben állt a magyar királyság által számukra kijelölt határvédelmi feladatokkal”.⁵³ A bizonytalan pontok mellett az mindenesetre tény, hogy a székelység összetelepülése a 11. században indulhatott el, és a 13. századra fejeződött be. Azt a feltevést, miszerint az érkezés különböző időpontokban történt, erősítheti a tény, hogy a székek különböző esperességekbe tartoztak. A hét székely szék közül az északon elhelyezkedők telepedtek meg korábban. Ezek az előbb már említett Udvarhelyszék, Csíkszék és Marosszék. A későbbiek során követték őket azok a székek, amelyek a délebbre fekvő területeket népesítették be. Ezeknek a nevükből is látható korábbi szállásterületük. A 12. század folyamán ugyanis olyan székelyek követték társaikat, akik addig Erdély déli részein, a

⁴⁸ Erről bővebben lásd KRISTÓ GY. 1996; SZÜCS J. 1982. A megtelepedéssel kapcsolatban alapvető fontosságúak mindmáig Györffy György megállapításai, (GYÖRFFY GY. 1941.), valamint itt kell megemlítenünk Engel Pál ezzel kapcsolatos gondolatmenetét: ENGEL P. 1990.

⁴⁹ KRISTÓ GY. 1996. 137–138.

⁵⁰ Az esperességek beosztását székek szerint lásd KRISTÓ GY. 1996. 127–133.

⁵¹ MAKKAI L. 1989. 158–162.

⁵² KRISTÓ GY. 1996. 148–152.

⁵³ EGYED Á. 1999. 14–15.

mai Szászsebes, Szászkézsd valamint Szászorató területén éltek. A sebesi székelyek alkották a későbbi Sepsiszéket, az orbóiak Orbai széket, a Szászkézdről érkezettek pedig Kézdiszék területét foglalták el. A hét szék közül utolsóként jött létre Aranyosszék. Feltűnő, hogy amíg a korábban említett hat szék összefüggő területen található, addig az utolsóként megalakult Aranyosszék területe nem érintkezik a Székelyföld többi részével. A Torda melletti Aranyosszéket a kézdi székelyek népesítették be a 13. század utolsó harmadában,⁵⁴ és bár Aranyosszék mindvégig a székelység része maradt, földrajzi különállása mellett a politikai elkülönülés is megfigyelhető. Periférikus helyzetéből adódóan a legkevésbé ez a szék vett részt a székely megmozdulásokban, amelyek a 16. század folyamán zajlottak, sőt szinte alig tudunk arról, hogy a felkelésekben szerepet játszott volna. Ez a magyarázata annak is, hogy bár 1562-ben a székelység egésze elveszítette kollektív jogait, a büntető jellegű intézkedések ezt a széket sújtották a legkevésbé, és így ennek a széknek a fejlődése maradt a legháborítatlanabb.

A székelység letelepülésének mikéntje összefüggésben van belső struktúrájával. Ez a társadalmi szerkezet rendkívül speciális, a magyarságon belül nem található hozzá hasonló. Jellegzetesen katonai társadalom beosztása ez, amely a 16. századig egyáltalán nem mutat a feudális társadalomra valló felépítést. Ekkor már a székelységet három rétegbe, úgynevezett rendbe sorolták, ez azonban valószínűleg nem az eredeti beosztása a székelységnek. Általános az a vélemény, hogy a székely társadalomnak a megtelepülés idején nem három, hanem csak két rendje volt.⁵⁵ Erről a két rendről feltételezték, hogy a megkülönböztetés illetve az elkülönülés alapja a katonai szolgálat módja lehetett, tehát hogy lovon avagy gyalog szolgáltak-e⁵⁶. Ezt a feltételezést az indokolhatja, hogy az a forrás, amely voltaképp az elsők között írta le pontosan a székelyeket, Hunyadi Mátyás 1473-as rendezése volt, amely már valóban eszerint kategorizált.⁵⁷ Ennek azonban ellentmond az a közel ugyanebben az időben keletkezett forrás, amely egy 1466-os viszálykodásról tudósított.⁵⁸ Eszerint a viszály Sepsi, Kézdi és Orbai székek főemberei és közsékelyei között folyt. Az oklevél határozottan különbséget tett a székelyek két rendje között, és elmondta, hogy a hatalmasok elnyomták a köznépet, megfosztották őket régi jogaiktól, amelyekkel pedig ők régtől fogva rendelkeztek.

⁵⁴ V. István telepíti be Aranyosszéket, pontosabban az ő uralkodása alatt kapja meg Kézdiszék azt a területet, amely 1291–93-ban már 29 helységet számlált. SZOkI. I. 56, 70.

⁵⁵ Szádeczky Kardoss Lajos egyenesen úgy látta, hogy az oklevelekben a középkor folyamán többször szereplő „trium generum siculi” kifejezés egyáltalán nem is a rendi beosztásra vonatkozik, hanem szerinte a székelyek valószínűleg „három nemzetségből eredtek s ezek utódai alakultak az idők folyamán külön nemzetté. Konstantin császár a kabarok három nemzetségét csatlakoztatja nyolcadik törzsül a magyarokhoz. Minthogy pedig a székelyek valószínűleg a kabar-székelyek ivadékai, alig lehet kétség, hogy a székelyek három nemzetsége.” SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 52–53. Észrevétele azért figyelemre méltó, mert a „comes trium generum Siculorum” kifejezés már egészen korán is előfordul, mégpedig a váradi káptalan egy 1339-es oklevelében. SZOkI. I. 48. Valamivel több mint egy fél évszázaddal később ugyancsak azt találjuk, hogy az ispán magát „comes trium generum siculorum”-ként nevezi meg. KÁLLAY F. 1829. 99. Maga Szádeczky is úgy látja, hogy még a 15. században is csak két rendje van a székelységnek, és csak Mátyás állapít meg 1473-ban három rendet. SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 62.

⁵⁶ Szádeczky szerint „gyakorlatilag a dolog úgy állott, hogy az eleinte egyenlő rangú és rendű székelyek között a vagyonkülönbség és a katonáskodás különböző módja kétféle rendet hozott létre: az előbbkelők és a közemberek rendét.” Uo. 54.

⁵⁷ SZOkI. I. 19–20.

⁵⁸ Uo. III. 84–85.

Bodor György⁵⁹ a korszak forrásainak alapos vizsgálata után azt állítja, hogy az eredeti két rend megkülönböztetésének a lóval vagy gyalogosan való katonáskodás nem lehetett az alapja, mert a székelység, mint a lovas nomád katonatársadalmak általában, természetesen lovon harcolt. Ehelyett lényegesebb az a különbség, amit a források is gyakorta emlegetnek, nevezetesen a különböző tisztségek betöltésére való jogosultság. Bodor György nagyon is valószínűnek látszó állítása szerint ugyanis a székel társadalom két nagy részre tagolódott. Az egyik rész egy nagyon is jól szervezett nemzetségi rend tagja volt, a másik pedig közrendű, személyileg szabad, lóval katonáskodó, de a tisztségek viselésében nem vett részt. A korábbi történeti állítások erre a megkülönböztetésre nem tértek ki, és a hivatalviselésre jogosító nemzetségi rendszert a székel társadalom egészére kiterjesztették.⁶⁰ Bodor György szerint azonban az úgynevezett nemzetségi rend csak az egyik rend tagjai között állott fenn. Erről a nemzetségi struktúráról, az eddig előkerült és részben hiányos adatok alapján tudjuk, hogy hat nemzetségre és nemzetségenként négy-négy ágra oszlott. Ez a sokat emlegetett „nemek és ágak rendszere”.⁶¹ Egy 16. századi perirat alapján azt is pontosan tudjuk,⁶² hogy a székel önkormányzat legfőbb tisztségeit, katonai vezetőt, a hadnagyot, illetve a polgári ügyek intézőjét, a bírót évenként választották, méghozzá minden évben más ág tagjai közül. Így, mivel huszonnégy ágról tudunk összesen, huszonnégy év alatt került sor az összes ág képviselőire. Noha a rendszer maga eredetileg a vérségi kapcsolaton alapult, nagyon valószínű, hogy ezt a jellegét már egészen korán, talán már a letelepedés idejére elveszítette. Az ágakban elfoglalt helyzet immár nem a rokoni viszonyoktól függött, hanem a birtoktól, amelynek neve primipilátus. Az ágakhoz ugyanis, Bodor György elemzése szerint, meghatározott számú úgynevezett lófőség tartozott, és ezekkel a lófőségekkel járt együtt a tisztségek viseléséhez való jog. Aki valamilyen okból elveszítette a lófőbirtokát, az elesett attól a jogtól is, hogy tisztségeket tölthessen be. Természetesen a lófőség rendszerint öröklés útján szállt apáról fiúra. Voltak azonban esetek, amikor fiú örökös nem lévén, a székel fiúleányosság intézménye szerint a lófőség a leányra szállt, akit férje képviselt az ágba. Ha viszont az illető férjnek már eredetileg is volt lófősege, akkor egy kézen több lófőség is felhalmozódhatott. Ugyanígy előfordulhatott, hogy valaki vásárlás révén szerzett lófőséget, és ezáltal jutott több lófőség birtokába.⁶³ Ennek ellenkezőjével is találkozunk, amikor többen örökölték egy lófőséget, és a tisztségen is többen osztoztak. Fontos tehát, hogy a tisztségviselés lófőbirtokhoz kapcsolódott.⁶⁴ Ugyancsak Bodor György véleménye az is, hogy ezek a lófőségek nem voltak mind egyenlő értékűek. Számításai alapján igazolhatónak látszik az a

⁵⁹ BODOR GY. 1983. passim.

⁶⁰ Úgy vélem, hogy itt nem szükséges megnevezni történeteket és műveket, ugyanis Bodor György ezen hipotézisének felvetése előtt az volt az általánosan elfogadott vélemény, hogy a hivatalviselést szabályozó nemzetségi rendszerbe a székel társadalom teljessége beleértendő.

⁶¹ Bodor György véleménye szerint „A törökös szerveztű népeknél a társadalmi egységek, nagycsaládok, ágak, nemzetségek és törzsek vezetését rangsori szabályok biztosították. A székel letelepülésekor, mint azt tisztviselői rendszerük mutatja, két rendre oszlottak: a közrendre s a hadnagyság és bíróság funkcióit ellátó tisztviselő rendre.” BODOR GY. 1983. 288. A nemek és ágak rendszerére, illetve ezek neveire vonatkozó adatok több helyütt találhatók: SZOkl. I. 193, 320; ETA I. 261–262.

⁶² SZOkl. I. 194.

⁶³ I. Ferdinánd követe nyilatkozta, hogy a székel a tisztséget „mint valamely vagyont, az ingatlan birtokkal együtt szokták adni-venni.” SZOkl. V. 68. és köv.

⁶⁴ Több esetben tudunk olyan perekről, amelyek lófőbirtokokért folytak, és a perben résztvevők igényt tartottak a birtokokkal járó tisztségekre, illetve az ezen tisztségekből származó jövedelmekre is.: SZOkl. I. 259. és köv., II. 82; III. 288.

vélekedés, hogy az ágnak a székekben lévő lófőségei közül az egyik rangsorban megelőzte a többiét, és amikor a tisztségviselés sora az ágra került, annak a lófőségnek a birtokosai kerültek automatikusan a főtisztségbe. Ez a megkülönböztetés Bodor szerint még a letelepülés előtti korba nyúlt vissza, és egy már akkor is meglévő rangsorelsőbbiséget hagyományozott a későbbi időkre. Erre utalhat a tisztségviselői rend tagjai közül néhánynak a „primores” megnevezése is.

Ha a nemek és ágak székenkénti eloszlását vizsgáljuk, akkor feltűnik, hogy a különböző ágnevek nem egy tömbben helyezkedtek el, hanem teljesen szétszórva, méghozzá úgy, hogy minden területen megtalálható volt minden nemzetség illetve ág képviselője. Ennek oka lehet, hogy tudatosan igyekeztek megakadályozni, katonáskodó nép lévén, egy esetleges támadás esetére a nemek és ágak teljes pusztulását.⁶⁵ Azt, hogy a struktúra fenntartására valóban törekedtek, példázza, hogy a kihalt ágot az új ágnevvel pótolták. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ezek az állítások jól adatoltan csak az északi három szék esetében igazolhatók. A később érkezett többi székre vonatkozóan a számítások nem hoznak ennyire egyértelmű eredményeket, így ott mindez hipotetikusán értendő.

Mivel a nemek és ágak rendszere székenként megtalálható, és minden székekben éppen ezért 24 ággal kell számolnunk, ez azt jelenti, hogy minden székekben, főképpen az északi háromban, szintén 24 főtiszti lófőség lehetett. A tisztségek viselőinek választásakor évente ezek tulajdonosai adták a főtiszteket, a többi lófőségé pedig a főtiszt-bíró vagy hadnagy segítőit. Noha volt közöttük különbség, hiszen a primoroknak a hadakozásból nagyobb teher jutott, ezért a nyílvezérléskor nagyobb föld illette meg őket, jogilag egyenlők voltak, mindannyian a tisztségviselői rend tagjai. A közrendről ennél kevesebbet tudunk. Jogilag szabadok voltak, katonáskodtak és a falu népét adták, hiszen voltak olyan falvak is, ahol nem volt lófőség. Az ő kilétükre nézve érdekes lehet Kristó Gyula megállapítása, aki a székelyek eredetéről szólva azt állítja, hogy „a székelyek kis csoportja, aminek következtében őket egyáltalán székelyeknek hívták, eredendően török nyelvű volt, de korán elmagyarosodott, s bár e kis közösség tagjai sok nemzedéken át őriztek olyan elemeket, amelyek a magyaroktól való hajdani különállásuk bizonyosságai, de nem csupán nyelvükben, hanem etnikumukban is mindinkább magyarrá váltak. A 14. században a székelyek nevet viselő népesség nagyobbik – talán túlnyomó – része már mindenféle értelmezés szerint magyar.”⁶⁶ Kristó szerint ugyanis bizonyosra vehető, hogy a székelyek közé már a 11. századra nagy számú magyar állt, minthogy a székelyek szabadsága vonzerő lehetett a magyarság bizonyos elemei számára.⁶⁷

⁶⁵ Szádeczky szerint „A hasonló nemek és ágak előfordulása a különböző egymástól távol eső székekben arra is enged következtetést, hogy a székelyek nem egyszerre szállották meg az egész Székelyföldet s nem egyszerre telepedtek meg minden székekben. Ha úgy történt volna, valószínű, hogy nemzetségek szerint osztották volna fel az egész területet s nem fordulna elő ugyanaz a nemzetség Maros-, Kászon- és Kézdiszékben, egymástól oly távol...”. SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 27. Úgy vélem, ebben a kérdésben nem helytállóak Szádeczky Lajos következtetései. Az érdekes ugyanis éppen az, hogy az ágak következtetesen minden területen feltűnnek, ami a szervezettség elég magas fokára utal. Ezért továbbra is kérdés az, hogy ha valóban ennyire körülményesen történt a letelepítés, vajon kik és hogyan szervezték meg. Mivel a minimum két részletben történt beköltözés bizonyosnak látszik, az a kérdés is megválaszolásra vár, hogy az összeletelepülésig különböző helyeken élt székelyek őrizték ennyire szigorúan korábbi rendjüket, avagy a korábban jövők hatottak később érkezett társaikra.

⁶⁶ KRISTÓ GY. 1996. 156.

⁶⁷ Uo. 138.

Abban az esetben, hogyha a korábbiakban vázolt feltevések igazak, elképzelhető, hogy az úgynevezett köznépét éppen a csatlakozott magyarság adta, és a törökös eredetet és felépítést őrző székelyek alkották az így létrejött székely társadalom első rendjét. Ezt a rendet hosszú ideig egyként is kezelték, különösen a székely társadalmon belül.⁶⁸ Mátyás király katonai célú rendezése azonban egy olyan folyamatot indított el, melynek eredményeképpen egyre gyakrabban kezelték külön a primorokat és a többi lófőt. A 16. század első felében már úgy fogalmaztak, hogy „A három rendű székelyek örökségeiket valamennyien igazi nemesekként bírják. Sem az elsőnek vagy hatalmasabbnak, sem pedig a lófőknek nincs hatalmuk a község felett, csupán az öröklődő tisztségekben, melyek évenként, huszonnégy ágból hat nemükre szállnak...”. A változás abban is látható, hogy míg korábban az ág népe és a köznép külön állított ki csapatokat a hadra kelések alkalmával, a 15. század végétől az ág népe a hadban is külön vett részt, és ekkor már a köznép sem lóval, hanem csupán gyalogosan köteleztetett részt vállalni a hadi terhekből.

A 16. századtól beszélhetünk tehát egyértelműen a székelység három rendjéről, és a rendek pontosan körülírt helyzetéről. Mátyás rendezése, legalábbis a hadviselés tekintetében, azt is kimondta, hogy a három kategória között az átjárás úgy volt lehetséges, ha az illető székely a felsőbb kategóriába jutáshoz szükséges anyagi erejét – megfelelő számú nyílföldet – a székelységnek uralkodó által kinevezett vezetője, a székely ispán előtt igazolta. Mivel pedig a katonáskodás volt a székely társadalom életének középpontja, szervező ereje⁶⁹ valamint kiváltságainak alapja, természetes, hogy ez a felosztás előbb-utóbb átvétetett a köztudatba, a mindennapi életbe is. Ezt a változást természetesen az is elősegítette, hogy a főtiszti lófőségek birtokosai, mint hadjáratok alkalmával a székelység kapitányai, újra és újra részesülhettek a Székelyföldön kívüli birtokadományokban, ami vagyonukat jelentős mértékben gyarapította. A 15. századtól kezdve az egyenlőségére rendkívül büszke többi lófő éppen ezért védte a köznépnél is hevesebben a kiemelkedő primorokkal szemben jogait. A katonáskodás mutatkozott meg közösségi szervezőerőként abban is, ahogyan a falvak letelepültek, hiszen maga a letelepedés is katonai rendben történt, tízesekben és százasokban, azaz katonai kontingensek szerint. Így érthető, hogy ez a katonai szerveződés lett az alapja annak a szoros közösségi tudatnak is, ami a székely faluközösségen belül kimutatható.

⁶⁸ Az oklevelekben is úgy látszik, hogy jelentős különbséget az első rend és a közrend vagy *communitas* között tesznek. Ellentét azonban határozottan, legalábbis az okleveles források alapján, csak 1466-ban mutatkozik.

⁶⁹ A katonáskodás szervező ereje kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy legalább ilyen jelentős szervező erő maga a székely faluközösség, amely életmódját tekintve jellegzetesen paraszti társadalommá válik.

A kollektív nemesség kérdése

A nemesség vagy nobilitas fogalma a székely társadalomban a középkor folyamán, sőt egészen 1562-ig⁷⁰ nem értelmezhető ugyanúgy, mint Magyarország többi részén. A nemes kifejezést többnyire nemes székely nemzet értelemben használták ugyanis. A székely nemzet tagja tehát annak okán birtokolta nemességét, hogy maga is része volt a székely nációnak. Sőt, minthogy forrásos bizonyítékunk is van rá, azt is tudjuk, hogy a 15. század végéig a székely mivolt bizonyítása önmagában is elégséges volt arra, hogy bárki a Székelyföldön kívül is teljes jogú nemesként éljen.⁷¹

A kollektív nemesség tehát, noha nem volt személyre szóló, mégis személy szerint megilletett mindenkit, aki része volt a székely társadalomnak, tekintet nélkül arra, hogy az illető az első vagy a második rendbe tartozott-e. A közfelfogás is általánosságban nemeseknek tartotta a székelyeket a középkor folyamán, azaz nemesi jogokkal élőknek. A székelység széles körű, nemesi kiváltságai a Székelyföldre költözés előtti időkre nyúlnak vissza, amikor a határookra telepítve éltek és határvármegyékbe szerveződtek.⁷² Mivel pedig a 12. század folyamán a határispánsági szervezet gyakorlatilag megszűnt, a határőrök ugyanolyan várspánsági fennhatóság alá kerültek, mintha az ország belsejében éltek volna. Ez a szabadság csökkenését jelentette, és oka lett az elvándorlásnak is. A kiváltságok megőrzése azonban Kristó Gyula szerint nem csak a helyváltoztatás eredménye volt, hanem annak a változásnak is, ami a 13. században zajlott. Ekkor ugyanis az idegen etnikumok értéke megnőtt, és ezzel együtt „a társadalom központi problémájává vált a szabadság kérdése.”⁷³ E két tendencia alapján véli úgy, hogy „a székely szabadságok alapjait a 13. század magyarországi társadalmi átalakulásaiból le lehet vezetni.”⁷⁴ Feltételezi továbbá egy, a szászokéhoz hasonló kiváltságlevél esetleges létezését is. Ezzel kapcsolatban azonban több ponton kétségek merülhetnek föl. Először is nemcsak hogy nem maradt fenn ilyen, az Andreanumhoz hasonló oklevél, de semmilyen forrás sem hivatkozik rá. Sőt arról sem tudnak a források, hogy ezeket a kiváltságokat az uralkodó adományozta volna. Ezzel éppen ellenkezőleg, a köztudatban az élt, mégpedig meglehetősen elevenen, hogy a székelység azon a jogon birtokolta ősi szabadságait és földjéhez való jogát, hogy ősfoglaló volt ezen a területen. Tehát a szászokkal szemben, akik királyi földre telepítették, a székelyek földje megtelepedésük előtt nem képezte az uralkodó birtokát. Ezen okok megfontolása alapján kétségesnek látjuk ilyen királyi kiváltságlevél létét, és hangsúlyosabbnak azt, hogy a székelyek kiváltságai a 11. századtól

⁷⁰ Egyes értelmezések szerint, mivel a korábbi társadalmi struktúra radikálisan ekkor változik meg, a székelység körében a középkor vége 1562. BODOR GY. 1983. 281.

⁷¹ Ebben az összefüggésben gyakorta idézett oklevél a SzOkl. I. kötetében található (52–53), eszerint 1346-ban Nagy Lajos a Szabolcs vármegyében letelepedett Sényői Pál és rokonai kétségbevonat székelységét vizsgálta meg. A vizsgálat során megállapítják, hogy Sényői Pál és rokonai igaz és kétségtelen székelyek, és pusztán ez a tény elégséges bizonyítékul szolgált nemességük igazolására. Ezen felül azt is kimondja az említett oklevél, hogy mivel a székely mivolt önmagában egyet jelent a nemességgel, ezért erről, mármint megnevelésükről kiváltságlevelet felmutatni ezen túl se tartozzanak.

⁷² “A határőrök a határvármegyékben elég jelentős szabadságot élvezhettek, amelyet csak akkor veszítettek el, ha vétséget követtek el és emellett szegények voltak.” KRISTÓ GY. 1996. 137–138.

⁷³ Uo. 140.

⁷⁴ Uo. 148.

egyre erősebb védelmet igénylő keleti ellenségekkel szembeni ellenállás fontosságát mutatják.⁷⁵ Noha bizonytalan a székely kiváltságok eredete, az bizonyos, hogy a középkor folyamán mind a köztudatban, mind pedig a törvényekben⁷⁶ a katonáskodással hozták összefüggésbe ezen kiváltságokat. Eszerint a székely társadalom azért birtokolta kiváltságait, amelyeket kollektív nemesség néven foglaltak össze, mert fejenkénti katonáskodásra kötelezett volt. Ez, mint azt egy bizonyos Sényői Pálnak adott oklevél tanúsítja, legalábbis a 15. századig kivétel nélkül minden székelyre vonatkozott, tekintet nélkül arra, hogy vajon személyesen hadba vonult-e. Ekkor tehát még a székely társadalom valamennyi tagját nemesnek tekintették. Ez a nemesség, lévén kollektív kiváltság, az egyénnek mint a közösség részének biztosított, meglehetősen széles körű jogokat. Emellett azonban a közösség mint komunitás is élvezett kiváltságokat, amelyek révén a székelység önmagát nemzetként definiálta. E jogok mindegyike a székely autonómiát hangsúlyozta. Egyfelől az önkormányzat minél teljesebb autonómiáját jelentette ez, másfelől, talán az önkormányzati szabadságnál is nagyobb jelentőséggel bírt az a jog, amely a székely birtok öröklésével volt összefüggésben. 1562-ig ugyanis, legalábbis a leírt törvények értelmében a *ius regium* nem hatolhatott be a Székelyföldre.⁷⁷ Ez magyarázhatja a székely társadalom viszonylagos zártságát és ellenállási képességét a kívülről érkező hatásokkal szemben. Az ehhez kapcsolódó székely jogok közé tartozott az a rendkívüli alapossággal kidolgozott öröklési jog, amelynek nyomait látjuk a periratokban és a törvényekben is. Ezek szerint a székely örökség csak fiágon öröklődhet, de a

⁷⁵ Természetesen attól függetlenül, hogy van-e vagy nincs a székelyeknek adott külön kiváltságlevél, nemesi kiváltságuk mindenképpen a királyi hatalomtól függött. Mégis, a székely közgondolkodásban fontosnak bizonyult a distinkció a szászok kiváltsága és a saját ösfoglalóként szerzett kiváltságuk között.

⁷⁶ SZOkl. III. 142–143.

⁷⁷ Idézhetjük ezzel kapcsolatban a székely nemzetgyűlési végzéseket, különösen az 1505-ös nemzetgyűlés végzéseit, amely részletesen rendelkezik arról, hogy bármilyen felségsértési perbe keveredett székely birtoka ne az uralkodóra, hanem a székely községe szálljon, SZOkl. 306–308. A Tripartitum is azt hangsúlyozza a székelyekkel kapcsolatban, hogy a székely ember örökségét el nem veszíthette, még ha fejét vesztette is, székely öröksége atyjafiaira maradt. Werbőczy Hármaskönyve, III. r. 4. tit., idézi ELEKES A. 1929. 113. Ugyanezt találjuk az 1555-ben Udvarhelyen elkészült székely konstitúció 30. pontjában is megfogalmazva. Jakó Zsigmond szerint azonban „hiteles oklevelekkel bizonyítható, hogy a nemzetségi szervezet bomlásának ütemében, legalábbis a XV. század második felétől fogva, a hűtlenségbe esett székely székelyföldi birtokai, a nemesekéihez hasonlóan, a koronára háramlottak és adományozás alá kerültek. JAKÓ ZS. 1979. 20. Noha ezek az oklevelek valóban azt bizonyítják, hogy az említett kiváltságnak egyre kevésbé sikerült érvényt szerezni, pontosabban bizonyos esetekben a *ius regium* Székelyföldre való behatolásának nyomai láthatók, mégsem látjuk okát annak, hogy abban kételkedjünk, miszerint ez de jure még ekkor is létező kiváltság volt, noha több ízben is megsértették. A köztudatban mindenképpen ennek kellett szerepelnie, különben nem lett volna értelme annak az 1557-ben hozott országgyűlési rendelkezésnek, hogy hűtlenség esetén a székelyek is fő- és jószágvesztésre ítéltetők, miként a nemesek. EOE II. 73–75. Még ennek a rendelkezésnek ellenére is azt kell mondanunk, hogy noha a *ius regium* már 1562 előtt is megjelenik a Székelyföldön, ez általánossá csak a segesvári végzések után válik. Nem lehet véletlen, hogy 1562-ben újra ki kellett mondani, hogy „ezután valamikor ők oly dologban vétkeznének, mint a nemesség és országbeli több híveink örök hitetlenséggel büntetessenek, és mind fejeket, jószágokat és örökségeket elveszessék, miképpen ez dologról más articulusok között országunkbeli híveinknek közönséges végzéséről articulus vagyon. ETA II. 360–366. Meg kell említenünk ugyanakkor mindemellett II. Ulászlónak 1499-es rendezéséből azt az ide vonatkozó kitétel, miszerint a felségárulás bűnébe keveredett székely ingó és ingatlan vagyona a kincstárra száll, azt a király adományozza tovább. A megkötés itt csupán annyi, hogy a földnek székely kézben kell maradnia, tehát az uralkodó azt csak székelynek adhatja. SZOkl. III. 142.

fiúnak kötelessége volt leánytestvérét kiházásítani. Amennyiben azonban valakinek nem volt fia, aki birtokát örökölhette volna, életbe lépett az úgynevezett fiúleányság intézménye. Eszerint a székely örökség a leányra szállt, de hogy ezáltal ne hogy megszűnjön a nemek és ágak rendje, a leányt férje képviselte az ágban.⁷⁸ Ezen kívül a 15. századra már szigorú feltételekhez kötötték az ősi örökség eladását és megvételét, éppen azért, hogy a katonáskodók, a lófők és gyalogok léte biztosítva legyen.

A székely közösség tagjai hangsúlyozottan fontosnak tartották önkormányzatuk autonómiáját. Ebbe beletartozott a szabályalkotási jog, a bíró- és előljáró-választás joga, a későbbiekben pedig az országgyűlési követküldés és követi utasításadás, tehát az országos törvényhozásban való részvétel joga. A székelység élén 1235 óta állt ispán, mint a központi hatalom képviselője,⁷⁹ a többi tisztségviselőt azonban a székelyek maguk közül választották, mégpedig nemek és ágak rendje szerint, mint arról már korábban volt szó. A székelyek összességét érintő ügyeket a nemzetgyűlésnek nevezett közgyűlés intézte, melynek helyszíne Udvarhelyszék valamely helysége volt. Ezen mindkét, majd később mindhárom rend tagjai részt vettek személyesen vagy képviselőik útján.⁸⁰

A székely nemesség másik eleme az önkormányzati és örökléssel kapcsolatos jogosítványok mellett az adómentesség volt. A katonáskodás mellett az uralkodónak járó szolgáltatást, az úgynevezett ökörsütést ugyanis nem tekintették adónak, csupán szabad ajándéknak, minthogy az ökröket beszolgáltatni csak bizonyos alkalmanként kellett.⁸¹ Az adómentességet erősítette meg 1473. december 9-én Modra vára alatt kiadott oklevelében Mátyás, miszerint a székelyek sem az uralkodónak, sem az uralkodó embereinek nem tartoztak semminemű adózással.⁸² II. Ulászló sokat idézett 1499-es rendezése azonban itt is a némileg már megváltozott körülményeket sejtette. Egyfelől ugyanis deklarálta az adómentességet, másfelől viszont hangsúlyozta, hogy a székelyek azért tekinthetők adófizetéstől mentesített, valódi nemeseknek, mert állandóan készen kellett állniuk az ország védelmére.⁸³ Ebben a megfogalmazásban pedig Jakó Zsigmond szerint az is benne foglaltatott, hogy aki nem katonáskodott, az már nem volt nemesnek tekinthető.⁸⁴ Ezt a feltevést erősíti az idézett oklevélnek az a

⁷⁸ Az örökösödésre vonatkozó szabályozás a legrészletesebb formában az 1555-ös udvarhelyi székely nemzetgyűlés által megalkotott konstitúciókban található, idézi BALOGH I. 1929. 40–43.

⁷⁹ SZOkl. I. 7.

⁸⁰ A közgyűlések közül többnek a határozatai ránk maradtak, mint az 1505-ös udvarhely vagy 1506-os agyagfalvi nemzetgyűlésé. SZOkl. I. 307–316. A közgyűlések határozatainak érvénye az egész székelysége kiterjedt. Itt döntöttek a hadfölkelésről, a királynak adandó ökör behajtásáról, közigazgatási és szervezési kérdésekről, bárminemű sérelmekről, az ispán illetőleg a vajda esetleges túlkapásairól, a pártütőkkel kapcsolatos eljárásról, a követválasztásról valamint jogszabályalkotásról is. Ilyen jogszabályokról már a 15. századból is tudunk, amikor is Marosszék határozatot hoz örökösödés kérdésében. SZOkl. I. 162–164. Voltaképpen tehát a székely székek „a központi hatalom ellenőrzése és felügyelete mellett politikai és törvénykezési-közigazgatási önkormányzati hatóságok” voltak. PÁL-ANTAL S.–L. MOLDOVAN 1979. 41. A társadalom erőteljesen katonai jellegére utal az, hogy a tisztségviselők közül a hadnagy gyakorta előbb említetik meg, mint a bíró.

⁸¹ Ezek az alkalmak a királyi családban előforduló ünnepek voltak, mint a koronázás, a király lakodalma és első fia megszületése. Az ilyen esetekben először minden telek, majd később minden 4–6 ökör után egy-egy ökröt adtak. Az ökröket Marosvásárhely, a korábbi Székelyvásárhely mellett gyűjtötték be. Erről lásd SZÁDECZKY–KARDOSS L. 1927. 73–84.

⁸² SZOkl. I. 220.

⁸³ Uo. III. 138–145.

⁸⁴ JAKÓ ZS. 1979. 22.

részlete is, amely arról rendelkezett, hogy a főemberek földjein élő zsellérek vagy jövevények és a szegények, akiknek ingó vagyona nem haladta meg a 3 forintot, mentesek legyenek a hadra keléstől. Ez a változtatás világosan mutatja, hogy a székely társadalmon belül végbement vagyoni differenciálódás miatt a társadalom bizonyos rétegei képtelenné váltak a katonáskodásra. Nekik tehát elvileg könnyebbséget jelentett Ulászló szabályozása. A valóságban azonban a vagyoni különbségek mellett megjelent egy másik különbségtétel, mégpedig nemes és nem nemes székelyek között. Ez a paradoxon lett a későbbiekben egyre erőteljesebbé váló ellenségeskedések oka. A székely köztudatban ugyanis aki székely volt, az szükségképpen nemesnek is tekintette magát.⁸⁵ Akinek megszűnt a nemessége, az ezért nemcsak kiváltságait veszíthette el, hanem a székely közösségbe való tartozás jogát, tehát identitását is. Ezért ragaszkodtak a székelyek szabadságukhoz és nemességükhöz is, mert ezzel voltaképpen székelységükhöz ragaszkodtak.⁸⁶ Bonfini szerint a székelyek annyira szabadságszeretők voltak, hogy készebbek lettek volna inkább meghalni, mint adót fizetni.⁸⁷ Oláh Miklós szintén azt állapította meg, hogy mindnyájan nemeseknek kívánták magukat tartani és „nem tűrik, hogy valakinek közöttük a többinél nagyobb szabadsága legyen. Közöttük a legkisebbnek is ugyanez a szabadsága van, mint a legnagyobboknak.”⁸⁸ Verancsics úgy jellemezte a székelyek nemességét, mint „amellyel valamennyien büszkélkedhetnek, még ha eke és kapa mellett élnek is le életüket, innen szabadságuk, hogy az évi adó fizetésétől és a robottól teljesen mentesek... ha véletlenül valaki szabadságaiknak valami új korlátozását találja ki, fegyverrel is üldözik, s ha elfogják, az országgyűlésen nyilvánosan megölik.”⁸⁹ Werbőczy a Hármaskönyvben szintén hangsúlyozta, hogy a székelyek mind kiváltságos nemesek voltak, akik teljesen külön törvényekkel és szokásokkal éltek.⁹⁰ Nemcsak a székelyek maguk tartották magukat nemeseknek, még hozzá „kiváltképpen való” nemeseknek, hanem a kívüllég is ezt látta legfőbb jellemvonásaik egyikének. Mint az előzőekben láttuk, a 13–14. században ez a nemességfogalom nem okozott problémát a Székelyföldön kívül. A 15. században azonban a belső differenciálódás kikezdte ezt a közös tudást a kollektív nemességről. Pontosan fogalmaztak 1552-ben Ferdinánd erdélyi biztosai, akik jelentésükben megemlégték ugyan, hogy a székelyek mind nemesek és minden adó alól mentesek, de három rendjük közül valójában csak az elsőbe tartozók neveztetnek nemeseknek, akik mintegy bárók vagy patríciusok.⁹¹ A megfogalmazás ellentmondásos volta is sugallja azokat a feszültségeket, amik a székely társadalmon belül jelentkeztek a 15. századtól folyamatosan. Egyre erőteljesebb zavar keletkezett a rendszerben azáltal, hogy bizonyos rétegek leszakadtak, képtelenné váltak a hadviselésre, de azáltal is, hogy részben a Székelyföldön kívülről folyamatosan új népelemek

⁸⁵ Idézzük ezzel kapcsolatosan Szádeczky Kardoss Lajos találó megfogalmazását: „A székelység közt eleinte nem volt rendi különbség, minden székely egyenlően szabad volt és a magyar nemességhez hasonló jogokat élvezett. Nem volt köztük jobbágy, szolga-rend. Személyével minden szabadon rendelkezett, szabadon költözhetett, nem volt röghöz kötve. Bírói ítélet nélkül nem volt letartóztatható, csupán a tettenkapás esetén. Birtokjoga még a magyar nemesekénél is erősebb volt. Ezé hűtlenség esetén vagy magvaszakadtával a kincstárra szállt, a székely birtoka akkor is a családé vagy nemzetsége maradt, vagy rokonok nem létében a szomszédra szállott, annak a jogi véleménynek alapján, hogy az valamikor vérrokon lehetett. SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 53.

⁸⁶ A székely identitás problémáiról a későbbiekben még szólunk.

⁸⁷ Bonfini: *Rerum ung. Decades* 174. 88., idézi SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 61.

⁸⁸ Erdőörök. I. 6.

⁸⁹ Uo. 11–13.

⁹⁰ Idézi SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 61.

⁹¹ SZOKI. II. 100.

érkeztek, akik nem rendelkeztek sem birtokkal, sem nemességgel. Ők nem is katonáskodtak, hanem, mint a székelyek földönlakói, nekik szolgáltak. A keret tehát fellazult, minthogy olyanok is megjelentek a székelyek közt, akik nem voltak székelyek. Ezzel párhuzamosan zajlott az a folyamat, hogy székely családok birtokokat kaptak, jobbára katonai szolgálataikért, a Székelyföldön kívüli területeken. Ezek által az adományok által mintegy elismertették országos nemességük, ami megváltoztatta nemcsak anyagi helyzetüket, de a hierarchiában elfoglalt helyüket sőt életmódjukat, gondolkodásukat is.⁹² Mindezek ellenére azt kell mondanunk, hogy a székelységeen belüli jogi egyenlőség gyakorlatilag csak 1562-ben szűnt meg. Addig ugyanis a székelyek elméletileg személyileg szabadok voltak és fejenként katonáskodtak. Annak ellenére mondhatjuk ezt, hogy a 15–16. században egymást érték a jogcsorbítások. Ilyen jogcsorbítás volt például az, hogy, noha egy 1466-os szabályozás szerint a székbíróság esküdtjei kétharmadának a köznépéből kellett kikerülnie, az 1505-ös nemzetgyűlés már csak primorokat és lóföket említett a bíróságok kapcsán. Igaz az is, hogy 1562-re már nemcsak idegeneket, de szegény székelyeket is találunk a gazdagabbak szolgálói között, és egyre gyakrabban fordult elő, különösen a fejedelemség létrejötte óta,⁹³ a székelység egy részének megadóztatása.⁹⁴ Az 1558-as gyulafehérvári országgyűlésen a székely községre is kivetették a portánkénti adót, mégpedig úgy, hogy a táborba későn érkező, „szedett-vedett sokaság székely község” a bármi néven nevezett székely jobbágyokhoz hasonlóan adót fizessen, mint a nemesek jobbágysai a vármegyékben, és ebből zsoldot fogadjanak.⁹⁵ Mindez azt mutatja, hogy a székely társadalom belső feszültségei abban az időszakban váltak igazán jelentőssé, amikor a formálódó fejedelemségnek egyaránt szüksége volt, méghozzá a korábbinál nagyobb mértékben, a székelyek katonai támogatására és a lakosság anyagi erejére. Az országgyűlési rendelkezések azt mutatják, hogy úgy próbálta mindkettőt megszerezni, hogy az egyébként is átalakulóban lévő székelységet betagozni igyekezett egy feudális társadalmi struktúrába. Ez azonban csak az 1562-es felkelés után sikerült olyan módon, hogy hatalmi szóval vonták vissza a székelység kollektív nemességét.

⁹² Erről a későbbiekben bővebben lesz szó, itt csupán Apor Péter *Metamorphosys*-ára szeretnénk hivatkozni, aki, mint a nemesi társadalom tagja, már elsősorban a nemességgel vállal közösséget, nem pedig a székelyekkel.

⁹³ Természetesen itt azt az időpontot értjük, amikortól elkezdi formálódni az erdélyi fejedelemség, tehát 1541 végét.

⁹⁴ 1545-ben például Fráter György rendeli el, hogy mind a hét székben válasszanak hat-hat megbízottat, akik, a született lófők és az őstől való földönlakók kivételével minden székelyt írjanak össze megadóztatás céljából, tekintet nélkül arra, hogy zálogos vagy vásárolt jobbágyok vagy bármi más módon neveznék magukat. SZOkI. V. 58. 1549-ben pedig megszünteti a főnépek jobbágysainak adómentességét is. Emellett szükség esetén kétszer is beszédette a hadiadót, valamint a szokásjog által meghatározott alkalmakon kívül is megkövetelte az ökörsütést. EOE II. 300. és köv. Az 1550-es években sorozatosan találkozunk adókimutatásokkal a székelyekre is (EOE II. 486, 581.), úgyhogy a székely nemzetgyűlés is foglalkozik a kérdéssel 1554-ben. Ezen a Székelyvásárhelyen (ma Marosvásárhely) tartott nemzetgyűlésen azt határozzák, hogy minden ember, aki a falu nyilat bírja, adjon egy forintot, csakúgy, mint azok, akiknek hat forintot érő lábas jószágja van. Azok a lófők mentesek a fizetéstől kizárólag, akik úgymond őstől maradottak, azaz már Lajos király halála előtt is lófők voltak. SZOkI. II. 108.

⁹⁵ EOE II. 95–96, 113.

A székelységnek életformájában leginkább a vármegyei nemességhez hasonlító rétege, a primor

Azok a katonáskodó székelyek, akik a hadjáratok alkalmával vitézségükkel kitűntek, az uralkodótól birtokadományban részesültek. Ezek a birtokok a Székelyföldön kívül helyezkedtek el, betagozódva a királyi vármegyék feudális rendjébe.⁹⁶ Ezekben az adományokban többnyire természetesen azok a székelyek részesültek, akik nagyobb áldozatokat vállaltak, esetleg egy egész csapattest parancsnokai voltak. Így természetes, hogy ezek az adományok is elsősorban a székelység felsőbb rétegeit illették, főképpen a primori állapotúakat, esetenként a lóföket is. Ez a két réteg viselte a tisztségeket is, és mivel a legnagyobb részt ők vállalták a katonáskodás terheiből, a falvak közös földjeinek nyílászással történő évenkénti újraosztása alkalmával is nekik juttatták a legnagyobb földterületeket, a legtöbb telket. Ez azzal a következménnyel járt, hogy noha a Székelyföldön hosszú ideig nem beszélhetünk személyi függés kialakulásáról,⁹⁷ a vagyoni differenciálódás már egészen korán megkezdődött. Ez a folyamat eredményezte, hogy bizonyos, korábban is tekintéllyel bíró családok felemelkedtek, vagyoni helyzetük és az általuk betöltött tisztségek révén a székelység között egyfajta primus inter pares szerepre tettek szert. A vármegyék területén nyert birtokaik pedig esetenként azt is lehetővé tették, hogy néhányan az országos nemesek soraiba emelkedjenek. Arra a kérdésre, hogy 1562 előtt ki tekinthető primornak, a források nem adnak egyöntetű választ, sőt olyan is előfordul, hogy az egymást követő évek összeírásai illetve feljegyzései némelyeket hol primorként, hol lóföként említenek. A székelységnek 1506-ban Agyagfalván tartott nemzetgyűlésén hozott végzések aláírói a széki „elsők”, azaz a primorok voltak.⁹⁸ Az aláírások számából ítélve az egész Székelyföldön összesen 30 primor volt, Sepsi és Orbai szék területén Bíró Miklós, Czirjék Balázs,⁹⁹ Daczó Péter, Kálnoki Bálint, Laczok Mihály, Mihályfi István és Mikó Mihály.

Kézdiszékben Apor Istvánt, Csomortán Lászlót, Czirják Bernádot, Demjén Orbánt és Kun Antalt sorolták a primorok közé.¹⁰⁰

⁹⁶ Azért elsősorban a Székelyföldön kívül, mert 1562-ig de jure érvényben volt a székelység azon kiváltsága, hogy a ius regium nem érvényes a székely közösség birtokaira. Szabó Károly még úgy tartotta, hogy 1562 előtről csak két adományozás vonatkozott székely örökségre (SZABÓ K. 1890.), Jakó Zsigmond azonban több oklevél felsorolásával igazolta, hogy a 15. századtól a királyi adományozás jelen volt a Székelyföldön is. JAKÓ ZS. 1979. 20. Ennek ellenére úgy véljük, hogy a székely közösség, sőt a kívülvalók közös tudása szerint ez a kiváltság csak 1562-ben szűnt meg, és éppen ezért az uralkodói adományok is elsősorban vármegyei birtokokról szóltak, még a hadban kitűnt székelyeknek adott adományok esetében is.

⁹⁷ Legalábbis nem a klasszikus jobbágy-földesúr értelemben.

⁹⁸ SZOkI. I. 316.

⁹⁹ A Czirjék család a legrégebbi székely családok egyike, birtokaik voltak Sepsizoltán, Kálnok és Bodok területén. A családból a középkor folyamán 1458-ból egy Ciriag János nevű nótáriusról tudunk, 1420-ban egy bizonyos Dénes Sepszi szék főkapitányi tisztét töltötte be, Hunyadi Mátyás uralkodása alatt pedig egy Vitelius nevű főember volt a szék királybírója. 1480 körül egy Czirjék Antal nevű székely primor volt Háromszék főkapitánya, 1501-ben egy Czirjék Mihály nótárius, később ennek Simeon nevű fia II. Lajos kamarása volt, ennek Vitelius nevű fia Csíkszék főkapitánya. ENDES M. 1938. 28–29.

¹⁰⁰ HANUSZIK E. 1942. 38.

Az anyaszéknek tekinthető Udvarhelyszékben Benedekfi János, Benedekfi Péter, Bögozi János, Gergely János, Kaczai Antal és Nyujtodi Pál számított primornak.

Marosszéken és Aranyosszéken összesen hét primort tartott számon az összeírás, név szerint Alard Ferencet, Apaffi Lénárdot, Barcsai Gáspárt, Dénes Andrást, Gyalakuti Mihályt, Tatár Gergelyt valamint Tót Miklóst.

Csíkszéken öt primor volt 1506-ban, Blaskó János, Becz Imre, Czako János, Győrfi Sándor és Lázár Balázs, míg Gyergyószéken összesen egy, Lázár András. Ezt a létszámot inkább arányaiban vehetjük eligazító értékűnek, ugyanis több olyan primor család neve hiányzik a névsorból, akik a korban fontos szerepet játszottak, ám távol maradtak a nemzetgyűlésről. A felsoroltak közül és azokon kívül is volt néhány család, amely a többenél jóval többször fordult elő az oklevelekben, és jelentős adományok birtokosa volt. Ilyen az egy közös őstől származó Hidvégi Mikó és Hidvégi Nemes család. Az első említésük 1252-ből származik, amikor IV. Béla Vinczének, a sepsi székely Akadás fiának adományozta Szék földjét, a kerci oláhok, a brassói szászok és a sepsi székelyek földje között. 1291-ben az említett Vincze (itt Benczencz) fiai, István és Domokos, magok és testvérük Mikó nevében Bottelek nevű földjükről rendelkeztek, ami Fejér vármegye területén feküdt. I. Lajos uralkodása alatt újabb birtokok kerültek a család kezébe, Felső-Fehér vármegyében.¹⁰¹ 1366-ból származó oklevelek alapján tudjuk, hogy székely jogon telkeket birtokoltak a Sepszki Oltszemen és Málnáson is.¹⁰² 1476-ban az oklevél már nemesekként említi őket,¹⁰³ akik az ország egész területén nemesekként élhetnek.

Szintén a Sepszki szék területén találjuk azt a családot, amely nem székely eredetű, de már a 15. század második felében a Székelyföldre telepedett és magát Homoród-Szentpáli Kornisnak nevezte.¹⁰⁴ 1486-ban Szentpáli Kornis Gergely más székely főemberek, az oklevél szerint „nemes emberek” társaságában jelent meg Báthori István országbíró, erdélyi vajda és székely ispán előtt,¹⁰⁵ ami a székely primorok közé történt betagozódását mutatja. 1529-ben is „főszékelynek” titulálták azt a Kornist, akit a Lázár Ferenc-féle összeesküvésben való részvételért fej- és jószágvesztésre ítélték.¹⁰⁶ Az eddigiek alapján látható, hogy a középkor

¹⁰¹ 1349. szeptember 9-én kelt Nagy Lajosnak az az oklevele, melyben elrendeli, hogy Hidvégi Jakab mester, Mikó fia, valamint testvérei, János, Mihály, Miklós és Péter, és nagybátyjai János és László, Domokos fiai, s János és István részére a gyulafehérvári káptalan járassa ki a küküllői kerületben fekvő Zsombor, Gerebencz és Árapataka helységek határait. SZOkI. I. 53–54. Zsombor és Gerebencz Felső-Fehér vármegyében, Háromszék és Csíkszék között, Árapataka pedig Háromszék és a Barcaság között helyezkedett el.

¹⁰² SZOkI. I. 70–71, 72–73.

¹⁰³ SZOkI. I. 223. Az oklevélben Hidvégi Mikó Lőrincz és Hidvégi Nemes Mihály egymást és több megnevezett nemeseket minden egy év alatt általuk vagy ellenük az ország bármely bírósága előtt indítandó pereikben a kolozsmonostori konvent előtt ügyvédeknek és teljes meghatalmazottjaiknak vallják.

¹⁰⁴ 1403. november 5-én kelt oklevél szerint Zsigmond király, aki a gyermektelen Izsi Péternek megengedte, hogy az Abaúj vármegyében lévő Ruszka nevű faluját Debrői Istvánnak hagyhassa, de ez féléssértés bűnébe esett, Izsi Péternek megengedi, hogy Ruszkát Tabajdi Bertalannak, Perényi Péter egykori székely ispán udvari emberének, és általa testvéreinek, Antalnak és Kornisnak hagyhassa. Ez a Kornis lett az őse annak a göncruszkai Kornis családnak, melynek egyik ága a Székelyföldön telepedett meg. Sz. OkI. I. 94–95.

¹⁰⁵ SZOkI. I. 256–261.

¹⁰⁶ ENDES M. 1938. 29.

folyamán a magyar uralkodók a székelyeknek elsősorban a Székelyföldhöz közel eső területeken, főleg a régi Fehér megye vagy Küküllő vármegye földjén adományoztak birtokot. Így történt ez a Kézdi székből származó Aporok esetében is, akik Zsigmondtól kapott adománylevelük értelmében kapták meg Kanta, Karatna, Alsó- és Felsővolál, Peselnek és Szárazpatak birtokait mint Bálványos vár tartozékait.¹⁰⁷ Az Apor család azonban, a csíki és gyergyói Lázárokhöz hasonlóan, elsősorban a Székelyföldön belül gyarapította birtokait.¹⁰⁸ Az Aporok tulajdonában voltak Fel-Torja bizonyos területei is.¹⁰⁹ A jelentős primor családok között volt, különösen a középkorban a Becz család. A csíkszentmártoni Becz Jakabnak és rokonainak V. László 1456-ban adományozott címert.¹¹⁰ A címeradomány a székely nemességgel kapcsolatos bizonytalanságot is jelzi. A kollektív nemesség általánosan elismert volta ellenére időnként megtörtént, hogy székely ember olyan kiváltságokban részesült, amelyek nemesítéssel jártak együtt vagy azzal voltak egyenértékűek. Ilyen különösen a középkorban a birtokadományozás, de ilyen a később megjelenő címeradomány is. A Becz családhoz hasonlóan jelentős primorcsalád volt az Andrászi és a Lázár család is, valószínűleg mindketten rokonságban állottak a Beczekkel. A Lázárok, noha területeiket főleg a Székelyföldön belül gyarapították, a 15. századra már jelentős befolyásra, hatalomra tettek szert. 1462-ben ugyanis a család egyik tagjára, Lázár Bálintra ruházták minden ágban a bíróságot és a hadnagyságot, amelyek átszálltak utódaira is.¹¹¹ A 16. századra pedig a szárhegyi Lázárok a kászoni királybíróságot már családi tulajdonnak tekintették. A Lázár család története roppant érzéketlenül mutatja azokat a sajátosságokat, amelyek egyes családok felemelkedését jellemezték a székelység alapvetően nem feudális tagolódású, nem személyi függésen alapuló struktúrájában. Abban a már-már népmesei stílusban íródott emlékiratban, amely arról értekezik, hogy miként vált külön Kászon szék Csík széktől,¹¹² az foglaltatik, hogy a kászoniak a Lázár családdal egyfajta szerződést kötöttek. A szerződés értelmében a család vállalta, hogy garantálja Kászon széknek Csíkkal szembeni függetlenedési törekvéseit, jogát ahhoz, hogy maga választhassa bírát és hadnagyait a saját közgyűlésén. Ennek fejében a Lázár család Kászonba költözött, ahol a szék földterületet és állandó tisztséget biztosított a számára. Mivel az emlékirat minden bizonnyal sokkal később keletkezett, mint az az esemény, amelyről megemlékezik,¹¹³ feltehetjük, hogy a Lázár család iránti elfogultság vagy a család nagy hatalma eltorzíthatta a tényeket. Az azonban még így is valószínűnek látszik, hogy a szék népe és a család között kölcsönviszony létezett, ami némileg hasonlít a feudális társadalmi berendezkedések nemes-jobbágy vagy nemes-familiárisa viszonyához. A védelem fejében ugyanis a föld népe hűségét ígérte. Lehetséges, hogy a szék tagjai is érezték, hogy a tendencia

¹⁰⁷ ERŐSS J. 1929. 130. Ezek a területek a 13. század előtt még egyáltalán nem voltak részei a Székelyföldnek, ám később fokozatosan a részévé váltak.

¹⁰⁸ 1311. július 24-én a kézdi székelyek közül való Balázs, Olcs fia végrendeletében Apor fia János fiainak, Istvánnak, Miklósnak, Demeternek és Péternek hagyta Szárazpatak földjét. SZOKl. I. 33–34. Az 1324. június 17-én kelt oklevél szerint Károly Róbert elrendelte, hogy a Csíkszentgyörgy és Menaság között fekvő Lok-Kászont Sándornak, egy bizonyos Opor fiának s általa Egyednek, Sándor testvére fiának adományozván, az adományosok iktattassanak be. SZOKl. I. 42–43.

¹⁰⁹ SZOKl. I. 40–41.

¹¹⁰ SZOKl. I. 170.

¹¹¹ ENDES M. 1938. 26.

¹¹² SZOKl. I. 297–301.

¹¹³ Az emlékirat arra hivatkozik, hogy az oklevelet, amelyben Mátyás megerősítette Kászon széknek a Zsigmondtól kapott önkormányzati jogait, (SZOKl. I. 194–196.), a kászoniak Lázár Bálint közbenjárása révén kapták.

a személyes szabadságuk elvesztésével fenyegethet, mert az emlékiratba iktatták, hogy „Lázár Bálint úgy szólott volt arról, hogy ő sem kívánja különben az ő szolgálatjokat, hanem csak úgy mint szabad emberektől.”¹¹⁴ A Lázárok és az Aporok a középkor végére magánvárakkal is rendelkeztek a Székelyföldön belül, Gyergyóban a Lázár család birtokolta Szárhegy várát,¹¹⁵ Kézdiszékből pedig az Aporok voltak Bálványos várának urai.¹¹⁶ A primorok között Csíkszékből fontos szerepet töltött be a csíkszentmihályi Sándor család is. Feljegyeztetett, hogy az 1479. október 13-án lezajlott kenyérmezei ütközetben a csíki primorok közül hőiesen küzdött a csíkszentmihályi Sándor Mihály és a szintén csíkszentmihályi András Lázár is.¹¹⁷ Az udvarhelyszéki primor Daniel család tagjairól szintén több hadjárat katonáiként tudunk. A legkorábbi adat szerint az első Daniel 1393-ban Nikápolynál harcolt, Dániel Péter pedig 1444-ben Várnánál esett el.¹¹⁸

Bár a korábban említett 1506-os nemzetgyűlési jegyzőkönyv „elsőkről”, azaz primorokról beszélt, sok esetben nehezíti a besorolást, hogy ugyanazok a nevek időnként a lófők között szerepeltek. Az 1505-ben Udvarhely várában tartott székely nemzetgyűlés végzéseiben közöttük ugyanis azt olvassuk, hogy a székelység bírójának tisztére az első és a lófők közül is választottak, Udvarhelyszékről Nyujtódi Pált, Kaczai Antalt, Benedekfi Jánost és Pétert, Patakfalvi Pétert, Kedei Kelement, Lokodi Pétert, Kedei Ferencet, Szombatfalvi Gergelyt, Vágási Imrét, Patakfalvi Kelement, Márkos Balázst, Lengyelfalvi Boldizsárt, Fancsali Balázst, Mihályt, Bíró Akadács Mihályt, Patakfalvi Lukácsot.¹¹⁹ A felsorolásból nem derül ki egyértelműen, hogy kiket tartottak primornak és kiket lófőnek. Az 1506-ban megemlített primorok közül ugyanakkor 1519-ben feltűnik a Kézdi széki Kún Antal, mégpedig szintén primori, azaz székely előkelői minőségében. Egy Prázsmáron megkötött szerződés szerint Szapolyai János erdélyi vajda előtt a székely előkelők megegyeztek arról, hogy a jövőben a Székelyföldön minden pártoskodást és lázadást közös erővel megakadályoznak. A jelen lévő főemberek közül egyedül a Kún Antal nevét ismerjük.¹²⁰ A főemberek töltötték be a diplomáciai feladatokat is, őket választották, mikor a székelyek közül követséget küldtek valahová. A 16. században ilyen esetekben egyre gyakrabban tűnik fel a Béli család egy-egy tagja is.¹²¹ Úgy tűnik, hogy a család egyik tagja, Béldi Pál a felemelkedés útját az erőszakos hatalmaskodásban látta, amint az kiderül a Prázsmárral folytatott pereskedéséből is.¹²² A mezőváros bírái védelemért fordultak Szapolyai János erdélyi vajdához. A későbbiekben majd

¹¹⁴ SZOKI. I. 298.

¹¹⁵ Egy 1508-ban kelt oklevélben, amelyben Esztergomi Székely Ferenc a Székely-Vásárhely mellett fekvő Kisfaludot minden más székely örökségeivel (három lófősséggel) együtt 1000 aranyforintért Lázár Andrásnak eladta, a szerződő Lázár András neve előtt már ott szerepel a Gyergyai vagy Szárhegyaljai előnév is.

¹¹⁶ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 281–282.

¹¹⁷ ENDES M. 1938. 27.

¹¹⁸ ORBÁN B. 1868. I. 228.

¹¹⁹ SZOKI. I. 308.

¹²⁰ Uo. 337–339.

¹²¹ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 110. 1542 októberében például arra a hírre, hogy Péter moldvai vajda Erdélyre akart törni, a székelyek követeket küldtek hozzá Kún Lázár, Béldi Pál, Mihályfi Ferenc, Dániel Péter, Andrassy Márton és Tamassy Ferenc személyében. 1510-ben egy bizonyos Béldi Pál pereskedik többekkel is, rokonával, majd két román szolgálival, akik Béldi Pál 200 juhát ellopták. SZOKI. I. 321–322.

¹²² SZOKI. I. 331.

bővebben kitérünk arra, hogy a székely köznép már egészen korán érzékenyen reagált minden olyan kísérletre, amely a fennálló viszonyokon változtatni igyekezett. Igaz ugyan, hogy a szék első családjainak a jogszokást követve a közösség is megszavazta a nagyobb földterületeket, ezáltal az anyagi felemelkedés lehetőségét, ám amikor ezek a jogosítványok már azzal fenyegettek, hogy bármely csoport kivonta magát a közös szolgálatok, terhek alól, a szabadságát féltékenyen őrző székely köznép ezt igyekezett minden eszközzel megakadályozni.

Az 1562 előtti időkből fennmaradt meglehetősen kevés számú erre vonatkozó forrás alapján nehéz pontosan meghatározni a primori réteget. Az 1562 után készült összeírások pedig már azokat is tartalmazták, akiket a segesvári országgyűlés sorolt a nemesek közé. Itt tehát gyakorta a kategóriák is változnak. Hozzávetőlegesen biztos adatnak mégis elfogadhatjuk azt az 1569 körül készült csík-gyergyó-kászonszéki összeírást, ami még a primor kategóriát használta a nobilis helyett.¹²³ Mivel időben még közel esik a változásokat hozó 1562-höz, adatait hitelesnek tarthatjuk. Eszerint a három székben összeírt primorok száma 15 volt.¹²⁴ A legjelentősebb családok mellett, mint az Andrászi, a Lázár, a Mikó és a Becz, olyanokat is találunk, akik nem töltöttek be olyan nagy méltóságokat és nem is rendelkeztek olyan tekintéllyel, mint ezek, mégis a primorok között említettek meg. Azt mutatja ez, hogy az eredeti vezető rétegen belül is végbement egy polarizálódás, egyesek esetleg országos hivatalokat, vármegyei birtokokat szereztek, mások azonban elsősorban a tradíció miatt tartattak primornak. A felsorolt családok közül az Andrásziak a 16. század végén, mivel részt vettek Bekes Gáspár által vezetett felkelésben, a fej- és jószágvesztéstől tartva elhagyták Erdély területét és Krasznahorka várát és uradalmát megszerezve a későbbiekben már nem tartoztak a székely nemesség közé.¹²⁵

Az előbbieken alapján tehát már a középkorban is kimutatható volt bizonyos különbség primorok és primorok között. Ebből az időből természetesen nem rendelkezünk olyan részletes és pontos adatokkal, mint a 16–17. századtól kezdve, amikor megjelentek a székely összeírások és a székelységen belüli írásbeliség is jelentősebb méreteket öltött. A korábbi helyzetre következtethetünk, illetve abban az esetben tudunk biztosat, hogyha az illető székely nemes részesült valamilyen adományban, nemeslevelet kapott vagy birtokadományt, hogyha országos tisztségeket töltött be illetve ha valamilyen okból, főleg a 15. század végétől, feljegyezték a nevét a székely főtiszték között. Így ismerjük a hidvégi Mikó és Nemes

¹²³ SZOKl. II. 269–277.

¹²⁴ Amadéfalván primor Antal Balázs és Antal Pál, Csicsófalván *Lázár János*, Vacsárcsiban Fejér György és Máté János, Szentmihályban *Sándor Mihályné és Sándor István*, Zsögödön Mikó János és Czakó Benedekné, Bankfalván Becz Györgyné, Szentkirályon Andrászi Márton, Szentimrén Antal László és egy bizonyos Antal Hannagj, Kozmásan *Becz Pál*.

¹²⁵ Az Andrászi család a középkor során a legtekintélyesebb székely családok egyike. Nevük szerepelt a székely főemberek listáján, és a legtöbb esetben a székely nemzetgyűléseken a legelső székelyek közé tartoztak. Noha egy adománylevelük 1569-ből származik, a család már korábban is jelentős súlyú volt, hiszen már az adományozás előtt is birtokoltak székely örökséget Csíkszentkirályon, ahol a család egyik tagja, Andrászi Márton primor volt. A család egyik előneve is Csíkszentkirályi volt. Az említett Andrászi Márton primor még élt 1569-ben, amikor adományban nyerte maga és fia Péter, akkor csíki főkirálybíró részére a csíkszentsimoni részjószágot. Egy nap múlva, november 3-án egy újabb adománylevellel jutott a birtokukba az egész Csíkszentimre és a 42 jobbágytelekből álló csíkszentkirályi részjószág. Andrászi Márton több ízben szerepelt országos jelentőségű ügyekben is, például 1543-ban Izabella Andrászi Mártonnak üzent, hogy a török portának küldendő ajándékok, élelmiszerek és adó fejében tartandó tanácskozáson Gyalu várában részt vegyen. (SZOKl. II. 69–70.) A család tevékenysége Bekes Gáspár 1575-ös betörésének leverése után szűnt meg Erdélyben. Erről lásd még SZABÓ K. 1890.

famíliák 1474-ből származó nemeslevelét, tudjuk, hogy Nagyajtai Cserei Balázs 1393-ban már nemesi címet kapott Zsigmond királytól, valamint birtokot a vármegyén, vagy például a Kálnoki családnak is volt Nagy Lajos idejéből származó armálisa.¹²⁶ Ugyanígy rendelkeztek a Székelyföldön kívüli birtokokkal például a vargyasi Danielek¹²⁷ valamint a már említett Andrásziak¹²⁸ is. A Becz családról is tudjuk, hogy 1456-ban egy Budán kelt oklevél szerint a család négy tagja részesült címeradományban.¹²⁹

Többek töltöttek be fontos tisztségeket, akár a székelység vezetőiként, akár az országos politikában. Természetesen a székely nemességnek rendkívül fontos szerep jutott a hadviselésben is. A nyárádtői Pókai Balázs például 1555-ben a törökökkel vívott küzdelmekben a magyar nemesség hadainak zászlótartójaként vett részt,¹³⁰ mint a magyar nemesség teljes jogú tagja. A székely primorok közül a legtekintélyesebbek gyakorta láttak el bírói feladatokat is az uralkodó megbízásából a Székelyföldön. Háromszéki perben a bírói tisztelet Szentpáli Kornis Miklós, Alsórákosi Sükösd Benedek, Szentgyörgyi Daczó Pál, Uzoni Béldi Kelemen, Olaszteleki Daczó István és Köpeczi Botz Miklós látta el 1554-ben.¹³¹ Csíkszéken az 1560-ban János Zsigmond által kinevezett székely előkelők voltak: Csíkszentmihályi Sándor Mihály, Szenttamási Lázár Bernád, Taploczai Salamon István, Nagy Máté és Jánosi Imre, Kozmási Betz Pál, Csicsói Lázár János és Szentkirályi Andrászi Márton. Az Andrászi, Lázár, Korniss és Sándor család tagjai több ízben megemléztettek úgy is, mint végrendeletek végrehajtói, kihirdetői.¹³² Követi feladatokat is ezek a családok kaptak, 1545-ben például Korniss Miklós és Márton András Fráter Györgynél járt követségben.¹³³ 1551-ben szintén Fráter Györgynél járt Sándor Mihály és Petki Bálint, a többi székely főembert is képviselve.¹³⁴ 1553 március 14-én kelt levélből tudjuk, hogy a János Zsigmond Erdélybe való visszahozatala ügyében folyt tárgyalások részesei voltak Andrászi Márton, a csíkszentmihályi Sándor Mihály, Daczó Pál, Kendi Antal és Kendi Ferenc is.¹³⁵ 1554-ben Bernád Balázs és Sándor Mihály képviselte a székelységet I. Ferdinánd előtt, kérve, hogy régi szabadságukat és adómentességüket erősítse meg.¹³⁶ A két székely nemes itt nem csupán kérelmet adott át, de erdélyi követként vettek részt a pozsonyi országgyűlésen is.¹³⁷ Két évvel később, amikor az erdélyi rendek visszahozták Izabellát és János Zsigmondot, az eléjük küldött követségben is

¹²⁶ KÁLLAY F. 1829/b. 50.

¹²⁷ Az 1554-ben zajló pereskedés végzése szerint a Danielek részére ítélték a bírák egy Fejér vármegyei felső-rákosi részjóságot az aldobolyi Mihálcz Mihály özvegyével, Annával és fiaival szemben. SZOKl. II. 115–116.

¹²⁸ Andrászi Márton 1554-ben Küküllő vármegyei, Fületekén és Egrestőn lévő részjóságokért pereskedett. SZOKl. II. 109–110.

¹²⁹ PÁLMAJ J. 1901. 55.

¹³⁰ SZOKl. II. 128–130.

¹³¹ SZOKl. II. 115.

¹³² SZOKl. II. 39–40, 56–58.

¹³³ SZOKl. II. 73.

¹³⁴ ENDES M. 1938. 32.

¹³⁵ Uo. 33.

¹³⁶ SZOKl. II. 112–114.

¹³⁷ SZOKl. VIII. 285–288.

több székely főúr volt jelen, Andrászi Márton, Betz Pál és Lázár Imre.¹³⁸ A főtisztségek listái a középkorra vonatkozóan csak meglehetősen hiányossággal maradtak fenn, mégis tudjuk, hogy például Udvarhelyszéken a legtöbb jelentős tisztség a Korniss család kezében volt,¹³⁹ mellettük többször szerephez jutottak a Nyujtódiai, a Kachai valamint a Benedekfi család is. A Marosszékről származó főtiszti lajstrom tanúsága szerint több ízben főhadnagyi-főkapitányi és főbírói címet viseltek a Tóthok, a Barcsaiak, a Gyalakutiak, a Bicsakok, az Apafi, a Mikó, a Semjén, a Csányi és a Lázár család¹⁴⁰. Olyan is gyakran előfordult, hogy egy család több székben is betöltött fontos tisztségeket, így lehetett az udvarhelyszéki Daniel család egyik tagja például Háromszék főkapitánya.¹⁴¹ A székely tisztségek mellett némelyek más szolgálatokat is vállaltak, mint a Sepszi széki Daczó Máté, aki fogarasi várnagy volt.¹⁴² Ez a tisztség azonban társadalmi helyzetét is mutatja, hiszen Sepszi széki főemberként a vármegyei nemesség szolgálatában állott.

A primorok pontos számarányairól a különböző székekben a 16–17. századig nem készültek összeírások. Az elsők közé tartozik az az 1566-ban készült lista, amelyben feltüntették mindazon primorokat és lófőket, akik János Zsigmond mellett harcoltak.¹⁴³ A listán, mivel nem népesség-összeírás, csupán a hadban résztvettek névsora, nem szerepelt mindenki. Az összeírt főnépek közül 17-en udvarhelyszéki (Kornis Mihály, Kornis Farkas, Petki Mihály, János Geréb, Jánosy Péter, Boldizsár és György Geréb, Nyujtódi György, Petki Bálint, Daniel Péter, Balássy Ferenc, Benedekfi István, Benedekfi Péter, Kachay Mihály, János Geréb, Begessy János, Andocsi Lőrinc), 12-en marosszéki (Lázár Imre, Lázár Ferenc, Lázár János, Tóth Balázs, Zeleméry Péter, Váradi Pál deák, Kun Benedek, Csányi István, Lázár Lőrinc, Balássy István, Chernezy Gáspár, Bekes Farkas), 4-en csíki (Lázár István, Lázár János, Lázár Farkas, Becz Imre), 19-en háromszéki (Sepszi: Kálnoki Bálint, Daczó György, Daczó Ferenc, Mikó Miklós, Kálnoki Tamás, Baróti Pál, Kézdi: Bernáld Miklós, Apor István, Domokos Tamás, Domokos István, Apor Imre, Apor Péter, Csomortán László, Orbai: Basa Péter, Mikes Benedek, Mihálcz Miklós, Mikes Mihály, Szörcei Demeter, Bodor Pál) primorok. Egy minden bizonnyal ugyanakkor készült és csak Udvarhelyszékre vonatkozó névsor azonban az eddig felsoroltakon kívül a primorok között említ néhány olyan székelyt is, akik a másik névsorban a lófők között szerepeltek, így Antalffy Mátyást, Gálfi Jánost, Márton Jánost valamint Tarcsafalvi Márton deákot.¹⁴⁴ Ezek a bizonytalanságok azt is mutatják, hogy a primorok rétegének meghatározása a székelységben nehézségekbe ütközik. Egyrészt ugyanis úgy tűnik, mintha a székelyek között nagyon is világosan elkülönült volna az, hogy ki tartozott az előkelők és ki a lófők közé. Ugyanakkor ennek ellentmondani látszik az a tény, hogy sokáig semmilyen oklevél nem ejtett szót a székely társadalom hármas tagolódásáról. 1466-ban Háromszék társadalmát még maiores vel minoresként írták le, tehát összesen két

¹³⁸ ENDES M. 1938. 33.

¹³⁹ SZOKl. II. 41–43. 1538-ban például Szentpáli Kornis Miklós töltötte be a legnagyobb székely tisztséget, ő volt ugyanis Udvarhelyszék főkapitánya.

¹⁴⁰ SZOKl. II. 141–143.

¹⁴¹ ORBÁN B. 1868. 228.

¹⁴² SZOKl. II. 91–93.

¹⁴³ SZOKl. II. 194–195.

¹⁴⁴ SZOKl. II. 195. A névsorban szerepel még a primorok között More Gábor és Daniel Ferenc neve, akik nem íratk be az első névsorba, valószínűleg azért, mert nem személyesen jelentek meg, hanem embereiket küldték el maguk helyett.

rendet említettek, a fő- és közrendet.¹⁴⁵ Ezt megelőzően, már 1407-ben szó esett előkelőkről (seniores) Háromszék közgyűlésén.¹⁴⁶ majd szintén Háromszéken 1408-ban újra seniorok említettek.¹⁴⁷ 1426-ban ugyanott a potiores megnevezést használták a szék hatalmasabbjaira,¹⁴⁸ de használatos volt a principales siculi elnevezés is.¹⁴⁹ A senior megnevezésre Udvarhelyszéken is volt példa.¹⁵⁰ Nem minden esetben tudjuk azonban, hogy a megnevezések kiket, melyik réteget takarják, az elnevezések ugyanis gyakorta változtak, így például a székelység lófő rétegének később állandósuló nevét, a primipilust ekkor még a széki hadnagyokra is alkalmazták.¹⁵¹ 1466-ban azonban a zabolai székely nemzetgyűlésen kiadott határozatok világosan csak a székelység két csoportját nevezték meg, a főrendűeket vagy előkelőket és a köznépét. Magát a nemzetgyűlést is azért hívták össze, hogy a két rend közötti viszályokat elsimítsák, amik Háromszéken felkeléshez vezettek.¹⁵² A köznép által előterjesztett panaszok között az szerepelt, hogy a főnép őket régi jogaiktól, szabadságuktól megfosztani igyekezett, és erőszakkal kényszerített közülük sokakat a szolgálatra.

A Zabolán született határozatok, amelyek elvben nem tiltották a köznép tagjainak, hogy valamely főrendű védelme alá helyezvén magukat annak szolgálatába álljanak, már mutatja, hogy a folyamatot természetesnek tekintették. Csupán azt tiltották meg, hogy a személyes szabadsággal bíró közszekelyt bárki erőszakkal kényszerítse szolgálatra. A szabadság megőrzését szolgálta az a pont is, amelynek értelmében Kézdiszék bíróságában az esküdtek fele az előkelők, fele pedig a közszekelyek közül választott. 1473-ban újabb panaszokkal fordultak a szegényebb székelyek a zempléni táborában tartózkodó Mátyáshoz, újra csak a főemberek túlkapásai miatt, amiket Udvarhelyszéken és Marosszéken követek el.¹⁵³ A panaszosok itt már nem egyszerűen a közszekelyek voltak, hanem a lovas és gyalogos székelyek együtt, ami a lóval katonáskodó székelyeken belül egy erőteljes polarizálódást feltételez. A főemberek a kollektív nemesség adta jogosítványokkal ellentétesen itt pénzszolgáltatásra kényszerítették az alattuk lévőket. Az uralkodónak az ügyben kiadott parancsa egyrészt visszaállítani kívánta a korábbi állapotokat, tehát megtiltotta a további visszaéléseket. Emellett azonban mintegy legitimizálta a kialakult helyzetet, három rendet különböztetvén meg a székely társadalmon belül, hiszen azt az utasítást adta, hogy a székelységet írják össze, méghozzá külön a lovasokat, ők voltak a primipilusok, külön a gyalogokat és harmadik rendként külön a főembereket, akiket a primores megnevezéssel illettek. A kategóriákhoz való tartozás kritériuma az volt, hogy például a lófők őseinek is a lófők közé kellett tartoznia. A rendek szerinti besorolást önhatalmúlag a primorok sem változtathatták meg. Elvileg lehetséges volt a felsőbb rendbe kerülés, a szabályozás azonban

¹⁴⁵ SZOKl. I. 219; III. 84; SZÁDECZKY-KARDOSS LAJOS. 1927. 54.

¹⁴⁶ SZOKl. I. 102.

¹⁴⁷ SZOKl. II. 25.

¹⁴⁸ SZOKl. II. 121.

¹⁴⁹ SZOKl. III. 58.

¹⁵⁰ SZOKl. III. 72.

¹⁵¹ SZOKl. I. 102, 106.

¹⁵² 1465-ben a székely közrendűek fellázdak és a főnépek házait lerombolták, felégették. A zabolai gyűlést a történetek kivizsgálása és a jogsérelmek orvoslása céljából hívták össze. DEMÉNY L. 1976. 19–21.

¹⁵³ SZOKl. I. 219–221. Erről még DEMÉNY L. 1976. 34. és SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 55–56.

ezt már vagyoni helyzethez kötötte. A felsőbb rendbe lépés a vajda, illetve a székely ispán tudtával és engedélyével történhetett, hogyha az illetőnek legalább három nyílföld vagyona volt. A szabályozás alapján valószínűnek látszik, hogy a rendezés egy korábban is létező állapot alapján készült el. Már korábban utaltunk rá, hogy a nemek és ágak szerinti hivatalviselés, a 15. századra már bizonyosan, néhány család kezében volt, ők váltogatták egymást a különböző tisztségek betöltésében. Tudjuk, hogy az ágakban betöltött hely lófőbirtokhoz kötődött, elvileg tehát örökölhető vagy megszerezhető volt. A hagyomány, adomány vagy meggazdagodás útján így megjelenő primori réteg abban is különbözött a lovas katonai szolgálattal tartozó és többnyire egy lóval katonáskodó lófőktől, hogy a primorok 3–5 lovast voltak kötelesek kiállítani.¹⁵⁴ Esetenként, mint azt az 1566-os katonai névsorban láttuk, a székely főember nem is vett részt személyesen a csatákban, csupán embereit küldte el a „maga képében”. A primorok vagy székely főemberek kiváltságai közé tartozott, hogy a széki törvényszék tagjait közülük választották.¹⁵⁵ Az igazságszolgáltatás folytonossága azonban megkívánta, hogy létrehozzák az esküdtszék intézményét állandó székülőkkel. Az 1466-os zabolai végzés értelmében az esküdtek felét a közsékelyek közül kellett választani.¹⁵⁶ Az elv azonban nem lett gyakorlattá, 1505-ben az udvarhelyi fellebbezési törvényszék felállításakor ugyanis a harmadik, azaz közrendet már nem vették figyelembe. Az 1506-os agyagfalvi nemzetgyűlésen szintén három réteget különböztettek meg, az elsőket vagy primorokat, a lófő vagy tiszttviselői rendet és a köznépet.¹⁵⁷ Azt mondhatjuk tehát, hogy 1466 után a székelység hármasság tagolása teljesen gyakorlattá vált.¹⁵⁸ Ezt alkalmazta az Ulászló által 1499-ben kiadott kiváltságlevél is, amely a székely jogszokást igyekezett a kor viszonyaihoz és igényeihez igazítani és rögzíteni.¹⁵⁹ Kimondta, hogy a székely azért volt nemesnek tekinthető, mert állandóan készen kellett állnia az ország védelmére. Ez a mondat lényegében nem volt más, mint az évszázados jogszokás írásba foglalása. Természetesen azonban magában rejtette

¹⁵⁴ ENDES M. 1938. 26–27.

¹⁵⁵ CONNERT J. 1906. 59.

¹⁵⁶ A zabolai artikulások még a köznépet igyekeztek támogatni, hiszen azt is kimondták, hogy a székely előkelők nem szállhatnak meg olyan falvakban, ahol nincsen birtokuk a község lakóinak beleegyezése nélkül. SZOkI. III. 82–86.

¹⁵⁷ SZOkI. I. 314–315.

¹⁵⁸ Báthori István erdélyi vajda 1487-ben, a Marosvásárhely kiváltságait megerősítő oklevelében szintén megkülönböztetett nemest, lófőt és közsékelyt. SZOkI. V. 26.

¹⁵⁹ Az 1499-es kiváltságolással kapcsolatosan több vitás kérdés vetődik fel. A leglényegesebb ezek közül az, hogy vajon ez a rendezés a régi állapotokat igyekezett konzerválni, vagy inkább a megindult változásokat (szolgáló népek, földönlakók, jobbágyok megjelenése) erősítette. Jakó Zsigmond véleménye szerint például a primorok „nyomásának a XVI. század közepén már a lófők többsége is nehezen állhatott ellen, mert az államvezetés őket is hajlandónak mutatkozott feláldozni a főnépek fokozott katonai tehervállalása ellenében.” JAKÓ ZS. 1979. 26. Jakó Zsigmond úgy látja, hogy Mátyás törekvései között szerepelt a székely szabad állapotúak harcértékének és létszámának megtartása, és ezt a törekvést képviselte Báthori István erdélyi vajda és székely ispán is, aki ellen egy 1492-ben írt panaszlevélben fordultak a székelyek az uralkodóhoz. (SZOkI. I. 272–280.) A panaszlevél szerint a vajda erőszakoskodott a székelység között, és főképpen a székely nemes-séggel, a főnépekkel szemben. Abban a tekintetben kétségtelenül a primorokat sértette mindez, hogy a hatalmaskodások a székely vezetők tekintélyét és uralmát csorbíthatták. Ugyanakkor azonban jelentős károkat okozott a székely közösségnek is azáltal, hogy a falvak lakóit szolgálatra kötelezte. Lehetséges ugyan, hogy ezzel azt a folyamatot kívánta előmozdítani, hogy a katonáskodni képtelen székelyek legalább a központi hatalom szolgálatában maradjanak, cselekedetei azonban inkább túlkapásoknak és a székely jogrend, szabadság durva megsértésének tűnnek.

annak a lehetőségét is, hogy a nem katonáskodó székelyek kívül rekedjenek a jogok és kötelezettségek rendjén. Külön kell azonban választanunk a nemesi kiváltságoknak a székelyek közt meglévő elemeit. Úgy tűnik ugyanis, hogy, noha annak már a 16. század elejéről is vannak nyomai, hogy a megjelenő adókat a főnépek a köznéppel fizettették,¹⁶⁰ ez nem jelentette automatikusan a kiváltságok egészének elvesztését. Aki saját telkén gazdálkodott, bármilyen szegény volt is, a székely közösség része maradt és ezzel megőrizte személyi szabadságát, esetleg jogait a közösség-faluközösség életébe való beleszólásra is. Abban az esetben veszítette el szinte székely mivoltát is, hogyha jobbágyi sorba került. Sajnos azonban még ezt is csak meglehetősen óvatossággal jelenthetjük ki, a személyi kötődéseknek, függéseknek ugyanis roppant széles skálájával találkozunk a székelyek között. A bármiféle szolgálatban állók nagy többsége például rendelkezett saját telekkel, és nem annak a birtokán élt, akinek szolgált. Ezért ezek többsége nem feltétlenül tekintette jobbágyának magát. Megnevezésük is változó, sokszor nem következetes. Az azonban, aki földjét elveszítve valakinek a „földönlakójává”¹⁶¹ vált, gyakorlatilag kikerült a székelység szervezőerejét jelentő faluközösségből és veszély fenyegethette székely identitását is. 1562-ig azonban nem fenyegette különösebb veszély a szabad paraszti székely társadalmat. Az 1602–3-as Basta-féle összeírás alapján ismerünk meglehetősen pontatlan, de mégis legalább arányaiban jellemzőnek tekinthető adatokat a Székelyföldön található jobbágyokról. Annak ellenére is, hogy 1566-tól a fejedelem jelentős számban adományozott el székely közrendűeket jobbágyként, azt találjuk, hogy arányuk még majd negyven év elteltével¹⁶² sem volt jelentős, egyedül Udvarhelyszéken érte el a 14 százalékot, Marosszáron 10 százalék volt, a többi székeken pedig 10 százalék alatt maradt, Csík-Gyergyó-Kászonszéken 7, Háromszéken pedig csupán 5 százalék volt.¹⁶³

Az 1466 után minden forrás által megemlített három székely rend vagy réteg elnevezése meglehetősen változatosságot mutatott,¹⁶⁴ és különösképpen így volt ez a főnépek esetében. A közrendűek elnevezése hol *communitas*, hol *pedites* lett, a hivatalviselő középen elhelyezkedő réteg tagjainak elnevezése *lófő*, *lófej*, *primipili*, *equites* vagy *lovas székely* lett. Az 1499-es kiváltságlevél értelmében az első rend tagjai azok lehettek, akik legalább három nyílföld

¹⁶⁰ Az 1559 nyarán hozott fejedelmi és országgyűlési rendelkezésekből kitűnik, hogy a primorok a székelységekre kivetett adót teljesen áthárították a közrendűekre. EOE II. 118–120.

¹⁶¹ Az 1499-es kiváltságlevél megemlítette a földönlakókat, és úgy rendelkezett, hogy a földönlakók és azok a szegények, akik nem rendelkeztek 3 forint értékű ingósággal, külső háború alkalmával mentesültek a hadfelkeléstől, csak akkor kellett fegyvert fogniuk, amikor bármely ellenség Erdély területére tört be. SZOKl. III. 140. Az úgynevezett földönlakókról, a székely jobbágyokról írja Szádeczky-Kardoss Lajos, hogy „a székely földönlakók a nemesi jobbágytól jogilag főként abban különböztek, hogy személyes szabadságuk megmaradt és szabadon költözködhettek, nem voltak röghöz kötve. Önként vállalt szerződéses kötelezettségben állottak a székely földesúrral, amit tetszés szerint felbonthattak s elszegődhettek máshoz. Szabad költözésük 1562-ig érvényben állott. Az 1555-beli szokásjog szerint: „valamely székely szolgálni akart menni, bár más országban is, ki országunknak védelmére nem volt, szabad volt szolgálni menni, de a szerződött szolgát letartóztatták.” SZOKl. III. 124; SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 59. Szádeczky szerint néhány közsékely már 1466-ban a főemberek védelme alá adta magát.

¹⁶² Noha Báthori Zsigmond szabadságlevele megelőzte Basta összeírását, valószínűsíthetjük, hogy az összeírás még mutat valamit az előző időkben kialakult helyzetből.

¹⁶³ SZOKl. Új. IV. 116–117.

¹⁶⁴ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 56.

székely örökséggel rendelkeztek,¹⁶⁵ a valóságban azonban, mint ezt már a korábbiakban is láthattuk, ezt a réteget a hagyomány termelte ki.¹⁶⁶ Elnevezésük *seniores*, *potiores*, *primores* volt a leggyakrabban. Emellett azonban, főleg olyan iratokban, amely nem a székelység önkormányzata által létrehozott irat volt, megjelent a *nobiles* elnevezés is. A legtöbb oklevél a továbbiakban is leginkább a *primores* kifejezést használta, főképp akkor, amikor a székely főnép egészéről szólt. Ezért nem állíthatjuk, hogy a *nobiles* cím automatikusan minden *primor* esetében használatos volt. Éppen ellenkezőleg, feltehetjük, hogy ezt a megnevezést csak bizonyos *primorok*ra alkalmazták. Már 1359-ből származó adatunk is van róla, hogy *nobilisként* tartották számon a Hidvégi Mikó családot.¹⁶⁷ A 15. századtól kezdődően különösen megszorodtak a székelység bizonyos családjainak esetében a *nobilis* megnevezések. A Hidvégi Mikó és Nemes családok tagjainak nevei szerepeltek a legtöbbször *nobilisként*.¹⁶⁸ Mellettük azonban megtalálhatjuk a *nobilisként* titulált családok között a Gyalakuti,¹⁶⁹ az Apor,¹⁷⁰ a Tóth,¹⁷¹ a Czirjék,¹⁷² a Bicsak,¹⁷³ a Daczó,¹⁷⁴ a Béli,¹⁷⁵ a Daniel,¹⁷⁶ valamint a

¹⁶⁵ A három rend vagyoni különbségeit hangsúlyozza a hadba vonulási követelmények különbözősége is velük szemben. A 16. század közepéig ugyanis a főnépek fegyverzete kötelezően páncél, sisak, kopja, pajzs és kard volt, a lófőknek már csupán könnyű fegyverzetű lovasként kellett hadba vonulniuk, a ló mellett sisak, kopja, pajzs, csákány vagy buzogány, valamint íj és nyíl tartozott hozzá hadfelszerelésükhöz. A gyalogság a háborúkba gyakorta kézíjat, gerelyt, tört, esetleg csak kiegyenesített kaszát vitt magával. GARDA D. 1994. 70.

¹⁶⁶ A három székely rend, társadalmi réteg közötti átjárás a hagyományok ellenére is minden bizonnyal lehetséges volt. Az 1554 januárjában Marosvásárhelyen tartott székely nemzetgyűlésen ugyanis, ahol a székelységre kirótt adó fizetéséről határoztak, kimondták, hogy azok az őstől maradt lófők, akik nem Lajos király (II. Lajosról van szó) halála után lettek lófők, mentesek legyenek az adófizetéstől. A mondat azt feltételezi, hogy a 16. században több ízben is előfordulhatott, hogy valamely székely a lófők közé felvétetett. Az arányról ugyan nincs tudomásunk, de a megemlíítés azt mutatja, hogy ez nem volt annyira szokatlan jelenség. SZOKl. II. 108–109. 1559-ben pedig a júniusban tartott országgyűlésen mondták ki, hogy adómentességet élveznek a főnépek és azok a lófők, „kiknek az ő elejék Mátyás király és egyéb királyok ideibe jámborúl és serényül vitézkedtek és véreket ontották.”. EOE II. 117, 127.

¹⁶⁷ SZOKl. VIII.

¹⁶⁸ „inter nobiles viros Anthonium et Valentinum Nemes dictos de Hydweeg” Uo. 72; „in personis fidelium nostrorum nobilium Valentini de Hydvegh ac Michaelis ..” Uo. 104; „nobilis Valentini dicti Nemes de Hydweg” Uo. 116; „inter nobiles Michaellem filium Valentini de Hydweg, Miko” Uo. 139; „inter nobilem Michaellem, ... de Hydweg” Uo. 140; „nobilis Michaelis Nemes de Hydwegh” Uo. 145; „nobilem Michaellem Nemes de Hydweg” Uo. 146; „nobilis Michael Nemes filius condam Valentini de Hydwegh” Uo. 160; „nobilis Michael Nemes de Hydweg” Uo. 236; „nobilis Franciscus Nemes de Hydweg” Uo. 262 stb.

¹⁶⁹ „inter nobilem dominam Annam consortem Petri de Gywlakutha” Uo. 80.

¹⁷⁰ „nobilis viris Stephano filio Apor vel Blasio de Szentgyörgy” Uo. 97.

¹⁷¹ „nobilis Nicolaus Toth de Zenth Anna” Uo. 161, 162.

¹⁷² „nobilis domina, bodoki Czirjék Antalné” Uo. 165.

¹⁷³ „nobiles dominas Margaretham Bychak de Sard” Uo. 192.

¹⁷⁴ „nobilibus ac agilibus Johanni Daczo de Zenth Gorgh” Uo. 236.

¹⁷⁵ „nobilibus Paulo Beldy et Johanni Daczo” Uo. 262.

¹⁷⁶ „nobilis et egregius Petrus Daniel de Vargyas” Uo. 269.

Kornis családot is.¹⁷⁷ A nobilis megnevezés használata sajátos paradoxonnak számított egészen 1562-ig, addig ugyanis a nemesség kiváltságai elméletben az egész székely nemzet minden egyes tagját megillették, tekintet nélkül vagyoni helyzetére. Azonban már II. Ulászlónak a korábban már említett 1499-es rendezése¹⁷⁸ is sajátos módon különbséget tett nemes és nem nemes székely között, ami a korábbi viszonyok megbomlását jelzi.¹⁷⁹ 1552-ben Ferdinánd biztosai is megjegyezték, hogy noha a székelyek általában véve mind nemeseknek voltak tekinthetők, három rendre voltak osztva, és a legelsőbe tartozókat nevezték nemeseknek. Őket a biztosok a bárókhoz illetve a patríciusokhoz hasonlították.¹⁸⁰ Olyan módon is megkülönböztették még a két felső rendet is, hogy követküldés alkalmával a főembereknek (potior), tehát bírónak vagy kapitányoknak valamint más nemeseknek (alter nobilis) fél márka útiköltséget adtak, míg a lófőknek csak 25, a közszékelyeknek pedig 12 dénárt.¹⁸¹ A 16. század elején a két első rend tagjai igyekeztek kivonni magukat az ökörsütés (signatura boum) alól és az adómentességet a szolgálatukba vont földönlakók számára is megszerezni. Így fordulhatott elő, hogy a korábban begyűjtött 36–40 ezer ökör helyett 1552-re csupán 12 ezer ökröt sikerült a Székelyföld területéről összegyűjteni.¹⁸² Az adózásból való részvállalás a 16. században egyre gyakoribbá vált,¹⁸³ 1558-ban például a tordai országgyűlés úgy intézkedett, hogy a székelyek, a szászokhoz és magyarokhoz hasonlóan portánként egy-egy forintot fizessenek.¹⁸⁴ Emellett azonban azt is kimondták, hogy a főemberek és lófők jobbágysai, akik nem szabad birtokot műveltek, a primorokkal, lófőkkel és ezek szegődött szolgálóival együtt az adó alól mentesek legyenek, ezzel az adóterheket a köznépre hárítva. Noha az 1505-ös és 1506-os székely nemzetgyűlések még az egységes székely nemesség mellett foglaltak állást, a 15. századtól kezdődően megszaporodott székely felkelések arra utalnak, hogy feszültség keletkezett a székely társadalmon belül. A felkeléseket elsősorban a székely nemességgel szemben indították, érdemes azonban felfigyelnünk arra a tényre, hogy a székelység, alapvetően szabad paraszti társadalom-jellegéből következően, voltaképpen hasonlóan bánt mindazokkal, akik a jogok és kötelességek szigorú rendjéből kiestek vagy szabadulni próbáltak. Abban az esetben ugyanis, hogyha egy székely elkötötte magát és valóságosan jobbágysági állapotúvá lett,¹⁸⁵ a székely társadalom már nem tekintette székelynek

¹⁷⁷ „nobili et egregio domino Nicolao Kornis” Uo. 269.

¹⁷⁸ SZOKl. III. 142.

¹⁷⁹ A nemes székelyre vonatkozott a rendezés értelmében az, ami korábban még a székelység egészét megillette, vagyis a nemes székely, amennyiben a felségárulás bűnébe esett, elveszítette székelységét és nemességét, valamint ingó és ingatlan vagyonát, de ezt az uralkodó csak székelyeknek adományozhatta.

¹⁸⁰ SZOKl. II. 100.

¹⁸¹ SZOKl. V. 26.

¹⁸² SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 59.

¹⁸³ A korábbi ajándékként számon tartott ökörsütés mellett a közszékelyek már 1543-ban másfél forint adót fizettek, 1545-ben szintén fejenkénti egy forint kifizetésének kötelezettségét rótták a székelyekre, 1546-ban és 1549-ben ugyancsak fejenként egy forintot kellett fizetniük. Közben Fráter György több ízben rendkívüli ököradot is követelt a székelységtől, 1544-ben és 1547-ben is. Mivel a székely főnépek általában mentesítették szolgálónepeiket az adók befizetése alól, 1549-ben Fráter György megszüntette a székely főnépek földjén élő jobbágyság adómentességét, de nekik csak 2 dénárt kellett fizetniük. EOE I. 300; OBORNI T. 1997. 147.

¹⁸⁴ EOE II. 91.

¹⁸⁵ A székely jobbágyság sajátosságairól a későbbiekben még lesz szó.

sem. Ugyanezt tapasztalhatjuk azon városok esetében, akik a 15–16. században sorozatos összeütközésekbe, pereskedésekbe keveredtek a székely közösségével, amikor városi kiváltságokra hivatkozva igyekeztek kivonni magukat a székely közösségre hárult kötelezettségek alól.¹⁸⁶ Ugyanilyen indokok alapján érezték a közösségből kiszakadóknak azokat, akik immár nemcsak székelységük miatt számítottak a nemesek közé, és igyekeztek minden eszközzel megakadályozni őket a kiemelkedésben. Ennek eszközéül leggyakrabban a nemesség házainak megdúlását választották, ami sokszor nem terjedt túl pár falu, esetleg egy szék határain. 1430-ban viszont már általános felkelés tört ki a nemességgel szemben.¹⁸⁷ 1465-ben Háromszékben robbant ki felkelés Szolga Miklós székely kapitány vezetésével a székely főrend ellen, ennek a felkelésnek a vitás kérdéseit igyekeztek orvosolni az 1466-ban kiadott zabolai végzés pontjai.¹⁸⁸ A forrongások azonban nem szűntek meg teljesen, ezért az 1505-ös udvarhelyi székely nemzetgyűlésen megkísérelték visszaállítani és írásba foglalni a székelység régi jogait. Egy évvel később, az újra jelentkező mozgalom hatására határozatokat hoztak a közsékelyek kárára. 1510-ben a csíki és gyergyói székelyek üzték el a nemeseket otthonaikból, 1519-ben pedig szintén Csíkszékéből indult ki egy felkelés a vajda, Szapolyai János ellen. Ezeket 1541-ben majd 1562-ben újabb lázadások követték, és az 1562-es felkelés leverése után, részben büntető, de sokkal inkább rendező szándékkal hozta meg a segesvári országgyűlés a székelységet sújtó határozatait.¹⁸⁹ A közsékelység kiváltságainak folyamatos és állandó csorbulása miatt a nagyobb felkelések között is hangot adott elégedetlenségének, mint például 1552–53-ban, amikor a sóhasználatukat korlátozták. Míg ugyanis korábban az egész székelységre vonatkozott a szabad sókereskedelem joga, ekkoriban már ezt tiltani kezdték a közsékelyek esetében. 1555-ben azonban még megerősítették a korábbi szokásjogot, és a közsékelyeknek, igaz, némi korlátozással, de engedélyezték a sóval való kereskedelmet.¹⁹⁰

Előfordult, hogy vagyonosabb székelyek álltak az ilyen mozgalmak élére, akik ezért a mozgalmak leverése után elveszítették birtokaikat, őket pedig száműzték. Ez történt 1519-ben is, amikor a száműzöttek birtokait Szapolyai János az Apor családnak adományozta.¹⁹¹

A felkelések, noha szinte valamennyi székben találkozunk velük, mégis többször kezdődtek Csíkszékben. Ezzel a székkal kapcsolatosan érdekes összefüggésre mutatnak az összeírások. Igaz, hogy 1562 előtről nem maradt fenn székely összeírás, de amennyiben a Basta-féle lustra adatait legalább arányait tekintve jellemzőnek fogadjuk el a 16. századra vonatkozóan, akkor érdekes összefüggéseket figyelhetünk meg. A feudalizálódás mértéke a jobbágyság számarányával szoros összefüggésben állt. A Székelyföldön a 17. század elején ez az arányszám 10% körül mozgott.¹⁹² A különböző székely esetében azonban jelentős eltérések

¹⁸⁶ Erről bővebben BALOGH J. 1994.

¹⁸⁷ SZOKl. II. 48–49.

¹⁸⁸ A zabolai végzésről és körülményeiről az előzőekben már szóltunk.

¹⁸⁹ Az 1562-es segesvári országgyűlésről a következőkben bővebben lesz szó.

¹⁹⁰ SZOKl. II. 125.

¹⁹¹ SZOKl. II. 7–8.

¹⁹² A Basta-féle összeírás felhasználása furcsának tűnhet éppen a jobbágyság számarányára vonatkozóan, hiszen alig két évvel azután készítették, hogy Báthory Zsigmond szabadságlevelével felszabadította a székely jobbágyságot. Fontos azonban megemlítenünk, hogy a felszabadítás többnyire azokra vonatkozott, akik János Zsigmond 1562-es rendezése nyomán lettek jobbágysági állapotúvá. Az úgynevezett ősjobbágyság azonban nem szabadított fel, a lustra éppen ezért adhat tájékoztatást a 16. századi társadalmi viszonyokra vonatkozóan.

mutatkoztak. A jobbágyok aránya Udvarhelyszéken volt a legjelentősebb, mintegy 14%. Ezt követi Marosszék 10%-a, ami még szintén viszonylag magasnak tekinthető. Voltaképpen a másik két (illetve hat) szék arányai ennél jóval kisebbek, Csíkszék lakosságának mindössze 7%-a volt jobbágy, míg Háromszék lakosságának csupán 5%-a. Figyelemre méltó ezzel párhuzamosan az, hogy ezekkel az adatokkal nem egyenesen arányos a nemesség helyzete. Azt feltételezhetnénk ugyanis, hogy a nemesek ott voltak a legjelentősebbek, sőt ott váltak inkább hasonlóvá az országos nemesekhez, ahol a jobbágyok aránya nagyobb volt, tehát a feudalizálódás is előrehaladottabb volt. Ennek viszont éppen az ellenkezőjét állapíthatjuk meg. A leghatalmasabbá váló primor családok ugyanis főképpen Csík és Háromszék területéről származtak, mint például a Mikó vagy a Lázár családok. A 16. századot vizsgálva ide sorolhatjuk a szintén csíki eredetű és a későbbiekben is jelentős Andrássy családot is. A még jelentősnek számító és udvarhelyszéki Kornis család nem volt ugyanis székely eredetű, Marosszéken pedig a már említett csíki Lázárok szerezték a legnagyobb birtokokat.

A székely rendek közül a nemességhez a legközelebb álló réteg, a primori tehát a 16. századra mutat törekvést az elkülönülésre a székely társadalom többi rétegétől. Az elkülönülés ugyanakkor nem volt egyértelmű, hiszen gyakran találjuk azt, hogy a primorok a lófőkkel együtt említették meg mint kiváltságos rétegek. Ennek ellenére azonban anyagi erejüket és tisztségeiket tekintve még a primorok között is viszonylag kevesen számíthatták magukat a valóságos nemesek közé.

Az 1562-es székely felkelés és az ezt követő segesvári határozatok hatása a székely nemesség fejlődésére

A társadalmi csoportok, helyi társadalmak, lokális közösségek, különálló entitások belső, organikus¹⁹³ fejlődését a hatalom döntései nagy mértékben befolyásolhatják. A leggyakrabban lassíthatnak vagy felgyorsíthatnak bizonyos már megindult tendenciákat, hangsúlyt adhatnak bizonyos változásoknak vagy egy időre meggátolhatják azokat. A kialakuló székely nemesség esetében egyértelműen ilyen beavatkozásnak tekinthetjük azokat az uralkodói rendelkezéseket, amelyek a 15. századtól váltak egyre gyakoribbá, és Mátyás király valamint utódai nevéhez köthetők. A korábbi berendezkedés bizonyos mértékű átrendeződése indult meg a 15. században. Sajnos a források szűkossége miatt nehezen modellezhető a korabeli, tehát a 15. század előtti állapot, tény azonban, hogy ekkorra megszorodtak a primorok és primipilusok visszaéléseiről, a nemesek túlkapásairól szóló dokumentumok. A megnövekedett feszültségeket igyekezett csillapítani és a székelység harcértékét próbálta megőrizni minden rendelkezés, amely 1562 előtt érintette a székely közösséget.

Hunyadi János Magyarország kormányzójaként 1446 és 1453 között már igyekezett védelmébe venni a közszekelyeket,¹⁹⁴ Hunyadi Mátyás pedig a már említett 1466-os rendelkezésében részletesen meghatározta az egyes rétegek jogait és kötelezettségeit, a közszekelyek megtartásának céljával.¹⁹⁵ Ennek érdekében a rendelkezés kimondta, hogy a székely közösség, a *communitas* szabadon szolgálhat, akinek akar, de nincsen függő viszonyban a főnőpektől, sőt a már szolgálatra szegődött úgynevezett földönlakók is szabadon elköltözhetnek.

A falvak közössége pedig szintén szabadon választhat magának más pártfogót. Aki pedig a primorok közül erőszakkal igyekezne valakit szolgálatra kényszeríteni, az ítéltessék fej- és jószágvesztésre. A rendek közötti feszültség azonban nem csökkent, mivel bizonyos családok egyre jelentősebb mértékben váltak ki a székely közösségből. 1499-ben Ulászló újabb szabályozás megalkotására kényszerült,¹⁹⁶ amely azonban, tükrözve a változásokat, már nem a székely közösség egészének megőrzését célozta meg, hanem csupán azokat tekintette a nemes székely nemzet teljes jogú tagjainak, tehát nemesi kiváltságokkal rendelkezőknek, akik katonai szolgálatot teljesítettek.¹⁹⁷ Míg tehát Mátyás király még erőteljesen igyekezett megtartani a közszekelyeket szabad állapotukban, az 1499-es oklevél tudomásul vette a változásokat, és megtiltotta azt a már-már jogszokássá vált gyakorlatot, amelynek értelmében a székely közösség, közszekelyek és lófők együtt, házának megdúlásával büntették a közösségből kiválni szándékozót. Ennek ellenére a 16. század elejének ilyen megmozdulásai azt mutatják, hogy a közösség ragaszkodott az önbíráskodásnak ehhez a módjához.¹⁹⁸

¹⁹³ Minden esetben megkérdőjelezhető az organikus, steril fejlődés, és így van ez a székely társadalom esetében is, ahol a környező vidékekkel, a vármegyei területekkel való kölcsönhatás kimutatható, a nemesség kialakulásában is.

¹⁹⁴ JAKÓ ZS. 1979. 19.

¹⁹⁵ SZOKl. III. 82–87.

¹⁹⁶ SZOKl. III. 138–145.

¹⁹⁷ JAKÓ ZS. 1979. 22.

¹⁹⁸ SZOKl. III. 177, 201–202, 207–208, 211–214.

1535. január 2-án a marosvásárhelyi tartományi gyűlésen újabb határozatokat hoztak, amelyek jól tükrözik a közösség szakadásának irányait. A határozatok érdekes módon nem érintették a primorokat, noha a későbbi összeírásokból tudjuk, hogy anyagi helyzetüket tekintve jelentős különbségek voltak primor és primor között is. Ezzel szemben kimondták, hogy már csak a két lóval szolgálni képeseket tekintik valódi lófőknek, és a náluk szegényebbeket, ám legalább 12 forint ingó vagyonnal rendelkezőket Siculi inferiores-nek nevezik.¹⁹⁹ A közsékelyeket sem a pedites névvel illették, hanem pauperiores Siculiként említették őket. Az elnevezéssel azonban nem újabb kategóriákat kívántak alkotni a gyűlésen jelen lévő rendek, hanem éppen ellenkezőleg, szerették volna felmérni a közösség szétszakadozottságának mértékét. A gyűlésen ugyanis éppen a székely nemességgel szemben foglaltak állást, amikor megtiltották a közrendűek jobbágyul kötését, sőt elrendelték, hogy a földönlakóvá lett székelyeket uraik bocsássák el, hogy szabad székelyként szolgáljanak az ország védelmében. A nemesként említettekről tehát csak annyiban esik szó, hogy ők azok, akik a szabad székelyek jobbágyul kötésével szétzilálták a szabad székely közösséget. 1555-ben maga a székely közösség hozott rendelkezést, alkotott meg egy konstitúciót, amelyben felújították a székely nemes kifejezés eredeti értelmét, azaz újra kimondták, hogy minden székely a király nemese, és ezen az alapon érvénytelenítették az 1526 utáni jobbágyul kötéseket.²⁰⁰

A külső hatások közül, amelyek befolyással voltak a székely társadalommal szembeni uralkodói politikára, így magára a székely társadalomra is, az egyik legjelentősebb az ország három részre szakadása, majd az önálló fejedelemség létrejötte volt. Míg ugyanis korábban a nagyobb területű magyar királyság számára nem jelentett gondot ilyen számú népesség adómentessége, Erdély méreteihez képest komoly nehézséget okozott az, hogy a székelység nem fizetett adót. Emellett viszont fokozottabban szüksége volt megfelelő számú és ütőképes hadseregre is. Ezt a problémát Fráter György úgy igyekezett megoldani, hogy a székelységet is megadóztatta, Erdély másik két rendi nemzetéhez hasonlóan.²⁰¹ A háborús időszakban megszorodó anyagi terhek, az eddigi külső hatásokkal ellentétesen, katalizátorai lettek a társadalmon belül megindult polarizálódási folyamatoknak, vagyis a szegények még szegényebbé váltak, ezáltal közel kerültek ahhoz a küszöbhez, hogy valamilyen formában szolgáltatást vállaljanak, azaz elkössék magukat. A főnépek jobbágysága ugyanis 99 dénár helyett két dénár adót voltak kötelesek fizetni,²⁰² emellett mentesültek az ökörsütés és a hadba vonulás kötelezettsége alól is.²⁰³ Ezt a helyzetet rögzítette az 1558-ban Gyulafehérvárott tartott országgyűlés rendelkezése, amely kimondta, hogy a katonailag kevésbé használható székely köznép, a „szedett-vedett sokaság vagy székely község” a bármi néven nevezett székely jobbágyokhoz hasonlóan csak adót fizessen, és ebből a pénzből fogadjanak zsoldosokat.²⁰⁴ Az országgyűlés erről a pénzről úgy rendelkezett, hogy azt a katonáskodó

¹⁹⁹ MOE I. 613–614.

²⁰⁰ KOLOSVÁRY-ÓVÁRI, 1885. 26.

²⁰¹ 1545-ben az országgyűlés mondta ki, hogy minden székben hat-hat megbízottat válasszanak, akiknek feladatuk volt, hogy a született lófők és östől maradt földönlakók kivételével írják össze a székelyeket megadóztatás céljából. 1549-ben megszüntették a főnépek jobbágyságának adómentességét is, és két dénár fizetésére kötelezték őket. Szükség esetén évente többször is beszédtek a hadiadót, valamint az ökörsütést is megkövetelték. SZOKl. V. 58; EOE I. 300.

²⁰² JAKÓ ZS. 1979. 24.

²⁰³ SZOKl. II. 97–98, 101.

²⁰⁴ EOE II. 95–96, 113.

székely főemberek fegyveres szolgálatainak a fizetésére fordítsák. A főnépek tehát a megyei nemességekkel azonos terheket vállaltak, és egyenlő jogokat követeltek maguknak.²⁰⁵

A 16. század közepére, úgy tűnt, meglehetősen felgyorsult a székely társadalom bomlása, és a korábbi nemes megnevezést ekkor elsősorban a primorokra alkalmazták, akik, mint ahogyan az az 1559-ben keletkezett fejedelmi és országgyűlési határozatokból kiderül, minden valószínűség szerint a lófőktől is tizedet szedtek, az egész székely közösségre kivetett adót pedig teljesen áthárították a közszékelyekre, a saját szolgálatukban állókat pedig mentesítették az adófizetés alól.²⁰⁶ A lófők közül is csak azok nem kerültek be az adóösszeírásokba, akiknek ősei már Hunyadi Mátyás uralkodásától bizonyosan lovas katonai szolgálatot teljesítettek. Jakó Zsigmond szerint mindezt azért tehették meg a primorok, mert ekkorra már egyedül nekik volt a székely társadalomban teljesen szilárd a helyzetük.²⁰⁷ A külsőleg egy tömbnek tűnő leghatalmasabb székely rend sem volt azonban egységes, az ide tartozók életmódja és anyagi helyzete között is jelentős különbségek voltak.

1561-ben János Zsigmond összeíratta a továbbra is nemességeknek számító székelyeket is, és az összeírásba a primorok mellett a katonáskodó lófők nevei kerültek, ezáltal újabb felülről jövő megerősítést adván annak, hogy a nemes székely fogalom alatt értendők csoportja megváltozott, már nem a székelység egészére vonatkozik mindez, csupán egy szeletére.²⁰⁸ Az azonban, hogy pontosan kiket is kellett nemességek alatt érteni, még nagyon hosszú ideig bizonytalan volt.

A társadalmon mint közösségen belül a feszültség azonban egyre nagyobb lett, és ebben a fejedelemség létrejöttével összefüggő történések katalizátorként működtek.²⁰⁹ Ezek a feszültségek vezettek el az 1562-es felkeléshez. A felkelés, noha ilyen megnevezéssel került be a történeti hagyományba, egyáltalán nem felkelésnek indult, sőt inkább a korábbi évek rendezési gyakorlatának elemeit fedezhetjük föl benne. 1561 és 1562 eseményei ugyanis elsősorban nem a székelységről szólnak, hanem a János Zsigmond és Ferdinánd közötti konfliktusról, egy János Zsigmond ellen tervezett lázadásról, amelybe természetesen igyekeztek bevonni katonai elemeket, így a székelységet is. A székely társadalom felső rétege is megosztott volt, hiszen meglehetősen sokan csatlakoztak a Habsburg-párti összeesküvéshez,²¹⁰ köztük a legjelentősebb családok tagjai is, mint például csíkszentkirályi Andrássy Márton, Bernád Ferenc, Geréb Miklós, Káthai Ferenc, Káthai György, Kornis Mihály, Lázár István, Lázár

²⁰⁵ JAKÓ ZS. 1979. 25.

²⁰⁶ EOE II. 118, 120.

²⁰⁷ JAKÓ ZS. 1979. 25.

²⁰⁸ SZOKI. III. 118–119.

²⁰⁹ Ilyen katalizátor volt a gyakori megadóztatás révén a kettős terhelés a székely községen, amelynek egyszerre kellett vállalnia a katonai és az adóterheket is.

²¹⁰ A kialakulóban lévő Erdély esetében ekkor még az efféle megmozdulások az erdélyi és a partiumi nemesség meglehetősen bizonytalanságát mutatják abban a tekintetben, hogy az önálló államiséget válasszák török támogatással, vagy megpróbáljanak csatlakozni a Ferdinánd által kormányzott Habsburg országrészhez, ezáltal folytatva a Fráter György által is képviselt országegyesítést megcélzó politikát.

János, Sándor Mihály²¹¹ és más, kevésbé hatalmas székely előkelők.²¹² Ők nyilvánvalóan mint az erdélyi nemesség tagjai igyekeztek alakítani Erdély politikáját. A székely társadalom egészének megnyeréséhez azonban ígéretekre volt szükség, mégpedig olyan ígéretekre, hogy részvételük jutalma korábbi szabadságjogaik teljes visszaállítása lesz. A hatalom részéről a katonáskodó közrend megvédésének és megőrzésének szándéka azonban nem lehetett idegen a székely közösségnek sem, hiszen a 15. század közepétől tapasztalhattak egy ilyen tendenciát az uralkodók székely politikájában. Így, ha az összehangolt János Zsigmond elleni támadás elmaradt is, a székelyek joggal hitték, hogy a közösség régi rendjének visszaállítása ügyének János Zsigmond is megnyerhető. Ezt mutatja, hogy Erdély-szerte igyekeztek szövetségeseket találni, sőt Erdélyen kívül is, például a moldvai vajdánál. Követeik hangsúlyozták, hogy nem a fejedelem, hanem a tisztviselők visszaélései ellen akarnak harcolni, és éppen a jogrend védelmére fognak fegyvert, tehát semmiképpen nem lázadók.²¹³ Jól megfigyelhető, hogy a székelység mint közösség, igazának sőt igazságszolgáltatói jogának tudatában lépett fel a leválni, kiszakadni szándékozókkal szemben, és ehhez keresett támogatást.

Ugyanakkor 1562-ben még a végsőig kitartó székelyek között is találunk székely főembereket, akiket a fejedelem bebörtönzött és még 1564-ben is börtönben voltak, akik szintén a már említett jelentősebb primori családok tagjai voltak, mint például szentmihályi Geréb Miklós, szentpáli Kornis Mihály vagy szárhegyi Lázár István.²¹⁴

²¹¹ Borsos Sebestyén, a kortárs, a felkelés vezetőiről írva így fogalmazott: „A király akkoron nagy haddal készült vala a székelyek megrontására úgy mint húsz ezer emberrel. Minden hadával azért király szálla Segesvárra, és ott nagy gyűlést tétete; és oda az erdélyi urakat mind elhívata hitetlenség alatt, hogy megérthesse: kik legyenek a székelyek feltámadásának okai? És a sors esék a székely urak közül Lázár Istvánra, Kornis Mihályra, Farkas Pálra, Lázár Jánosra és Bernád Ferencre; kiket akkor mind megfogdosának, kik közül némelyiknek a fogságban lőn halála. De azon kívül esmét egy néhányat találának, kik abban részesek voltak, úgymint a Benedek Geréb, Kátai Ferenc és a Kátai György, Andrási Márton, kiket nagy erőss fogságban tartata a király Görgényben és Gyalu várában. Aztán a két hadnagyot, úgymint Gyepesi Ambrust és Székely Györgyöt Segesvárnál felnyársoltatá.” VERESS D. 1983. 40–41.

²¹² DEMÉNY L. 1979. 60.

²¹³ HURMUZAKI. 1887–1942. IV/1. 430, idézi DEMÉNY L. 1979. 64.

²¹⁴ EOE II. 223–224.

A székely nemesség az 1562-es felkelés után

Az 1562-es felkelésről azt írja Egyed Ákos, hogy mind lefolyásában, mind pedig következményeiben nagyon hasonlított az 1514-es Dózsa György vezette parasztfelkeléshez.²¹⁵ A köznép viselkedésének valóban voltak olyan elemei, amik Dózsa seregének reakcióit idézték, mint például némely székely főemberek házának a megdúlása. Borsos Sebestyén krónikája szerint „1562 esztendőben nyári időben a székelyek mind feltámadának ilyen szín alatt: hogy ők az ifjú János királyhoz mennének az ő szabadságoknak megnyeréséért. Mert a király sok rendbéli szabadságokat vette vala el az ő gyakorta való feltámadásokért. És mikoron a székelyek a népnek sokaságát látták vala, tehát legottan hadnagyokat emelének közöttök és tizedeket rendelének. ... És így a király ellen s az urak ellen akarának vonni ... a Nyárad mellé szállának az ákosfalvi rétre, honnat a három széket elválogaták, és a Mihályfi Tamás házára menének egy szereda nap estve, és az udvarházat igen megdúlák és hordó borokat vivének a táborra. Akkor Gernyeszeget is mind eldúlák alá jöttökben a Maros mellett. Azután ... a mi megmaradott vala a Mihályfi Tamás házánál, azt esmét mind eldúlák, és a házat is elégeték”.²¹⁶ Ugyanakkor azt is tudjuk, és a későbbiekben erről még bővebben szólunk, hogy a megdúlás a székelységeen belül ősi jogszokásnak volt tekinthető, hiszen a „székelység egyformán büntette azt, aki a szabadságjogok ellen tört, illetve aki nem tett eleget a hadba hívó parancsnak”.²¹⁷ Ezt a jogszokást tehát követték békeidőben is, talán annyiban tekinthetők mégis másnak az 1562-es felkeléshez kapcsolódó, ilyen jellegű események, hogy itt a székelység jelentős tömegben, felfegyverzetten cselekedett.

A megtorlás módja különösen a vezetők demonstratív megbüntetése tekintetében mutatott hasonlóságot a Dózsa György és társai esetében történetekkel. Az 1562. június 20-án, a segesvári országgyűlésen hozott, részben büntető intézkedések azonban nem tekinthetők egyértelműen megtorlásnak.²¹⁸ A székely-kérdést egyszer s mindenkorra megoldani kívánó János Zsigmond a segesvári pontokban egyszerre igyekezett példát statuálni és kiküszöbölni azon különbözőségeket, amelyek a székely társadalom és a vármegyei magyarság társadalmi berendezkedése között fennálltak. Egyértelmű célja az volt, hogy a nemes-jobbágy kétpólusú társadalmi szerkezetet vezesse be a székelység között addig szokásos és a külvilág számára nehezen követhető struktúra helyett. „Az fő népek az ő főiségekben és az lófejek az ő lófőiségekben minden székből szabadon éljenek, úgy mint az nemesség az ő nemességekben, és az földön lakókat, kiket jó igazsággal bírnak, úgy mint az nemesség az ő jobbagyokat, ők is jobbagyúl bíráják, kik az rovásnak idején az több községgel együtt megrótassanak. Az fő népek és lófejek minden dézsmának fizetéséből kivétessenek, de úgy, hogy ők is lovakkal, pánczéllal, sisakkal, paissal, kopjakkal jó móddal készen légyenek mindenkor, úgy hogy minden az ő lófőségéről az mi parancsolatunkra és országunk szükségére valamikor kellettendének, egy-egy lóval indulhassanak; kik egy holnapon az ő költségeken éljenek, azután mű nekik minden óra segítségül egy egy forintot adatunk. Az fő népek is az ő rendeknek és állapotjoknak mivolta szerint, ki három lóval, ki négygyel, ki ötten, légyenek készen jó szerrel, kiknek mű esztendő által egy egy lóra nyolc-nyolc forintot adatunk

²¹⁵ EGYED Á. 1999. 26.

²¹⁶ VERESS D. 1983. 39–40.

²¹⁷ EGYED Á. 1999. 24.

²¹⁸ Erről lásd JAKÓ ZS. 1979. 27.

nyargalásul; mikor pedig országunk szüksége kívánja és szolgálatban lesznek, hét hét forintot hó pénzt adatunk nekik.

Az székely község mi szabad birodalmunk alatt legyen, kiket sem az fő népek, sem senki, akárkik legyenek, bántani ne merjék, sem semmi szolgálatra ne kinszerítsék őket. Ha kik az fő nép és lófők között ez végezés ellen vétkeznének, az megbántott személyeknek díjakat megadják, kik az ő nyomorúságokat a király bírának megmondják.”²¹⁹

Az országgyűlés végzéseiben abban a tekintetben jelentettek ítéletet, hogy eltörölték az addig a székely társadalom egészére érvényes kollektív nemesi jogokat, megszüntették a szintén a közösség egészének járó szabad sóhasználati jogot, valamint jelentősen csorbították a székely autonómiát.

Amint azonban ezt korábban már láthattuk, a székely társadalom maga is jelentős változásban volt, a korábbi keretek felbomlóban látszottak lenni. Ezt mutatta a nemesség kérdésével kapcsolatos bizonytalanság is, illetve az, hogy kialakulóban volt egy olyan réteg, akiket már a többi székelytől eltérően, alkalmanként nobiles megnevezéssel illettek. A lófők pedig hol a primorokkal együtt szerepeltek, mint a székely közösséggel szemben hatalmaskodók, ám többször mint a székely szabadság védelmezői tűntek fel, éppen ők voltak azok, akik a le- vagy kiválni szándékozókkal szemben a legerőteljesebben igyekeztek érvényesíteni a közösség akaratát.

A később, a 17. század végére nagyjából kiformalódó székely nemesi réteg voltaképpen két rend képviselőiből tevődött össze, a primorok és a lófők rendjéből. János Zsigmond rendezése a maga drasztikus módján valójában ugyanezt mondta ki akkor, amikor felszámolva az egész székelysége vonatkozó és kiváltságokat biztosító kollektív nemességet úgy rendelkezett, hogy a primorokat és a lófőket tekintsék valódi nemeseknek. Ez a végzés azzal az utasítással kiegészítve, hogy a két réteg tagjai eddigi földönlakóikat ezután is jobbágyaikként bírhatták, voltaképpen csak intézményesítette az eddigi mozgásokat. Valójában azonban alapjaiban korlátozta egy, a katonai mivoltából adódóan rendkívül mobil társadalom önmozgását, lezárta bizonyos közlekedési lehetőségeket és külső követelményekhez kötötte annak a megítélését, hogy ki volt az egyes rendekbe tartozónak tekinthető. A székely köznépre vonatkozó rendezési utasítás pedig, ami a gyalogos, szabad székely réteget a fejedelem jobbágyaivá tette, kifejezetten hátrányos volt a másik két réteg szempontjából, hiszen pontosan azt kívánta megakadályozni, hogy az elszegényedett székely harmadik rend teljesen eltűnjön, és a nemesség jobbággyá legyen. Éppen ellenkezőleg, ennek a rendelkezésnek az volt a célja, hogy a fejedelem szolgálatára tartsa meg a gyalog székelyeket, mégpedig úgy, hogy az 1562 után épült két vár, Székelytámadt és Székelybánja kapitányainak a parancsnoksága alá, azaz közmunkákra rendelte őket az adófizetés mellett, illetve közülük szándékozott létrehozni azt a darabonti réteget, akik továbbra is katonai szolgálatot teljesítettek a fejedelemség szolgálatában.

A széki törvényhozásról János Zsigmond úgy rendelkezett, hogy a tizenkét törvénytudók²²⁰ a primorok és a lófők közül kerüljenek ki. Ezáltal megerősítette azt, ami a 16. század eleje óta gyakorlat volt a székelységen belül. A köznép védelmében hozott korlátozó intézkedések azonban, amelyek a főnép túlkapásait voltak hivatottak megfékezni, a formálódó nemesség érdekeit sértették.²²¹ Igyekeztek megakadályozni az erőszakot, a főnépek hatalmaskodásait,

²¹⁹ SZABÓ 1876. 162–163.

²²⁰ Uo. 163.

²²¹ Uo. 164–165.

ezzel együtt pedig ki akarták venni a köznép feletti rendelkezés jogát az őket elkötni szándékozók kezéből.

A korlátozó rendelkezések ellenére azonban a végzés pontjai egy egységes székely nemesség kialakulását voltak hivatottak elősegíteni, felszámolva azt a korábbi közösségi formát és tagolódást, ami egyébként is úgy tűnt, hogy felbomlóban van. Barta Gábor szerint „A fejedelmi kormányzat, kihasználva az élet hozta változásokat s a székely »támadás« leverését, gyakorlatilag egységesítette az ország társadalmának szerkezetét.”²²²

A székely társadalom azonban, mint közösség, mint sérülései és alakulásai ellenére is összetartó erővel rendelkező csoport, rendkívüli traumaként élte át a változtatásokat, és a 16. század második fele során folyamatosan heves reakciókkal válaszolt minderre. Az eddig nagyfokú belső autonómiát élvező székely közösség minden rétege elégedetlen volt a hozott döntéssel, így az 1562 utáni majd félszáz évben állandóan hajlandónak mutatkozott a hatalommal szembefordulni és felkelésekben részt venni annak az oldalán, aki a korábbi kiváltságok visszaállítását ígerte.²²³

Így történt ez a Báthory Istvánnal szemben fellépő Bekes Gáspár valamint Vitéz Mihály esetében is. A felkelésekben a fejedelmi jobbággyokká nyilvánított székely köznépen kívül minden réteg képviseltette magát, ugyanis a rendezés utáni állapotok valamennyiük elégedetlenségét kiváltották.²²⁴

A döntések ugyanis nem egy új társadalom rendezés alapja lettek, hanem éppen ellenkezőleg, gyökerestül felforgatták a székely korábbi, több évszázados rendjét. Nem csoda tehát, hogy a rendezésnek szánt segesvári országgyűlés után még egyetlen esztendő sem telt el és máris panaszlevelekkel ostromolták a fejedelmet, a székelység valamennyi rétegéből. Az 1563 júniusában Tordán tartott országgyűlésen a korábbinál is nagyobb súllyal merült fel a jobbággyok szökésének kérdése. A hirtelen összekuszálódott helyzet illetve az egy évvel korábbi, a felkelést követő leszámolások okozta létbizonytalanságban sokan választották a szökést a székelyföldi jobbággyok közül. Az e folyamat ellen tiltakozó és fejedelmi szabályozást kérő főurak nyomására iktatták törvénybe azt a határozatot, hogy azok a jobbággyok, akik I. János király halála, tehát 1540 előtt hagyták el földesuraikat, az új uraik birtokában maradhassanak, ám akik az ezt követő években szöktek el telkeikről, szolgáltatassanak vissza a régi földesuraiknak.²²⁵ Ez természetesen a korábban is birtokos székely jobbággytartók panasza volt, csakúgy, mint ahogy a segesvári országgyűlés azon végzése is őket sértette elsősorban, amelyben a királyi jog Székelyföldre történő behatolását immár törvényként mondták ki. Ezzel együtt jártak a fejedelmi hatalom egyre gyakoribb székelyföldi birtokadományozásai is.²²⁶ A segesvári határozatok elsősorban azzal sebeztek nagyot a székely közösségen, hogy korábbi, meglehetősen széles körű autonómiáját tették semmissé. A fejedelmi hatalom – úgy

²²² BARTA G. 1984. 255.

²²³ A szakirodalom megemlíti, hogy már 1561-ben is azzal az ígérettel nyerték meg a székelységet a János Zsigmond ellenes harcokhoz, hogy régi szabadságukat visszakapják. Míg azonban 1561-ben a köznép a kettős megterhelés – adó- és hadi terhek – ellen tiltakozott, most a székely társadalom egésze mint közösség került veszélybe.

²²⁴ Barta Gábor véleménye szerint „Vitán felül áll, hogy a szegény székelyek jobbággyosba süllyesztése rengeteg ember számára jelentett tragédiát. Mégis, János Zsigmond cselekedete az erdélyi állam szempontjából szükséges és hasznos lépés volt.” BARTA G. 1984. 255. Ugyanígy vélekedik Jakó Zsigmond is.

²²⁵ EOE II. 219.

²²⁶ SZOKL. II. 209, 210, 213–215, 243–244, 245–246.

tűnt – minden szinten bele kívánt szólni a székely ügyekbe, ellenőrzése alatt akarván tartani az eddig oly sok gondot okozókat. Ezért a maga számára tartotta fenn a döntés jogát a székely rendek által az 1564 januári segesvári országgyűlésre beterjesztett azon kérelem ügyében is, amelyben a két évvel korábbi felkelésbeli részvételük miatt bebörtönzött székely főemberek szabadon bocsátását kérték.²²⁷

A fejedelmi hatalomnak a Székelyföldre történt ilyen erőszakos behatolása, bár szétzilálta a korábbi kereteket, valójában, különösképpen az 1562 utáni években, elsősorban zavart eredményezett, és ebben a zavarodottságban természetesen mindenki megpróbálta a saját érdekeinek megfelelően alakítani a sorsát. Így megszorodtak a jobbágyszökések mellett a hatalmaskodások, a tisztviselők és főemberek túlkapásai is. 1564-ben több alkalommal érkeztek a fejedelemhez olyan, a közsékelyek panaszait tartalmazó beadványok, amelyekből kiderül, hogy a székekbe a hatalom által újonnan kinevezett hivatalnokok, a helyi viszonyokat nem ismerve vagy teljességgel figyelmen kívül hagyva, önkényesen a falvakba szálltak és ott ellátásukra kényszerítették a faluközösséget, valamint a jobbágyokat állandóan különféle szolgáltatásokra kötelezték. Ezen kívül nem engedélyezték a falvak bírának azt sem, hogy a 2 forint bírságig terjedő ügyekben ítélkezzenek, hanem ezeket is a saját kezükbe igyekeztek venni. Ebben a helyzetben természetesen a helyi jobbágytartók is igyekeztek a fejedelem képviselőit felülmúlni a faluközösségek közsékely, immár a fejedelem jobbágyaivá lett lakosainak szolgálatra fogásában, ezáltal, ha lehetséges, a mostoha viszonyok között is legalább a korábbi egzisztenciális szinten maradásukat biztosítani.²²⁸ Nem csoda hát, ha a közsékelyektől érkezett panaszok a korlátlan önkényeskedésről szóltak, és 1564. július 5-én János Zsigmondnak el kellett rendelnie, hogy a háromszékiek vagyonát elvenni nem lehet, a királybírák, hivatalnokok ott a saját költségükön éljenek, a falvak bírái két forintig ítélkezzenek, és a jobbágyokat a meghatározott szolgáltatásokon kívül másra ne kényszerítsék.²²⁹ Még ugyanebben az évben ugyanez volt a panaszuk a Csík széki közsékelyeknek is, akik folyamodványukban a királyi tisztviselők és főemberek által rajtuk elkövetett zsarolások és törvényteleniségek megszüntetését kérték.²³⁰ A legnagyobb veszélyt azonban – úgy tűnik – nem egyik vagy másik rendre jelentette ez a rendezés, hanem a székely közösség különböző szintjeire, a faluközösségre és a nagyobb közösségre egyaránt. Míg ugyanis a közsékelyek azt sérelmezték, hogy a szegények földjeit a falvakban a főemberek „maguknak nemesítették”,²³¹ mint például Csíkban a Becz család,²³² addig a főemberek és a lófők alig két esztendő múltán éppen az ellen tiltakoztak, hogy a fejedelem tisztartói semmibe vették korábbi, a közösségen belül őket megillető előjogaikat, a korábban őket illető hadnagyi és bírói tisztségek jövedelméből kiforgatták őket, sőt még tulajdon jobbágyaikhoz való jogaikat sem tisztelve sorozatosan várszolgálatra kényszerítették őket a fejedelmi várakhoz, ezáltal

²²⁷ EOE II. 223–224.

²²⁸ „Azon közönséges panaszokdások kívül egyenként való személyektől is az község közzül sok panaszokdások vannak a főnépre, kiktől, mondják, külömb külömb bántódásokkal nyomorúságokkal illettettek.” SZOKL. II. 165.

²²⁹ SZOKL. II. 176–178.

²³⁰ SZOKL. II. 178–180.

²³¹ Uo. 179.

²³² „Az törwintelensiget az kit irtunk mind közönsigel fel ide ezeket mi raitunk Bech Pal miuelte Antal Peter fiaval egietemben.” Uo. 180.

minden módon megkárosítva jobbágytartóikat.²³³ Ezek mellett az 1566. év során szinte állandóvá váló székely nemesi panaszlevelekben azt is megemlítték, hogy gyakran előfordult, hogy a fejedelem által megbízott kapitányok a főemberek és a lófők örökségeit a várakhoz foglalták.²³⁴ Az új helyzet ugyanakkor nem csupán a fejedelmi jobbággyá váló közszekelység számára hozott létbizonytalanságot, de gyakorta a nemesek közé sorolt felsőbb rétegek tagjainak is. Megesett ugyanis, hogy, főleg a lóföket, szegénységük miatt a köznép közé sorolták, de mivel a legtöbb esetben nem volt jelentős különbség a korábbi primorok jó része és a lófők életmódja és anyagi helyzete között sem, a közszekelyek közé sorolás veszélye időnként őket is fenyegette. A panaszlevelekben, amelyeket meglehetősen sűrűn nyújtottak be az országgyűlések alkalmával és azokon kívül is, ezek a sérelmek is szerepeltek a már említettekén kívül.²³⁵ A székely nemesség és a hatalom közötti feszültséget mutatja az 1566. márciusi tordai országgyűlés határozata, amely hangsúlyozta a székely nemesség fejenkénti hadkötelezettségét.²³⁶ Bizonyosan nem véletlen az, hogy éppen ebben az esztendőben került sor a II. János hadában részt vett székely főemberek összeírására.²³⁷

Az összeírás, bár természetesen felmerülhet a pontatlanság vagy bizonyos adatok hiánya, esetleg néhányakat elmulasztottak összeírni, mégis érdekes tanulságokkal szolgál, különösképpen akkor, ha összevetjük az összeíráshoz nagyon is közeli időben keletkezett fejedelmi utasítással, amely arról rendelkezett, hogy meglehetősen nagy számú jobbágyot juttassanak a székelyföldi nemesek kezéhez, mégpedig Marosszékből, Udvarhelyszékből, valamint Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékből.²³⁸ Alig egy év elteltével pedig újabb oklevélben újabb jobbágyadományozásokról határozott II. János, ezúttal Sepsi-, Kézdi- és Orbaiszékből.²³⁹ A kétféle lista egymáshoz nagyon is közeli keletkezése összefüggést sejtet a

²³³ „az my kewes feoldeon lakoyuk vadnak, Byrodalmwnk alat, azonkeppen byrnok my es felseged engedelmebeol, mykeppen az nemessegh byrya az eo jobagyt. Mostan ereoltetyk azokat ys az varra valo zolgalatra, es ezkeppen az my zolgalatwnkrol el akarjak zakasztany.” SZOKL. II. 183.

²³⁴ Uo. 184–185.

²³⁵ A panaszosok azt állították, hogy a mustrák alkalmával, amennyiben valakinek nem volt megfelelő hadi felszerelése, akkor a kapitány azt a köznép közé sorolta, és így jártak azok a lófők is, aki elszegényedtek vagy a mustra idején nem tudtak megfelelő fegyverzettről, lóról gondoskodni. Az újra és újra megismétlődő panaszok és többször is beadott folyamodványokban a székely nemesség – persze nyilvánvaló túlzással – azt állította, hogy „Felséged az felseged kegyelmessigiből az Szekelységbely nemessigünknek szabadsagat es annak kichyn jövedelmit meg engette uala, es abban meg tartany ígírte uala, de mostan az Felseged kösztünk ualo tyszt tartay nem akariak meg adny, söt a mint ertiük telliessegvel el akariak wenny....” SZOKL. II. 185.

²³⁶ „Az zekely uraim dolgarol eo felsege parancholatijabol ez vegeztetet, hogy az feo nep hazoktol mindenyk mint az Nemes uraim feyenkent oth legjenek az hadban ew felsege mellet.” SZOKL. II. 181–182.

²³⁷ Uo. 194–195.

²³⁸ 1566. július 11-én kelt az a rendelkezés, amelyben János Zsigmond utasítja Losonczy Bánffy Pált, Udvarhely várának várnagyát és a hat székely szék főkapitányát, hogy a székely előkelőknek általa adományozott jobbágyokat bocsássa a kezükhöz. E szerint összesen 614 ház jobbágyot adományoztak el. Uo. 208–210.

²³⁹ 1567 március 5-én Tordán született az a rendelkezés, amelyben II. János Telegdi Mihálynak, a hat szék kapitányának, Székelytámadt vára parancsnokának, Maros, Udvarhely, Csík és Gyergyószék főkirálybírájának megparancsolta, hogy a megnevezett előkelő székelyek részére a székely község tagjai közül megfelelő háznai jobbágyot adasson. E szerint az oklevél szerint összesen 324 ház jobbágyot adományoztak el. Uo. 213–215.

fejedelem melletti székely felkelés és a fejedelmi jobbágyadományozások között minden bizonnyal egyfajta szerződés kötöttett ekkor a hatalom és a székely előkelők között, János Zsigmondnak ugyanis ezekben az években sürgőssé vált a királyi Magyarországgal szembeni harcaihoz az a székely kontingens, vagy annak legalább egy része, ami korábban uralkodói szóval minden nehézség nélkül hadba hívható volt. A székely nemesség sorozatosan beadott panaszlevelei végre valamiféle meghallgatásra találtak, legalábbis ha a megadományozottak és a hadban részt vettek névsorát összevetjük, meglehetősen sok egyezést találhatunk. Maros-széken például a legtöbb, 23 háznyi jobbágyot a Kaczay családból származó Tamás kapta, akinek magának ugyan nem szerepel a neve a hadra keltek listáján, ám a családból Mihály jelen volt a fejedelem hadában. 16 ház jobbágyot kapott Gyalakután Lázár János, ez ebben a székben a második legjelentősebb adomány, ő már személyesen is részt vett a hadban. 15 ház jobbágyot kapott Székely Ferenc és ugyanennyit Tót Balázs és Tót Ferenc, akik közül Székely Ferenc és Tót Balázs neve szintén szerepel a névsorban. 14 ház jobbággyal a székben a jelentősebb megadományozottak közé tartozott még Lázár János, aki maga is személyesen vonult hadba.

Gyergyószékben az előbbinél nagyobb számú jobbágyok eladományozására került sor. A legtöbbet, szám szerint 57 ház jobbágyot kapott Szárhegyen Lázár István, 42 ház jobbágyot Szentkirályban Andrassy Márton és Péter, 34-et Csekefalván Becz Pál, 32-t Jenőfalván Lázár Farkas és Balázs, valamint 30-at Karcfalván János Geréb és Balaskó Ferencné árvái. Érdekes, hogy az Andrassyak neve nem szerepelt a hadra keltek között, noha jelentős számú jobbágyot szereztek, ám a többiek személyesen, illetve Becz Pálnak egy rokona vettek részt a hadban.

Udvarhelyszéken nem találkozunk egy embernek adott ilyen nagy adománnyal, mint Csíkban, a legnagyobb számú jobbágyot, 44 házat Musnán Petki László és Mihály kapta, akiknek a neve megtalálható a hadra keltek listáján. Az ezt követő legnagyobb adomány azonban már jóval kisebb, Fiafalván kapta Benedek Geréb, akit ráadásul sem személyesen, sem pedig valamely családtagja által képviseltetve sem találunk meg a hadakozók között. Ugyanez a helyzet a 25 háznyi jobbágyot szerzett Miklós Gerébbel is. A még jelentősebbnek mondható, 22 ház jobbágyadománnyal bíró Kornis Mihály viszont szerepel a hadakozók nyilván-tartásában.

Sepsiszéken talán még az előbb említetteknél is kevesebb jobbágy jutott egy főre, az átlag az 5–6–10 fő, kivéve Daczó Pált, aki 40 ház jobbágyot kapott és részt vett a hadban, valamint uzoni Béli Kelemen, aki már csak ennek felét, 20 ház jobbágyot nyert a fejedelemtől, viszont nem találjuk a nevét a katonaként összeírtak között. A Szentgyörgyön 17 ház jobbágyot nyert Daczó Gergely is hadba vonult a fejedelem mellett. Érdekes ugyanakkor, hogy a székben jelentős családnak számító Kálnoki, Henter, Mikó valamint Mihálcz családok tagjai 2–5 ház jobbágy adományban részesültek.

Kézdiszéken a Sepsiszék esetében látott mértéket követte a fejedelmi adományozás, azzal a különbséggel, hogy a Daczókéhoz hasonló nagyságú, kimagasló nagyságú adományt itt nem találhatunk. A leggyakoribb a 10 ház jobbágy adományozása volt, ennyit kapott a jelentősebb családok tagjai közül az öregebb Apor István Alsótorján és Apor János és Péter ugyanott. 9 ház jobbágy jutott Alsócsernátonban Damokos Péternek és Tamásnak, és ház jobbágyot nyert ugyanott Damokos István valamint Bernáld Miklós. Orbaiszékekben is nagyjából a háromszéki átlag érvényesült, a legjelentősebb számú adományt, 16 ház jobbágyot a zabolai Basa család kapta, akik neve szerepel a katonai összeírásban. Az őt követő Mikes Miklósnak 12 ház jobbágyot juttattak a fejedelmi tisztviselők, bár neve nem szerepel a katonáskodók listáján. Utánuk már viszonylag kisebb adományok következnek a székben, Mikes János Zabolán és Mihálcz Gergely és István Kovásznán 8–8 ház jobbággyal. A még fontosabb primori családok közül Imecsfalván Imech Domokos csak 4 ház jobbágy birtokába jutott az adományozás során.

Mint az előbbiekből is látható, viszonylag rövid idő alatt meglehetősen nagy számú, közel 1000 ház korábbi közsékelyt adományozott el a fejedelem, legnagyobbbrészt székely előkelőknek, bár az adományosok sorában voltak olyanok is, mint például a Marosszéken birtokos Mihályfy Tamás, aki nem tartozott a székelyek közé, és akivel szemben a székely előkelők is bizalmatlanul, sőt nem egyszer ellenségesen viseltettek. Ennek ellenére, mivel a döntő többség valóban a székely nemesség tagja volt és a legtöbben részt vettek János Zsigmond hadában is, mindezt kisebb konszenzusként értelmezhetjük, ami hasznára vált a katonai erő hiányától szenvedő fejedelemnek és az új helyzetben egzisztenciálisan kétségkívül megroppant székely nemességnek is.

A létrejött békesség azonban nem lett tartós, mert a jobbágyadományozások csak erősíthették valamivel a székely előkelők pozícióit, ám a székely közösségben korábban elfoglalt helyüket nem állította vissza. Ezt annál kevésbé tehetette, mert 1569-től a fejedelem tömegével kezdte elajándékozni a székelyföldi birtokokat, még hozzá egyáltalán nem csak székelyeknek,²⁴⁰ ezáltal még jobban megingatva a székelység elsőinek korábbi tekintélyét és súlyát, hiszen az új adományosok közül sokan nem tartották tiszteletben a primorok és a lófők kiváltságait rögzítő régi határozatokat sem. Így történhetett, hogy némelyeket a lófők közül is szolgálóvá tettek az új birtokosok.²⁴¹ Nem csoda hát, ha már az 1569 februári medgyesi országgyűlésre újabb beadványt készítettek éppen a nem is oly rég megadományozott székely főemberek és ismét csak azok miatt panaszkodtak, amiket már a korábbiakban is felsoroltak, vagyis helyzetük bizonytalansága, a fejedelmi tisztviselők túlkapásai, azaz végső soron az eddig a székely közösségben megszerzett pozícióik elvesztése, illetve megingása miatt.²⁴²

Átfogó rendezésre azonban a panaszlevelek és kérelmek ellenére sem került sor János Zsigmond fejedelemsége alatt, aki inkább azt az utat választotta, hogy újabb adományokkal igyekezett magának híveket szerezni a székely főemberek között. Így még ugyanebben az esztendőben, 1569-ben 15 telkes jobbágyot adományozott Cseb helységben szentdemeteri Nyujtódi Györgynek²⁴³, valamint különösen sok kiváltságlevél adományai száltak a szentkirályi Andrassy családnak. 1569 novemberében a csíkszentsimoni királyi részjóságot kapta meg az ott lakó darabontok kivételével Andrassy Márton és fia Péter,²⁴⁴ egy nap múlva ugyancsak ők részesültek újabb adományban, ezúttal egész Csíkszentimre és a csíkszentkirályi 42 jobbágyból álló részjóság került a birtokukba,²⁴⁵ majd még ugyanennek az évnek a decemberében e két utóbbi adományra függőpecsétes kiváltságlevelet nyertek.²⁴⁶ Ez a kiváltságlevél a következő év januárjában újból megerősített.²⁴⁷ Nyilvánvalóan nem véletlen az, hogy e két esztendőben éppen Andrassy Péter töltötte be a csíkszéki királybírói tisztelet, tehát jelentős befolyással bírt a szék és közvetve az egész székely közösség

²⁴⁰ SZOKl. II. 245–246, 248–249, 251–252, 257–258, 263–265.

²⁴¹ Uo. 250.

²⁴² EOE II. 270–271: „régí malnaink, kiknek voltanak az köztünk való vizeken, mostan capitán uram felséged számára az mely malnokat csináltat az Maroson és az két Küküllön azokhoz foglalták mind az felséged szegény népét erős bírság alatt őrleni.. az mi őstől való malnaink pedig ez miatt meg rekesztetnek és pusztaság leszen helyek.” A panaszlevél szövege még: SZOKl. II. 237–239.

²⁴³ SZOKl. II. 243–244.

²⁴⁴ Uo. 253–254.

²⁴⁵ Uo. 257–258.

²⁴⁶ Uo. 263–265.

²⁴⁷ Uo. 287–290.

nemességére. Rajtuk kívül jelentős adományban részesült ebben az időben Henter Miklós, aki Marosszéken Udvarfalvát, Atosfalvát, Kálfalvát, Maroskeresztúr, Bere és Csókafalva birtokait, Háromszéken pedig Nagy-, Közép- és Felsőajtán, valamint Sepsiszékből Köpecen kapott birtokokat. A megadományozott székely főemberek között volt még szentpáli Kornis Mihály is, aki új adományt nyert Marosszéken erdőszentgyörgyi részjórészára és Borzánd nevű pusztájára, Udvarhelyszéken pedig Csögfalván, Makfalván, Kibédén, Gegesen, Havadon valamint Vadasdon levő részjórészára. Rajtuk kívül ekkor még altorjai Apor Jánosnak és Péternek adományozott a fejedelem Kézdiszékből Alsó-Torján és Futásfalván 14 jobbágytelket²⁴⁸.

1570 folyamán a fejedelem újabb adományokat tett, többek között Lázár Imre és Ferenc kapta a marosszéki Andrásfalván levő királyi részjórészt,²⁴⁹ és Petki László Derzsen, Ugron Tamás pedig Gyárosfalván levő részjórészekre nyert fejedelmi adományt.²⁵⁰ A rendelkezések némi következetlensége mutatkozik meg abban, hogy bár a segessvári döntések hangsúlyozott célja egy egységes székely nemesség létrehozása volt a korábbi székely szabadság helyében, mégis már 1569–70-ben találkozunk olyan oklevelekkel, amelyek által a fejedelem a primorok közé emelt bizonyos családokat,²⁵¹ anélkül, hogy érvénytelenítette volna a korábbi rendelkezéseket, sőt 1569-ben sor került a csík-, gyergyó- és kászonszéki főemberek, azaz primorok összeírására is, tehát nem mint székely nemességet írták össze a székely előkelőket.²⁵² A listában ugyanakkor feltűnően sok olyan név szerepel, akik korábban nem szerepeltek a primorok között, és birtok- vagy jobbágyadományban sem részesültek. Felvetődhet a kérdés, hogy vajon milyen érdekek játszottak szerepet abban, hogy így megnövekedett a magukat primornak vallók száma, és vajon mi játszott szerepet abban, hogy őket el is fogadták primornak.

Az előbb említett adományok minden bizonnyal azt célozták, hogy kialakuljon egy, a fejedelemhez és a fejedelmi politikához hűséges tábor a székely eliten belül, akik személyes tekintélyükkel hathattak volna a székely társadalom többi részére is. Ez azonban két ok miatt nem valósulhatott meg. Egyrészt azért, mert a székely közösség egyik alapvető belső törvényszerűsége, összetartó ereje miatt a közösség nem tűrte el – már korábban sem – a hirtelen kiválni vagy kitörni akarókat, így a hirtelen meggazdagodókat sem. Másrészt azért sem, mert éppen a közösség korábbi rendje bomlott fel, és a birtokadományok sem szüntették meg a fejedelmi tisztviselők túlkapásait, sem az új adományos nem székely származásúak egyre növekvő jelenlétét. Így voltaképpen ezek az intézkedések csak a bizonytalanságot és a feszültségeket növelték, és a megadományozott székely nemesek, többek között éppen szerzeményeiket biztosítandó, egyre erőszakosabbak lettek, nemcsak a jobbágyokkal vagy a szegény réteggel, de a rájuk veszélyes nemesekkel szemben is. 1570-ben a fejedelemnek meg kellett tiltania szentkirályi András Péternek, hogy szentkirályi Bors Györgyöt, Lukácsot és Andrást székely örökségeikben háborgassa, és megparancsolni, hogy elfoglalt szántóföldjeiket adja vissza.²⁵³ A főemberek a meglehetősen zavaros időszakban úgy is igyekeztek gyarapítani a birtokaikat, hogy a székely faluközösség közösen bírt földjéből egyre többet akartak, sokszor erőszakkal, megszerezni. Hol egész egyszerűen a saját használatukba

²⁴⁸ Uo. 265–268.

²⁴⁹ Uo. 295–296.

²⁵⁰ Uo. 299–300.

²⁵¹ Uo. 280–296.

²⁵² Uo. 269–277.

²⁵³ Uo. 298–299.

igyekeztek vonni ilyen területeket, hol pedig a jobbágyaik számára próbáltak a falu földjéből szerezni. Ennek természetesen a falu közössége igyekezett ellenállni, illetve legalább korlátozni a főemberekhez vagy a jobbágyaikhoz kerülő földek nagyságát.²⁵⁴ A hatalmas-kodások mellett ugyanúgy folytattak a nemekhez és ágakhoz tartozó földek ügyében is pereket, csakúgy, mint korábban.²⁵⁵ A kaotikus helyzetben 1569 júniusában János Zsigmond úgy rendelkezett, hogy a következő országgyűlésig függesszék fel a föld birtokjoga, a nyílföldek körüli nézeteltérésekből származó perek ítéleteinek a végrehajtását.

Az elégedetlenség és a megoldatlan problémák János Zsigmond korai halála miatt az utódra maradtak, és a székelység egészében meg is volt annak a reménye, hogy az 1562 óta eltelt közel egy évtized csupán feledhető közjáték marad a közösség történetében. Ennek megfelelően nagy várakozással készültek az 1571 májusában tartott tövisi gyűlésre, ahová talán az eddigieknél is részletesebb panaszlevélben sorolták föl pontról pontra a rajtuk esett sérelmeket.²⁵⁶ Mivel a közsékelyek és a nemesség közötti feszültség ekkorra már felkeléssel fenyegetett, amint azt János Zsigmond testamentumos urai a császárnak írt tudósításukban is megállapították: a székelyek „fosztogatják a nemesek javait és jószágait, és cselédeiket lemészárolják, azért, akik a mi elhunyt fejedelmünk adományozása révén közöttük birtokot szereztek, és emiatt a nekik adományozott jószágokra menni remegnek, sőt azoktól távol mintegy száműzetésben vannak”,²⁵⁷ természetesen a főemberek és a lófők a köznéptől elkülönülve készítette el beadványát.²⁵⁸ A rendek elé terjesztett folyamodvány logikusan felépített formában voltaképpen mindazt tartalmazta, amit a korábbi évek különböző hasonló beadványai. Indoklásában visszanyúlt egészen az 1562-es felkeléshez, azt hangsúlyozva, hogy a nemesség a támadásban nem volt részes, és a segesvári pontok őket méltatlanul büntették. A helyzetüket elsősorban a tisztviselők és idegenek miatt tartották „elszenvedhetetlen sanyarú nyomorúság”-nak, amint azt meg is fogalmazták: „nemes házakra, nemes földekre, mind jobbágyság házára szabadság volt az köztünk épített házakból és onnan való erőből fegyveres kézzel, hatalommal reá menni és minden hatalmot cselekedni, drabantoknak és egyéb fegyveres népeknek megmívelni, ember fogásokat, ló elviteleket és mindent, az mit akartak ... jobbágyságunkat pedig kik földünkben lakók névvel neveztettek ... valahol akartak csak elfoglaltak két várhoz és az sóaknához, hámorhoz.” Emellett felsorolták azt is, hogy a réteket és a legelőket a várkapitányok a királyi földekhez foglalták, hogy a lófőknek megtiltották a lovaik eladását. A legfőbb sérelmük természetesen az volt, hogy „az mi megholt fejedelmünk ... sok idegen népeket szállotta mi közünkbe, kiváltképpen Maros széket teljességgel azoknak oszt.” Azt állították, hogy mindezek hatására sok lófő sülyedt a közsékelyek közé, és ezeket adózásra kötelezték. Példákat is megemlítettek, egyes tisztviselők túlkapásait név szerint is felsorolva.²⁵⁹ Úgy tűnik, a fejedelmi tisztek elég hamar s jól mérték fel és mesterien ki is használták a faluközösségek és a nemesek ellentétét, amint azt az alábbi példa mutatja: „Azon módon nagy sokakat zamtalan ezer karo kerteket vágatott le, ... ha teorvint kivantunk semmi

²⁵⁴ „Továbbá az nyilas föld elosztása felől is nagy egyenetlenség volna egymás között; némelyek az mint parancsoltuk megosztatni az földeket, megelégednének rajta, némelyek nem elégednének, és az lófejek közül volnának Csík széken főképpen, kik kardjukkal is meg akarnák magokat oltalmazni az mi jobbágyságunk ellen az földben, az mint megosztatott...” SZOkI. II. 250.

²⁵⁵ Uo. 311–314.

²⁵⁶ Uo. 321–333.

²⁵⁷ EOE II. 454–455.

²⁵⁸ SZOkI. II. 321–333.

²⁵⁹ Például leírják, hogy Udvarhelyszéken, pontosabban Keresztúr fiúszékben a meghalt Benedek Gerébnek az örökségén épített kertjét Telegdi Mihály tönkretétette. Uo. 324.

teorwint nem teottek, hanem az leott valazzuk az tizt tartotol, hogy vegere ment eo az falus birotul es meg ertette hogy ninch igassagunk ahoz”.²⁶⁰

A primorok és lófők azzal igyekeztek meggyőzni az új fejedelmet, hogy ez a helyzet oda vezetett, hogy „my ty k[egyelme]tek mellet hadakozásra elegek nem vagiunk.”²⁶¹ Bár Báthory István, talán éppen a panaszlevél hatására, maga is elismerte, hogy „... ami különösen azoknak fáj, akik a többiek közül kitűnnek, az az, hogy a legtöbb falujukat idegen uraknak adományozták”,²⁶² mégsem történt meg az, amire valójában a székelység vágyott; az 1562 előtti állapotok visszaállítása. Az országgyűlés úgy rendelkezett, hogy a fejedelem küldjön ki embereket, hogy összeírják a székelyeket, ami azt sejteti, hogy Báthory a helyzet felmérése után talán átfogó reformokat szándékozott bevezetni.²⁶³ Noha a János Zsigmond idejéhez fogható birtokadományozások, főképpen nem székelyeknek, nem történtek, ám a korábbi adományok megmaradtak új tulajdonosaik kezében, az idegenek tehát továbbra is a székelységeken belül éltek. Mivel a mindenre kiterjedő intézkedések a nagy várakozás ellenére is elmaradtak, 1571 nyarán több támadást indítottak a székelyföldi fejedelmi birtokok ellen, és ebben a mozgalomban a három székely társadalmi réteg viszonylag egységesen lépett fel.²⁶⁴ Az 1571-es év egész további részére általánosságban a felkelések és különböző megmozdulások voltak a jellemzők. Némely esetekben, mint például a Csíkban készülődő felkelésnél, Báthory Istvánnak sikerült maga mellé állítania a főembereket, aki Becz Pál, Csík-, Gyergyó- és Kászsószék királybírájának a vezetésével október 3-án szétszórta a felkelőket,²⁶⁵ ám például a novemberi kolozsvári országgyűlésen többé-kevésbé egységesen léptek fel a székely köznéppel, és szinte természetesen volt az, hogy sokan a Báthoryval szemben fellépő és a székely szabadság visszaadását ígérő Bekes Gáspár mellé álltak. Az 1575-ös kerelőszentpáli ütközetben voltaképpen Aranyosszék kivételével minden szék Bekes mellett harcolt.²⁶⁶ Érdekes, hogy feljegyezték a fejedelem mellett harcoló főembereket, Marosszékről származóakat. Ha pontos az összeírás, akkor elgondolkodtató, hogy éppen abból a székből fogadták el a legtöbben az eddigi rendet képviselő fejedelmet, ahol a legtöbb idegen földbirtokos volt, azaz valószínűleg tényleg éppen ez a szék élte át már ekkorra a legnagyobb mértékben a közösség szétesését és önvédelmi rendszerének meggyengülését. A kerelőszentpáli Bekes-vereséget követő megtorlás áldozatai között székely főemberek is voltak, az augusztus 3-án kivégzett 7 főúr közül ketten székelyek voltak, és ekkor menekült el

²⁶⁰ Uo. 325.

²⁶¹ Uo. 323.

²⁶² EOE II. 468–469.

²⁶³ Pillanatnyilag csupán tüneti kezelésre szorítkozott, amikor 1571. június 10-én kiadott rendelkezésében megparancsolta, hogy a főemberek és lófők fizetett szolgálát ne írják adó alá, de azokat igen, akik „szabadosúl vagy oltalomért, vagy egyébért, nem fizetésért szolgálnak”, utasította a tiszteket, hogy vizsgálják meg, „minémő földfoglalások estek a várakhoz és lássák meg, hogy ellehetnének-e a várak nélkül, a főnépeket intsék, hogy a szegény község közt méltatlan dolgot és szokatlan szolgáltatást ne cselekedjenek, végül az új adományokat vizsgálják meg, hogy mennyi földjüket foglalta el az új adományos és „mint tartja a szegény népet.” EOE II. 475.

²⁶⁴ MAGYARI A.–BORBÁTH 1979. 78.

²⁶⁵ SZÁDECZKY–KARDOSS L. 1927. 128; EOE II. 410–411.

²⁶⁶ Természetesen találunk olyan főembereket, akik a fejedelem seregében harcoltak, például Marosszékből Lázár Imre, Lázár Ferenc, Lázár János, Zeleméry Péter, Váradi Pál deák, Csányi István, Tóth Balázs, Chernezy Gáspár, Nyujtód Pál, Balássy István, Békés Farkas, Kun Benedek, Chyány Ferenc, és Aranyosszék is küldött 800 gyalogost mellé: SZOKI. II. 302.

a leszámolás előtt az Andrassy család is.²⁶⁷ Nem véletlenül, hiszen a Bekes Gáspár által vezetett lázadáshoz kapcsolódva a Székelyföldön belül éppen a nemrég jelentős mértékű adományokban részesült Andrassy Péter állt a lázadók élére, és Csíkból való 2000 székellyel együtt elfoglalták a fejedelmi kezelésben levő csíki vashámort, majd egyesültek a többi székéből hozzájuk csatlakozókkal.

Noha a székelyek közül sokan estek a Báthory István által elrendelt büntetés alá és a fejedelem, talán nem sokkal későbbi lengyel királlyá választása és az országból való távozása miatt, ezután nem rendezte átfogóan a székelység helyzetét, így a nemességét sem, háborúiban mégis gyakran felhasználta őket, és ennek során, ezek következtében egyéni birtokadományokban részesültek.²⁶⁸ Emellett Báthory István által vált általánossá az a már János Zsigmond idején elkezdett gyakorlat, miszerint a donationális és nemesleveleken kívül lófőiséget és primori voltot biztosító okleveleket is adományozott, birtokkal vagy leginkább anélkül.²⁶⁹ A Királyi Könyvek példái mutatják, hogy egyre szaporodtak az ilyen egyéni kiváltságolások, amelyek ugyan, ezt majd főképpen a lustra-jegyzékek adataiból láthatjuk, nem minden esetben jelentettek hosszú távú megoldást vagy megragadást egy adott társadalmi rétegben, ám arra mindenképpen hasznosak voltak, hogy az adott pillanatban megmenthették a kiváltságoltat a lesüllyedéstől, az alsóbb rétegbe sorolástól és ezzel az adózók sorába való kerüléstől.

Összegezve elmondhatjuk, hogy János Zsigmond 1562-es intézkedései alapjaiban rázták meg az egyébként már különböző válságjelenségeket mutató székely közösséget, és ez a megrázkódtatás erősen hatott a székelység azon csoportjaira is, amelyet primorként és lófőként, tehát a János Zsigmond által egységesítőnek szánt kategóriák szerint nemességgként tartunk számon. Az 1569 körül keletkezett főnépi összeírásban már a primorok mellett a többi nemest is felsorolták, igaz, hogy aggályosan ügyeltek a megkülönböztetésre, és a few emberek titulus nem járt mindenkinek.²⁷⁰ Az a tény pedig, hogy mind János Zsigmond, mind pedig Báthory

²⁶⁷ EOE II. 445–446, 558–559, 562–563.

²⁶⁸ 1577 őszén székely csapatok ültették vissza a vajdai székébe a száműzött moldvai Petru vajdát, mégpedig ifjabb Báthory István vezérlete alatt. 1579-ben pedig elrendelte az országgyűlés, hogy a székely lófők harcra készen várják a vajda rendeletét. SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927, 131.

²⁶⁹ SZOKl. II. 265. és 306.

²⁷⁰ Az elsőként összeírt Tekerőpatakon nem is említene *few népet*, csupán nemeseket, özvegy Bicsak Simonét, Bicsak Andrást, Antal Deákot, Márkus János és Sok Mátét. Szárhegyen is csak egy nemes van, István Deák. Csomafalván szintén, Nagy Bálint. Újfaluban is csak nemesek Péter György, Péter Tamás, Kerestel Mihály, Nagy Ambrus. Szentmiklóson ugyanúgy, Antal Ferenc, Antal Gergely, Ferenczi Benedek. Felcsík területén Szentdomonkoson nemesek Keresztes István, özvegy Kálmán Deákné. Jenőfalván Lőrincz Balázs, Balás Benedek, Márkus Bernát. Dánfalván özvegy Albert Gergelyné. Madarason Dombi Máté. Rákosfalván Benkő István. Amadéfalván *few ember* Anthal Balázs és Anthal Pál. Csicsófalván *few enber* Lázár János. Vacsárcsiban *few ember* Fejér György és Máthé János, nemesek Ferencz Antal és Damokos Péter. Szentmihályon *few ember* Sándor Mihályné és Sándor István, nemes Anthal István. Szentmiklóson nemes Erős Máté. Csomortánban nemes Veres János és Takács Ferenc. Taplocán nemes Salamon Tamás, Nagy Máté és Texe Miklós. Zsögödön *few ember* Mikó János és Chjakó Benedekné, nemesek Nagy András és Miklós Balázs. Mindszenten nemesek Lukács Ferenc, Vítus János, Bartha Bálint és Imreh Tamás. Szentléleken *few ember* Czako Gábor, nemes Nagy György. Jenőfalván nemes Chyko Gergely. Bánkfalván *few ember* Becz Györgyné, nemesek Nagy Máté, Adorján Antal, Kozma Barnabás, Pál Mihályné. Szentkirályon *few ember* Andrási Márton, Szentimrén *few ember* Antal László és Antal Hadnagy, Kozmáson *few ember* Becz Pál. A *few ember*ként összeírtak minden bizonnyal a korábbi primori réteg tagjai voltak, a nemesek pedig vagy a korábbi lófők, vagy lesüllyedt primori családok.

István gyakorta adott ki primori és lófősítő okleveleket az egyszerű nemesítések mellett is, azt mutatja, hogy a régi struktúra nem tűnt el végképpen, sőt talán erőteljesebben volt jelen a közösség értékrendjében, mint a létrehozni kívánt új rend. A panaszlevelek azt igazolják, hogy a székely társadalom elitje is megszenvedte a változást, anyagi helyzetük tekintetében is. Ugyanakkor az átmeneti állapot módot adhatott a nagyobb mértékű jobbágyszerzésre és egyéb adományokhoz jutásra is, mint azt a legszembetűnőbben az Andrassy család ekkori történetéből láttuk. A korábbi székely szabadság elvesztése azonban ezeket a családokat is érzékenyen érinthette, hiszen többek között az Andrassyak is részt vettek a mellett a Bekes Gáspár mellett a felkelésben, aki a korábbi szabadság visszaadását ígérte. Jobbára ugyanezt a politikát követte Báthory István illetve a képviselőjében eljáró Báthory Kristóf, és a székely nemesség helyzete nem változott döntő mértékben akkor sem, amikor az ifjú Báthory Zsigmond lett Erdély fejedelme. Talán nem véletlen az, hogy éppen ebből az időszakból származnak az írásba foglalt székelyföldi falutörvények, hiszen a gyergyószéki Gyergyóújfalu és a sepsiszéki Zalan is 1581-ben alkotta meg írásos törvényeit, amelyeket a későbbiekben még több követett.²⁷¹ Nagyon fontos, hogy a törvényeket a teljes falu, tehát a *communitas* jelenlétében alkották meg, még akkor is, ha természetesen a tíz személy között, akiket a falu földjének megosztására kértek fel, ott voltak a legelőkelőbbek is, így például a primor Henter Bálint.²⁷² Valószínűsíthetjük, hogy a statútumalkotás igénye egyszerre származott a törvény- és szabályalkotó városok példájából, illetve abból a törekvésből, hogy a közösség megpróbálja ilyen módon is megvédeni magát a külső és struktúráját érő támadásokkal szemben. A korábban zárt entitásként létező székelységben a szokásjog alapján tájékozódtak a közösség tagjai, ám most észre kellett venniük, hogy hovatarozásuk, sőt birtokaik igazolásához is írásra volt szükségük. Ahogyan megszaporodtak a nemesítő, primori, lófősítő oklevelek vagy éppen a birtokadományok, amelyek a leggyakrabban már korábban is meglévő birtokok birtokjogát erősítették meg, úgy vált egyre bizonytalanabbá mindaz, amit csak a szokásjog szentesített vagy hitelesített.

A Kerelöszentpál utáni évtizedből viszonylag kevesebb adatot ismerünk, ám azok alapján úgy tűnik, hogy a székely társadalmon belüli feszültség továbbra is jelen volt, állandósult, és ezzel szemben különböző módokon igyekeztek tenni a közösség tagjai. Egyfelől a már említett falutörvények írásba foglalásával, ezáltal igyekezték a korábbi közösségi jogositványokat megőrizni, másfelől pedig éppen az első falutörvények megjelenése esztendejében, 1581-ben állott közel Háromszék egy újabb felkeléshez, ekkor Brassó fejedelmi utasításra többször mozgósította zsoldosait és támogatta Pernyeszi István várhegyi kapitányt az elégedetlen székelyek lecsendesítésében.²⁷³ A törésvonalak azonban nem látszanak kialakulni, vagyis a források alapján nem állíthatjuk egyértelműen, hogy egyes társadalmi csoportok egymás elleni markáns küzdelméről lenne szó, sokkal inkább a közösség korábbi rendjén esett csorba ebben az évtizedben. Különösen sokszor találkozunk az ekkoriban keletkezett peres iratokban olyan ügyekkel, amelyekben valaki megpróbálta az eddig szabadon és közösen használt földeket – szénafüveket, legelőterületeket, erdőket – a saját maga számára kisajátítani. Az ebből az időből fennmaradt udvarhelyszéki peres iratoknak például a túlnyomó többsége ilyen esetekről tanúskodik.²⁷⁴ 1590 során két bencédi székely, Balássi Péter és László Pál tiltotta el a falut az erdő használatától, Szentkirályon Berze Máté a falu darabontjait és az egykori közszékelyeket, a fejedelem jobbágyságait tiltotta el a nyílföldektől, más esetben ugyanakkor,

²⁷¹ Erről IMREH I. 1983. passim.

²⁷² SZOKl. II. 818–319.

²⁷³ BINDER P.–SZÉKELY Z. 1979. 87.

²⁷⁴ SZOKl. új sorozat 1983. passim.

például Mogyoróson, többen döntöttek úgy, hogy a maguk számára kerítik be a falu addigi szénafüvét. Az esetek rendkívül sokfélék, időnként egyszerűen az élelmesebb székelyek igyekeztek a bizonytalan helyzetben nagyobb birtokot szerezni maguknak, máskor a jobbágytartó székely vagy nem székely urak igényelték a jobbágyaiknak a faluban földet, amit a közösség a legtöbb esetben megtagadott tőlük.²⁷⁵ Különösen ellenségesen viselkedtek a székelyek, voltaképpen rendi hovatartozásra való tekintet nélkül, az új adományosokkal, így nem meglepő, hogy 1594-ben Báthory Zsigmondnak kellett igazságot tennie egy általa megadómozott és az ellenséges székely falvak perében. A fejedelem Mindszenty Benedek udvarhelyszéki kapitánynak és Izsó János tiszttartónak parancsolta, hogy intézkedjenek Perusith Máté és a neki adományozott Farcád, Pálfalva, Várallya és Farkaslaka lakosainak az ügyében. Mivel az említett lakosoknak az emberi emlékezet által hitelesített szokásjog alapján mindig is jogukban állott a közös erdőket és havasokat a Farcádszállása és Fenyőcsötört nevű helyekkel együtt szabadon használni, azokat ezentúl is szabadon használhassák, viszont az adományos Perusith Máté és utódai is az említett erdőkben és havasokon sertéseiket szintén szabadon legeltethessék.²⁷⁶ A korábbi szokásjog által szabályozott rend fellazulása és az ezt kihasználni igyekvő jellemző leginkább ezekre az évekre. Noha minden bizonnyal a székely társadalom egésze ezt cselekedte kisebb-nagyobb mértékben, a széki peres iratokban a legtekintélyesebb primori családok nevei nem szerepelnek, valószínűleg túlzott hatalmuk és nagy befolyásuk, katonai erejük miatt. A kevésbé jelentős nemesi családok azonban folyamatosan szembekerültek a faluközösségekkel vagy egymással, amikor megpróbálták megnövelni birtokaik határait.

Ebben a helyzetben merült fel Erdély fejedelmében a tizenöt éves háborúba való bekapcsolódás terve. Az 1594 augusztusi kolozsvári országgyűlésen Udvarhelyszék, Háromszék és Csíkszék követői a török szövetség felbontása ellen szavaztak, a többi székely és szász székek, valamint a vármegyék mellette.²⁷⁷ A hadi vállalkozáshoz természetesen szükség volt a székely haderőre, mégpedig minél nagyobb számban. Ezért, ahogyan az Istvánffy Miklós lejegyezte: Báthory Zsigmond „Mindszenti Benedeknek, a székelyek alispánjának – főbírájának –, valamint Bogáthi Boldizsárnak és Kornis Farkasnak utasítást adott, hogy minden székely, aki csak a nyolc vidéken vagy székben lakik, fogjon fegyvert, s a barcasági mezőkön, a mellett a szász város mellett, melyet Feketealomnak neveznek, jöjjön össze a táborba, a maga nevében ígérjék meg nekik és szavatolják, hogy régi szabadságaikat, melyeket a gyakori lázadások és a felségsértés bűne miatt az elmúlt években elveszítettek, vissza fogja nekik adni, ha az ország közös védelmére késznek mutatkoznak.”²⁷⁸ Szamosközy szerint Bethlen Farkas is arról írt, hogy Báthory Zsigmond még augusztus végén Kornis Farkast, Bogáthi Boldizsárt és Mindszenti Benedeket, akik a székelyek bizalmát élvezték, küldte ki fejenkénti általános hadba hívásukra.²⁷⁹ Nagy Szabó Ferenc pedig egészen konkrétan megemlíti, hogy Báthory Zsigmond a jobbágyi sorban élőket is hívta a hadakozásra.²⁸⁰ A hívás hatására mindenesetre szeptember 3-ára a székely nemesek és a lófők mellett a jobbágyok is táborba szálltak Feketealomnál. A hívás a fejenként hadra kelésre a nemesnek tekintett primorok és a lófők számára természetes volt, hiszen nemességükből,

²⁷⁵ Uo. 106–111.

²⁷⁶ SZOKI. II. 322–324.

²⁷⁷ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 132.

²⁷⁸ ISTVÁNFFY Miklós: *A magyarok történetéből*. 405. idézi: DEMÉNY L. 1979. 95.

²⁷⁹ Uo. 96.

²⁸⁰ ETA I. 44.

kiváltságaikból adódott. A jobbágyként élő korábbi közsékelyek azonban már 1562 előtt sem szolgáltak fejenként a hadi vállalkozásokban, hanem a falvakban létezett tízesek közössége határozta meg, hogy kik menjenek hadakozni.²⁸¹ Ezzel a felhívással Báthory Zsigmond voltaképpen még kevesebbet ígért, mint a szintén a régi szabadság visszaadását emlegető Bekes Gáspár, mert ebben a felhívásban valóban személyes szabadság megadásáról volt szó, ami nyilvánvalóan csak a korábbi közsékelyekre vonatkozhatott, és nem kollektív szabadságjogokról, ami az egész székely társadalom régi kiváltságainak visszaállítását jelentette volna, a székely nemesség így teljesen kívül rekedt ebből a katonai toborzást célzó ígéretből. A több mint harminc éven át tartó feszültség után nem csoda, ha tömegek özönlöttek a fejedelem zászlói alá, Demény Lajos szerint mégis „kevés írásos nyoma van annak, hogy a hadba vonuló székely jobbágyparasztok már a toborzás kezdetén szembehelyezkedtek volna földesuraikkal és a székely főrendüekkel”.²⁸² Ennek ellenére az elmondottak alapján teljesen természetes, hogy a főemberek kezdettől ellenezték az általános mozgósítást. A felkelést követő vérengzést fiatalon végignéző, és így a székely nemességet erős kritikával illető Nagy Szabó Ferenc szerint „a székely nemes emberek igen bánták, hogy ilyen titkon ... szabadságokat megadta vala az ő jobbágyaiknak”.²⁸³ Demény Lajos úgy látja, hogy a források nem mutatják egyértelműen azt, hogy a közsékelyek feketehalmi táborra olyan módon alakult volna át felkelő haddá, mint Dózsa György serege 1514-ben,²⁸⁴ viszont itt erre nem is volt szükség, mert a követelések nagyon is egyértelműek voltak, a megdúlás szokása, vagyis az egymással való erőszakoskodás pedig még nem tűnt el a kollektív emlékezetből.

A Feketehalomnál összegyűltek és a fejedelem képviselői két héten át tárgyaltak, mire 1595. szeptember 15-én megszületett a híres-hírhedt szabadságlevél, amelynek több szövegváltozata is ismert. A Baranyai Decsi János által lejegyzett változatban az szerepelt, hogy azok a székelyek szabadultak fel, akik „az elmúlt nem régi időkben ... valami dologért szolgaságra és jobbágyságra vettek”.²⁸⁵ A nemességről a szabadságlevél harmadik pontja rendelkezett, igyekezvén megóvni őket a közsékelyek önhatalmú igazságszolgáltatásától. Eszerint „a nemes és lófő székelyek, valamint törvényes örököseik továbbra is házaik, örökölt, adományozott földeik birtokában maradnak, ezeket tulajdonjogon bírják, hasonlóképpen a pénzen vásárolt földeket is. A zálogos földeket csak addig birtokolhatják, míg azokat volt tulajdonosaik ki nem váltják. Amit viszont erőszakkal foglaltak el, vissza kell adniuk a közösségnek”.²⁸⁶ Ez a pont, noha a nemesség vagyonának védelmében született, mégis éppen azt vette el, amit az utóbbi évtizedekben a székely nemesek vagyonnövelő lehetőségnek tekintettek, vagyis a földfoglalás lehetőségét. Mindezt úgy tette, hogy mellette nem igyekezett kárpótolni őket semmivel, és szót sem ejtett az idegen birtokosok eltávolításáról vagy a további nem székelyeknek szóló birtokadományok megszüntetéséről.

²⁸¹ Amint azt Garda Dezső is megállapítja: „A székelyek ... a nemzeti szervezeten legkisebb egységei szerint, tízenként jelentek meg a mustrákon. A tízest alkotó családok száma jóval felülmúlta a tízest, de a közösség tagjai döntötték el, melyik tíz férfi fogja a közösséget képviselni a mustrán. A falurendszer kialakulásával tízes területi egységgé válva, más funkciói mellett, a továbbiakban is megőrizte katonai feladatát.” GARDA D. 1994. 7.

²⁸² DEMÉNY L. 1979. 97.

²⁸³ ETA I. 44.

²⁸⁴ DEMÉNY L. 1979. 98.

²⁸⁵ Uo. 100.

²⁸⁶ Uo. 101. Demény Lajos itt megjegyzi, hogy a harmadik pont második része, vagyis az a kitétel, miszerint a zálogos földek tulajdonosaik általi kiváltását meg kell engedni és az erőszakkal elfoglalt földeket vissza kell szolgáltatni, nem szerepelt a korabeli magyar másolatban.

A szabadságlevél többi része javarészt feltételeket fogalmazott meg valamint körülírta az adományozandó szabadságot.²⁸⁷ A székely főembereket, székelyföldi nemességet a továbbiakban annyiban érintette, hogy a kilencedik pontban kimondatott, miszerint a jobbágyoknak meg kell fizetniük földesuraiknak a tartozásaikat, ugyanúgy, mint az eddig kivetett, de be nem fizetett adót.

Mivel a szabadságlevél valójában meglehetősen hátrányosan érintette a székelyföldi jobbágytartókat, annak ellenére, hogy az oklevél tizedik pontja megfogalmazta, hogy az urak nem tarthatják vissza erőszakkal jobbágyaikat a hadba vonulástól, mégis többen akadtak, akik nem voltak hajlandók elengedni saját embereiket.²⁸⁸ Azok ezzel szemben Báthory Zsigmond parancsára hivatkoztak és nyíltan szembeszálltak uraikkal. A végül összegyűlt valószínűleg több mint húszezer főnyi székely had jelentősen hozzájárult Báthory Zsigmond kezdeti hadi sikereihez.²⁸⁹ A havasalföldi hadjárat sikeres befejezése után azonban a nemesség azonnal igyekezett elérni a fejedelemnél, hogy semmisnek tekintse a szabadságlevét. A hadakozásból hazatért közszékelyek természetesen megtagadták az engedelmisséget földesuraiknak, és így a feszültségek fokozódása újra fegyveres összecsapás kirobbanásával fenyegetett. A nemesség panaszlevelet nyújtott be a fejedelemhez, amelyben a közszékelyeknek szolgasorból való kivételének jogellenességét hangoztatták, a köznép pedig azt sérelmezte, hogy a nemesek megakadályozták a szabadságlevél pontjainak végrehajtását. A székely főrend és nemesség történetében ez volt talán az első olyan momentum, amikor egyértelműen a korábbi renddel szemben léptek fel, önmagukat a vármegyei nemességgel azonosították, és mindazon előjogokra igényt tartottak, amelyeket a nemesség általánosan élvezett. Baranyai Decsi János szerint a székely nemesség figyelmeztette a fejedelmet „ünnepélyes esküjére, amellyel kötelezte magát a nemesség minden jogainak megőrzésére”.²⁹⁰ A kérdés tisztázása céljából összeült országgyűlés a nemességnek adott igazat,²⁹¹ akik beadványukban a köznép erőszakoskodásairól számoltak be: „az köztők való nemességnek házokra menvén kerteket, molnokat elvagdalták és meghalászták, szántó földeket, széna réteket occupálták, tilalmas

²⁸⁷ Eszerint Báthory Zsigmond fejedelem kötelezte a székelyeket, hogy a templomokat és kolostorokat régi állapotukba állítsák vissza, és a papoknak megfelelő ellátmányt biztosítsanak. Az ötödik pontban kikötik a szabadságlevél megfogalmazói, hogy a székelységen található városok őrizzék meg kiváltságaikat és azokkal szabadon élhessenek. Az 1562-ben bevezetett új rendet volt hivatott megerősíteni és a katonai rendet biztosítani a hetedik pont, amely szerint a fejedelem által kinevezett udvarhelyi kapitányt főkirálybírójuknak és kapitányuknak ismerik el. A többi tisztviselőt ősi szokás szerint a nemzetségek szerint szabadon választják a maguk soraiból. A kapitány vagy a fejedelem által kiküldött biztosok parancsára minden évben kötelesek lustrára előállni. A tizedik pont fogalmazta meg egyértelműen, hogy a szabadság feltétele a hadban való személyes részvétel: Akik e hadjáratban részt nem vesznek, nem élvezhetik a szabadságlevél visszaadta jogokat, hanem előbbi uraik hatalma alatt maradnak. A fejedelmi várakhoz tartozók azok joghatósága alá kerüljenek vissza. ... Az öregek, özvegyek vagy azok, akiket a fálvak, házak és udvarok őrzésére otthon hagytak, vagy a hadjáratban fogságba esettek ugyancsak részesülnek a fejedelmi szabadságlevél biztosította jogokban és szabadságokban. Az urak erőszakkal székelyt nem tarthatnak vissza a hadba vonulástól. Minden székely szabadon, akarata szerint szállhat hadba. (Ez az utolsó mondat szintén hiányzik a magyar változatból.)

²⁸⁸ DEMÉNY L. 1979. 105.

²⁸⁹ Erről uo. 104–109. Baranyai Decsi János szerint „a székelyek, minthogy a fejedelem eddig nem gondoskodott arról, hogy puskáikat, dobjaikat s lobogóikat elvegyék, semmiképpen nem tudták elhinni, hogy az ő akaratjából kergetik vissza őket a régi szolgaságba.”

²⁹⁰ ErdÖröks. II. 126.

²⁹¹ EOE II. 359.

erdejeket levágták, szőlejeket ezenképpen elfoglalták, magok számokra megszedték...”²⁹² és a szabadságlevél így érvényét veszítette. A köznép természetesen nem nyugodott bele a döntésbe, sőt jószerivel el sem akarta hinni, ugyanis senki nem vette el tőlük fegyvereiket valamint a hadjárat idején kapott lobogóikat.²⁹³ A felfegyverzett székely katonatömegek azonban rendkívül nagy veszélyt jelentettek, mert vezetőik, a marosszéki Károlyi András valamint a gyergyóiak élén álló Gál János és azok küldöttei járták a falvakat és ellenállásra buzdították a lakóikat, ősi székely szokás szerint elrendelték, hogy dúlják meg annak házát, aki ellenük szegülne és a nemesség oldalán állna.²⁹⁴ A korábbi, a kiszakadni szándékozók ellen forduló indulat mostanra egyértelműen a nemességgel szembeni gyűlöletté vált, ahogyan Szamosközy István megfogalmazta: a székelyek „a nemeseket vatiniusi gyűlölettel gyűlölték.”²⁹⁵

A felkelést és a székely közösség nagyobb megmozdulását a nemesség úgy előzte meg, hogy kegyetlenül leszámolt mindazokkal, akiknek bármiféle részük lehetett az ellenük fordulásban. A megtorlást fiatalon átét Nagy Szabó Ferenc megborzadva írta le a kegyetlenkedéseket: „a székely urak, kiknek jobbágyokat Báthory Zsigmond felszabadította vala, azok egymásban tanácsot tartának; minden székes helyekre hadat gyűjtének, és mind az udvari hadat: lovast, gyalogot felhozák, és tarackot, ágyúkat vonatának ki; de ez oly titokba volt azoktól a nyavalyás székelyektől, hogy azt ők soha nem tudhatták meg, hogy ő ellenek lészen a had, hogy őket akarják jobbágyság alá vetni az urak ... Azért azután a mit magokba titkon elvégezték volt a székely főemberek, egyszersmind egy nap rohantak minden széken reájok és magokba ugyan felregisztrálták volt, hogy minden széken kik és kit fogjanak meg, és úgy estenden kimenvén reájuk, az ágyókba lepték őket, akiket felírtanak volt. Minden széken úgy cselekedtek. Akiket osztán megfoghattak, kötözve bevitték székes helyekre és ott öltek meg szegény ártatlanokban nagy sokat, kit felakasztottak, kit felnyársaltak, kit pedig egyébképpen kínoztanak és vesztegettek, orrát-fülét elmetstették szegényeknek rútul, kit ismét fel piricskoltanak benne, úgy hogy megholtak.”²⁹⁶ A nemesség vezette megtorló és megfélemlítő akció valóban nagyon alaposan megszervezett volt, ugyanis minden székben pontosan egyidőben támadtak azokra, akik részesei vagy feltételezett részesei voltak a közszékelyek lázadásának, ráadásul éjjel, hogy otthon legyenek és ne tudjanak elmenekülni. A megtorló akciók székenként történtek. Háromszéken Ravazdi György fejedelmi tanácsos vezette a felkelők összeszedésére és megbüntetésére irányuló hadmozdulatokat, Marosszékre Toldi Istvánt és Bogáthi Boldizsárt vezényelték,²⁹⁷ a gyergyóiak ellen vonuló hadak parancsnoka pedig Apafi Miklós volt, akinek a helybeli nemes, Lázár András segédkezett, ő jelentette a közszékelyek minden mozdulatát. Az egész Székelyföldön olyan méretű ember vadászat folyt, hogy a jobbágytartók jelentős károkat szenvedtek, immár nemcsak a közszékelyek pusztításai, de saját jobbágyaik kivégzése vagy megcsonkítása miatt is. Ezért a nemesség több panaszlevelet is adott be, követelvén, hogy a közszékelyek valamiképpen kárpótolják őket az elszenvedett károkért. Először az 1596 áprilisi, majd a decemberi

²⁹² EOE III. 487–488. Ezekben a támadásokban, az elmúlt évtizedek periratainak ismeretében, bizonyos esetekben feltehetjük, hogy az elfoglalt szénarétek, szántók és erdők éppen azok a területek voltak, amiket nem is olyan régen foglaltak el maguk számára a nemesek a faluközösségtől.

²⁹³ ErdÖröks. II. 128.

²⁹⁴ DEMÉNY L. 1979. 115.

²⁹⁵ SZAMOSKÖZY I. 1981. 297.

²⁹⁶ ETA I. 46–47.

²⁹⁷ DEMÉNY L. 1979. 116.

országgyűlésen is panaszt tettek, miután a decemberi országgyűlés úgy döntött, hogy „az minemű kártételek az Székelységen az főnépeken az lófejektől, darabontoktul és községtől ezelőtt való időben estenek, azokról az kapitányok és királybírák mindjárt az előbbi artikulusok tartása szerint törvényt és executiót szolgáltatassanak”.²⁹⁸ Az iménti határozat érdekessége, hogy úgy tűnik, a köznép és nemesség talán minden eddigénél véresebb szembefordulása ellenére a székely főnép, a birtokos illetve primori ősöktől származó szűk vezető réteg még mindig elkülönült a székelység többi részétől, hiszen az országgyűlési végzés nem kizárólag a jobbágyokról beszélt, hanem ugyanúgy a lófőkről és a darabontokról is, mint károkozókról. Valószínű tehát, hogy a székely nemesség egységesülése nem történt meg, illetve tovább folytatódott a néhány jelentősebb család kiválásának a folyamata, akik azonban, az 1562-es segesvári végzés elvi egységesítő rendelkezése ellenére sem kívántak közösséget vállalni az egyébként már szintén nemesnek titulált lófősséggel, és ez minden bizonnyal fordítva is ugyanígy lehetett. Azaz a lófőréteg még mindig inkább érezte magát a közösség tagjának, mint a nemességgel egy rétegnek. Bár erről kevés az adatunk, a birtokolt jobbágyok száma alapján valószínűsíthetjük, hogy a lófőket életmódjuk is inkább a darabontokhoz és a korábbi közszékelyekhez sorolta.

A felelőtlen fejedelmi döntések és a kíméletlenül végrehajtott „székely farsang” vagy „véres farsang” 1596 elején tovább növelte a székely társadalom belső meg hasonlottságát és azt az esélyt is, hogy az elkeseredett székely tömegek készek voltak bármilyen, a szabadságuk visszaadását ígérő és Báthory-ellenes akció támogatására. A kialakult helyzet nem szolgált sem a nemesség, sem a köznép hasznára, hiszen a majd’ fél százada megoldatlan kérdéseket megint csak nem rendezték. Így elégedetlen volt tulajdonképpen a székely társadalom minden rétege. Ráadásul a székelyek nagy többségének nemesség-ellenessége párosult egy nagyon erős Báthory-ellenességgel. Amikor pedig a korábbi szövetségi rendszerből kilépni szándékozó Báthory Zsigmond helyét unokatestvére, Báthory András lengyelországi bíboros akarta átvenni, a székelyek legnagyobb része inkább a vele szemben fellépő és a székely szabadság visszaadását ígérő havasalföldi vajda, Vitéz Mihály mellé álltak, mint Báthory seregébe. Ennek ellenére a primori családok közül többen – például a Mikók – mindvégig kitartottak Báthory András mellett. Szamosközy István szerint „A székelyek annyira el voltak keseredve, hogy halálos gyűlölködésükben ki akartak irtani minden Báthorit, amiért az előző években István, a későbbi lengyel király, majd Zsigmond fejedelem nemcsak összes szabadságukból kiforgatta, hanem zendülési kísérletük miatt még kegyetlen büntetésekkel is sújtotta őket, és holmi vásáron vett rabszolgák módjára még a nemesség igáját is kénytelenek voltak hordozni. Ettől a szolgaságtól akartak minden eszközzel szabadulni. Így hátrították méltatlankodásukat a korábbi Báthoriakról Andrásra, mert azt remélték, hogy halálával a vajda jóvoltából visszaszerzett szabadságuk és szegényletes szolgaságból felszabadított állapotuk örök érvényű lesz. Ez a meggondolás arra indította a székelyeket, hogy inkább akarták a bíboros és a székely nemesség együttes pusztulását, mint hogy ők pusztuljanak, és örök szolgaságban sínylődjenek”.²⁹⁹ 1599-ben természetesen mindkét fél igyekezett a maga oldalára állítani a székelyeket. Mihály vajda elsőként a zsoldjában szolgált, többségében székely kapitányokat küldte a Székelyföldre, Báthory András pedig parancsot adott ki, hogy minden ötödik székely férfi fogjon fegyvert mellé.³⁰⁰ A közszékelyek azonban azzal az indokkal tagadták meg a hadba vonulást, hogy szabadságukat elvették, így ezzel a hadkötelezettségük is megszűnt. Mihály vajda viszont éppen az elvesztett szabadság

²⁹⁸ EOE IV. 106.

²⁹⁹ SZAMOSKÖZY I. 1981, 291–292.

³⁰⁰ DEMÉNY L. 1979. 120.

visszaadását ígérte, ahogyan azt Nagy Szabó Ferenc látta: „igen titkon a székelyeknek levelet is küldte, azoknak, akiket az urak 1596. esztendőben nagy vérontással jobbágyság alá hajtottak vala. És azoknak – de a többieknek is – az ő szabadságokat megígéré, hogy megadja”.³⁰¹

Mihály vajda, tanulván Báthory Zsigmond fejedelem hibájából, most már nem egyszerűen fel akarta szabadítani a székely jobbágyokat a jobbági sorból, hanem –amint szabadságleveleiből látható – megpróbálta a székely közösség korábbi kiváltságait is többé-kevésbé visszaállítani. A Báthory András elleni csatára készülve először ugyanazt tette, mint 1595-ben Báthory Zsigmond, azaz a székely jobbágyok korábbi szabadságát adta vissza. Bár első ilyen oklevele nem maradt fenn,³⁰² a sellemberki csatában a székelyek többsége Vitéz Mihály oldalán harcolt. Mihály vajda fennmaradt szabadságleveleiből az első három főképpen a jobbági sorba került székelyeknek adta vissza korábbi kiváltságait.³⁰³ Ugyanakkor megint nem csupán az eddigi jobbágyokat értették székely közösség alatt, hiszen a szabadságlevelek szabályozásai a gyalogos székelyek mellett kitértek a lófőkre is, ezzel megint külön választották őket a valóságos nemeseknek tekintett primoroktól. Mindemellett Mihály vajda seregében a székelyek kapitányai között voltak olyanok is, mint például Hamar István, akit nemesként tartottak számon. Mellettük több olyan székelyről is tudunk, akik főemberként is a vajda mellett álltak. Egy ideig mellette állt Székely Mózes is, aki azonban később Báthory Zsigmondhoz pártolt és többeket is magával vitt a Báthoryval való szövetségbe, mint például Petki Jánost. A Székely Mózes árulásának hírére Vitéz Mihály bosszúból több székely főembert kivégeztetett, így Székely Mózes apósát, homoródszentpáli Kornis Farkast, Nyujtódi Györgyöt, Farkas Ferencet valamint Szombatfalvi Benedeket.³⁰⁴ A Vitéz Mihály által kiadott szabadságlevelek közül az utolsó az az 1600. március 7-én kiadott privilégium, amely az eddigiekkel ellentétben most elsősorban a székely nemesség kiváltságait kívánta körülbástyázni, ezáltal pedig őket is megnyerni a vajda számára. Mivel 1600 nyarán indított

³⁰¹ ETA I. 52.

³⁰² DEMÉNY L. 1979. 122.

³⁰³ Az első 1599. november 3-án Gyulafehérváron állították ki, ezt a vajda a legkorábban hozzá csatlakozott kézdiszékieknek adományozta, majd ezt követte november 28-án még két oklevél, amelyek egyikét külön Udvarhelyszék, másikát pedig együtt az összes székely szék kapta. In: TT 1880. 789–790. Az oklevelek bevezetőjében a vajda leszögezte, hogy „Miután ő Erdélyt a császár és a király felhatalmazásánál fogva fegyverjogon elfoglalta, az összes székelyeket együttevén és külön-külön mindeniket egyénileg, valamint a székely székek lakóit, s azok utódait és örököseit szolgálai állapotjukból és a nemesek hatalma alól kiveszi, megszabadítja és elbocsátja, azt is megengedvén nekik, hogy senkinek másnak ne legyenek hatalma és uralma alatt, mint Magyarország királyának és Erdély fejedelmének, s mindazon szabadságokkal és kedvezményekkel élhessenek, melyekkel őseik és elődeik régi szabadságaik fennállása idejében a régi királyok s nevezetesen a dicső emlékeztű Mátyás király alatt éltek, és amelyekkel elődeik akkor bírtak.”

A szabadság megadását Mihály vajda oklevele is feltételekhez kötötte, amelyek elsődlegesen a hadra való alkalmasság biztosításához tartoztak. Ezek meghatározták a lófő és gyalog székelyek hadi felszerelését valamint azt, hogy a saját költségükön kötelesek katonáskodni a hadjárat végéig. Emellett részletesen szabályozták az újra bevezetni kívánt korábbi székely adónem, az ökörsütés különböző kötelező alkalmait.

³⁰⁴ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 139.

moldvai hadjáratához főként a csíki nemesség támogatására volt szüksége,³⁰⁵ ezért az oklevél címzettjei is a csíki nemesek voltak. Az oklevél kiadásának megfogalmazott célja az volt, hogy írásba foglaltassék Csík-, Gyergyó- és Kászonszék valamennyi ősi szabadságjoga, ezáltal pedig véget érjenek azok a „szüntelen perlődések és veszekedések”, amik a közsékelyek és a nemesek között folytak „örökségekről és nem ingó-bingó marhákról”.³⁰⁶ Az oklevél szövegében, ezzel téve teljessé a székelyek számára biztosított jogokat, megfogalmazták, hogy „az nemeseknek rendit is (kikkel az királyoknak és fejedelmeknek palotái, ismég nemzetségek és országok és az ellenség ellen mezőre kivitettetett hadak úgy mint fénlő csillagokkal megikesíttetnek), minden ő nemességektől és szabadságoktól megfosztani ne láttassunk, ő nekik minden javaikat, mind örökösöket és mind perekkel vőtteket ... mind örökké adandóknak, ajándékozandóknak és megerősítendőknak lenni javallottuk légyen”.³⁰⁷ Ezért az oklevélben Mihály vajda elrendelte, hogy minden székelyföldi nemes szabadon bírja nemcsak az 1562-es felkelés előtt szerzett birtokait és jószágait, hanem minden mást is, amit 1562 után vásárlás útján, cserével vagy zálogosítással nyert meg. A jobbágyoknak annyi engedményt tett, hogy az oklevél rendelkezései által érintett birtokokról Szent György napjáig elköltözhetek, ám ha ezt nem tették, akkor uraik rendes jobbágyaivá lettek. A nemeseknek viszont az elköltözött jobbágyaik helyére szabad volt másokat telepíteni. Egyetlen dolog, az erőszakos foglalás és jobbággyá tevés tiltatott meg.

Az oklevél mindemellett visszaadta a székelység egészének a szabad sóhasználat jogát, amit a segesvári végzések a lófőkre és a primorokra korlátoztak.

Az idézett Vitéz Mihály-féle szabadságlevelek közösen tartalmazták azt a szemléletet, amit a 16–17. század fordulójára minden vezetőnek látnia kellett: a kollektív szabadságok visszaadása nélkül a székelység, amely közösség tagjai „inkább születtek fegyverhordozásra, mint paraszti munkára”,³⁰⁸ állandó potenciális felkelővé vált, valóságos koraújkori „viharsarokká”, és sem a rájuk kirótt adókat nem fizették be, sem megfelelő számú katonát nem adtak az erre pedig igencsak rászoruló fejedelemségben. Ugyanezeket szűrhetette le Báthory Zsigmond is, aki 1601-es újbóli visszajövetelekor, minthogy szüksége volt a székely haderőre, újra csak szabadságlevelet adott ki külön-külön a székely székeknek. Az 1601. december 31-én Déva várában kiadott oklevelek közül a Marosszék és a Csíkszék számára készültek ismerjük.³⁰⁹ Az ekkoriban kibocsátott szabadságlevelek közül ez tekinthető a legalaposabb munkának. A szabadságok újra kimondására azonban nemcsak a pontosítás miatt volt szükség. Mihály vajda uralmának vége felé már a székelység is megoszlott abban a tekintetben, hogy ki mellett kötelezzék el magukat. Miriszlónál például a székelyek egymás ellen harcoltak, Marosszék és Aranyosszék Vitéz Mihály ellen, míg a többiek mellette. Miután 1600 szeptemberében az egyesült erdélyi és királyi seregek megverték Mihály vajda csapatait, a királyi oldalon harcolt székely nemest, Daczó Jánost küldték a vesztes székelyekhez, aki előbb szabad elvonulást ígért nekik, később azonban a közszékelyeket

³⁰⁵ Szádeczky szerint Mihály vajda annyira megbízott a székelyekben, hogy hadainak fővezérévé ugyanazt a Székely Mózeszt tette, aki a sellemberki csatában ellene harcolt. Miután pedig Moldvát elfoglalták, az elfoglalt területeket a Székely Mózes parancsnokságára bízta, aki azonban titokban Báthory Zsigmonddal tárgyalt és átállt hozzá a legtöbb katonájával együtt. SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 139.

³⁰⁶ VERESS E. 1928. VI. 46–47.

³⁰⁷ Uo. 46.

³⁰⁸ SZOKI. IV. 150.

³⁰⁹ SZOKI. IV. 150–150; V. 168–170. , JAKAB E.–SZÁDECZKY L. 1901. 296–297.

mégis megölték.³¹⁰ A csatát követően a háromszéki Lécfalvára összehívott tábori országgyűlésen október 25-én eltörölték a Vitéz Mihály által megadott kiváltságokat, a közszekelyeket visszaítélték földesuraiknak, a lerombolt nemesi udvarházak és a két székelyföldi vár fölépítésére kötelezték őket és eltiltották a fegyverviseléstől. Emellett a székely főembereket személyenként is igyekeztek kárpótolni, például ugyancsak Lécfalván november 3-án kimondták, hogy torjai „Apor Andrásnak az minemü marháit és majorságait mind most s mind annakelőtte Mihály vajda bejövésekor mind az székelyek s mind egyéb rendbeliek eldulták, azokat az ország végezése szerént neki restituálni kívánjuk.”³¹¹

Az előbbieket miatt tehát fölöttébb szükségessé vált egy újabb, most már átfogó rendezést nyújtó kiváltságlevél megalkotása. A Déván kiadott oklevelek elsősorban, korábbi társaikhoz hasonlóan, a székelyeket kiemelte a pór és nem-nemes állapotból és rendből, amelybe az idők viszontagságai következtében jutottak, és kiveszi a nemesek és bárki más hatalma alól, és igazi székely szabadosai sorába és rendjébe iktatja, valamint felszabadítja minden adófizetéstől, tized- vagy kepeadástól, és minden jobbágyi szolgálattól, megengedvén, hogy ezentúl azon szabadalmakkal és kiváltságokkal éljenek, aminővel őseik éltek a régi dicső magyar királyok idejében. Mindezekért cserében arra utasította az így felszabadítottakat, akiket immár libertinus vagy szabados névvel illettek, hogy ők és utódaik fejedelmi hívásra minden táborozáskor megjelenjenek, mégpedig megfelelően felfegyverkezve.

A nemesség régi vágyát teljesítette Báthory Zsigmond, amikor hosszú idő után újra megengedte a kiváltságlevél által, hogy a székelyek tisztjeiket vagy kapitányait (praefectos seu capitaneos) a közöttük lakó nemesek sorából szabadon választhassák, mégpedig úgy, hogy a nemesek közül évente jelöljenek meg három-négy vagy esetleg több tekintélyes és a hadban is jártas férfit, és a fejedelem nevez ki azok közül kettőt kapitányukká.

A felszabadított libertinusok és a katonáskodó székelység számára az oklevél azt is előírta, hogy milyen fegyverzettel voltak kötelesek a lovas és gyalogos katonák megjelenni a mustrákon.³¹²

A székely köznép és primorjaik közti feszültségeket kívánta enyhíteni az oklevél azon szakasza, amelyben a fejedelem felhívta a székely közösség tagjainak a figyelmét arra, miszerint „a köztük lakó nemesek és a felszabadított székelyek között a béke állandó legyen és megszilárduljon, (ezért) a szabadosok adják meg a nemeseknek a köteles tiszteletet és ne merészeljék azokat személyükben és jogosan bírt jószágaikban háborgatni; viszont a nemesek is atyafiságos kölcsönös szeretettel viseltessenek irántuk. Amit a nemesek a székelyek támadása előtt ősi jogon, vagy szerzeményként s azután is jogszerűen bírtak, udvarházaikat, jobbágyaikat, kertjeiket, szántóföldjeiket, erdeiket, rétjeiket, halastavaikat, malmaikat stb., azokat ezentúl is békésen bírassák. Az elzálogosított birtokok a zálogdíj fejében adassanak vissza az előbbi birtokosaiknak. Ha valamely nemes azt a birtokot vagy székely örökséget, melyet a fejedelem vagy elődei adományoztak neki, másnak adta, eladta, cserélte vagy zálogosította volna, az ilyen adás-vevésnek semmi helye ne legyen”.³¹³

³¹⁰ SZÁDECKY-KARDOSS L. 1927. 140.

³¹¹ SZOKl. VIII. 351–352.

³¹² Ez nagyjából követte a korábbi gyakorlatot, vagyis a lovasok jó lóval, karddal (hegyestőrrel), kopjával, dárdával, páncéllal, mellvérttel, sisakkal, pajzzsal, a gyalogok pedig puskával és valamilyen egyéb hadiszerszámmal kellett, hogy a fejedelmek parancsára minden hadfelkeléskor a hadra készen állni. SZOKl. IV. 150; V. 168.

³¹³ Uo. 151.

Az 1562-től 1601-ig eltelt évtizedek meglehetősen kaotikus állapotban találták a székely társadalmat, és ezen belül a nemességet is. Bár Segesvár után úgy tűnt, hogy de jure elhárult az akadály egy egységes nemesség kialakulása előtt, ez ekkoriban nem valósult meg meg. A székely közösségi kiváltságok elvesztésével a most már nemesnek nevezett lófőség egy részét egzisztenciális lesüllyedés fenyegette, másokat vagy a fejedelmi tisztviselők, vagy a gazdagabb székely nemesek igyekeztek a szolgálatukba vonni és megadóztatni. Az állandó lázadások és háborúk miatt, valamint a fejedelmi tisztviselők túlkapásai és a betelepített nem székely birtokadományosok növekvő súlya miatt azonban a legfelső réteg sem tudott háborítatlanul gazdagodni. Az 1566 után meglindult jobbágyadományok utáni háborús viszonyok, a közszékelyek lázadásai nem növelték még a legtekintélyesebb réteg hatalmát sem, sőt akadt olyan család is, mint például az Andrássyak, akik éppen ebben az időszakban tűntek el végképpen a székely primorok sorából.

A székely nemesség a 17. század elején

Báthory Zsigmondnak az 1601 legvégén Déván kiadott szabadságlevelei új korszakot nyitottak a fejedelmek székelyekkel kapcsolatos politikájában, és ezzel újra békésebb időszak kezdetét jelezték. Az oklevél rendelkezései kijelölték azt az utat a fejedelmi székelypolitikában, ami a 17. század folyamán mindvégig követett példa maradt, így lehetőséget adott a székely társadalomnak egy viszonylagosan nyugodt fejlődésre, belső alakulásra.

A székely társadalom 17. század eleji állapotáról hozzávetőlegesen képet kaphatunk a Basta által elrendelt és 1602–1603 folyamán végrehajtott összeírás adataiból.³¹⁴ Érdekes megfigyelni, hogy a lóföket teljesen külön említették a nemesektől, azaz még ekkorra sem azonosult sem a székelyek, sem pedig a kívülállók tudatában a két kategória. Így bár arányait felhasználjuk, mi is a korabeli felfogást igyekszünk követni, azaz úgy tekintjük, hogy a 17. század elején a székely lóföket nem számították a nemesek közé. Eszerint a felosztás szerint a (sajnos nem teljes) lustra alapján Háromszéken összesen 101 nemest írtak össze. Ebből Sepsiszékbén 36-an éltek, tizenhét településen. A legtöbb nemes Sepsiszéken Angyaloson élt ekkor, mégpedig hatan, Forró Gábor, Forró Márton, Forró András, Babolczi Mihály, Bartos János és Sebestyén János. Ezt követi a sorban Szentiván, ahol Henter Benedek, Jankó Miklós, Illies Imre, Illies András és Jankó János számított a nemesek közé. A többi helységben javarészt egy-két, esetleg három nemest regisztráltak. Így Kisborosnyón nemesként írták össze Tompa Jánost, Tompa Miklóst és Tompa Ambrust, Nagyborosnyón Donát Jánost Réty településen nemes Losonczy Márton, Uzonban Béldi Ferenc, Lisznyón Nagy Miklós és Sánta Ferenc, Bikfalván Bikfalvi István és Bikfalvi Gábor, Kökösen Orbó György, Illyefalván Mihecz János és Zonda Miklós, Kőrispatakon Kálnoki János, Balog Benedek és Bedeházi Miklós, Zalánban Jankó Gergely, Oltszemen Mikó György, Bodokon Czierek Balázs és Czierek György, Besenyőben Babos Farkas és Babos Gábor, Bölönben Illiési János, Baróton Horvát Miklós, Baróti Pál és Baróti János. A falvak többségében nem írtak össze nemeseket, Sepsiszék negyvenhárom regisztrált települése közül csak tizenhétben. Ez persze nem jelenti azt, hogy egyeseknek ne lehettek volna más falvakban is birtokaik és jobbágyaik, de azt sem feltétlenül jelentette, hogy a nemesként felsoroltak mind valójában is nemesként éltek. Az összeírtak közül ezt biztosan Henter Benedek, Béldi Ferenc, Kálnoki János és Mikó György esetében mondhatjuk el.

Kézdiszékbén harminchárom településből tizennégyben harminchárom nemest írtak össze. A legtöbbet, ötöt Dálnokon, ezek Hadnagy Balázs, Székely László, Somodi Gáspár, Hadnagy Tamás, Vasko Tamás. Négy nemest számoltak össze Alsótorján, Apor Andrást, Török Mihályt, Apor Sándort és Apor Jánost. Három nemest találtak az összeírók Polyánban: Kun Bálintot, Veres Istvánt és Rácz Pétert, Lécfalván, Marton Gáspárt, Bodor Pétert és Bodor Lőrincet, Lemhényben, Donát Ferencet, Csomortán Istvánt és Kaniztos Istvánt, Osdolán Farkas Sándort, Czimres Miklóst és Szurkos Györgyöt, és két nemes lakott Maksán: Jankó Gáspár és Márton Kovács, Alsócsernátonban: Domokos Péter és Bernárd Ferenc, Felsőtorján: Apor János és Apor Tamás, Nyújtódon; Imecz Mátyás és Donát István valamint Hatolykán: Nagy István és Bak György. Egy-egy nemest írtak össze Mátyusfalván: Benkő Mihályt és Esztelneken: Szacsvai Ferencet. Itt a jelentősebbek az Apor, az Imecz, a Bernárd családok, mellettük a Csomortány és a Szacsvai, valamint a Kun család néhány tagja is szerepelt már a primorok között.

³¹⁴ Giorgio Basta generális utasítására 1602. augusztus 1. és 1603.

Orbaiszékben a tizennyolc összeírt településből tizenkettőben harminckét nemest vettek számba, vagyis a faluk számához képest Háromszékben itt élt a legtöbb nemes. Zágonban Mikes György, Jankó Péter és István Deák, Pákén Sándor Ferenc, Sándor Mátyás és Sándor Miklós, Kovásznán Aszú Mátyás, Mihácz György és Balog János, Páván Mihácz Gábor, Zabolán Mikes Zsigmond, Gelencén Székely Boldizsár, Mihácz Tamás, Mihácz Pál és Mihácz László, Damokosfalván Cziriak Bálint, Szörcsén Zeörchi Demeter és Zeörchi Menyhárt valamint Donát Mátyás, Tamásfalván Márton Deák és Cziriak Bálint, Teleken Makó György, Donát György, Donát János, Donát Imre és Simon Mihály, Cófalván László Balázs, Czia Demeter, Czia Ferenc, Bodó István és Bodó Miklós, Papolcon Mikes Benedek. A régi és jelentős családok mellett, mint amilyen a Mikes, a Sándor, a Mihácz vagy Mihácz, érdekes felfigyelni arra is, hogy a Teleken nemes Makó György valószínűleg azonos volt azzal a Makó Györggyel, aki Vitéz Mihály egyik zsoldos kapitánya volt és a vajda egyik segítése volt abban, hogy a székelyeket maga mellé állítsa. Háromszékben összesen tehát százegy nemest írtak össze.

Csíkban jóval kevesebb volt az ekkor összeírt nemesek száma. Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben Csík harminchat összeírt településéből kilencben találtak nemeseket a biztosok, összesen tizenötöt. Szenttamáson Lázár Gábort, Rákoson Székely Istvánt, Madéfalván Antal Imrét, Csicsón Kelemen Bálintot és Lázár Egyedet, Vacsárcsiban Lázár Andrást, Feiér Mátét, Imecz Imrét és Farkas Tamást, Taplocán Székely Miklóst és Salamon Lőrincet, Zsögödön Pókai Balázst, Szentimrén Antal Hadnagyot és Jánosi Jánost, Tusnán Bocskor Pált írták össze. Itt a Lázár család elsőprő fölénye volt jellemző, de mellette ott találunk egy Imeczet is, aki szintén fontos szerepet játszott már a korábbi időkben is. Gyergyóban ekkor ott lakó nemest egyetlenegy soroltak fel, méghozzá Szárhegyen Nagy Tamást, noha tudjuk, hogy Gyergyó talán még Csíkszéknél is jelentősebb területe volt a Lázár családnak. Kászonszék három településén nem regisztráltak nemeseket.

Udvarhelyszék Keresztúrszék nélkül összeírt kilencvenkét településéből tizennégyben összesen tizenhat nemest számláltak össze. Székelyudvarhelyen Sámbokeleti Mihály Deákot, Ozdfalván Horvát Mihályt, Begezi Gergelyt és Alárd Istvánt, Dersen Petki Jánost, Hoggyán Hogiai Györgyöt, Bögzőn Farkas Pált, Kadicsfalván Benedekfi Jánost, Vargyason Dániel Pétert, Bibarcfalván Nagy Menyhártot, Felsőboldogasszonyfalván Jánosi Tamást, Kisfaludban Keceti Boldizsárt, Kecetben Gálfi István, Szombatfalván Szombatfalvi Benedeket, Szolokmán Tombold Mihályt, Küsmődön Marton Györgyöt. A szintén Udvarhelyszékhez tartozó Keresztúr fiúszék harmincnyolc összeírt településéből tízben találtak az összeírók tizenegy nemest, ezek Keresztúrfalván Czakan Balázs és Nyújtódi Demeter, Martonoson Gálfi Ferenc, Tordátfalván Fekete Pál, Kadácson Semién Miklós, Rugonfalván Benedekfi Tamás, Szentersébeten More István, Fiafalván Geréb András, Véckén Balássi Mihály, Szentdemeteren Nyújtódi György, Tarcsafalván Pálfi András voltak. Az összes regisztrált udvarhelyszéki településen, százharminc településről van szó, a lustra szerint huszonhét nemes élt ekkor huszonnégy helységben, jobbára úgy, hogy egy helységben ritkán volt több egyetlen nemesi állapotúnál, a falvak legnagyobb részében azonban nem is lehetett nemest találni.

Marosszéken is hasonló volt a helyzet, mint Udvarhelyszéken. Az összeírók ezt a széket kétszer is meglustrálták, először 1602. augusztus 16-án, majd pedig másodszor 1603. február hetedikén. Az első esetben 132 összeírt településből tizenötben huszonhárom nemest, a második alkalommal 133 összeírt helységből huszonháromban harminchét nemest írtak össze. Az 1602-es összeírás alkalmával Gyalakután Lázár György, Somosdon Székely János, Szövérdén Gáspár János, Süketfalván Bakó István, Andrásfalván Balássi István és Boér Balázs, Keresztúron János Deák, Buzaházán Péterdi Ferenc, Csíkfalván Csányi György és Csányi Gáspár valamint Barrabási Ferenc, Jobbágyfalván Toth Balázs és Toth Ferenc, Gálfalván Ozdi György, Madarason Siger Zsigmond, Cserefalván Gardai Tamás, Szent-

györgyön Tott Miklós, Kölpénben Kabos Farkas, Marosvásárhelyen Bodó István, Iszlai Tamás, Koncz Tamás, Koncz Mihály és Temesvári Szabó György számláltatott a nemesek közé. Egy évvel később Marosvásárhelyen az előbb említettek közül csak Koncz Tamást írták össze, mellettük Székely Mihályt, Földvári Jánost és Koncz Pált, akik egy évvel ezelőtt nem szerepeltek a nemesek között, Gyalakután Lázár Györgyöt, Szövérdén Gáspár Jánost, Madarason Syger Zsigmondot, Kölpényben Kabos Farkast csakúgy, mint egy évvel azelőtt, Süketfalván a már felírt Bakó István mellett Bakó Lukácsot is megemlégtették, Csíkfalván is Csányi György és Csányi Gáspár³¹⁵ valamint Barabássy Ferenc mellett szerepel Literáti Péter és Bakó Imre neve is. Gálfalván Ozdi György neve mellé most felírták Ozdi Pált is, Buzaházán Péterdi Ferenc mellé Dési Jánost, Andrásfalván viszont a korábbi két nemessel szemben most csak a Balássi István neve szerepelt, Jobbágyfalván ugyanúgy, most Toth Balázs és Toth Ferenc neve helyett csak Toth³¹⁶ Balázs neve található a jegyzékben. Somosdon most nem írták fel a nemesek között Székely Jánost, Keresztúron az egy évvel ezelőtt János Deákként nevezett nemes minden bizonnyal megegyezett a vajai 1603-ban Literatus Jánosnak nevezettel. Cserefalván 1603-ra nem szerepel a nemesek között az egy éve még ott említett Gardai Tamás, Szentgyörgyön Toth Miklós. Nem szerepelt viszont a nemesek közt 1602-ben az atosfalvi Kis Demeter, a vajai Horvát Mátyás, a jobbágytelki Horvát Miklós, az ehedi Barabassi Benedek és Barabassi György, a vadadi Phileop György, a koronkai Gerdei Tamás, a szentiváni Ukythienith István, a csittszentiváni Pető András, a csávási Literáti Miklós és a szentkirályi Sár Péter. Marosszereda nem is szerepelt az 1602-ben készített lustra-jegyzékben, ott egy esztendővel később négy nemest írtak össze, Szilveszter Györgyöt, Nagy Györgyöt, Nagy Jánost és Nagy Istvánt.

A sok bizonytalanság és változás oka sokféle. Bizonyos esetekben, és ez a többség, egyszerűen arról van szó, hogy akit az egyik esetben még a lófők között tartottak számon, mint például a süketfalvi Bakó Lukácsot, azt egy év múlva már nemesnek nevezték. Máskor, mint például a buzaházai Dési János esetében, a neve nem is szerepelt a korábbi lustrában, csakúgy, mint a vajai Horvát Mátyás. A somosdi Székely Jánost viszont 1602-ben még nemesként, 1603-ban pedig már csak lófőként regisztrálták. A nem kizárható pontatlanságok és tévedések ellenére is elgondolkodtató, hogy mennyire átjárhatóak voltak a nemes és lófő közti kategóriák, illetve hogy egy fejedelmi nemesítés bizonyos esetekben nemcsak hogy az utódokra nem vonatkozott, de egy-egy év is hozhatott olyan változásokat, hogy ugyanaz a személy már csak a lófők közé soroltatott be. A marosszéki lustrák külön érdekessége, hogy talán ennek a székeknek a „nemesi” társadalma mutatta a legmobilabb közösség képét. Olyan neveket írtak össze nemesként, akiknek többsége sem ennek előtte, sem pedig a későbbiekben nem szerepelt a főnépek sorában.

A Basta-féle lustra sajnos nem tartalmazta a nemesek vagy lófők által birtokolt jobbágyok felsorolását, így erre vonatkozóan kevés támpontunk lehet. A nemesi névsorok összevetése és a nagy ingadozás mégis azt mutatja, hogy csak kevesen voltak képesek a 16. század végének küzdelmei között megőrizni társadalmi rangjukat és valószínűleg vagyoni helyzetüket is. Mindemellett megállapíthatjuk azt is, hogy a 17. század legelején még rendkívül nehezen körvonalazható egy nemesi csoport a székelységeen belül az előbb már említett néhány család kivételével. A 16. század végi küzdelmekben tanúsított viselkedését illetően szintén nehezen dönthető el, hogy a lófők csoportja a közösség vagy inkább a nemesség része kívánt-e lenni.

A század elejének állandó csatározásai tették szükségessé, hogy az eddig elkészült lustrák mellett más típusú, kifejezetten katonai összeírást is készítsenek a székelységről. 1604.

³¹⁵ Itt a nevük Chiani formában szerepel

³¹⁶ Itt Thot formában szerepel.

március 15-én készült az a jegyzék,³¹⁷ amely a hadra kelő ún. százasok szerint írta össze a székely katonaelemet, külön a nemességet, majd pedig a százanként hadra foghatókat. A százak előtt feltüntették a százas hadnagyának a nevét is, valamint a százasba soroltak neve után a legtöbbször azt, hogy az illető jelen volt-e a mustra alkalmával, vagy esetleg azt, hogy szabad állapotú volt vagy szolgált, és természetesen azt is, hogy milyen katonai rangot viselt. Az összeírás Udvarhelyszékre, Háromszékre és Csíkszékre vonatkozott, tehát nem tekinthető teljesnek. A felsorolt nemesi nevek sem mutatnak egyezést azzal a listával, amit egy vagy két évvel ezelőtt készítettek Basta biztosai. Az ekkor megemléített nemesek a következők: Beogezy Gergely, Benedekffy János (hiányzott), Benedekfi Tamás, Ughron Pál, Kecheti Boldizsár (hiányzott), Hoggiay István (hiányzott), András Ghereb (hiányzott), Nagi Menyhárt (hiányzott), Beódeó Mihály (hiányzott), Gálfy Ferenc, Kedey Mihály (hiányzott), Marothy György, Tarchafalui Albert (hiányzott), Zabó Mátyás kapitány, Bedő István (hiányzott). A hadnagyok, akik a százakat vezették, a következők voltak: lófőkből álló lovas százas vezetője: Zataloki Nag Máté hadnagy, felszabadított, azaz libertinus gyalogok százának a parancsnoka: Vas Péter, Karáchonfalwy Ferenc, Nagy Ferenc, Bálint Balázs, Nagi György, Nagi Jakab, Kolombán Ferenc, Caspar Balázs, Balássi István, Demeter Ferenc, Miklós Ferenc, Boncza János; Udvarhely gyalog puszkásainak vezetője: Demeter Ferenc, Csík lovasainak a vezetője: János Tamás, Boczkor János, a gyalogoké Sas Benedek, Nagj Lőrinc, Székely János, Hozo Ferenc, a csíki, kézdi és orbai hadak vezetője Bochkor János hadnagy, a csíki gyalogok vezetője Nagj Lőrinc, Hozo Ferenc, a kézdi gyalogoké Zabó István hadnagy és Kanio Antal hadnagy, az orbai gyalogságé Tarchja István hadnagy, az orbai lovasoké Vayna Mihály hadnagy, a sepsi gyalogoké Szabó Máté hadnagy, a sepsi gyalogok százának az egyik vezetője Szép Antal, a másik Sebestien Péter, a harmadik Kozma Máté, Kézdi székiek vezetője Balogh György hadnagy. A százasok vezetői illetve a hadnagyok a legnagyobb részt a lófők közül kerültek ki, ám előfordulhatott, hogy a későbbiek során éppen katonai érdemeik miatt vagy azért, mert ki tudták használni a tőlük függőket, a következőkben a nemesek közé emelkedtek. Az elől szereplő nemesi nevek közül néhány megtalálható a Basta által készített lustra udvarhelyszéki nemeseinek a névsorában is. Így például az itt Beógeózy Gergelyként szereplő személy minden bizonnyal azonos lehet azzal a székely nemessel, akit Udvarhelyszékben, Ozdfalván Begezi Gergelyként írtak össze, Benedekffy János pedig a Kadicsfalván nemesként regisztrált Benedekfi Jánossal. Benedekffy Tamást Benedekfi Tamás formában Rugonfalván jegyezték fel nemesként, Gálfy Ferencet Martonosban, András Gherebet Geréb Andrásként Fiafalván, Nagi Menyhártot Bibarcfalván, Kecheti Boldizsárt Kecseti Boldizsárként mint Kisfalud nemesét írták össze, Hoggiay István ugyan nem, de talán a családtagját, Hogiai György nevét rögzítették Hoggya nemeseként. A többiek nevei nem szerepeltek a lustrában.

A székely közösséggel szemben tanúsított hatalmi politika is bizonytalanságokat mutatott 1605-ig, ugyanis hiába adta ki 1601 végén Báthory Zsigmond a dévai szabadságleveleket, ezek valójában csak a Bocskai István fejedelemsé válassztása után megszilárduló központi hatalom politikája nyomán erősödtek meg és emelkedtek jogerőre. Bocskai, akinek meghatározó szerepe volt az 1596 legelején zajlott véres farsang idején a székely köznép elleni támadásban, fejedelemtént egészen más politikát választott. Minthogy a tizenötéves háború folyamán maga is minden bizonnyal szembesült azzal, hogy a székely haderő mennyire fontos része az erdélyi hadseregnek, rövid fejedelemsége alatt most már elsősorban azon igyekezett, hogy megpróbálja megőrizni a székely katonaelemet. Az 1605 és 1606 során ebben a kérdésben megfogalmazott parancslevelei és nyilatkozatai mind azt mutatták, hogy Báthory Zsigmondhoz hasonlóan a korábbi szabadság visszaadásában látta a székelyekkel kapcsolatos

³¹⁷ SZOKl. Új. IV.154–190.

fejedelmi politizálás további útját. Már fejedelemmé választásához is felhasználta őket, mégpedig ugyanazt a taktikát alkalmazva, amit annak idején Vitéz Mihály is követett: a hadaiban szolgált székelyek segítségével, a teljes korábbi szabadság visszaadását ígérve, állította a saját pártjára azokat, akik nem is olyan régen még a Báthoryakkal együtt őt is gyűlölték. A Basta által hozott rendeletek és a császári zsoldoshadak pusztításai mind további érveket jelentettek a Bocskaihoz csatlakozás mellett.³¹⁸ Már Székely Mózes rövid uralma is megosztotta a székelységet, hiszen mikor 1603 április közepén a székelyek közül származó siménfalvi Székely Mózest Erdély fejedelemmé választották, akkor Udvarhelyszék, Székely szülőföldje, Marosszék és Aranyosszék is mellé állt az egész székely nemességgel együtt, és csak Csík-, Gyergyó- és Kászonszék, valamint Háromszék népe maradt a császár pártján. Bocskai elődeinél hatékonyabban látott hozzá a székelyek megnyeréséhez, amikor az udvarhelyszéki kapitányt, dersi Petki János székely főembert küldte a székelyek csatlakoztatására. A császárral már korábban is szembefordult nemességet és a közszekelyeket is megnyerte a szabadság ígéretével,³¹⁹ úgyhogy az 1605 februárjában Székelykeresztúron tartott székely nemzetgyűlésen megszületett az egyezség. Ennek értelmében a fejedelem ígéretet tett arra, hogy a régi székely szabadságot elismeri és a székelységet abban megtartja,³²⁰ hogy az elmúlt időkben történt törvénytelenységekre és erőszakosságokra, amelyet a székelyek követtek el, közbocsánatot ad, hogy megengedi azt, amit már Báthory Zsigmond dévai szabadságlevelei is tartalmaztak, vagyis hogy megengedi, hogy maguk közül válasszanak maguknak kapitányokat és tiszteket, sőt idegen katonaságot sem tart közöttük, és ami talán a nemesség számára a legdöntőbb volt: „az nemességet is, az kik nem nemzetségekből

³¹⁸ Gyulafi Lestár így számolt be az eseményekről: „Az urak és az nemesség legelőször az székelséget nemzetségük közzül való szolgáló rendek által tentálták, kik partim oda föl Bocskai hadában, partim itt benn az nemesség háta mögött szolgáltanak. Ezektől úgy mint székely atyjokfiaktól tudakoztak az székelyek, mint és hogy vagyon oda föl Bocskai uram állapotja. Ezek pedentim hol egyszer, hol másszor eleikben adták a dolgot... minémű néppel vagyon, mennyét proficiált eddig, mi remenség lehet felőle, és hogy nem valami rész szerint való indulat ez, hanem az egész magyarság ehez két kézzel nyúlt, elannira, hogy hasonló egyesség soha még az magyar közt nem lett volna, és hogy az török császár is minden erejével mellettek volna. Mentek tovább az dologban és tudakoztak azon a székelyek, ti, úgymond, mi testink, véreink vattok, mondjátok meg igazán nekünk, valjon nem emlékeznének-e meg valaha az nemesség az székelység miatt rajtok esett veszedelemről. Amazok ezt az opiniót benne fölőtte igen destruálták és azt mondták, hogy ne adja Isten azt, hogy nemzetségek árulói legyenek, de azt csak meg se gondolják soha, mert más volna most a dolog. Bocskai pedig ezen ugyan fogadást tett volna, hogy ha ki mind atyját a miatt nekie megölte volna is, csak térjen hozzá, soha semmiről meg nem emlékezik. És hogy vagy volt módja az magyar nemzetségnek előmeneteliben, de most volna az, kit senki soha nem tudott volna csak reménleni is. De leghűebb argumentomok, az kivel az székelséget elhajtották: Az Istenre kinszerítünk, úgymond, fejenként benneteket úgymint vér szerint való atyánkfiait, hogy jól meglássátok, mint cselekesztek, magatokat velünk együtt el ne veszessétek. ... Ha mit akartok cselekedni, most vagyon módotok benne. Most eleit vehetitek. Nem keltek soha az nemesség keze alá; ha ezt nem cselekeditek, azelőtt jobbágyok voltatok, de ennekutánna jobbágyok sem lesztek, szörnyen romlatok, egy bennetek meg nem marad.” *Gyulafi Lestár történelmi maradványai*. TT 1893. 197–198.

³¹⁹ Gyulafi a közszekelyek nemességgel szembeni gyűlöletének és velük egy táborba állításának a történetéről írva megjegyezte, hogy „Egy Kovács Máté nevű ember vagyon köztük. Ennél nagyobb ellensége az nemességnek az egész székelyek közt nem volt, ez hajlott volt meg még az kapitánok megfutása előtt idején korán; ha ez el nem hajlott volna, az székelség most is az római császár mellett volna; igen nagy autoritása vagyon az székelség között ennek, noha paraszt ember volt. Most az egész gyalog székelségnek az kapitányok...” Uo. 198.

³²⁰ Ez a pont a 17. század folyamán bekerült az erdélyi fejedelmek esküszövegébe is.

valók, közülük kivethessék”.³²¹ Ezek mellett visszaállított azt a korábbi szokást is, hogy ha a táborba szállást követő tizenöt nap alatt nem bocsátkoznak a székelyek csapatai harcba, úgy hazamehessenek. Ezeket a pontokat Bocskai István egy 1605. február 16-án kiadott szabadságlevél által megerősítette.³²² Mindezekért cserében a székelyek elűzték azokat a kapitányokat, akiket a császári csapatok helyeztek föléjük és új katonai vezetőket választottak. A következő, február 21-ére Nyárádszeredára összehívott székely gyűlésen a székelység egységesen Bocskai mellé állt és fejedelemmé választásának a támogatása mellett döntött, sőt Erdély rendeit is arra kérték, hogy csatlakozzanak hozzájuk és fogadják el Bocskai István fejedelmükül.

Bocskai a már korábban is hűséges emberét, dersi Petki Jánost választotta meg székely generálissá vagy főkapitánnyá, és rajta keresztül, általa igyekezett intézni a székely ügyeket. Bocskai székelypolitikájának főbb elemei kettejük levelezéséből láthatóak.³²³ Mivel harcai során nagy szüksége volt a hajdúk mellett a székely haderőre is, elsődleges célja a székelység harcértékének a megtartása, esetleg a növelése volt. 1605. december 18-án elrendelte, hogy Petki János minden székben tartson generális mustrát, és „registrom szerint mindenknek neveket irassák föl, rá erőltetvén, hogy az lovassa szerszámos és kopjás, az gyalogja veres köntösbe öltözzék, és úgy álljon elő, mikor hadra kívántatik, erre minden szabados hadnagynak és tizedesnek az ő alattvalójára gondja legyen, közel való napot praefigálván nekik és az üdő alatt kétszer is megmustrálván őket, hogy inkább készek legyenek, és annak utána is gyakori mustrákkal serkenteni és oktatni az készen lételhez.”³²⁴ Jól érezte Bocskai azt, hogy az eltelt évek nehézségei után, ha valójában ütőképes sereget akart nyerni a székelyek közül, akkor erősítenie kell a székelyek katonai identitását a gyakori táborba szállások révén. Tanulva a korábbi példákból, nem akarta mindenáron a legnagyobb számú székely haderőt kiállítani, hiszen hosszú távon volt szüksége rájuk. Ezért 1606 áprilisában az országgyűlésnek küldött levelében négyezer székely katonát kért, és rajtuk kívül hozzanak létre egy állandóan hadra készen álló, ötszáz gyalogosból és kétszáz lovasból álló székely csapatot is.³²⁵ A katonáskodás és a minél nagyobb számú székely kontingens kiállításának elsődleges akadálya az eljobbágyosodás volt. Bocskai István Petki Jánoshoz írt leveleiből az derül ki, hogy az 1562 után erőszakoskodni kezdett székely nemesség, miután a köznép felkeléseinek leverései alkalmával mindig újabb és újabb megerősítést kapott, Bocskai szabadságlevele után sem hagyott fel az erőszakos jobbágyosítással, és mivel Petki János maga is a székely nemesség tagja volt, valószínűleg nem is lépett fel velük szemben olyan határozottan, legalábbis erre utalnak a fejedelem újabb és újabb ilyen tárgyú rendelkezései. 1606. június 22-én, Kassáról írta Udvarhelyszéknek azt a levelét, amelyben megtiltotta, hogy a nemesek bárkit is jobbágyá tegyenek. „Irtunk azért gubernátor uramnak és az kapitányoknak is arról, hogy az nekik adatott tisztek szerint, szintén úgy mint ha az magunk személye volna ott, senkit is szabadságában megháborítani ne engedjenek, sőt inkább annak jól végére menvén, az kiknek háborgatása volna némelyiknek kegyelmetek között, azt eligazítsák és lecsendesítsék, és kegyelmeteket szabadságában megháborítani senkinek ne engedjék. Ha pedig oly dolgok estenek volna, avagy volnának, hogy ott ben el nem igazíthatnák, kegyelmetek azt mi nekünk vagy írása vagy pedig bizonyos követe által adja

³²¹ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 165.

³²² Uo. 165.

³²³ A levelezés megjelent: ETA IV. 341–350.

³²⁴ EOE V. 400.

³²⁵ EOE V. 405.

értésünkre, hogy tudjunk illendőképpen gondot viselni az kegyelmetek oltalmazására”.³²⁶ Alig egy hónappal később egy Petki Jánoshoz írt levélben, amelyben kétezer gyalogos és kétezer lovas székely táborba indulását kérte, tette hozzá, hogy „egyiknek is kegyelmed meg ne engedje, hogy magát jobbágyságra adja, vagy pedig valaki valami szín alatt jobbágává tegye. ... Minek előtte pedig kegyelmed Nagy Albert³²⁷ eleiben rendelné és elindítaná azokat, annak előtte registrumban mind kapitányoknak, hadnagyoknak és mind az egész seregnek neveket felírván meglássa kegyelmed, hogy azok közt szolga rend, béres micsoda ne legyen, hanem kiki személy szerént maga legyen jelen, és annak a mássát kegyelmed mi nekünk is küldje be”.³²⁸ A levélből kiderül a székely nemeseknek illetve jobbágytartóknak az a szokása, ami ellen Bocskai fellépni igyekezett, vagyis hogy maguk helyett a hadba előszeretettel küldték különféle szolgálkat.

Az 1562 utáni időkben mind a nemesség, mind pedig a közsékelyek gyakran panaszkodtak amiatt, hogy őket a fejedelmi tisztviselők közmunkákra kötelezték a fejedelmi birtokokon, sőt nemcsak a fejedelmi jobbágyként számon tartott közsékelyeket, hanem a jobbágyi állapotúakat is. Ezért amikor Bocskai arra kérte őket, hogy a tizenöt éves háború során elpusztult fejedelmi székváros, Gyulafehérvár számára adjanak némi élelmet, biztosította őket arról is, hogy ezt nem tekinti állandó szolgáltatásnak vagy szokásnak közöttük.³²⁹ Az óvó intézkedések ellenére Bocskai 1606 novemberében ismét arról írt, hogy igyekezzen megvédeni a közsékelyeket a nemesek és a tisztek túlkapásaitól, és megemlítette a panaszokat is, amik valószínűleg székely katonái révén jutottak el hozzá. „A székelység felől szertelen sok mód nélkül való dolgokról, kikkel őket a kapitányok, királybírák és azok után való gondviselők terhelik, panaszok jönnek előnkben, ... sokat közzülök immár ... a nemesség ... jobbágává tölttek. A mi zászlóink, némely székekben hat, kiben több, kiben kevesebb, üresen állanak. ... Mi a székelységnek amint egyszer szabadságokat megadtuk, nekünk nincs több szónk a felől, hanem meg is akarjuk őket egyszeri megmutatott kegyelmességünkben tartani és oltalmazni, a mi miénk, legyen ugyan ugyan miénk, a ki pedig más ember sajátja, az mi sem kívánjuk. ... Kegyelmednek erre oly vigyázása legyen, hogy a miénket senkinek nem engedjük, kegyelmed úgy oltalmazza őket mind kapitányok, királybírák és egyebek ellen is, hogy nekik adott szabadságokban éppen megmaradhassanak. Mert ha végére mehetünk akármi kicsin dolognak s meg is tudjuk pedig, valakik a féléknek okai lesznek, el nem feledkezünk róla”.³³⁰ Egy hónappal később ugyanezt rótta fel Udvarhelyszék népének Bocskai és azt, hogy nagyon gyakran megtörtént, hogy még a gazdagabb székelyek is gyakran

³²⁶ ETA IV. 341–342.

³²⁷ A székely hadak parancsnoka volt.

³²⁸ ETA IV. 342–343.

³²⁹ ETA IV. 344–345: „s mivel hogy ennek előtte, a mint értettük, afféle éléssel az kapitányok s tisztviselők töltöztenek, abban kegyelmetek, ha mit felrendelhet, ilyen módot tartson, hogy annak felvetésébe, szedésére, és egybe gyűjtésére az kapitányoknak, királybíráknak semmi gondja ne legyen, és abban magokat ne ártsák, hanem kegyelmetek székül rendelje el, és bizonyos meghitt emberire bízván, szedje az fel és ugyan székes helyen rakassa oly bizonyos helyre, a hol abba se tékozlás ne eshessék, se pedig egy vékát vagy egy szemet is sohova senki abban mind addég is ne vigyen, hanem elsőben annak számát mennyi legyen, mi nekünk értésünkre adja. Annak utána székül ösmét, mikor kegyelmednek mi mit felőle írunk, azt cselekedje. ... többször efféle dologgal ugyan nem is akarjuk kegyelmeteket terhelni...”

³³⁰ ETA IV. 346–347.

lefizették a tisztviselőket ahelyett, hogy hadba mentek volna.³³¹ A levélből kiderül, hogy a főnépek emellett sokféleképpen erőszakot tettek a székely közösségen, különböző jogtalan behajtásokkal és foglalásokkal, sőt testi fenyegetésekkel is, amik által a köznépet megfélemlítették. Egy héttel később újra Petki Jánosnak írt Bocskai, és úgy rendelkezett, hogy szüntesse meg a túlkapásokat „a székelységen ... az tisztviselők az magok hasznára nézvéen mind az itteni az mi szolgálatunkban lévő mind pedig az otthon maradt székelységen pénzt, abrakot, kenyeret, sajtot és egyéb élelmet szednének, a mellett nem az latrokat kergetnek, hanem régi szabadságok ellen szokatlan ispánságot indítottanak közöttök.”³³² Demény Lajos megemlíti, hogy a leveleket a fejedelem nevében az a Péchi Simon fogalmazta, aki maga is székely volt, hiszen Udvarhelyszéken, Szentersébeten született, és aki tudós, tehetséges emberként Bocskai belső tanácsosa lett.³³³ A fejedelmi megerősítés és védelem tudatában 1606. december 29-én a Székelyudvarhelyen tartott székely nemzetgyűlésen olyan határozatokat fogadtak el, amelyek újra megerősítették a közszékelyek szabadságát, megtiltották, hogy bárki jobbagyul kösse magát.³³⁴

Bocskai István tehát fejedelemként nagyon is céltudatosan igyekezett helyreállítani a székely haderőt, és emiatt a korábbi székely közösség rendjét, amelynek a lerombolásában korábban neki is volt része. Levelei, utasításai, szabadságlevele azonban megfordítani kívánták az eljobbagyosodás és a székely katonaság felmorzsolódásának a folyamatát. Székelyeket vett maga mellé, hiszen az egyik főember, Petki János volt az általa kinevezett székely főkapitány. Péchi Simon karrierje szintén mellette indult. Minthogy a székely társadalom katonai szerepét emelte ki, ezen az úton volt a legnagyobb esély ekkor a felemelkedésre. Több, később nemessé vált család emelkedése is ekkor indult el. Ezért célszerű végignézni, hogy kik voltak ekkor a székelyek katonai vezetői: Petki János volt Udvarhelyszék kapitánya és főkirálybírája, Marosszék főkapitánya Bató Menyhárt és szövérdi Gáspár János és főemberei Nagy Menyhárt és Barlabás Ferenc, Sepsiszek főkapitánya Kálnoki Bedő István, Háromszék vicekapitánya Mátyus János és Csoma György volt.³³⁵ A székely nemesség tiszteletben tartása mellett azonban elsősorban a jobbagyul kötések folyamatát akarta megakadályozni. Végrendeletében, amely jószerivel az egész 17. századi erdélyi politizálásnak irányt szabott, szintén kitért a székely szabadság megtartásának a kérdésére.³³⁶ Bocskai is érzékelte azt, hogy a nemes székely nemzet kifejezés már elveszítette ekkorra a korábbi tartalmát, ezért célszerűnek

³³¹ ETA IV. 347–348: „Nem régen értettük meg némely hiveinktől, hogy volnának kegyelmek között sokan olyak, kik gazdagbak és az hadakozásra elégségesbek lévén, magokat adományokkal, fizetésekkel az közönséges jónak szolgálatjátul, hadakozástul igen elvonnák, kiket nem hogy kegyelmek (kik ez haza mellett az hadakozásra, szolgálatra mindenkor kész akarattal vagytok) ez ideig értésünkre nem adta volna, de még az magatokon történt dülást, kóborlást, mód nélkül való szedést, verést és foglalásokat is nem mertétek volna megjelenteni. Idején korán mind kicsin és nagy dolgokat értésünkre adjon kegyelmek, meglátjátok ezt, ennek utána kegyelmekhez külömb oltalommal és gondviseléssel leszünk, az közönséges károknak okai ha kik lesznek, nem szenvedjük büntetlen”

³³² ETA IV. 349–350.

³³³ DEMÉNY L. 1979. 131.

³³⁴ JAKAB E.–SZÁDECZKY L. 1901. 305.

³³⁵ KÖVÁRY L. 1859. II. 168–201.

³³⁶ „Intjük a nemes országot Erdélyt, mint Édes Hazánkat, sőt meg-maradásoknak örökségéért az Istenre kénszerittyük ez egy dologról. Látván mind jelenvaló, mind következő állapottyokat, hogy a Székelly Nemzettséget a mi töllünk nekik megadott szabadságban tartsák meg, és successorunkat is intjük, erre légyen fő gondgya” ErdÖröks. III. 119.

látszott egyéni rangemelésekkel megerősíteni a székelység helyzetét. Ezért sokakat felemelt és adott nemesi, lófősitő vagy gyalog székellyé, esetleg csak szabad állapotúvá, libertinussá tevő kiváltságleveleket.

A Bocskai halála után az erdélyi rendek által fejedelemmé választott Rákóczi Zsigmond rövid uralma alatt a Bocskai által kijelölt úton kívánt haladni, hiszen Bocskai fejedelemsége alatt Erdély kormányzójaként volt alkalma szembesülni a székely-kérdéssel. 1607 során a teljes korábbi székely szabadság visszaállítása értelmében a korábban szokásban volt ökörsütést is megpróbálta újra bevezetni.³³⁷ A régi szabadság megerősítése mellett ugyanakkor a rendezések között megerősítették a székelyek közt lévő nemesség birtokjogát, ebben a fejedelem biztosította a székely nemességnek az örökölt jószágok és ősjobbágok mellett a fejekötött jobbágysághoz való jogát is, azaz voltaképpen legalizálta a viszonylag újabb keletű jobbágysági kötelezettségeket is.³³⁸ Nyilván szerepe lehetett ebben székely kancellárjának, Petki Jánosnak is. Ugyanakkor a nemességnek kedvezett az a rendelkezés is, amely által közbocsánatot hirdetett az 1599 és 1605 között történt erőszakoskodásokra, ugyanis ebből az időből az erőszakosságok nagy része a nemesség által történt, akik, mint azt az előzőekben láthattuk, jobbággyá igyekeztek tenni sokakat és közföldeket foglaltak el.³³⁹ Emellett nemcsak a primori réteget támogatta, de Petki János javaslatára rangemelő okleveleket is adományozott. 1607. március 23-a és július 22-e között sokakat lófővé emelt, és május 27-én csíkrákosi Barthó Istvánnak, aki a székely gyalogság vezére volt, és szentléleki Matthis Jánosnak armálist adományozott.³⁴⁰

Báthory Gábor,³⁴¹ aki egy katonáskodó népréteggel, a hajdúsággal szövetkezve szerezte meg a fejedelmi címet, egész uralma alatt a legtöbb találékonyságot és politikai alkalmasságot a katonáskodó néprétegekkel szemben folytatott politikájában mutatta. Egyfelől követte a Báthory Zsigmond, Bocskai István és Rákóczi Zsigmond által megkezdett utat, másrészt

³³⁷ 1607. június 10–24 között zajlott az az országgyűlés, amelyen elhangzott: mivel a székelyek régi szabadságok idején a fejedelemválasztás alkalmával minden hatodik ökrüket a fejedelem számára bélyegezték le, most is kívánja a régi szokás fölújítását, minthogy szabadságaikban fenn akarja őket tartani”. EOE V. 491. Az országgyűlés azonban végül nem mondta ki ezt a határozatot.

³³⁸ EOE V. 510: „az székelység között való nemesség maradjon meg az ő östül maradottjával, pénzen vöttével, kötött jobbágysággal és minden régtől fogva bírt örökségével, az medgyesi articulus tartása szerint, mely Básta György idejében concludáltatott.”

³³⁹ EOE V. 455: „végeztük, hogy Mihály vajda bejövételétől fogva az megholt kegyelmes urunk választásáig ha mi potenciák, dúlások, fosztások, kóborlások estenek, teljességgel sopiáltassanak, úgy, hogy egyik is a másikat azért ne perelhesse.”

³⁴⁰ ENDES M. 1938. 101.

³⁴¹ A Báthory Gáborral kapcsolatban a történeti tudatban fennálló kép olyannyira negatív, annyira rajta van a dilettantizmus bélyege, hogy még a legalaposabb pozitívista elemző, Szádeczky-Kardoss Lajos is viszonylag kevés szó veszteget rá, sőt székely politikájának jelenlegi kutatója, Demény Lajos is csak említést tesz róla. Sajnos egyikük sem méltatja ennek a politizálásnak a pozitívumait, azt, hogy voltaképpen Báthory Gábor teremtette meg az alapot mindahhoz, amit Bethlen Gábor csupán folytatott és néhány ponton kiegészített. Történetírásunkból még mindig hiányzik egy árnyalt Báthory-kép megrajzolása. Demény Lajos szerint „Az sem vitte nyugvópontra a kérdést, hogy Báthori Gábor a szolgálatában álló székelységet megkülönböztetett szabadságokban részesítette. Ennek ellenére kísért a gondolat, hogy éppen az ő idejében fogalmazódtak meg a kérdés megnyugtatóbb megoldásának mélyebbre nyúló elképzelései [!!!] ... az addigi eljárások és intézkedések sem a belső feszültség további fokozódását, sem a székely katonaelemnek mind nagyobb méreteket öltő jobbágysodással kapcsolatos s az ország számára oly súlyos következményekkel járó lemorzsolódását megállítani nem tudták.” DEMÉNY L. 1993. 2–4.

megpróbált még tudatosabban cselekedni a székelyekkel szemben, a helyi viszonyokat talán minden elődjénél inkább figyelembe véve. Már uralma kezdetén, 1608. január 10-én Erdélybe érkezett Bethlen Gábor, aki Báthory leveleit vitte Petki János székely kapitányhoz és a székely urakhoz, amiben együttműködést ajánlott föl.³⁴² A márciusi országgyűlésen nyolc pontos választási feltételei közé is bekerült az eddig nem ismert formula, miszerint „az egész székelységet régi szabadságokban, melyben ennek előtte való fejedelmek az oltá, mióta Sigmond fejedelem újonnan az szabadságot megadta nekik, megtartották minden rendiben Ő nagysága is megtartsa”.³⁴³

Báthory Gábor elsődleges célja Bocskaihoz hasonlóan egy erős székely katonaság megteremtése volt, ezért a legtöbb intézkedése a katonáskodó tömegek jobbágyi szolgálattól való megőrzésére irányult. Egyrészt igyekezett megóvni őket a földesúri-nemesi erőszaktól, másrészt az ediginél nagyobb számú rangemeléssel egy masszív középréteg létrehozására törekedett. Ezért szaporodtak meg az ő idejében a nemesítő levelek mellett a lófősítő kiváltságolások is. Míg tehát Rákóczi Zsigmond, aki karrierjét maga is szívós felfelé törekvésének köszönhetette, elsősorban a nemességet kívánta erősíteni és maga mellé állítani, akkor is, ha meg akarta őrizni a visszaadott székely szabadságot, addig az előkelő családban született Báthory Gábor nem érzett együtt a jobbágyosító székely urakkal úgy, mint elődje, sokkal inkább a nagyobb számú középrétegre szándékozott támaszkodni, és mind nemesítő, mind lófősítő leveleivel ezt a célt szolgálta. Már az 1608 szeptemberi országgyűlésen elrendelte ennek értelmében, hogy mivel sok székely azzal menekült az ország szolgálatából, hogy jobbágyul kötötte magát, ezért a székely generális tartson vizsgálatot és foglalja vissza ura kezéből az ilyeneket, és állítsa vissza abba a rendbe, ahová korábban tartozott. Ha pedig ismét jobbágyul kötné magát, halállal bünhődjék.³⁴⁴ Még ugyanekkor kiadott rendelkezésében megtiltotta, hogy a nemesek vagy a lófők szabad székelyeket jobbágygá tegyenek, mert ha mégis ezt tennék, akkor azt a jobbágyot kötelesek voltak a kincstári jobbágyok közé szolgáltatni, és emellett 500 forint bírságot fizetni.³⁴⁵ Ez a földesúrtól való visszarendelés vagy confiscatio meg is történt, ami általánosságban nem kedvezett az alakuló székely nemességnek. Fejedelmi biztosok érkeztek a Székelyföldre, aki először összeírták a lekötött jobbágyokat, majd pedig visszafoglalták őket a kincstár számára. A nemesség egésze azonban, főleg Báthory Gábor uralmának a kezdetén, mégsem volt ellenséges az új fejedellemmel, ugyanis a hozzá hű nemeseknek ő maga is adományozott jobbágyokat,³⁴⁶ és speciális kiváltságokkal a székelyek nagy részét maga mellett tudhatta.³⁴⁷ Petki János lemondása után a székely főkapitányi posztra 1608. április 11-én ruszkai Kornis Boldizsárt nevezte ki.³⁴⁸ Ekkor Udvarhelyszék főemberei voltak Petki János, aki továbbra is a szék

³⁴² TT XIII. 95: „Kérjük kegyelmedet ... mint jóakaró bizodalmas uramat, barátomat, legyen hiteles és foganatos az ő kegyelme szava kegyelmednél. Az mit én szómmal kegyelmednek megmond, kegyelmed bocsássa jó válasszal, kegyelmednek megiszolgálom.”

³⁴³ EOE VI. 90.

³⁴⁴ EOE VI. 113.

³⁴⁵ SZOKl. VI. 28.

³⁴⁶ SZOKl. VI. 26-28.

³⁴⁷ Rugonfalvi Kiss István szerint „Egyetlen erdélyi fejedelem sem jutott olyan közel a székelyek szívéhez.” RUGONFALVI KISS. 1939. I. 303. A háromszéki székelység kérésére pedig bekerült az országgyűlési iratok közé az a mondat, hogy „Minekünk mindnyájunknak örök siralom az ő felsége keserves halála.” EOE VI. 515.

³⁴⁸ MOL. F. szekció, Liber Regius Gabrielis Bathory (a továbbiakban LibReg.) V. 5–6. fol.

főkapitánya maradt, valamint Balássy Ferenc, Péchi Simon, Ughron Pál, Orbán István, Lippai András, Nagy Máté, Pálffy Ferenc, András Mózes, és melléjük újonnan választották 1608-ban Kornis Ferencet, Benedekfi Jánost és Fosztó Imrét.³⁴⁹ 1610-ben Balássy Ferenc volt a szék királybírája, az alkirálybíró pedig Dániel Mihály. Két esztendő múlva a főtiszték választásakor főkapitánnyá Némethy Gergelyt választották, főkirálybíróvá idősebb Balássy Ferencet (véczkei), alkapitánnyá Dániel Mihályt és alkirálybíróvá Ughron Pált³⁵⁰. Assessorok lettek Bögözi András, Thiboldi György, Orbán István, Nyíró András, Dersi Péter, Benczér Ferenc, Kovács Antal, Pálfi Ferenc és Bernáth Lukács, jegyzőnek pedig Orbán Jánost választották³⁵¹. Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék alkapitányává 1611-ben nevezte ki Báthory hídvégi Mikó Ferencet, aki 1613-tól ugyanott főkapitány lett.³⁵² A korábbi katonai összeírásokban többen is szerepeltek, ami azt mutatja, hogy a katonai felemelkedésre ekkor nagy lehetőség kínálkozott.

Az 1608-as Báthory által kiadott rendelkezések átgondolt székelypolitikát mutattak. Egyrészt már ekkor több adományt is adott híveinek, mint például 1608 áprilisában Pálosi János nevű kancelláriai írnoknak valamint testvérének, Pálosi Literáti Ferencnek Udvarhelyen lévő két és Jánosfalván lévő egy házáat minden közteher viselése alól felmentette.³⁵³ Az év májusában Péchi Simon kapott új adományt a birtokaira, amely megerősítette az összes szentpéteri birtokát az ottani nemesi udvarral és udvarházzal, a berkenyei házáat és birtokát.³⁵⁴ Ugyanazon a napon a fejedelem kiadott egy nemesítő levelet is, mégpedig bizonyos Borsai György és mindkét nemű örökösei számára, akit közrendi állapotából Erdély és Magyarország valóságos nemesei közé emelt és neki címert adományozott.³⁵⁵ Ugyancsak májusban megnevesítő és címert adományozó oklevelet kapott panaszi Nagy Máté, Bertalan és János is.³⁵⁶ Csernátoni Végh Pált is (Kendi István tanácsos familiárisát) és általa testvéreit, Mártont és Andrást Báthory Gábor az 1608. június 29-én Gyulafehérváron kiadott oklevele által a köznépi sorból kivette és nemessé tette, ezzel együtt címeradományban is részesítette, valamint csernátoni házaikat mentesítette.³⁵⁷ Ugyanígy nemesség és címeradományban részesült az év során még tisztelendő Zentkirály Balázs, Sepsiszentkirály egyházának lelkésze.³⁵⁸ Az egyéni kiváltságolások mellett székely közösségek korábbi helyzetét is igyekezett megszilárdítani a fejedelem, így 1608. május 10-én kelt oklevelében Kászsónszék férfilakossága kapott különleges jogosítványokat. Arra hivatkozva, hogy a szék férfiainak nagy feladatot jelentett

³⁴⁹ JAKAB E.–SZÁDECZKY L. 1901. 320.

³⁵⁰ Többek esetében, de Ughron Pálnál egészen látványosan kirajzolódik egy rohamosan felfelé ívelő karrier, ami ekkor indult el.

³⁵¹ JAKAB E.–SZÁDECZKY L. 1901. 326.

³⁵² Endes Miklós szerint Csík, mint a többi székely szék, ekkor is a gyrás székekben élte a maga alkotmányos életét, itt iktatták be a főtiszteteket; annak, aki nem tetszett, szigorú szavakban volt része, például Mikó Ferencnek vacsárcsi Fodor Bálint lófő mondott meglehetősen kemény kritikát. Érdekes ezzel kapcsolatban figyelni, hogy még a székely közösségből már kiemelkedő Mikó család is bírálható volt a közösség által, a köztük lévő távolság tehát most sem érte el a vármegyékben szokásosat. ENDES M. 1938. 102.

³⁵³ LibReg. Gabrielis Bathory, V. 6. f.

³⁵⁴ Uo. 10. f.

³⁵⁵ Uo. 10. f.

³⁵⁶ Uo. 51. f.

³⁵⁷ Uo. 65. f.

³⁵⁸ Uo. 95. f.

háborúk esetén a Moldva felől Erdélybe vezető utak és ösvények őrzése, megengedte, hogy háborúk esetén az itteni férfiak helyben maradhassanak.³⁵⁹ Ugyanígy, a határvédelmet fontosnak tartva erősítette meg Csíkszeredának az Izabella királyné által adott kiváltságlevelét is³⁶⁰.

Egy 1609-es kiváltságlevélből értesülhetünk arról, hogy egy bizottság a Székelyföldön azokat, akik önként vagy a halálbüntetéstől való félelmükben jobbágyok lettek, kinyomozta, hogy őket a kincstár kezébe adhassa. Ezeket a jobbágyokat kincstári jobbágyokká tették, és 1609-ben elkezdte Báthory Gábor az eladományozásukat. Például ilyen jobbágyokat kapott 1609. július 20-án Balásy Mihály is.³⁶¹ Ez a fajta jobbágyadományozás 1601 és 1609 között szünetelt, feltehetjük, hogy a hívei megjutalmazása mellett az is célja lehetett Báthory Gábornak, hogy az elmúlt években megnövekedett erőszakoskodások, melyeknek egyik, talán legfontosabb célja a székely nemesek jobbágyszerzése volt, némileg nyugvópontra jussanak. Báthory Gábor egész uralma alatt mindvégig fontosnak tartotta a székely haderőt, ezért nála a nemesítések mellett megszorodtak a primipilátust biztosító oklevelek is. Ez azonban gyakran csak a személyi függéstől mentett meg egyes székelyeket és nem sorolta őket a nemesek közé, tehát ezekkel az oklevelekkel nagy számuk ellenére sincs mód e dolgotatban foglalkozni.³⁶²

A következőkben adott nemességek, új adományok, kiváltságok azt mutatják, hogy bár Báthory előszeretettel adott armálisokat a köznép vagy a lófői rend tagjainak, ügyelt arra is, hogy szövetségesei maradjanak a főemberek is. Ezért olyan oklevelek is bőven vannak a Királyi Könyvek adományai között, amelyek célja kifejezetten a rangemelés vagy annak megtartása volt, mint például az 1609 februárjában kelt privilégium, ez Sebestyén István pixidáriust emelte a köznépi állapotból az igazi nemesek közé és látta el címeradománnyal, valamint a marosszéki Bánd faluban lévő házát minden szolgáltatás alól mentesítette.³⁶³ A nemesség megőrzése volt a célja a szintén Bánd faluban élő Egerházi Balázs számára adott nemesség- és címeradománynak, a kedvezményezett ugyanis az oklevél szerint már eredetileg is nemes volt, ez az adomány csupán megerősítette ebben az állapotában.³⁶⁴ Még ugyanekkor kapott hasonló típusú oklevelet a sepsiszentkirályi Erdeo Márton, aki korábban nem volt nemes,³⁶⁵ és mások, akiknek a nevei a legtöbb esetben a pár év múlva készült lustrajegyzékben már nem bizonyos, hogy a nemesek között szerepeltek. Mellettük azonban Báthory nagy becsben tartotta a székek főembereit is. 1609. február 16-án adományozta a szentléleki Mattius Jánosnak, Csík-, Gyergyó- és Kászonszék kapitányának és testvérének, Péternek szolgálataikért Stresa és Kerczesora falvakat, amelyek addig a fogarasi várhoz tartoztak.³⁶⁶ Ugyanígy adományban részesült ekkor Udvarhelyszék főkirálybírája, véczkei Balássy Ferenc, akinek és fiainak, Ferencnek, Udvarhelyszék, és Mihálynak, Marosszék kapitányának Báthory részjóságokat adott Szentdemeteren, Véckén, Székelyszálláson,

³⁵⁹ Az oklevélben Báthory Gábor arra is hivatkozott, hogy ezt a kiváltságot már elődei, mint például Hunyadi Mátyás is megadták a kászoniaknak. IMREH I.–PATAKI J. 1992. 12.

³⁶⁰ ENDES M. 1938. 102.

³⁶¹ CONNERT J. 1906. 160–161.

³⁶² Erről lásd BALOGH. J. 1991. *passim*

³⁶³ LibReg. V. 60. f.

³⁶⁴ Uo. 62–63. f.

³⁶⁵ Uo. 77. f.

³⁶⁶ Uo. 198. f.

Etéden, Újfalun, Andrásfalván és Szovátán.³⁶⁷ Nem sokkal később újabb adománylevélben ugyanők kaptak részjogokat Szentdemeteren, Véckén, Székelyszálláson, Magyaróson, Etéden, Csöbön, Bordoson, Siklódon, Újfalun, Andrásfalván és Szovátán.³⁶⁸ Ugyanebben az esztendőben zabolai Mikes Zsigmondnak jobbágyul engedte pávai Bene Istvánt, aki előbb a Székelyföldre küldött biztosai előtt szabad székelyként adatott ki, de most Mikes Zsigmond birtokán lakik.³⁶⁹ Ekkor kapott új adományt Kornis Ferenc is, Edőszentgyörgyön, Csókfalván és Havadtőn lévő részjóságaira.³⁷⁰ Így adományozott gálfalvi Ozdi Gergelynek is új adományt, mégpedig Gálfalva, Monyát (másképp Boldogasszonyfalva), Bós, Szentlászló, Szentrontás, Lőrincfalva, Nyárádtő, Lukafalva és Selye marosszéki falvakban lévő birtokaihoz.³⁷¹ 1613-ben szintén egy jelentős székely család, az imecsfalvi Imecsek részesültek adományban, amikor a fejedelem elrendelte Tholdalagi Mihály háromszéki alkirálybírónak és több nemesnek, hogy Imecs Mózes ártatlanul elfoglalt részjóságát Imecs Lászlónak adassák vissza hilibi Gál Jánostól.³⁷² A későbbi évek egyik legtöbb jobbággyal bíró székely főembere, Dersi János is ekkor alapozta meg a vagyonát, 1609. október 20-án új adományt kapott Báthory Gábortól Boncházán, Mikházán, Remetén, Szovátán, Kendőn és Csíkfalván lévő részjóságaira.³⁷³

A katonai teljesítményt is előszeretettel honorálta a fejedelem különböző adományokkal. Minden bizonnal ezért nemesítette meg andrásfalvi Pálfy Jánost, akinek a neve már korábban is feltűnt a hadak vezetői között,³⁷⁴ adott kiváltságlevelet csíkfalvi Csányi Györgynek, akinek új adományt adott Csíkszentmártonban lévő részjóságára,³⁷⁵ Bibarczfalvy Jánosnak, akinek Bibarcfalván jobbágyokat adományozott,³⁷⁶ Kun Jánosnak, akinek Marosszéken több faluban jobbágyokat adott,³⁷⁷ és aki a későbbiek során is jelen volt a marosszéki nemesek között, Barlabássy Ferencnek, akinek kétszer is új adományt adott, először Hódoson és Ekemezőn, majd pedig Mikházán, Köszvényesen, Etéden és Kakucson lévő részjóságaira,³⁷⁸ Bakó Imrének, akinek új adományt adott Csíkfalván lévő részjóságaira,³⁷⁹ Bakó Máténak, akinek szintén új adományt adott Jobbágytelkén és Hódoson lévő részjóságaira,³⁸⁰ de ugyanilyen szempontok vezették akkor is, amikor 1611 júniusában harmincnyolc testőr gyalogját nemesítette meg, akik Háromszék különböző településein, Sepsiszentgyörgyön, Illyefalván, Szotyoron, Killyénben, Szentkirályon, Zoltánban és

³⁶⁷ Uo. VI. 271. f.

³⁶⁸ Uo. 394. f.

³⁶⁹ SZOKl. VI. 27.

³⁷⁰ LibReg. VI. 412. f.

³⁷¹ SZOKl. VI. 30–31.

³⁷² Uo. 36–37.

³⁷³ LibReg. VI. 418. f.

³⁷⁴ Uo. 451. f.

³⁷⁵ Uo. 417. f.

³⁷⁶ Uo. 374. f.

³⁷⁷ Uo. 334. f.

³⁷⁸ Uo. V. 31. f. és VI. 417. f.

³⁷⁹ Uo. VI. 422. f.

³⁸⁰ Uo. 421. f.

Borzován laktak.³⁸¹ Ilyen közösségi kiváltságot többet is találunk ebben az időszakban, ugyanis bizonyos esetekben a fejedelem – a nemességnek tett engedmények ellenére is – velük szemben igyekezett megvédeni bizonyos székely közösségeket. A brassói csatában mutatott hősiességükért a háromszéki lóföket kivette a törvényes teherviselés kötelezettsége alól, ám a nagy tiltakozás miatt ezt a rendelkezését az 1612 májusi országgyűlésen megsemmisítették, mivel „a pénzzadásból és egyéb teherviselésből a köztük való nemesség és székelység közül magokat kivonták”.³⁸² A nemesség ebben a kérdésben közösségként viselkedett, és határozottan, a szék községével összefogva lépett fel a kiválni szándékozó lófősséggel szemben. Máskor Székelyudvarhely városát kívánta megoltalmazni Báthorynak az az oklevele, amelyben elrendelte, hogy a székely város maradjon meg a korábban a székely generális által neki rendelt két falu, Gyárosfalva és Szentimre birtokában és a nemesség ne zaklassa emiatt.³⁸³ Emellett Kézdivásárhely kiváltságait is megerősítette és kibővítette.³⁸⁴ Több kiváltságot is adott Marosvásárhelynek,³⁸⁵ ezek közül a legérdekesebb, amikor a város közössége viselkedett nemesként, hiszen a nekik adományozott oklevél szövege szerint a város bírának, esküdtjeinek valamint lakosainak új adományt adott a Bordoson, Székelyfalván és Szentannán lévő részjóságokra.³⁸⁶ Külön kiváltságot kapott a két Oláhfalva lakossága is, akiket „minden rovatal, rendes és rendkívüli adó, segély és kamaranyereség, vetéseikből és majorság földeikből tized, kilenced és papibér fizetésétől, köz- és részleges hadi fölkelésekben való részvételtől mentté és szabaddá tette, de azon föltétel alatt, hogy ők minden évben 1000 szál deszkát legyenek kötelesek maguk költségükön és munkájuk által ... a fejedelem számára beszállítani”.³⁸⁷

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a székelypolitika Báthory Gábor idején öltött olyan formát, amit többé-kevésbé utódai is követendőnek láttak. Uralomra jutásakor szigorúan megtiltotta ugyan az újonnan történő jobbágyul kötések, ám a későbbiekben egyrészt maga is adományozott jobbágysorba lépéseket, másrészt elsősorban nem tiltásokkal kívánta féken tartani a jobbágyosodás folyamatát, hanem rangemelésekkel szándékozott megakadályozni az elszegényedő vagy szegényebb székelységnek a jobbágyi sorba süllyedését. Szigorú parancsai ellenére, amelyeket fejedelemmé választásakor fogalmazott meg, gyakran ő maga is hozzájárult ahhoz, hogy némelyek elkössék magukat, amint 1613. január 2-án Marosvásárhelyen kiadott oklevélben látható, amelyben a maroszéki Lőrincfalván lakó Menyhárt György bíró és felesége jobbágyul kötötték magukat gálfalvi Ozdi Györgynek, Marosszék jegyzőjének. Az elkötés okaként azt fogalmazták meg, hogy Ozdi Gergely megoltalmazza őket különösképpen

³⁸¹ A testőr-gyalogok származási helyei: Sepsiszentgyörgy: Vajda Márton, Nyerges Tamás, Deák Benedek, Szabó István, Márk István, Márk Pál, Márk János, Sylvester András, Koss Boldizsár, Kók János, Czakó János, Pokol Mihály, Marthon György, Kuthy András, Pataki Mihály, Szotyor: Molnár Máté, Szentkirály: Ábrahám (Killyéni István), Ágoston Tamás, Kis András, Illyefalva: Szász Gáspár, Kerekes Miklós, Elekes János, Elekes Lukács, Séra János, Szachva Péter, Kordes Pál, Nagy Simon, Dobos János, Dobos György, Benkő János, Zayson Mihály, Dancz János, Danch Péter, Katona István, Zylvassy János, Killyén: Molnár Miklós, Zoltán: Ördög Mihály, Mihály Pál, Borzova: Bene Balázs. SZOKl. VI. 138–140.

³⁸² EOE VI. 229.

³⁸³ SZOKl. IV. 184.

³⁸⁴ Uo. 174.

³⁸⁵ LibReg. V. 79. f

³⁸⁶ Uo. VI. 415. f.

³⁸⁷ Közli JAKAB E.–SZÁDECZKY L. 1901. 322–323.

a lőrincfalviak ellen, akik személyükben háborgatták őket, minthogy idegen és gyámoltalan emberek voltak. Ozdi Gergely megígérte, hogy támogatja és oltalmazza őket, és ha Menyhárték ehhez a megállapodáshoz nem tartanák magukat, akkor Ozdi Gergely és minden utódja, örököse mindenhol megtalálhatják őket, és mint jobbágyokat engedetlenségért megbüntethessék őket, és ez ellen ne használhasson semminemű fejedelmi megkegyelmezés.³⁸⁸

Ez a jobbágyul kötés voltaképpen szinte prototípusává vált az elkövetkező évek ilyen gyakorlatának. Az évszám persze árulkodó, ugyanis 1613 Báthory Gábor fejedelemségének utolsó esztendeje volt, a folyamatos háborúskodás és hadi készültség, valamint a külső és belső ellenség pusztításának az ideje a székelység számára. A megnövekedett haditerhek és emellett a pusztítások sok esetben már önmagukban is elegendőek voltak arra, hogy valaki elkösse magát egy főember szolgálatában. Ehhez járult ebben az esetben, és még sok más esetben is a székel társadalom mint közösség sajátos összetartó ereje, kohéziója, ami többek között abban is megnyilvánult, mint erről a későbbiekben majd még szó lesz, hogy a közösség nehezen tűrte meg maga között az idegeneket. Ilyen idegen volt minden kívülről jött, legyen az nemes vagy szabad állapotú, esetleg jobbágy, de ugyanilyen idegenné vált minden kíválni szándékozó is, ha a közösség rovására törekedett egyéni kiváltságokra vagy magántulajdon szerzésére. Az ilyen idegeneket pedig nemcsak hogy nem tartották magukkal egyenrangúaknak, de egyenesen ellenségesen viselkedtek velük, a legtöbbször fizikailag is bántalmazták őket. Valószínűsíthetjük, hogy ebben az esetben is hasonló viselkedésről lehetett szó. A fejedelmi magatartása, úgy tűnik, megengedő volt az ilyen esetekben, de nem csupán az uralma végén, hiszen annak ellenére, hogy határozottan fellépett a jobbágyosítás ellen, már 1609-ben maga is adományozott jobbágyokat, és híveinek is megengedte, hogy saját jobbágyaikat a továbbiakban is bírassák. Így járt el a Csíkszék területén lévő Szentimrén lakó Hadnagy János esetében is, akiknek a jobbágyait már 1609-ben bírni engedte,³⁸⁹ vagy Kelemen Mihály esetében, akinek Csicsón, Madéfalván, Csíkrákoson valamint Ménaságon adományozott jobbágyokat.³⁹⁰ Kilyén Tamásnak Csíkszentmártonban, Vadadon Torboszlón, Ehéden és Ernyén lévő részjóságaira adott ki új adománylevelet,³⁹¹ szentrontási Bereczki Máténak pedig hűséges szolgálataiért rögtön visszaadta azokat a jobbágyait, akiket rövid ideje a fiskus számára konfiskáltak, hármat Szentrontáson, egyet Torboszlón, egyet Szovátán, egyet Havadtón, kettőt Gegesen, egyet Szentlászlón (Marosszék), akiket elmondása szerint régóta bírt, de akiről az ezzel kapcsolatos okiratai hiányoztak.³⁹² A marosvásárhelyi Békési János, felesége Borsos Judit és fiuk, Békési István szintén hűséges szolgálatért kapott újra meg-nemesítő címeres levelet, amely által Marosvásárhelyen lévő két házukat minden köztehertől mentesítette,³⁹³ csakúgy, mint a szintén marosvásárhelyi Koncz Mihályt, akinek új adományt adott Marosvásárhelyen lévő kúriájára, Meggyesfalván kúriával, Bodoson, Erdőszentgyörgyön valamint Keresztúron lévő részjóságaira.³⁹⁴

Az adományozásokban tehát nagyon is különböző szempontok érvényesültek, a fejedelem igyekezett a személyes szolgálat vagy hűség alapján kiváltságolni, ami által azonban a

³⁸⁸ SZOKl. VI. 35–36.

³⁸⁹ Uo. 26.

³⁹⁰ LibReg. VI. 377. f. Az adományozás 1609. október 13-án történt.

³⁹¹ LibReg. VI. 413. f.

³⁹² SZOKl. VI. 28.

³⁹³ SZOKl. VI. 30–31.

³⁹⁴ LibReg. VI. 416. f.

székelyek nagy részét sikerült maga mellé állítania. Nem véletlen, hogy hadi vállalkozásaiban is elsősorban rájuk számított és nem is alaptalanul. Szilágyi Sándor a brassói csatáról írva állapítja meg, hogy a legrosszabb helyen, mert mocsaras és árkos is volt, állt a jobbszárny, „Bedő István, Begröli István, Béldi Kelemen, Dániel Mihály és Geréb Andrástól vezetett székelység a hitetlen, de kitűnő katonai tehetséggel bíró Rácz György vezérlete alatt.”³⁹⁵ A székelyek nagy része a nemességtől a közemberig mellette állott, és bár a Bethlen Gáborral történt szakítás után néhány Bethlennel tartó főembert hűtlenség miatt fej- és jószágvesztésre ítelt (ezeknek Bethlennel együtt menekülniük kellett, s majd csak 1614-ben tértek vissza³⁹⁶), a többség mégis mindvégig kitartott mellette, ami azt mutatja, hogy elégedett volt azzal a politikával, amit Báthory Gábor folytatott velük szemben. A nemesség támogatása és a nekik juttatott adományok mellett a Királyi Könyvek oklevelei között a legtöbb primipilatusi és peditatusi oklevél kiadása a Báthory nevéhez fűződik. Tehát igaz ugyan hogy, különösen az 1612–1613-as esztendőkből a harcok miatt sokan kötötték magukat egy-egy főember szolgálatába,³⁹⁷ sokan viszont az említett kiváltságok miatt voltak képesek megmaradni a szabad állapotú székelyek között. A nemesség helyzete szintén kedvezően alakult, mert a fejedelemnek tett szolgálatainak fejében jelentős adományokra számíthatott. 1609-ben nekik kedvezett elsősorban az a törvény is, hogy a székelyek pereit a régi időkhöz hasonlóan a székely helyeken intézzék, ne pedig a fejedelmi táblán,³⁹⁸ így még nagyobb hatalomra és befolyásra tudtak szert tenni a saját közösségükben, és ezáltal mintegy visszakapták azt az autoritást, amit az 1562-es segesvári végzésben elvettek tőlük, és amit évtizedeken át nem sikerült visszaszerezniük.

A székely társadalom belső helyzete tehát, úgy tűnik, éppen Báthory Gábor fejedelemsége alatt konszolidálódott, legalábbis abban a tekintetben, hogy a köztük lévő feszültségeket kívülről nem gerjesztették. Így kialakulhattak az adott közösség természetes erővonalai, még annak ellenére is, hogy a közösségen belül ható erőket Báthory nem minden esetben tisztelte. Ha figyelembe vesszük azt, hogy több esetben adományozott városlakó székely nemeseknek kiváltságokat, azt kell mondanunk, hogy a közösség és a nemesség közül a nemesség támogatását választotta. Az erőszakos jobbágyul kötések továbbra sem szűntek meg, de ezekkel szemben a szabad székelyek már nem felkeléssel igyekeztek védekezni. Ezzel elhárult a székely felkelés veszélye is a fejedelemség feje fölé. A nemesség is körvonalazódni kezdett, ugyanis az ekkor birtokot vagy adományt kapott székelyek, valamint azok, akik katonai vagy egyéb vezető funkciókat töltöttek be, a későbbiek során megmaradtak a nemesek között és a karrierjüket sok esetben tovább tudták építeni. A későbbiek során készített lustra-jegyzékekből látható, hogy többen éppen azok közül lettek a legtöbb jobbággal bíró jobbágytartók, akik ezekben az években emelkedtek fel vagy kezdtek felemelkedni.

³⁹⁵ SZILÁGYI S. 1867. 139.

³⁹⁶ Csíkból ilyenek voltak Petki János, Kálnoki János, Kálnoki Benedek, Bernárd Ferenc, Damokos István és Damokos Ferenc

³⁹⁷ Erről lásd: BALOGH J. 1991. 21–28.

³⁹⁸ EOE VI. 194.

A székely nemesi társadalom Bethlen Gábor fejedelemsége alatt

Bethlen Gábor fejedelemmé választásakor a székelység már élvezte a század elején visszakapott szabadságát és kiváltságait, amiknek a megtartására vonatkozó ígéretet 1613. október 24-én kelt választási feltételei között ugyanúgy megtaláljuk, mint elődje esetében.³⁹⁹ Még ugyanezen az országgyűlésen mondták ki, mintegy a korábban már érvényesnek tekintett székely kollektív szabadság megerősítéseként azt is, hogy a székelyek nem kötelesek báránydézsma adni, hadfölkelésre pedig csak akkor szólíthatók táborba, hogyha a fejedelem parancsolja azt. Ezen kívül újra megengedték azt is, hogy házuk szükségére a székelyek valamennyien elegendő sőt kaphassanak, és azt is, hogy királybíráikat évente megváltoztathassák, szabadon választhassák. Azt a kikötést fűzte hozzá ehhez, hogy „az urunk ő nagysága fejedelmi jussa is megtartassék a székelyek között”.⁴⁰⁰ A következő év februárjában tartott országgyűlésen a Báthory Gábor alatt Brassóba menekült és elítélt magyar urakkal együtt a székely nemeseket is felmentették a proscriptio alól.⁴⁰¹ 1615-ben a székelység báránydézsma alóli mentességét újból kimondták, sőt kiegészítették azzal, hogy „az székelységnek határiról se barom, se gabonabéli, se semmi egyéb bonumokról, se magok, jobbágyok, pásztorok és majorok Fiscus számára való dézsmaadással nem tartoznak.”⁴⁰²

Bethlen Gábor első intézkedéseiben az erdélyi társadalom minden rétegével szemben megengedő, sőt adományozó volt, hiszen feledtetnie kellett azt, hogy török fegyverek árnyékában, török nyomásra választották fejedelemmé. A székelyekkel szemben tanúsított engedmények tehát nem tekinthetők, különösen az első időkben, különleges iránynak az általa követett politikában. Tény viszont, hogy elődeinél is gyakrabban támaszkodott a székely nemességre. Bár a hadseregének gerincét nem a székely haderő alkotta, mégis számított a székelyek katonai erejére, és talán ennél is nagyobb hangsúlyt fektetett arra, hogy diplomatáinak nagy részét a székely főemberek közül válassza ki.⁴⁰³ Bethlen, aki Marosillyén született, olyan családban nőtt fel, amely sok szállal kapcsolódott a székely társadalomhoz. Anyja, Lázár Druziánna a szászhegyi Lázár-családban született, majd pedig a korán árván maradt Bethlen-fivérek gyermekeveiket a gyergyói királybíró, Lázár András szászhegyi udvarában töltötték. Valószínűleg szemtanúja volt az 1596 elején zajlott véres farsangnak is. Jól ismerhette tehát a feszültségeket és a társadalom különböző rendjeinek az igényeit is. Uralkodása elején, mivel nem rendelkezett olyan családi vagyonnal, mint az előtte a fejedelmi trónt betöltő Báthory-család, különösen is nagy szüksége volt a könnyen és olcsón mozgósítható székely haderőre, míg a későbbiekben ez már nem volt annyira jellemző.

A már Báthory Zsigmond, majd pedig Bocskai István szabadságleveleiben kimondott székely adómentesség Bethlen Gábor uralma alatt is érvényben maradt, de rendkívüli költségeire a székelység áldozatvállalását is igénybe vette. 1614 folyamán ugyanis egy közkincstári alapot kívánt létrehozni, és ehhez minden nemből személyenként és kapuszámtól függően legalább 2–2 forint megfizetését kérte. Ehhez a székely nemesség támogatását is fel akarta

³⁹⁹ EOE VI. 359.

⁴⁰⁰ EOE VI. 361–362.

⁴⁰¹ EOE VI. 416.

⁴⁰² SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 248.

⁴⁰³ Erről részletesen szól egy külön fejezete a dolgozatnak.

használni.⁴⁰⁴ Az 1616-os segesvári országgyűlésen kimondták, hogy azok a székely jobbágyok, akik korábban lófők, darabontok vagy gyalog székelyek voltak, a jobbágyul kötés után éppen úgy fizessenek de csak a portai kiadásokra, mint ahogyan a vármegyei jobbágyok tették.⁴⁰⁵ Ez a rendelkezés már mutatja a Bethlen által kidolgozott koncepció alapját. Minthogy egyaránt szüksége volt a könnyen hadra fogható és katonáskodni képes székely szabadokra és az erdélyi lakosságtól befolyó adóra is, fejedelemsége idején összeíratta a székely társadalmat. Az 1614-ben elkészült székely lustra a lustrajegyzékek között a leggazdagabb és a legrészletesebb összeírás.⁴⁰⁶ Az olvasónak az a benyomása, hogy ez által a fejedelem a társadalom egészéről, különösen pedig az eljobbágyosodás okairól akart részletes információkat szerezni. A lustrában ez talán az egyik legérdekesebb rész, mert bepillantást enged némileg a székelyföldi jobbágytartók és a jobbágyaik viszonyába is. Ez a viszony pedig meglehetősen egyedinek mondható. Voltak ugyanis az összeírtak között meglehetősen nagy számban, akiket a földesúri erőszak tett jobbágygá, és legalább ilyen jelentős a számuk azoknak, akik valamilyen, a legtöbbször erőszakos bűncselekményük miatt ítéltettek el, ám az ítélet elől inkább jobbágyul kötötték magukat. Az összeírásban feljegyzett egyéb megjegyzések azonban azt mutatják, hogy a subiugati kategóriát nem feltétlenül tekintették végleges állapotnak. Hogy mennyire nem, azt jól szemlélteti egy korabeli peres eljárás. Ebben Péterfi István deák a jakabfalvi István Márton özvegyét kétrendbeli szerelemgyermeke születése miatt a páter előtt mentette, hogy „se perengérezzék, se ne szalmakoszorúzzák”.⁴⁰⁷ A felperes szerint ígért három forintot és heti egy nap robotot, Margit asszony azonban tanúsította, hogy orsót, viaszt, csizmát adott, dolgozott is, de hogy „jobbágyképpen szolgáljon, azt nem vállalja”. Ezt a véleményt erősítette meg Béldi Kelemen kapitány is egyik levelében: „A szabad székelyek kész örömet lennének jobbágyok, de csak addig, amíg tart egy-egy hadjárat; mihelyt a háborúnak vége, mindjárt fölszabadítják magukat”.⁴⁰⁸ Pár esztendővel korábbról származik vargyasi Daniel Mihálynak Petki János udvarhelyszéki

⁴⁰⁴ EOE VI. 414.

⁴⁰⁵ EOE VII. 388.

⁴⁰⁶ KmOL, Székely Láda, Nr. 56., VIII. 1., a továbbiakban: Bethlen-lustra. Az összeírás 380 helysége terjed ki, hiányzik belőle teljesen Aranyosszék összeírása, valamint Csíkszereda, Marosvásárhely és egy falu népességszáma. Az összeírtak száma összesen 20 196 fő. Ha figyelembe vesszük azt, hogy a lustrába minden osztatlan gazdaságból egy személy került, még abban az esetben is, ha apa fiával, vagy két fiútestvér egy kenyéren vagy osztatlan birtokon gazdálkodott, hadba menni csak az egyik volt köteles, akkor a székelység összlétszámát 100 000 fölöttinek kell tartanunk.

Kiss András éppen a lustra túlzottan részletes volta miatt állítja, hogy ez a forrás nem sorolható be a szokásos székelyföldi lustrák közé, hiszen azok elsődlegesen a hadra fogható tömegeket igyekeztek feltérképezni. A Bethlen Gábor által készített összeírás sokkal inkább arra szolgált, hogy a fejedelem képet kapjon a társadalom egészéről. Különösen nagy figyelmet szenteltek például a fejedelem összeíró biztosai a jobbágyoknak, akikkel kapcsolatban nem csupán azt jegyezték fel, hogy kik ők és kinek a szolgálatában állnak, hanem azt is, hogy a különböző székelyföldi jobbágyi kategóriák közül melyikbe tartoznak. Így megkülönböztették az *avitici* vagy ősjobbágyokat, akik már hosszabb ideje, esetleg több generáción keresztül jobbágyként szolgáltak, de mellettük külön csoportot képeztek azok, akik mostanában, esetleg pár esztendeje kötötték magukat el. Az ő megnevezésük *subiugati*, fejekötött jobbágyok. Több székben külön kategóriát képeztek azok, akiket érintett a Báthory Gábor által elrendelt összeírás is. Mindemellett feltüntették az úgynevezett jövevényeket is, akik valamilyen okból a Székelyföldre települtek. A legrészletesebben az összeírók a fejekötött jobbágyokkal foglalkoztak, ugyanis neveik és jobbágytartóik mellett feltüntették a jobbágyul kötések okait is.

⁴⁰⁷ Idézi IMREH I.–PATAKI J. 1992. 77.

⁴⁰⁸ Idézi CONNERT J. 1906. 164–165.

kapitányhoz írott levele, aki szintén erről írt: „Oly is vagyon, az ki szabad akarattya szerént azelőtt 4 forintért adta el magát. Most immár megváltaná magát ugyan; nem akarja szolgálni, mert nem latorságért attá magát el, hanem csak az súlyos szolgálat előtt”.⁴⁰⁹ Tehát volt egyfajta mobilitás különösen ezen belül a kategórián belül, ami megengedte, hogy eltérően vélekedjen erről az állapotról a székely nemes és a jobbágy, aki a továbbiakban is szabad székelynek tekintette magát, annál is inkább, mivel az esetek döntő többségében a saját tulajdonú lófő-telkéről szolgált.⁴¹⁰ Ugyanez viszont a székely nemességnek lehetőséget teremtett arra, hogy ilyen módon, némi erőszakot is felhasználva, fokozatosan növelni próbálják a jobbágyaik számát.

Az 1614-es lustra tapasztalatai alapján csakúgy, mint elődje, Báthory Gábor, Bethlen is a székely jobbágyosodást igyekezett megállítani. Ez viszont a székely nemességgel történt összecsapáshoz vezetett. A székely főkapitánynak a fejedelemhez írott leveléből tudjuk, hogy „mikoron a szabad székelyek Medgyesen megtalálák felségedet állapotjuk felől, négy articulust ada felséged ki nékik: az többi között azt is, hogy senki szabad székely el ne köthesse és adhassa magát, ha ki el adta volna is, felszabaduljon, és ha mikor szolgálatjok kívántatik, személyük szerint az hadba menjenek, ha ki pedig elnegligálná azt, szabadsága elvétessék és jobbággyá tétessék. Ezeket az articulusokat én minden székben publicáltam, nem is értettem, hogy nemes ember őket háborítaná egy széken is, hanem östől maradt saját jobbágyát akarná az nemesség bírni köztök, de nem bírhatja, mert nem engedik, főképpen Háromszéken. Mely dolgoknak igazgatására engemet felséged Szuhay Gáspár urammal be is bocsátott volna ilyen információval, hogy az nemesség és a szabad székelység között valami limitatiót tennénk, hogy mindenik fél az övével contentus lévén, tartanak határokbá magukat és ne üldöznék, kergetnék egymást halálra mint azelőtt; és ugyan akkor is, meg is ölék Béli Ferencet az maga saját jószágáért csak kevéssel az előtt, hogy felséged be jött volna az országba. Mi felséged instructiója szerint akarnánk dolgunkban Szuhay urammal procedálni, de akkor nem lehete, mert magunkat is csaknem megölének az Háromszéken, és azt mondák, hogy vagy jobbágya vagy nem jobbágya az nemes embernek valaki, de ők azt köztük lakni nem engedik, sőt az féle régi ősi jobbágy ha az urának akar szolgálni, mind levágják egy gyűlésbe őket, úgy hagyának békét neki az igazgatásnak.”⁴¹¹ Itt megint csak a székely közösség nagyon erős megtartó ereje látható és az a reakció, ahogyan a kiválókkal szemben viselkedett: nem csupán a nemeseket kívánták megbüntetni a jobbágyosításért, hanem azokat is, akik azáltal, hogy jobbágyul kötötték magukat, kiestek a közösség eddigi rendjéből. Valószínűleg az sem volt véletlen, hogy az erőszak talán a legerőteljesebben ekkor éppen Háromszéken jelentkezett. Ebben a három székben ugyanis nem volt olyan előrehaladott a feudalizálódás, mint például Marosszékből, ahol ráadásul meglehetősen sok olyan jobbágytartó is lakott, akik nem voltak székely származásúak. A főkapitány szerint a szabad székelyek azzal fenyegették a nemeseket, hogy „mind feleségestől, mind gyermekestől le vágják, ... úgy mint ez e jobbágykeresőket. ... Ir felséged ... az felől, hogy az nemes rendtől az szabad székely háborgattatnék, és némellik szép szóval, némellik az hadakozásnak színe alatt fenytékkal jobbággyá akarná tenni őket, jószágokat elfoglalván”.⁴¹²

Az eljobbágyosodás roppant sajátos és éppen ezért nehezen értelmezhető és még nehezebben kezelhető folyamatát akarta megállítani Bethlen Gábor már 1614-ben, amikor előterjesztette javaslatait az országgyűlésen, amelyek hasonlóak voltak azon törekvésekhez, amelyeket

⁴⁰⁹ KELEMEN L. 9–10.

⁴¹⁰ Erről bővebben. BALOGH J. 1995. passim.

⁴¹¹ SZOKI. IV. 212–213.

⁴¹² SZOKI. IV. 212.

Báthory Gábor uralkodásának a kezdetén láttunk. Eszerint különbséget tett ősjobbágyok és újonnan elkötöttek között. A határt a medgyesi országgyűlés időpontja jelentette. Akik az országgyűlés előtt lettek jobbaggyá, azokat ősjobbágyoknak tekintette, ám ezt követően megtiltotta azt, hogy bárki elkösse magát azok közül, akiket hadviselésre köteleztek és szabad székelyeknek tartottak. Azt a nemest, aki ilyen embert jobbaggyai közé venne, négyszáz forint bírsággal kívánta büntetni. Az ilyen nemessel szemben a székely közösségnek azt is megengedte volna, hogy ősi szokás szerint minden kárpótlás nélkül megdúlhassák, és a hozzá szegődött jobbaggyot visszafoglalhatták az országot szolgáló had soraiba. A nemességet arra is akarta kötelezni, hogy minden tíz jobbaggyuk után, sőt még „tíznél alább végig valóról is” uraik egy-egy „jó lovas szerszámos embert” adjanak a hadseregbe.⁴¹³ Noha ezt a tervezetet Bethlen Gábor a medgyesi országgyűlésre készítette, mégsem foglalták bele az országgyűlésről készült emlékiratok szövegébe, mert olyan nagy volt a székely nemesség tiltakozása.⁴¹⁴ A székelységgel kapcsolatosan ekkor csupán újra kimondták a szabad sóhasználatot.⁴¹⁵ A székely közösséget azonban ekkor még egyáltalán nem tudta Bethlen Gábor a maga oldalára állítani. Demény Lajos szerint a társadalmi feszültségek vezettek oda, hogy 1614 nyarán még a háromszékiek zöme egyáltalán nem volt hajlandó Bethlent fejedelemként elismerni.⁴¹⁶ Ezzel az érveléssel azért nem tudunk egyetérteni, mert az általa megnevezett feszültségek Báthory Gábor uralmának a végén is jelen voltak a székely társadalmon belül, mint ahogyan, mint ezt majd a későbbiekben látni fogjuk, valójában az egész fejedelemsége alatt sem múltak el. Sokkal nagyobb a valószínűsége annak, hogy a székelység, mint arra már utaltunk, nagyon mély szimpátiával viseltetett, mondhatni rendre való tekintet nélkül, a korábbi fejedelem, Báthory Gábor iránt. Nyilván inkább ez lehetett az oka a Bethlen ellen való fordulásnak, hiszen azt is tudjuk, hogy Bethlen helyett új fejedelemről is akartak gondoskodni, mégpedig Báthory Gábor öccsét, Andrást hívták volna Erdély élére.⁴¹⁷

A hatalmát kemény munkával sikeresen megszilárdító fejedelem az 1615 őszen tartott országgyűlésen érte el azt, hogy a rendektől szabad kezét kapott a székely-kérdésben.⁴¹⁸ Sikerként újra törvénybe foglalni a hatalmaskodásnak és a székely örökségek erőszakos elfoglalásának tilalmát. Az ilyen hatalmaskodások, erőszak ellen törvényi úton kellett fellépni, az a szabad székely, akin ilyen sérelem esett, a széki törvénykezéshez fordulhatott

⁴¹³ TT. 1908. 234.

⁴¹⁴ DEMÉNY L. 1993. 9–10.

⁴¹⁵ EOE VI. 422–423.

⁴¹⁶ DEMÉNY L. 1993. 11.

⁴¹⁷ EOE VI. 535–537.

⁴¹⁸ „Jelenti Nagyságod propositiójában kegyelmes urunk, hogy az székelységnek dolgát igen rend és mód nélkül valónak értené lenni, kiket hogy Nagyságod, ideje levén hozzá, jó móddal eligazíthasson, és minden egyenetlenségeket közöttök complanáltasson, és jövendő szolgáltatására szabadságok szerént mindent jó és bizonyos állapotban hagyjon és rendeljen, kivel ezután is szabadságokban panasz nélkül élhessenek, egész országul könyörgünk nagyságodnak, az mint meg is ígérte Nagyságod.” EOE VII. 280.

jogorvoslatért.⁴¹⁹ A későbbiekben mindezek ellenére a szabad székely, akin erőszak történt, csak ritkán fordult a széki bírósághoz, ahol szintén főleg székely nemesek ültek, legalábbis annál ritkábban, mint ahány hatalmaskodás történt.

1615 januárjában, amikor a Kendi István vezette támadás ellen a fejedelemnek szüksége volt az egész székely haderőre,⁴²⁰ neki is szembesülnie kellett azzal a korábban már említett sajátossággal, hogy a székelyek a hadba vonulás elől előszeretettel választották az ideiglenes jobbágyi állapotot. Sőt, minthogy a katonai vezetők szerepe már Bocskai, majd pedig Báthory Gábor fejedelemsége alatt is nagyon megnövekedett, hatalmuk is akkora lett, hogy ezzel többen olyan módon éltek vissza, hogy bizonyos ellenszolgáltatások, szolgálat fejében a kapitányok vagy hadnagyok „kimenthettek” a hadból, azaz felmenthettek a hadra vonulás alól némelyeket. Ezért parancsolta meg, hogy a székely kapitány „senkit hon hagyni ne merészeljen, hanem minden ember, vagy öreg, vagy ifjú, maga személye szerint eljöjjön, mert ha fizetésért vagy egyéb úton valakiket adományért, kedvért, barátságért hon hadni tapasztaltatik, kegyelmetek büntetés nélkül nem marad”.⁴²¹ Sajátos kapcsolatrendszer, kliensi hálózatok jöttek létre éppen annak következtében, hogy sokak neve után kezdett el éppen ebben az időben megjelenni az összeírásokban az a félmondat, hogy „kapitánya mentette”, ami bizonyos esetekben jelenthette az egy időre vagy véglegesen jobbágyi sorba süllyedést. Bethlen Gábor azt írta erről: „az nemes rendtől az szabad székely háborgattatnék, és némellik szép szóval, némellik az hadakozásnak színe alatt fenytéssel jobbággyá akarná tenni őket, jószágokat elfoglalván”.⁴²² A székely főkapitány ezzel szemben azt állította, és az általam megvizsgált peres iratok szerint nem is alaptalanul, hogy sok esetben nem csupán a nemes „foglalja erővel magának a szabad székelyt jobbágyul, hanem ... a szabad székely erővel ... köti magát jobbágyul az nemes embernek ... a szabad székely a szegénység miatt, főképpen Maros és Udvarhelyszéken annyira jutott, hogy ha nem tartanék ellent benne ... mind jobbágyul adná magát”.⁴²³ Természetesen az erős túlzás, hogy minden szabad állapotú székely jobbágy akart lenni, ám kétséggkívül igaz, hogy sokan éltek a legalább ideiglenes elkötésekkel a hadak idején. A főkapitány gondolatainak másik része is érdekes, ugyanis ő azt állította, hogy nem is a nemesség, hanem főleg a lófők erőszakoskodtak. Ebben annyi az igazság a peres eljárásokat és a lustra-jegyzékeket vizsgálva, hogy rendszerint (ez alól akadtak kivételek) nem a leggazdagabb nemesek voltak az igazán erőszakosak, hanem azok, akik éppen így és most akartak kiemelkedni és minél több jobbágyot szerezni. A jobbágytartók által birtokolt jobbágyok számarányait vizsgálva⁴²⁴ úgy tűnik, hogy bár a nagyobb

⁴¹⁹ 1615/29. törvénycikk: „Sok kiváltképpen való hatalmaskodások is közöttünk; némelyek másnak régi örökségét potentia mediante el foglalják; az spoliatus pedig erőtlen lévén az potentiarius ellen maga megoltalmazására és kiűzésére, hogy azért ne praescribáljon és a miatt sokak igazságokban meg ne fogyatkozzanak: végeztük, hogy Nagyságod parancsoljon az tisztviselőknak, a hol effélék találtnak, az spoliatusnak instantiájára első törvény napján, megbizonyítván, hogy hatalmasul foglalták el és esztendő nem töltött benne, mox et defacto cum poena maioris potentiae restituáltassék; ha mi igazságát praetendálja hozzá az potentiarius, keresse suis modis. Régi potentiákban pedig és spoliatiókban, kik Mihály vajda bejövetele után történetnek, az ezer hatszázket esztendőben Medgyesen emanáltatott és azután is confirmáltatott articulus tartassék az székelység között.” EOE VII. 285–286.

⁴²⁰ SZOKl. IV. 195.

⁴²¹ SZOKl. IV. 195.

⁴²² SZOKl. IV. 212.

⁴²³ SZOKl. IV. 214–215.

⁴²⁴ Lásd az Appendix 137–139, 150–151, 168–169, 175–176, 184–186, 200–203, 208–209, 230–233.

jobbágytartók között ott szerepeltek a legjelentősebb régi primori családok is, a növekedés nem náluk, hanem a nem is olyan régen nemessé lettek vagy újonnan megajándékozottak nevei mellett szerepelt.

Mindez éppen azt mutatja, hogy Bethlen Gábor fejedelemségének időszaka a létrejövő székely nemesség kialakulásának fontos periódusa volt, hiszen éppen ekkor erősödtek meg azok a családok, akiknek a nevei később is a nemesség és a főemberek között szerepeltek. Ezek a legtöbben már rendelkeztek nemességgel, de némely esetben ambíciózus lófők is ráléptek az erőszakos jobbágyosítás vagy aföldek kisajátításának útjára a kiemelkedés reményében. Mindezek ellenére az 1614-es lustra-jegyzék szerint a nemesek aránya az egész Székelyföldön mindössze 1,94% volt, de például Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben nem érte el az 1%-ot sem. Ennél jóval nagyobb volt a lóval szolgálók vagy lófők aránya, az össz-székelység 20,48%-a. Ha pedig a szabad állapotú székelyek arányát nézzük, még ekkor is nagyobb volt az arányuk, mint az egész székelység fele, 53,41%. A jobbágyok közül a legnagyobb volt az ősjobbágyok aránya, tehát azoké, akik a legközelebb állottak a valódi jobbágyokhoz, mintegy 11,55%. A mobilnak tekinthető és friss elkötésnek számító fejekötött kategória aránya a székelység egészéhez viszonyítva nem volt túl magas, mindössze 3,9%.⁴²⁵

Az alig több mint tíz esztendővel az 1614-es lustra után készült és csak Udvarhelyszékre kiterjedő 1627-es lustra-jegyzék⁴²⁶ összeállításakor ötszáz családot állítottak vissza a szabad székelyek rendjébe, akik az elvégzett vizsgálatok szerint 1614 után lettek jobbágyokká. Sok esetben azt is feljegyezték a neveik mellett, hogy kinek a jobbágyai voltak. Ez a névsor a lustrák adataival összevetve nyújt némi eligazítást arról, hogy kik és hány jobbágyot szerezhettek.⁴²⁷ A feljegyzett nevek szerint Udvarhelyszékben a legtöbb jobbágyot Kaczio Andrásról foglalták vissza, 24-et. Kornis Ferencről 17-et, Bíró Jánostól 14-et, Bíró Györgytől 10-et, Mag Istvántól 6-et, Sigmond Mártontól 5-öt, Farkas Ferencről 4-et, Szabó Gergelyről 2-t, Gál Péterrel, Miklós Mártontól és Rádai Páltól 1-1-et. Az összkép azonban így nem pontos. Az 1627-es lustrában szereplő első 15 jobbágytartó között ugyanis nem szerepel mindenki az itt felsoroltak közül. Megtalálható Kornis Ferenc neve, aki 1627-ben az összeírás szerint a legtöbb jobbágyot bírta, szám szerint 197-et. Rajta kívül Petki Jánosné neve, akitől egyetlen jobbágyot foglaltak vissza és 39 jobbágyot birtokolt ekkor, Farkas Ferencé, akitől 4 jobbágyot foglaltak vissza, ám összesen 6 szerepel a neve mellett, valamint Bíró János és Bíró György neve. A lustra szerint mindketten 5-5 jobbágyot bírtak, és a tőlük visszafoglaltak száma Bíró János esetében 14, Bíró György esetében pedig 10 volt. A többiek nevei nem is szerepelnek a jelentősebb jobbágytartók között, jóllehet ebbe belefoglaltuk a 4-5 jobbággyal bírót is.

Hogyha hitelt adhatunk az imént említett források számadatainak, legalább némileg, akkor valóban úgy tűnik, hogy a legerőszakosabb jobbágyszerzők azok voltak ekkoriban, akik kevés jobbággyal rendelkeztek. Nem véletlenül írhatta a székely főkapitány egyik, a fejedelemnek küldött válaszában a következőket: „Oly lófejet is talállok, hogy nálamnál több jobbággya vagyon székely, és nincs avagy igen kevés vagyon lófő, az ki magának jobbágyot nem szerzett ... Mihály vajda idejétől fogva... Az mostani szabad székelyből lött nemes pedig miért gyűlöli s miért vádolja felséged előtt az ő nemes ember gyermekét! azért, hogy annak jobbágyát és jószágát bírja, és annak zsírjával hízódik...”⁴²⁸ Igaza lehetett a székely

⁴²⁵ Erről bővebben: BALOGH J. 1995. 77–79.; valamint IMREH I.–PATAKI J. 1979. 172.

⁴²⁶ KmOL, Székely Láda, Nr. 50.

⁴²⁷ Mivel a lustra feljegyzései nem teljesek, ezek az adatok csak hozzávetőlegesek és inkább eligazító jellegűek.

⁴²⁸ SZOKI. IV. 213–214.

főkapitánynak abban, hogy a nemességgel szembeni megmozdulásokat, megdúlásokat általában gazdagabb lófők vagy éppen olyan nemesek vezették, akik maguk is a levélben „ős nemes”-nek tituláltak helyébe akartak kerülni.

Bár a jobbágyság száma Bethlen Gábor uralma alatt nem nőtt a szabadok száma fölé, Bethlen mégis aggasztónak találta az eljobbágysodás folyamatát, amely újra azzal fenyegethetett, hogy sem a hadjárataiban katonaként, sem pedig adófizetőként nem veheti számba a magukat elköltött egykor szabad állapotú székelyeket. Ezért, mint arra már korábban utaltunk, azzal próbálkozott, hogy a székely jobbágyságot megadóztassa. Már az 1616-os segesvári országgyűléssel kimondatta, hogy a portai költségekre a szabadból jobbággyá lett székelyek is fizessenek,⁴²⁹ de ezt nem sikerült beszédni,⁴³⁰ mert a legtöbben hadfelkelésük miatt az adó alóli felmentésüket kérték, úgyhogy a következő évben erről az adóról már nem is szavazott az országgyűlés. 1618 őszén Bethlen újra megpróbálkozott a jobbágyság megadóztatásával, és bár mindezt nem rögzítették törvényben, Bethlen szerint az adóról szóló megegyezést a székely nemesség követői is elfogadták.⁴³¹ A megegyezés ellenére az adót ismét nem sikerült behajtani. Az 1619 májusában tartott országgyűlésen a 17. törvénycikk már foglalkozott „a székelység között való jobbágyságnak csinálása” kérdésével,⁴³² elrendelte, hogy az 1614-es medgyesi országgyűlés óta jobbággyá lettek foglaltak vissza uraiktól, és ha valaki jobbággyul kötni merészelne szabad székelyt, akkor 400 forintba büntessék meg. A rendelkezés azonban nem hozhatta meg mindenben a várt eredményt, mert nem sikerült megfékezni a jobbágysodást. Ezért 1620 áprilisában az országgyűlésen már felvetődött a székely jobbágyságtól beszédendő adó kérdése, eszerint mindenki, aki jobbágyságra adta magát, évente legalább egyszer kapuszám szerint megrovassék és a portai adóba fizessen.⁴³³ Ez megint nem járt eredménnyel, mert az 1621 szeptemberi országgyűlésen a terhek csökkentését kérték a székelyek Bethlentől.⁴³⁴ A harmincéves háború során a fejedelem által foglalkoztatott zsoldosereg meglehetősen sok pénzt emésztett fel, ezért mindenképpen szükségesnek látszott a székelység valamilyen módon történő hasznosítása. Öccsének írt levelében a székelyekről szólva állapította meg, hogy „Az székelység minemű subterfugiumokat keressen az közön-séges tereh viselésben, jól látom, kin bosszúsággal csudálkozom édes öcsém uram”.⁴³⁵ Mivel Bethlen seregében nagy számban voltak székely lófők és darabontok, azaz éppen azok, akik a legjobban ragaszkodtak a székely közösség megtartásához, a fejedelem elsősorban a sem katonai szolgálatot nem teljesítő, sem adózni nem kötelezett székely jobbágyságot kívánta

⁴²⁹ EOE VII. 388.

⁴³⁰ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 248.

⁴³¹ TT 1908. 234–235.: a székely nemesek a fejedelem szerint megígérték, hogy a portai adóba „minden ekétől egy forintot, fél ekétől 120 pénzt, marhátlan embertől 20 pénzt adnaka jószágos fő és jószágatlan egyházi nemes emberek, lófejek, veres darabontok, szabad székelyek, és eleitől fogva zászlók alól csinált s elfoglalt jobbágyságok”.

⁴³² EOE VII. 517.

⁴³³ EOE VII. 541.

⁴³⁴ EOE VII. 560.

⁴³⁵ TT 1908. 230.

megadóztatni.⁴³⁶ Az 1622 szeptemberében megnyílt besztercei országgyűlésen a fejedelmi előterjesztés gerincét ez a kérdés adta.⁴³⁷ Javaslat a portaszám szerinti adó bevezetése volt a székelyföldi jobbágyság között is, emellett azt is kimondta, hogy a nemesek mentsék fel azokat a jobbágyságokat, akik kölcsönért kötötték el magukat, hogyha azok megfizették a kölcsön összegét.⁴³⁸ A fejedelem a megadóztatandók közül kivette azokat, akik úgynevezett ősjobbágyságok voltak, és azt is meghatározta, hogy ő kiket tekintett ősjobbágyságoknak: „az kik Mihály vajda bėjövele előtt ősjobbágyságoknak tartattanak és azoknak hívattattanak”.⁴³⁹ Bethlen Gábor az országgyűlés után a saját tisztviselőivel íratta össze a székelységet, már az új kategóriák szerint.⁴⁴⁰ Mivel ez az összeírás döntött afelől, hogy kik viseljék az adóterheket, és ezt éppen azokra rőtta ki, akik valakinek a szolgálatában állottak, ezért az összeírás ellen az 1623 júliusi országgyűlésen a székelyek főleg jobbágyságtartó követői tiltakoztak, ám az országgyűlés nem foglalkozott a panaszuikkal.⁴⁴¹ Bár Szádeczky szerint a székelyföldi jobbágyságtól az adót a későbbiekben sem sikerült maradéktalanul behajtani, sőt az adózás kapcsán 1620-tól inkább olyan adózó székelyekről beszéltek, akik a vármegyei területeken is rendelkeztek jószággal,⁴⁴² Demény Lajos szerint az összeírásnak annyi haszna a későbbiekben mindenképpen volt, hogy sokan éppen az összeírásban elfoglalt helyükre hivatkoztak akkor, amikor a falutól a nyílföldért pereltek, vagy amikor valamely nemes hatalmaskodása miatt ment a bíró elé.⁴⁴³

⁴³⁶ Uo.: „semmi sem lehetett nagyobb hamisság annál, mint a jobbágyság közöttök minden tereh viseléstől immunis legyen, holott azok is az földek sorját, a kin laknak, egyenlőképpen veszik, nem kíván jót az nemesség magának, s nagy hamissággal, mert elkeseredik és neki búsul az szolgáló nép közöttük s egyszer mind le arabolják őket, mert lehetetlen dolog, hogy minden terhet ezek supportáljanak... Meglássák azért nemes uraim, mit cselekednek, mert ha élek és bemehetek egy gyűlésre, meglátják, hogy kiveszem és felmentem az szegény lófőiséget és veres darabontságot az sokféle iga alól, s az jobbágyságot vetem az ország consensusából az adózás alá, mert az az igazság csak heába, az elől el nem mehetnek.”

⁴³⁷ EOE VIII. 104–105.

⁴³⁸ Bethlen Gábor megfogalmazta azt is, hogy valójában mi volt a célja ezekkel a javaslatokkal: „két dolog ha eligazodik az igazság szerint, ez két jó fő ki belőle, hogy ennek utána nem oly könnyen adja magát az rossz is jobbágyságra (mert az olyanokat méltán rossznak mondhatjuk, kik az hazájának való szolgálat előtt magok szabadságát ultra leteszik és jobbágysággá lesznek örömetben), látván, hogy az jobbágyságban nem élhet szintén oly könnyen, mint ők elgondolták volt és így megszorodik az szolgáló rend közöttök”. EOE VIII. 106.

⁴³⁹ EOE VIII. 114.

⁴⁴⁰ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 250–251.

⁴⁴¹ EOE VIII. 541.

⁴⁴² SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 251; EOE VIII. 318, 493, 495.

⁴⁴³ KmOL, Udvarhelyszék. Protokollumok/1624. 12., 41.: 1624-ben Udvarhelyszéken, az Ócfalván lakó Gáspár Jakab veres darabont Bíró János falusbíró perelte azért, hogy neki a falu nyilából nyílföldet adjanak, mondván, hogy „az comissárius urak engemet is urunk ő felsége számára zászló alá assignáltak, more aliorum, én annak előtte jobbágyság állapotban voltam s nilam nem volt, most immár meghkévánom úgy mint egy veres drabantot az mi illet, mint én rendemet. Ennek előtte meghkérvem volt s nem atták meg, s ezért kellett citálnom az Inctusokat, mert én urunknak ő felségének szolgálók, mint én rendemen való veres drabant, mostan is odafel voltam ő felsége hadában.” Ugyanekkor Bikafalván lakó Birtalan András Bögözi András miklósfalvi nemes ellen pereskedett, mert elfoglalta a bikafalvi örökségét: „mint hogy az commissáriusok immár engemet is az urunk ő felsége zászlaja alá assignáltak, arról kell énnekem is szolgálnom, az atyámtul maratt házrul, örökségről, mert énnekem az kívül nincs sohult semmi örökségem.”

Bethlen Gábornak ez a rendelkezése arra a közösségi gondolkodásra épített, ami a székely társadalom többségére még az eljobbágyosodás idején is jellemző volt.⁴⁴⁴ A katonai tudatot erősítette bennük azáltal, hogy tisztviselői újra a szabadok közé soroltak sokakat.⁴⁴⁵ Ezt az összeírást felhasználva maga a fejedelem is igyekezett megoltalmazni olyanokat, akiket a nemesek jobbágyi szolgálatra akartak kötelezni erőszakkal, például Gáspár János marosszéki kapitány ilyen eljárásával helyezkedett szembe 1625-ben.⁴⁴⁶ Székelykeresztúr lakói is arra hivatkoztak egy alkalommal, hogy közülük két embernél többet, akik Geréb András jobbágyai voltak, „adóra nem írtak”, azaz nem voltak senkivel szemben függő helyzetben.⁴⁴⁷ Az összeírás eredményeit Bethlen Gábor is úgy igyekezett felhasználni, mint azt Báthory Gábor is tette, azaz tisztviselői által néhányakat visszafoglaltatott a jobbágytartóktól a hadi szolgálat számára. Ez történt például a meglehetősen erőszakosan jobbágyosító Ugron Pál esetében is, akinek a szolgálatából arra hivatkozva vették ki Kányádon lakó Tompa Pál nevű jobbágyát, mert őt már a medgyesi gyűlés után tette jobbággyá.⁴⁴⁸

Az 1622-es országgyűlés, majd az azt követő összeírás valamint a jobbágy-visszafoglalások következtében az 1627-ben elkészített udvarhelyszéki összeírás adatai szerint a nemesek száma megkétszereződött, csakúgy, mint a lófölké és a gyalogoké. A jobbágyok száma a korábbi kétharmadára csökkent. Ez a növekedés azonban valószínűleg nem magyarázható csupán a rekuperációkkal, hiszen azt nem is minden esetben végezték el és nem is olyan szisztematikusan, mint a Báthory Gábor uralkodása kezdetén. Valószínűleg az is elégtelen indok a szabad lakosság, különösképpen pedig a nemesség megkétszereződésére az is, hogy 1622 után kevésbé kívántak jobbágyok lenni, mint az megelőzően. Mindezek mellett jelen volt Bethlen Gábor székelypolitikájának a másik oldala is, amelynek értelmében, noha egyfelől határozottan megtartani igyekezett a székely katonaelemet és gyakran a székely nemesekkel is szembeszállva megakadályozni az erőszakos eljobbágyosítást, a nevéhez számos adomány köthető, amelyeket a székely nemesek számára adott ki, és gyakran nemesített székelyeket armálissal is. A Királyi Könyvekben összesen 44 nemesítése és nagy számú adománya található, mint azt a későbbiekben külön fejezet tárgyalja. Egyéb adományai is jelentősek voltak, főképpen azért, mert a jobbágyosodást határozottan ellenző politikája ellenére maga is adományozott jobbágyokat híveinek. 1615-ben két ízben is olyan tárgyú oklevelet adott a zágoni Jankó Péternek, amelyben ősjobbágyát bírni engedte.⁴⁴⁹ Egy év múlva ugyanek a zágoni Jankó családnak, ezúttal azonban Jankó Boldizsárnak, Péchi Simon kancellár pohárnokának adott kiváltságot, amelyben jobbágyul engedett neki egy korábban szabad székelyt, szegény ember volt, és sem a zászlók alatt nem szolgált, sem mások jobbágya nem volt.⁴⁵⁰ Két év múlva újra csak ugyanez a Jankó Boldizsár juthatott Bethlen Gábor adománylevele megerősítése által három olyan jobbágytelek birtokába, amelyeket

⁴⁴⁴ A már idézett vargyasi Daniel Mihály 1606 június 6-án írta Petki János udvarhelyszéki kapitánynak a találó sorokat: „Az jobbágyság felől vagy onnan nagy gondom az szegény nemes emberekkel. Sok azt mondja most is, inkább kész hogy levágják, hogy mint jobbággyá legyen.” KELEMEN L. 910.

⁴⁴⁵ Uo. 31, 53–54.

⁴⁴⁶ MmOL, Marosvásárhely város levéltára. Politikai akták 168/B.

⁴⁴⁷ SZOKl. IV. 230.

⁴⁴⁸ SZOKl. IV. 223.

⁴⁴⁹ SZOKl. VI. 43–45.

⁴⁵⁰ SZOKl. VI. 50.

Péchi Simon adott neki.⁴⁵¹ 1621-ben két lécfalvi jobbágyot adományozott Gyárfás Pálnak.⁴⁵² Aranyosszék több falujában azokat az embereket, akik az 1618-as moldvai hadjáratra elégtelenül szerelték fel magukat, akár szabadok, akár lófők, akár darabontok voltak, Székely Mózesnek adományozta.⁴⁵³ Szádeczky szerint alig volt olyan előkelő székely család, amely tőle adományban ne részesült volna.⁴⁵⁴ Geréb Andrásnak 1625 augusztusában adott új adománylevelet összes birtokaira, többek között Fiafalvára is, ahol Geréb András a leromlott udvarházat erősítette.⁴⁵⁵ A Geréb András magvaszakadtával Fiafalvát az udvarházzal adományozta Székely Mózesnek Marosújvár várával és városával, tizenegy faluval és három birtokrésszel.⁴⁵⁶ Péchi Simon 1615-ben Balázsfalva birtokát kapta meg a hozzá tartozó falvakkal, két év múlva pedig Radnót várát és uradalmát, amely Kendi István hűtlensége miatt szállt a fejedeleme.⁴⁵⁷ Mikó Ferenc, Bethlen egyik legközelebbi tanácsosa Csíkszereda mellett Zsögödöt kapta meg, valamint Donáth Péter részjóságát Csík-Vacsárcsin.⁴⁵⁸ Jelentős adományokban részesült továbbá Tholdalagi Mihály, Borsos Tamás, dersi Petki Ferenc, ábránfalvi Ugron Pál, Balássy Ferenc, Alárd Farkas, Daniel Mihály, bögözi Farkas Ferenc valamint a Lázár család is.⁴⁵⁹ A nemesítések okai a legtöbb esetben katonai szolgálatok voltak, mint például nagyborosnyai Bede Tamás kérvényéből kiderül, aki 1619-ben folyamodott címeres nemeslevélért. Bede Tamás lófő volt, sőt mint a kérvénye aláírója, Béldi Kelemen megjegyezte a kérvény alatt, „Régi lófő ember”,⁴⁶⁰ ami világosan mutatja, hogy az 1562-es rendezéssel szemben valójában nem tekintették nemesnek a lófő rendbe tartozókat. Székely Balázs és Bálint is, akik Tholdalagi Mihály szolgái voltak, azért adományozott címet és nemességet, mert a hadban vitézkedett Székely Balázs.⁴⁶¹ Egy másik lófő, martonosi Nagy Gergely azért nyert nemesi címet, mert a csatában uzoni Béldi Kelemennek, Háromszék főkapitányának az életét megmentette.⁴⁶² Kadicsfalvi Török Gáspár, aki a székely gyalogok hadnagya volt, szintén címeres nemeslevelet kapott, noha az oklevél tanúsága szerint már az 1614-es lustrában is nemesként szerepelt a neve, és emellett a fejedeleme Török Gáspár Kadicsfalván lévő nemesi udvarházára és malmára is adományt adott.⁴⁶³ 1628 júliusában udvari kancelláriájának esküdt írnokát, homoródalmási Kovács Pétert és általa apját Kovács Andrást és testvérét nemesítette és címet is adományozott. Az illető korábban szabad állapotú

⁴⁵¹ SZOKl. VI. 53–54.

⁴⁵² SZOKl. VI. 59–60.

⁴⁵³ CONNERT J. 1906. 168.

⁴⁵⁴ SZÁDECKY-KARDOSS L. 1927. 179.

⁴⁵⁵ LibReg. XII. 41. f.

⁴⁵⁶ JAKAB E.–SZÁDECKY-KARDOSS L. 1901. 341–343.

⁴⁵⁷ Uo. 337.

⁴⁵⁸ LibReg. XIV. 50. f.

⁴⁵⁹ Az adományok pontos, tételes felsorolása, amelyek a Királyi Könyvekben fenn maradtak, a Székely nemesi családok birtokadományai illetve nemesítések Bethlen Gábor idejéből a Királyi Könyvek alapján című fejezetben található.

⁴⁶⁰ SZOKl. VI. 55.

⁴⁶¹ SZOKl. VI. 70.

⁴⁶² SZOKl. VI: 105–109.

⁴⁶³ JAKAB E.–SZÁDECKY L. 1901. 339.

volt, illetve jobbágyként szolgált.⁴⁶⁴ 1619 augusztusában testőrsége főkapitánya, fiatfalvi Geréb András kék darabont zászlóaljának adományozta Torda városának a felső részét.⁴⁶⁵

A nemesítő levelek egy másik sajátosságról is tanúskodnak, mégpedig a székely társadalmon belüli viszonyrendszerekről. A megnemesített lófők illetve szabadok nagy része ugyanis Bethlen Gábor valamelyik székely tisztviselőjének a szolgálatában állott. Mind a nemesi címet, mind pedig a hadból való felmentést elsősorban a kapitányok, katonai vagy egyéb feljebbvalók jóindulatából nyerhették el mind a lófők, mind a székely szabadok. A székely közösség közösségi érdekei mellett, amik még ekkor is nagyon erőteljesen hatottak az emberek tudatában, jelen volt egy másik viszonyrendszer is. Sokan kerültek valamilyen természetű függő helyzetbe a székely főemberektől, és ezek a kliensi kapcsolatok időnként átalakulhattak nemes-jobbágy viszonyrá is, ám ez nem volt szükségszerű, hiszen ura segítségével ennek az ellenkezőjét is elérhette az illető, tehát nemesi címet is szerezhetett. Így fokozatosan alakult ki és éppen ezekben az években egy már körvonalazódó nemesi társadalom, amelynek egyelőre két, egymástól megkülönböztethető rétege látszik, ám ez a megkülönböztetés nem jelentette azt, hogy a két réteg között nem volt átjárás. Az egyik réteg azoké, akik javarészt régi primori családok leszármazottai voltak, már a középkorból is rendelkeztek birtokadományokkal, mint a Mikó, Mikes, Apor vagy Lázár családok többek között. Őket a vármegyei nemességgel egyenrangúaknak tekintették, és ezek a családok adták a legtöbb, a Székelyföldről származó erdélyi országos tisztviselőt is. A másik réteget azok alkották, akik vagy elszegényedett primori családok utódai voltak, vagy pedig a lófői, esetleg a gyalog puskás rendből emelkedtek fel, főképpen a háborúkban mutatott vitézségük révén, a nemesek közé. Az ő nemesleveleik azonban armálisok voltak, azaz címet, nemességet és jószágaik exemptióját tartalmazták, de nem jártak birtokadománnyal vagy jószágok adományozásával. A megnevezésük ebből fakadóan egyházi nemesség⁴⁶⁶ volt. Ennek a rétegnek a családjai gyakran cserélődtek, sokszor még egyetlen generáción belül sem sikerült megőrizni a nemesség közé sorolást, henem visszasüllyedtek a lófők közé. Elszegényedés vagy halálesetek miatt azonban a valódi nemesek közül is ki lehetett kerülni, viszont éppen Bethlen Gábor fejedelemségének az időszaka alatt tűntek fel olyan családok, mint a Dersi vagy az Ugron, akik ebben az időben tettek szert olyan vagyonra, olyan nagy számú jobbágyra és olyan jelentős befolyásra, hogy a legnagyobbak közé emelkedhettek. Ilyen volt Marosszéken Dersi János, Kun János és Ozdi Gergely, Kornis Ferenc, Balássi Ferenc, Geréb András, Péchi Simon, Ugron Pál és Bögözi András, Háromszéken a Tholdalagiak, a Basa család, Matis János, Csíkban elsősorban Béldi Kelemen. Bár még a felsoroltak közül is nagyon hamar tűnhetnek el családok például a család kihalása révén, az 1634–1635-ben készített lustrajegyzék⁴⁶⁷ számarányai közelítőleg megegyeztek az 1627-ben regisztrált arányokkal.⁴⁶⁸ Igaz, hogy az 1634–1635-ben készített lustrába, mivel valóban lustrának, azaz katonai célú

⁴⁶⁴ LibReg. XIV. 96–98. f.

⁴⁶⁵ KÖVÁRY L. 1863. IV. 229.

⁴⁶⁶ A kor szelleme kedvezett a rangemelkedési törekvéseknek s a magasabb rendek egyre népesebbek lettek, az alacsonyabb osztályok megkevesbedtek. A nemesség is több osztályra tagozódott. A régi székely ősnemesek közé királyi joggal lekötött új, adományos nemesség került s ezek mellé idők folyamán jószágadományozás nélküli címeres nemesek (armalisták) ... A XVIII. század elején az összeírásokban már megkülönböztették a főrendek (a nagybirtokú főnemesek), a nemesség (kisbirtokú jobbágyos nemesek), és „egyházi nemesek” (jobbágytalan, egy házzal rendelkező) csoportját. SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 222.

⁴⁶⁷ MOL. F. 136. III. 58. sz.

⁴⁶⁸ 1627-ben a nemesek aránya 2%-os volt, a lófökhé 34%, a jobbágyoké pedig 20%.

összeírásnak szánták, nem írták össze a székely jobbágyokat. A későbbi idők, a 18. és 19. századi összeírások arányait is megvizsgáló Imreh István szerint „a Bethlen Gábor ország-lásától számított egy és fél évszázadban megszilárdult és nagyjából-egészéből ugyanakkora maradt a szabadrendi székelyek közössége”.⁴⁶⁹

A székely nemesség speciális csoportját képezték a városlakó nemesek. Velük kapcsolatban 1619-ben rendelkezett úgy Bethlen Gábor, hogy a városban lakó és sem annak terheiben, sem a többi nemessel együtt a hadviselésben részt venni nem akaró városi nemeseket kötelezze Udvarhelyszék főkapitánya a város terheinek viselésére.⁴⁷⁰ 1620-ban Bethlen István Erdély helytartójaként oklevélben hagyta meg az udvarhelyszéki fő- és alkapitányoknak valamint királybíróknak, hogy mivel az udvarhelyszékieknek kiváltságuk van a fejedelemtől arra vonatkozóan, hogy a nemesség közöttük a közös teherviselésre köteles, ezért a nevezett tisztek a város lakosságát a nemességgel szemben oltalmazzák meg.⁴⁷¹ Ugyanezt az oklevelet a fejedelem újra kiadta 1623-ban kétszer,⁴⁷² majd pedig 1624-ben is.⁴⁷³ Mindez azt mutatja, hogy a városlakó nemesség a fejedelmi utasítás ellenére ragaszkodott adómentességéhez, és nem volt hajlandó részt vállalni a másik közösségi rendben, a városiban sem. Viszont mivel a városba költözés folytán a nemes székely gyakran felhagyott a katonai szolgálattal is, Bethlen elsősorban a taxát fizető várost és a közösségi szabályokat védelmezte velük szemben.⁴⁷⁴ Ezzel ellentétes folyamat is zajlott a városokban, amiről egy 1622-ben Sepsiszentgyörgynek adományozott kiváltságlevél beszélt, mégpedig hogy „az városnak elei nemcsak nobilitáltak magokat, de még házokat is eximáltak”,⁴⁷⁵ vagyis a városi polgárok, csakúgy, mint a vármegyékben, szintén a nemesség megszerzésére törekedtek, noha mint közösség erélyesen felléptek a leválókkal szemben. Bethlen Gábor a székely városok mellett, amelyeknek számos kiváltságot adott,⁴⁷⁶ a székely közösségek más formáit, például a falvakat is kiváltságolta, csakúgy, mint korábban azt Báthory Gábor tette.⁴⁷⁷

A különböző falvaknak vagy városoknak adott különleges kiváltságok ellenére a székely közösség legalapvetőbb identitása a katonai közösséghez való tartozás volt, ez pedig a

⁴⁶⁹ IMREH I.–PATAKI J. 1992. 42.

⁴⁷⁰ SZOKl. IV. 202–203.

⁴⁷¹ SZOKl. IV. 210–211.

⁴⁷² SZOKl. IV. 220–225.

⁴⁷³ SZOKl. IV. 226–227.

⁴⁷⁴ Számos városoknak adott kiváltságában igyekezett Bethlen Gábor kivenni a székely mezővárosokat a széki bíráskodás alól, ezzel is nagyobb városi önállósághoz juttatva a szék közösségének kiválásellenes politikájával szemben. Így járt el 1625-ben is, amikor Háromszék több városának is adott ilyen tartalmú privilégiumot. SZOKl. VIII. 360–361.

⁴⁷⁵ SZOKl. IV. 218.

⁴⁷⁶ Erről lásd BALOGH J. 1994. 27–32.

⁴⁷⁷ 1622 szeptemberében Bethlen Gábor Zetelaka és Oroszhegy falvak lakosait minden rovatal, adó, segély és kamarai nyereség, úgyszintén minden hadi szemle s rendes és rendkívüli hadi szolgálatok alól kivette s mentesítette oly feltétellel, hogy a fejedelem és fejedelmi utódai számára évenként 100 000 zszindelyt szállítsanak Fejérvárra. A mentesítés mellett még további engedményeket is kaptak a falvak lakosai, például kivette őket a fejedelem a széki kapitány és voltaképpen a szék, a közösség hatásköréből. Emellett kimondta azt is, hogy senki magát közülük jobbágyul nem kötheti, a földjére jobbágyot nem telepíthet, ha valaki mégis ezt tenné, azt el kell fogni, és ha megszökne, ingóságait a közösség számára kell lefoglalni. A szék sokszor próbálta maga alá vonni Zetelakát, de a lakosai igyekeztek megvédeni a privilégium által biztosított jogaikat. VOFKORI M. 1999. 16–17.

faluközösségek szintjén öltött testet a 17. században. Bár nem viselték el azokat, aki le akartak válni erről a közösségről, azt sem fogadták el, ha valaki „idegen”, például felszabadított jobbágy teljes közösségi jogot jelentő földet kért magának a falu földjéből. Mivel pedig a Bethlen Gábor által elrendelt rekuperációs leginkább a közelmúltban jobbágyot szerzetteket érintették súlyosan, ezért az eddig a közösségi jogokért küzdő szegényebb nemesek és lófők egyként tiltakoztak a rekuperációs ellen már 1623-ban. Ez látható abból a Háromszék közössége által készített követutasításból is, amelyet 1623 áprilisában fogalmaztak meg a gyulafehérvári országgyűlésre küldött követek számára: „Ezelőtt ilyen szabadságunk volt, hogy nemes ember fogyatkozott lófű embertől és veres darabanttól pusztá helyet megvehetett, melyre ősjobbágyát rá szállíthatta, most az olyanok connumeráltak. Vicissim az lófű ember és drabant is vehetett fogyatkozott nemes embertől. Kegyelmetek ő felségét találja meg, hogy az szabadság maradjon meg köztünk s afféle connumeratio szálljon le ... Vадnak köztünk idegen nemzetségből aquirált jobbágyok is, úgy mint szász, oláh és Magyarországból hozott és városokból szállott, kiket az nemes ember, vagy lófű ember pénzen vött, vagy őstől maradt helyre szállított; mostan azok is recuperáltattanak, kiknek semmi örökségek köztünk nem volt, s nincsen mostan is, supplicandum est, hogy afféle idegen nemzetbeli jobbágy maradjon kezénél az nemes embernek és lófűnek, ne is connumeráltassék. Városokból is szállottanak nemes ember földére szükségek miatt, kik recuperáltattak az nemes ember kezéből, sok el is bujdosott ezután. Akiket pedig őstől maradt helyekre szállítottanak székelyt, azokat is connumeráltak. Supplicandum hogy ő felsége azokat is condonálja.”⁴⁷⁸ A követi utasítás további részeiben pontról pontra felsorolták sérelmeiket, amelyben szerepelt többek között, hogy némelyek már a medgyesi gyűlés előtt is uraik birtokában voltak, némelyek ötven-hatvan esztendeje, és mégis rekuperáltak őket. A panaszok között szerepelt az is, hogy sok örökre vagy zálogban adott birtokot rekuperáltak Bethlen tisztjei. Az érdekes az, hogy a kérvényben nem csak az örökre megszerzett, de a zálogban náluk lévő birtokokat is vissza akarták követelni. Ugyanígy azt a jobbágyot is visszakérték, akik azért kötötte el magát, mert egy lófőnek vagy nemesnek a jobbágyát megölte.

Mindemellett a panaszok között azt is felsorolták, hogy az összeírók sok korábbi lófőt elégtelen felszerelésük miatt csupán a darabontok közé sorolták be. Azt kérték ezért, hogy a fejedelem tartsa meg őket „régі szabadságokban”, azaz engedje a lófők között összeírni őket. Úgy tűnik ez alapján, hogy jelentős volt a különbség a lófőség és a darabontság között. A panaszlevél azonban elsősorban a nemesség kérvénye volt, illetve mindazoké, akik éppen Báthory Gábor idejétől kezdődően, főképpen pedig Bethlen Gábor fejedelemsége alatt megindultak felfelé, vagy legalább a nemesi társadalomban való megkapaszkodás útján. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy milyen nagy birtokkal rendelkeztek és hány jobbágyot tartottak.

⁴⁷⁸ SZOKI. VI. 70–75.

Székely jobbágytartók Bethlen Gábor fejedelemsége idején

A különböző székeket tekintve a legtöbb jobbágyot tartók jobbágyainak száma nagyban különböző volt, még ugyanazon esztendő tekintve is. Így kimagasló a jobbágyok száma Udvarhelyszék nemesei esetében. A legtöbb jobbágyot uraló Kornis Ferenc 252 jobbágya háromszor több, mint a legnagyobb marosszéki jobbágytartó, Dersi János jobbágyainak száma, és csaknem kétszerese Basa Péter jobbágyai számának, aki Háromszéken számított a legnagyobb jobbágytartónak 1614-ben. A legkisebb lélekszámmal rendelkező és ezért nehezen hasonlítható Csíkszék esetében Lázár János birtokolta 1614-ben a legtöbb jobbágyot, szám szerint 54-et. Ez a szám alig kevesebb, mint Dersi János jobbágyainak száma Marosszáken, de legalábbis ugyanannyi, mint a Marosszáken a sorrendben negyedik Kornis Ferenc jobbágyainak összessége. Ugyanakkor a már említett marosszéki Dersi János a 76 jobbágyával csak az ötödik helyen állna Udvarhelyszéken, és a harmadikon Háromszéken. Néhány nemes esetében azt láthatjuk, hogy több székből is jobbágytartóként szerepel. Így Kornis Ferenc, akinek 252 udvarhelyszéki jobbágya mellett Marosszáken is feljegyeztek 54 jobbágyát, Béldi Kelemen, aki 38 csíki jobbágya mellett 1614-ben még 44 háromszéki jobbágyot birtokolt, Komáromi István, aki 20 marosszéki és 28 csíki jobbágy ura volt ugyanakkor. Az egyes jobbágytartók által uralt jobbágyok számait tekintve úgy tűnhet, mintha a központi Udvarhelyszék indult volna el a legerőteljesebben a feudalizálódás útján. Az összes nemes és jobbágy számát, különösen a számarányait figyelembe véve⁴⁷⁹ azonban úgy tűnik, hogy a legtöbb nemeset Háromszéken, még hozzá Sepsiszáken írták össze (126 fő), a legtöbb jobbágyot pedig Udvarhelyszéken (1772 fő, 35,53%). Ugyanakkor a szabadok aránya mindenhol meghaladta az 50%-ot,⁴⁸⁰ kivéve Marosszáket, ahol mindössze 42,34% volt. Marosszáken a nemesek viszonylag alacsony és a jobbágyok viszonylag magas száma ellenére is, mint láthattuk, nem kimagasló a nemesek által uralt jobbágyok száma. Ez arra enged következtetni, ami a lustrák vizsgálata alapján számszerűen igazolható is, hogy Marosszáken feltűnően nagy számban rendelkeztek a lófők is egy-egy jobbággal, sőt a primorok körében is inkább az egy-két jobbágy tartása tekinthető általánosnak. Ha végignézzük a primorok-jobbágytartók neveit, azt állapíthatjuk meg, hogy közülük kevesen töltöttek be jelentősebb tisztségeket a székelységen belül vagy a fejedelemségben. Az első tíz jobbágytartó között két olyan név is szerepel, akiknek családjai nem elsősorban Marosszáken belül voltak birtokosok, ez a Lázár és a Kornis család. Azok a primorok, akik Bethlen Gábor fejedelemségének ideje alatt jelentős pozíciókban voltak, a többi székből kerültek ki.⁴⁸¹ (A székely nemesség által betöltött tisztségekről a következő fejezetekben lesz szó.) Amennyiben a Bethlen Gábor fejedelemsége alatt készült lustrákat összevetjük, akkor jól látható, hogy bizonyos jobbágy-

⁴⁷⁹ Az arányszámokat feldolgozta Imreh István és Pataki József: IMREH I.–PATAKI J. 1979. 162–63.

⁴⁸⁰ Udvarhelyszék: 51,66%, Csík-Gyergyó- és Kászsónszék: 53,31%, Háromszék: 57,47%. A szabadok aránya ugyanakkor Csíkszákból 57,10%, Gyergyószékben 60, 64%, Kászsónszékben 65,36%, Sepsiszákból 64,43%, Kézdiszákból 57,27%, Orbaiszákból pedig csupán 45,55%.

⁴⁸¹ A 17. század végén, 18. század elején bárói, grófi címet szerzők jól mutatják azt, hogy melyik család játszott jelentős szerepet a század folyamán. Az elsők között lett báró Kornis Gáspár, aki, noha a család nem volt székely eredetű, ekkorra a legnagyobb birtokos és jobbágytartó lett a Székelyföldön, majd altörzsei Apor István és Zabolai Mikes Mihály. Később, az elsők között szerzett grófi címet Apor István, Köröspataki Kálnoki Sámuel, zabolai Mikes Mihály és Petki Dávid. APOR P. 1978. 26-28.

tartók esetében a jobbágyságok számát tekintve jelentős volt a változás. Így például Kornis Ferenc Udvarhelyszéken összeírt jobbágyságainak a száma 1614 és 1627 között félszázzal növekedett, és ennél is jelentősebb a növekedés a Béldi Kelemen jobbágyságai esetében Csík-, Gyergyó- és Kászsorszékben. Itt ugyanis csupán öt év leforgása alatt nőtt a számuk 38-ról 104-re több, mint a kétszeresére. Majdnem ugyanilyen nagy mértékű növekedés látható, igaz, 1614 és 1627 között az Ugron Pál esetében Udvarhelyszéken, aki 1614-ben még csak 58 jobbágysággal rendelkezett, 1627-ben pedig már 101-gyel. Kisebb növekedés mutatkozik az udvarhelyszéki Péchi Simon jobbágyságainak számában, (1614-ben 57 fő, 1627-ben 68 fő), az ugyancsak udvarhelyszéki Daniel Mihálynál (1614: 53 jobbágyság, 1627: 89 jobbágyság), valamint a csíki Hadnagy András esetében (1614: 15 fő, 1619: 33 fő). Bizonyos esetekben nagyjából ugyanazokat a számokat találjuk. Ilyen Udvarhelyszéken Geréb András, 1614-ben 108, 1627-ben 110 jobbágysággal és Bögözi András, 1614-ben 40, 1627-ben pedig 37 jobbágysággal. Több alkalommal viszont csökkenés figyelhető meg. Balássy Ferencnek Udvarhelyszéken például 1614-ben még 180 jobbágyságát számolták össze, míg 1627-ben már csak 125-öt. Petki Jánosné esetében ugyan ez a változás nem olyan jelentős, mégis egyértelmű a csökkenés. (1614: 100 jobbágyság, 1627: 89 jobbágyság) Csíkban az 1614-ben még a legtöbb, 54 jobbágysággal rendelkező Lázár István jobbágyságainak száma 1619-re megfeleződött, csakúgy mint Petki Farkasné jobbágyságainak száma (1614: 29, 1619: 15).

A Királyi Könyvekben szereplő adományok vizsgálata nyomán kialakítható a megadóományozottaknak az adományok nagysága szerinti sorrendje. Ebben a legjelentősebb adományt, új adomány formájában Fiatfalvi Geréb János kapta 1625-ben.⁴⁸² Az adománylevél szerint 14 udvarhelyszéki és három Fejér megyei és egy Küküllő megyei településen kapott adományt részjóságaikra, ezeken felül még három olyan udvarhelyszéki településen, ahol kúria is tartozott a részjósághoz. Jelentős adományban részesültek rajta kívül a Királyi Könyvek szerint Petki Jánosné Kornis Katalin (nova donatio formájában 16 udvarhelyszéki faluban részjóságra), Petki János fia, Petki Ferenc (nova donatio 15 udvarhelyszéki faluban lévő részjóságra), Ugron Pál (14 faluban Udvarhelyszéken részjóságok adományozása), Daniel Mihály (új adomány 9 udvarhelyszéki és 5 sepsiszéki faluban lévő részjóságára), Zsámbokrét Miklós (Székelyudvarhelyen kúriával és malommal, valamint 11 udvarhelyszéki faluban részjóság adományozása), Kékedi Zsigmond (11 alcsíki faluban részjóság adomány), Farkas Ferenc (új adomány 10 udvarhelyszéki faluban lévő részjóságára), Toldalagi Mihály (5 marosszéki, és 1-1 kézdi- és orbai széki faluban részjóság adomány) és Mikes Gábor (4 orbai széki és egy kézdi széki faluban jobbágyságok adományozása). A felsorolt megadóományozottak közül heten udvarhelyszékiek vagy döntően ott rendelkeztek birtokokkal, rajtuk kívül egy csíkszéki (Kékedi Zsigmond, aki azonban 1619-ben már szintén Udvarhelyszéken íratott össze) és egy orbai széki megadóományozott található. Ez tehát arra utal, hogy ebben az időben a legnagyobb változások Udvarhelyszéken történtek, és Bethlen Gábor elsősorban ennek a széknak a székely nemeseit támogatta és adományozott nekik hivatalokat, birtokokat.

⁴⁸² LibReg. XII. 41. f., időpontja 1625. augusztus 8.

Székely nemesi családok birtokadományai illetve nemesítések Bethlen Gábor fejedelemsége idejéből a Királyi Könyvek alapján

- Ambrus Tamás (Szováth) nemesítés: Gyulafehérvár, 1627. május 25 (XIII. kötet 32.)
- Angyalos János: (Kapus, Torda vármegye): több telek adományozása
- Marosszentkirály, Marosszentgyörgy: részjóságok: Gyulafehérvár, 1615. január 18 (VIII. 9.)
- Anthos Máté és fia Bálint és István: nemesítés: Gyulafehérvár, 1628. május 5. (XII. 90.)
- Balássy Ferenc (Vécke): Kelementelkén 18 jobbágy adományozása: Gyulafehérvár: 1628. március 29. (XII. 78.)
- Bartalyus Balázs alsócernátoni lelkész, címerrel és adómentességgel nemesség adományozása. Gyulafehérvár: 1614. augusztus 16. (VII. 313.)
- Bartha István (Dálnok): nemesítés: Kassa, 1620. február 8. (X. 146.)
- Bartha István (Lukafalva): Kolozsvár, 1614. május 20. (VII. 191.)
- Bedő Mihály és Antal, Péter (Kézdi-Polyán): nemesítés: Gyulafehérvár, 1628. május 5. (XIV. 48.)
- Bélteki Varga Gergely (Makfalva): nemesítés: Gyulafehérvár, 1619. augusztus 10. (X. 133.)
- Benkő Balázs: Maksán 2 jobbágy: Kassa, 1624. február 24. (XI. 47.)
- Bereczky Mihály (Szentrontás): Torboszló: 3 jobbágy: Gyulafehérvár, 1627. június 10. (XIII. 58.)
- Bíró Péter: nemesítés: Gyulafehérvár, 1614. augusztus 31. (VII. 319.)
- Bodó János: (Karácsonfalva) nemesítés: Várad, 1624. június 10. (XIII. 11.)
- Borbély Ferenc (Csegez) nemesítés: Nagyszombat, 1620. szeptember 18. (X. 202.)
- Borsos Tamás: (Marosvásárhely) Mező-Madaras, Kölpény, Kisfalud: részjóságok Várad, 1614. november 5 (VII. 348.)
- Bögözi András: (Miklósfalva): a hadjáratban való részvétel alól felmentés. Szében, 1613. november 27. VII. 11.)
- Budai János (Bágyon): nemesítés. Gyulafehérvár, 1614. július 14. (VII. 320.)
- Csabai Márton (Csaba): nemesítés. Kolozsvár, 1618. október 7. (X. 11.)
- Chyaak Tamás (Gyergyószentmiklós): nemesítés. Gyulafehérvár, 1623. május 20. (VII. 350.)
- Csákány Balázs: nova donatio Náznánfalván lévő birtokára. Szében, 1613. december 30. (VII. 43.)
- Cseh Miklós: nemesítés. Szében, 1614. január 4. (VII. 103.)
- Csere vagy Szakács Miklós (Alsóboldogasszonyfalva): nemesítés. Gyulafehérvár, 1615. november 16. (VIII. 137.)
- Cseri Benedek (Nagy-Bölon): nemesítés. Gyulafehérvár, 1622. november 5. (XI. 28.)
- Csigedi András és János (Kisfalud): nemesítés. Gyulafehérvár, 1618. június 30. (X. 69.)
- Csehi Gergely és István (Szárhegy): nemesítés. Gyulafehérvár, 1625. május 17. (XIII. 12.)
- Csupor Miklós (Alsó-Torja): Gyulafehérvár, 1617. május 4. (VIII. 244.)

Dániel Ferenc (Vargyas): kinevezése Vargyasszék (territorium Vargyasiensis) királybírájává. Gyulafehérvár, 1624. április 6. (XII. 20.)

Daniel Mihály: nova donatio Felső-Rákoson, Vargyason kúriával, Olaszteleken, Száldoboson, Volálon, Bardóczfalván, Fülén, Hermányban, Telegdi-Baconban, Baróton, Köpecen, Szárazajtán, Nagyajtán, Bölönben lévő részjóságaira. A stranitzai táborban, 1621. október 10. (XI. 3.)

Egyed Máté (Kövesd): nemesítés. Fogaras, 1615. február 20. (VII. 26.)

Endes György (Csík-Szentimre): nemesítés. Nagyszombat, 1620. december 15. (X. 206.)

Eresztevényi Ferenc (Eresztevény): nemesítés. Brassó, 1622. augusztus 9.(XI. 22.)

Farkas Jakab, Mihály, Péter: nemesítés. Gyulafehérvár, 1619. július 16. (X. 113.)

Farkas Ferenc (Bögöz): nova donatio, Bögözön kúriával és malommal, Gyepesen, Mátfalván, Agyagfalván, Zetelakán, Mogyoróson, Bétán lévő részjóságaira. Beszterce, 1620. július 14. (X. 19.) Udvarhelyen kúriát, részjóságokat, Dersben és Telekfalván jobbágyságokat kap. Gyulafehérvár, 1625. május 2. (XIII. 49.)

Farkas István (Dálnok): nemesítés. Gyulafehérvár, 1623. június 6. (VII. 352.)

Farkas Péter (Tatros): nemesítés. Gyulafehérvár, 1615. november 21. (VIII. 106.)

Ferenczi István: Patakfalván 3 jobbágyság adományozása. Száldobos, 1629. június 1. (XIV. 100.)

Fodor István (Csíkszentimre): nemesítés. Gyulafehérvár, 1627. április 3. (XII. 55.)

Geréb János (Fiatfalva): nova donatio. Feleken, Szederjesen, Kis-Ludason (Fejér vármegye), Sárdon (Küküllő vármegye), Fiatfalván az elrontott, de általa újjáépített kúriával, Boldogasszonyfalván kúriával, Új-Székelyen, Keresztúrfalván, Csekefalván, Timafalván kúriával, Galambfalván, Medeséren, Farkaslakán, Siménfalván, Rugonfalván, Muzsnában, Mogyoróson, Keményfalván, Bethfalván, Fenyéden és Keresztúron lévő részjóságaira. Gyulafehérvár, 1625. augusztus 8. (XII. 41.)

Gyárfás Pál (Léczfalva) és Jankó Boldizsár (Zágon): Alsó-Torján kúriákkal, Peselneken, Kantafalván (Háromszék): részjóságok. Nagyszombat, 1621. február 9. (X. 205.)

Ilea v Hea Péter (Kézdi Sárfalva): adómentességgel nemesítés. Nagyszombat, 1620. július 29. (X. 209.)

Istvánházi Mihály: nova donatio Szentkirályon négy jobbágyságtelekre. Szeben, 1614. január 20. (VII. 234.)

Jancsó Gáspár és István: nemesítés. Gyulafehérvár, 1625. január 25. (XV. 109.)

Jankó Ferenc (Sepsiszentgyörgy): nemesítés. Gyulafehérvár, 1618. július 4. (X. 70.)

Kékedi Zsigmond: Csíkszentkirályon kúriával, Zsögödön, Szentsimonon, Szentimrén, Szentmártonban, Szentgyörgyön, Kotormányban, Ménaságon, Hosszú-Aszón, Mindszenten Kásonban részjóságok. Gyulafehérvár, 1625, augusztus 18. (XIII. 55.)

Királyi jogok adományozása mindazon birtokaira, amelyeket Csík és Udvarhelyszéken nagypjától örökölt. Szeben, 1628. március 29. (XII. 79.)

Kemény Boldizsár (Bükkös): a gerendi kastélyt a hozzá tartozó részjóságokkal adomány. Gyulafehérvár, 1618. április 26. (X. 54.)

Keresztes Ferenc (Léczfalva): nemesítés. Magyar-Bród, 1621. november 8.(XI. 13.)

Kereszturi György (Szentmihályfalva): nemesítés. Nagyszombat, 1620. szeptember 23. (X. 203.)

Kornis Katalin, Petki János özvegye: nova donatio Dersben kúriával, Agyagfalván, Muzsnán, Mogyoróson, Bögzön, Bétában, Fancsiban, Vágáson, Dobófalván, Felsőboldogasszonyfalván, Oroszhegyen, Zetelakán, Gyepesen, Egében, Jászfalván, Kányádon lévő részjóságaira. Kolozsvár, 1618. december 12. (X. 94.)

Kósa György és Imre (Csíkszentmihály): nemesítés. Brassó, 1627. március 4. (XIV. 12.)

Kósa Imre: nova donatio Csíkszentmihályon lévő részjóságára. Mikó-Újvár, 1627, július 10. (XIV. 13.)

Kovács András (Zetelaka): nemesítés. Várad, 1624. június 10. (XIII. 11.)

Köllő Miklós (Gyergyószentmiklós): nemesítés. Gyulafehérvár, 1623. május 20. (VII. 34.)

Lázár István: Csík-, Gyergyó-, Kászon székek királybírójává kinevezése, Gyergyószentmiklóson vámot szedhet. Szében, 1613. december 9. (VII. 79.)

Literáti Márton (Tamásfalva): Alsó- és Felsőcernátonban 1-1 részjóság adományozása. Kolozsvár, 1614. október 29. (VII. 164.)

Literáti Szabó Márton: Márkosfalván 3 részjóság adományozása. Székelyudvarhely, 1623, január 1. (XI. 30.)

Magh István (Homoródszentmárton): nemesítés. Besztercebánya, 1620. július 29. (X. 187.)

Makai János: nova donatio Mezőmadarason, Kölpényben, Kisfaludon lévő részjóságaira. Gyulafehérvár, 1614. július 4. (VII. 257.)

Máthé Ferenc, Mihály, Pál, Péter (Zabola): nemesítés. Szakolcza, 1622. január 5. (XI. 26.)

Mikes Gábor és Péter (Papolc): Papolcon, Zágonban, Körösön, Krasznán, Mártonfalván jobbágyságok adományozása. Kolozsvár, 1619. október 31. (VI. 369.)

Mikó Ferenc (Hídvég): Csík-, Gyergyó- és Kászonszék királybírójává kinevezés. Szében, 1613. november 18. (VII. 10.)

nyujtói Donáth Péter részjóságának adományozása Vacsárcson, amit az a háborúban való meg nem jelenés miatt veszített el. Radnót, 1628. június 10. (XIV. 50.)

Nagy Boldizsár és felesége Ráday Borbála (Sinfalva): nova donatio a Betfalván lévő részjóságára. Gyulafehérvár, 1617. december 22. (X. 14.)

Nagy Gergely (Csegez): nemesítés. Nagyszombat, 1620. szeptember 18. (X. 202.)

Nagy Máté (Korond): Korondon több telek adományozása. Gyulafehérvár, 1618. augusztus 20. (X. 85.)

Nagy vagy Száz Lőrinc (Vajdaszentiván): nemesítés. Gyulafehérvár, 1625. május 25. (XIII. 26.)

Nemes Balázs és János (Hídvég): a magtalanul elhalt Geréb János árapataki és erősi részjóságait adományként kapják. Meggyes, 1614. március 15. (VII. 181)

Péter István: nova donatio Albison lévő házára. Beszterce, 1622. október 7. (XI. 25.)

Petki Ferenc (Petki János kiskorú fia) (Ders): nova donatio Dersben kúriával, Muzsnán, Kányádon, Jastfalván, Egében, Szentlászlón, Gyepesen, Agyagfalván, Mogyoróson, Dobófalván, Vágáson, Bétán, Oroszhegyen, Zetelakán, Felsőboldogasszonyfalván lévő részjóságaira. Gyulafehérvár, 1614. július 29. (VII. 282.)

Petki István: Zsomboron, Homoródszentpéteren és Homoródújfaluban részjóságok. Száldobos, 1629. május 26. (IV. 98.)

Pozsgai György (Felfalu): nemesítés. Gyulafehérvár, 1627. április 25. (XIV. 4.)

Réthy István és felesége, Apor Margit (Alsótorja): nova donatio Páloson, Szárazpatakon, Peselneken és Kantán lévő birtokaira. Gyulafehérvár, 1625. május 24. (XIII. 39.)

Sebestyén András és Péter (Mezőbánd): nemesítés. Kolozsvár, 1615. május 11. (VIII. 33.)

Simonfi Simon (Léczfalva): nemesítés. Fogaras, 1625. március 3. (XIII. 19.)

Szabó Márton (Márkosfalva): nemesítés. Kassa, 1620. február 21. (X. 144.)

Szakács János (Szenterzsébet): nemesítés. Kolozsvár, 1618. december 3. (X. köt 113.)

Ifj. Székely Mózes: Székelykeresztúron egy malom a Küküllőn, Csekefalván és Bethfalván részjóságok adományozása. Brandenburgi Katalin, Gyulafehérvár, 1630. február 14. (XV. 32.)

Szentpáli János (Novaj): Marosszentgyörgyön részjóság és kúria adományozása. Kassa, 1624. június 27. (XI. 53.) Kebelén, Sződön 2-2 és Mogyoróson 1 jobbágytelek adományozása. Gyulafehérvár, 1624. október 8. (XI. 56.) Száltelek falura királyi jog adományozása. Gyulafehérvár, 1628. április 6. (XII. köt 84.)

Toldalagi Mihály (Cseke): Szentbenedeken kúriával, Ákosfalván és Folyfalván részjóságok adományozása. Daróc, 1623. január 10. (XI. 31.) Udvarfalván, Galambodon és Léczfalván részjóságok adományozása. Fogaras, 1628. március 18. (XIV. 38.) Zágóban egy részjóság adományozása, Brandenburgi Katalin, Gyulafehérvár, 1630. február 25. (XVI. 33.)

Tompa János: Kisborosnyón egy jobbágytelek adományozása. Gyulafehérvár, 1628. július 7. (XIV. 63.)

Tuson Mihály (Kászon): nemesítés. Gyulafehérvár, 1625. augusztus 1. (XIII. 27.)

Ugron Pál: Szentmihályon, Szentléleken, Tiboldon, Árvátfalván, Sándorfalván, Ábrámfalván, Szentlászlón, Egében, Bögzőn, Dályában részjóságok adományozása. Gyulafehérvár, 1616. április 2. (VIII. 164.) néhai Bakó Lázár Egében lévő birtokát adományként kapja. Gyulafehérvár, 1626. augusztus 20. (XII. 50.) Székelykeresztúron a Küküllőn egy malmot, Tima-falván kúriával részjóságot és Feleken egy egész jóságot adományként kap. Brandenburgi Katalin, Gyulafehérvár, 1630. február 26. (XVI. 38.)

Vaja András és István (Páva): egy telek adomány. Gyulafehérvár, 1616. április 12. (VIII. 171.)

Varga István (Csíkszentlélek): nemesítés. Meggyes, 1615. október 29. (VIII. 76.)

Zab Dávid: Vásárhelyen három jobbágy adományozása. Kolozsvár, 1614. május 13. (VII. 184.)

Zsámbokrét Miklós: Székelyudvarhelyen kúriával és malommal, Jánosfalván, Telekfalván, Dersben, Árvárfalván, Patakfalván, Felsőboldogasszonyfalván, Oroszhegyen, Mátéfalván, Vágáson, Dobófalván és Bikafalván (Udvarhelyszék) részjóságok adományozása. Besztercebánya, 1620. július 14. (X. 189.)

Zsigmond János (Székelyszállás): nemesítés. Várad, 1624. június 10. (XIII. 11.)

A nemesítések illetve kiváltságolások a legtöbb esetben nem tartalmaztak indoklást, illetve azt, akiknek az esetében indoklást találtam, a korábbiakban már közöltem. Az egyszerű nemesítések nagy többsége azonban, Bethlen vagy Báthory Gábor nemesítéseikor is, leginkább katonai szolgálat vagy más szolgálattételek jutalma volt. Ezekről a székelyekről keveset tudunk, nemességük pedig nem volt minden esetben hosszú életű, mint arról a korábbiakban már szó volt. Megkapaszkodásuk a nemesek között nagyban függött egyéni

szerencséjüktől és gazdasági erejüktől, ügyességüktől. A nemesítések és adományok sorába azért illesztettem bele a Brandenburgi Katalin által adományozott okleveleket is, mert az ő fejedelemsége nem kezdett új korszakot, rövid uralma a Bethlen Gábor uralkodása záróakkordjának tekinthető a székelyekkel kapcsolatban.

A Bethlen Gábor fejedelemsége ideje alatt⁴⁸³ a Királyi Könyvekbe feljegyzett nemesítések, adományok székenkénti megoszlása

Az említések száma szerint:

Udvarhelyszék: a szék bármely településének neve akár mint a megadományozott lakhelye, akár mint az adomány tárgya összesen 115 esetben fordul elő.

Székek	Nemesítések, adományok
Marosszék	35 eset
Kézdiszék	25 eset
Csíkszék	16 eset
Orbaiszék	11 eset
Sepsiszék	10 eset
Gyergyószék	4 eset
Kászonszék	2 eset

Háromszék/Sepsi-, Kézdi- és Orbai szék összesen/: 46 eset

Csík-, Gyergyó- és Kászonszék: 22 eset

Mely székben lévő települések fordulnak elő leggyakrabban mint a megadományozottak vagy megnevesítették lakhelye:

Székek	Nemesítések, adományok
Udvarhelyszék	22 esetben
Marosszék	18 esetben
Csíkszék	6 esetben
Orbaiszék	5 esetben
Sepsiszék	4 esetben
Gyergyószék	4 esetben
Kászonszék	1 esetben

⁴⁸³ Három esetben a Brandenburgi Katalin által adott adományokat is ide soroltam, mert időben nagyon közel esik Bethlen uralkodásához, ezért oda köthető mint változás.

A települések székek szerinti megoszlása és gyakoriságuk abban az esetben, ha mint az adomány helyszínét tekintjük:

Székek	Adományok
Udvarhelyszék	107
Marosszék	19
Kézdiszék	13
Csíkszék	12
Sepsiszék	6
Orbaiszék	6
Gyergyószék	1
Kászonszék	1

Családi kapcsolatok a székely nemességen belül Bethlen Gábor fejedelemsége idején

A vizsgált időszakban a székely nemesség házassági szokásait nyomon követve két jelenség figyelhető meg. Az egyik, hogy fokozatosan kialakult egy néhány családot magába foglaló csoport, akik részt vállaltak a legfőbb tisztségekből, részesei voltak a fejedelmi tanácsnak vagy legalábbis a fejedelmi udvar környezetéhez tartoztak vagy tartozhattak. Ők, noha nem feltétlenül birtokolták a legtöbb jobbágyot, mégis nagyjából meghatározhatók, többek között a hivatalviselés mellett arról is, hogy egymás között házasodtak. Noha, amikor magukat definiálták, akkor már nemesi mivoltuk hangsúlyosabbá vált, mint székelységük, olyannyira, hogy hajlamosak voltak magukat és a székely közösséget külön értelmezni.⁴⁸⁴ Ennek ellenére a legtöbbször egymás családjaiból választottak maguknak párt, legalábbis a 17. század folyamán. Így a Bernáld család Kézdiszéken a század elején Bernáld Klára és szenttamási Lázár Farkas házassága révén került kapcsolatba a Lázár családdal,⁴⁸⁵ a házasságukból született Lázár Judit pedig először a Henter családból származó Gáspár, majd Damokos István felesége lett.⁴⁸⁶ A szintén Damokos Ilonát Imecs Mátyás vette feleségül, Damokos Kata pedig Kálnoki Mihállyal kötött házasságot. A Csíkban birtokos Becz Pál leánya, Becz Erzsébet Mihálcz Mihály és Réthi Anna gyermekéhez, Mihálcz Miklóshoz ment feleségül. Édesanyja, Réthi Anna Réthi István és Apor Margit leánya volt, így tehát a Becz család kapcsolatba került az Apor családdal is. Becz Erzsébet testvére, Katalin férje Béldi János volt, a házasságukból született Béldi Kelemen. A Kelemen két fiának, Jánosnak és Pálnak gyámja Kékedi Zsigmond lett, aki ugyan nem házassággal, ám mégis voltaképpen rokonságba került a fenti családokkal.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Ezt tette például Apor Péter a Metamorphosisban.

⁴⁸⁵ SZÁDECZKY L. 1897. 25–26.

⁴⁸⁶ Uo. 26.

⁴⁸⁷ Uo. 129–130.

A Petki család szintén kapcsolatba került a legfontosabb családokkal. Közülük Petki János vette feleségül Kornis Katalint, Ferenc nevű fia pedig Lázár Erzsébetet. Erzsébet nevű leánya Toldalagi Mihálynak, Bethlen Gábor tanácsurának a felesége volt.

Az előbb említett Lázár Erzsébet testvére, Borbála az Aporok közül választott párt magának.⁴⁸⁸ Fia, Apor Lázár felesége egy Imecs lány volt, Judit. Unokájuk, a Metamorphosis írója ugyancsak ezt a házassági szokást követte, Kálnoki Borbálát vétén feleségül.⁴⁸⁹

Érdekes, hogy éppen a legnagyobb nőző székelyföldi, igaz nem székely származású család, a Kornis csak ritkán házasodott ilyen módon. A 17. század folyamán ruszkai Kornis Ferenc Vesselényi Katát vette feleségül és leányai sem székely családok fiaival házasodtak.⁴⁹⁰ Ha végignézzük a rokoni kapcsolatokban felbukkant családok neveit, ott találjuk az Apor, a Becz, a Béli, a Bernáld, a Damokos, a Henter, az Imecs, a Kálnoki, a Kékedi, a Lázár, a Kornis, a Mihálc, a Petki valamint a Tholdalagi családokat. A régi családok közül hiányoznak a Mikók, Mikesek és a Nemesek, a többség azonban képviselteti magát, bizonyos családok akár több szállal is kapcsolódtak egymáshoz. Valószínű, hogy a rokoni kapcsolat kialakítása azért sem volt idegen ezeknek a primori családoknak, mert még elevenen élt bennük annak emléke, hogy voltaképpen a primor családok közül sokan származtak közös ősektől, mint a hidvégi Nemes és Mikó családok is. A közös primori múltra mint összekötő kapocsra mutat az is, hogy, noha az általam vizsgált időszakban több új család emelkedett a legnagyobbak közé, mint az Ugron, a Geréb, a Bögözi, vagy akár a Basák, ők nem találták meg könnyen az utat ezekhez a régi primori famíliákhoz.

⁴⁸⁸ APOR 1978. 160–167.

⁴⁸⁹ KÓCZIÁNY L. 1978. 14.

⁴⁹⁰ Az ő leánya volt Kornis Katalin is, aki azonban először Haller Péter felesége volt és csak annak halála után ment férjhez Petki Jánoshoz.

Hivatalviselő székely nemesek Bethlen Gábor fejedelemsége alatt

Az édesanyja révén maga is székely családból származó és gyermekkorában egy részét a szárhegyi Lázár kastélyban töltő Bethlen Gábor⁴⁹¹ különösen sok székely nemessel vette körül magát. Fejedelemsége egész ideje alatt bizalmasai között sokan voltak olyanok, akik a Székelyföldről származtak. A diplomáciájában leginkább székelyeket foglalkoztatott, akik közül nagyon sokan már korábban is bizalmasai voltak, néhányak, mint például ifj. Székely Mózes, már a század elejétől szorosan Bethlen Gábor belső környezetéhez tartoztak.⁴⁹² Másokkal, mint például Péchi Simonnal, már Bocskai udvarában is volt alkalma megismerkedni. Mondhatjuk, hogy diplomáciájának és kancelláriájának a java részét építette székely híveire, akiket nemcsak foglalkoztatott, de akiknek a feljebb emelkedését is támogatva jelentős adományaival.

Már fejedelemségének a kezdetétől egészen a nikolsburgi béke évéig diplomáciájának egyik vezetője az a Péchi Simon volt, akinek a birtokai Szentersébeten, Udvarhelyszéken voltak, és aki korábban Bocskai titkára volt, később pedig Bethlen Gábor kancellárja lett.⁴⁹³ Az 1615 márciusában Nagyszombatba küldött delegációt Péchi Simon vezette, mellette pedig egy szász és két magyar követ mellett még két székely nemes is tagja volt a delegációnak: a keresztúrszéki véczkei és szentdemeteri idősebb Balássi Ferenc, aki Udvarhelyszék főkapitánya és a székelyek főkapitánya volt ekkor,⁴⁹⁴ valamint Borsos Tamás, aki korábban marosvásárhelyi bíró volt, később pedig Bethlen egyik legtöbbet foglalkoztatott diplomatája lett. A következő, 1617-es nagyszombati tárgyalásokra ismét Péchi Simont küldte Bethlen Gábor, és mellette megint ott volt Balássi Mihály is.⁴⁹⁵ A harmincéves háborúba való csatlakozás idején az 1620 áprilisában tartott gyulafehérvári országgyűlésen a hadakozó Bethlen Gábor helyettesül választották meg Bethlen Istvánt, aki kormányzóként tevékenykedett a fejedelemség élén, mellé pedig teljhatalú fejedelmi biztосként választották Péchi Simon kancellárt.⁴⁹⁶ Az egy év múlva zajlott hainburgi béketárgyalásokon is Péchi Simon volt Bethlen Gábor képviselője, ám, mivel a tárgyalások nem jártak sikerrel, a fejedelem hűtlenség vádjával bezáratta diplomatáját és csak 1624 végén bocsátotta szabadon az erdélyi nemesség közbenjárására.⁴⁹⁷

Mind a keleti, mind pedig a nyugati irányú követségekben gyakran vette igénybe a fejedelem hidvégi Mikó Ferenc szolgálatait, aki szinte gyermekkori barátja volt, együtt volt vele a bujdosás ideje alatt is, később pedig Bethlen Gábor jóvoltából csíki főkapitány lett, valamint a

⁴⁹¹ DEMÉNY L. 1992. 2-4.

⁴⁹² Bethlen Gábor neveltette az ifjabb Székely Mózeszt a gyulafehérvári fejedelmi iskolában, majd később maga mellé vette az udvarba, és Udvarhelyszék királybírájává választotta meg, emellett gazdagon megadományozta. SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 179–80.

⁴⁹³ SZOKI. VI. 50, 53–54.

⁴⁹⁴ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 173.

⁴⁹⁵ Uo. 175.

⁴⁹⁶ EOE VII. 542.

⁴⁹⁷ ETA III. 350; EOE VIII. 244. és EOE X. 14.

fejedelem udvarmestere és kincstartója.⁴⁹⁸ Ő ment a Portára követségben Balássi Ferencel és Borsos Tamással egy időben⁴⁹⁹ 1613-ban azért, hogy Bethlen Gábor érdekében eljárjon és megszerezze neki a fejedelmi kinevezésről szóló athnamét. Ugyancsak ő utazott a Portára akkor is, amikor 1619-ben Bethlen Gábor engedélyt kért a szultántól ahhoz, hogy bekapcsolódjon a harmincéves háborúba.⁵⁰⁰ 1625-ben, amikor a fejedelem azzal az ajánlattal fordult Bécshez, hogy támogassa házassági terveit a császár lányával, újra csak Mikó Ferencet küldte el Kovacsóczy István társaságában, majd pedig, miután a tárgyalások eredménytelenül értek véget, ugyancsak ők utaztak tovább Berlinbe, hogy ott megkérjék Brandenburgi Katalin kezét.⁵⁰¹ A fejedelem képviselőjében maga Mikó Ferenc vezette Kassára az ifjú menyasszonyt, miután megkérte a kezét Bethlen számára. Még ugyanebben az évben Lónyai Zsigmondal együtt Pozsonyban tárgyalt.⁵⁰² 1627-ben, amikor a fejedelem közvetítő szerepet vállalt a császár és a Porta között megkötött szőnyi békében, Mikó Ferenc utazott Konstantinápolyba a ratifikálás ügyében. A fejedelem nevét a végrendeletébe is belefoglalta, őt téve meg a testamentumos urak egyikének.

A Portára irányuló követségekben Bethlen Gábor több székely nemest is foglalkoztatott, sőt jobbra őket küldte a törökkel való tárgyalásokra. Ilyen volt Tholdalagi Mihály, aki, bár nem volt székely származású, tisztségei és birtokai révén maga is a székely nemesek közül valónak számított.⁵⁰³ Ő előbb marosszéki, majd pedig udvarhelyszéki kapitány lett.⁵⁰⁴ 1614 márciusában indult Bethlen István és Erdélyi István társaságában a Portára, hogy ott egy ideig ő töltsen be a kapitáni tisztségét. 1616-ban a budai pasához is őt küldte tárgyalni a fejedelem, hogy katonai segítséget kérjen. 1619 végén újra Tholdalagi lett kapitáni a Portán, 1623-ban és 1624-ben pedig portai főköveti rangot kapott. 1625-ben Borsos Tamással és Kamuthy Farkassal együtt vett részt a császár és a török között Bethlen közvetítésével zajló hidasgyarmati tárgyalásokon.⁵⁰⁵ 1626-ban, amikor a fejedelem harmadszor is bekapcsolódott a harmincéves háborúba, előbb Bornemissza Ferenc, majd Tholdalagi és Borsos Tamás igyekeztek rávenni a Portát a közös had állítására.⁵⁰⁶ 1627-ben is része volt a szőnyi béke közvetítésében, és 1628 tavaszán majd pedig őszén is Tholdalagi Mihály ment a Portára, hogy a svéd szövetségről tárgyaljon.⁵⁰⁷

A már említett Borsos Tamás⁵⁰⁸ szintén az állandó követek közé számított, 1618-ban az áprilisi országgyűlés Kamuthy Farkas mellett őt küldte állandó követként a Portára.⁵⁰⁹ 1625-

⁴⁹⁸ NAGY J. 1875. passim.

⁴⁹⁹ Balássi és Borsos ekkor még Báthory Gábor érdekében járt a Portán.

⁵⁰⁰ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 176.

⁵⁰¹ Uo. 177.

⁵⁰² Uo. 178.

⁵⁰³ ARDAY 1910. passim.

⁵⁰⁴ ORBÁN B. 1868. IV. 175.

⁵⁰⁵ SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 177.

⁵⁰⁶ Uo. 178.

⁵⁰⁷ Részletes emlékirataiban, amelyek *Toldalagi Mihálynak, öreg Rákóczi György fejedelem tanácsának és Marosszéknak főkapitányának emlékezetül hagyott írása* címmel maradtak fenn, részletesen beszámolt a követjárásairól. In: ETA I. 223–242.

⁵⁰⁸ BARTS GY. 1912. passim.

⁵⁰⁹ ETA II. 52.

ben kétszer kellett a budai pasához utaznia és vele tárgyalnia, és még ugyanabban az esztendőben, de később is részt vett tárgyaló küldöttségekben, amelyek leginkább a Portára irányultak.⁵¹⁰

A már említett idősebb Balássi Ferenc és fia, Balássi Mihály marosszéki főkapitány is gyakran járt követségben Bethlen Gábor szolgálatában. 1615 októberében ő volt a fejedelem főkövete akkor, amikor a Porta Lippa várának az átadását követelte Bethlentől. A török zálogul ott tartotta Balássit, hogy Lippa vára bizonyosan átadassék, ám a várat védő marosszéki kapitány, Balássi Mihály a rá bízott székely gyalogokkal együtt nem volt hajlandó átadni a várat, csak később, miután a fejedelem megostromolta.⁵¹¹ A nagyszombati béketárgyaláson Péchi Simonnal is Balássi Ferencet küldte Bethlen, majd pedig 1619 végén újra portai főkövetévé nevezte ki. 1621 januárjában Konstantinápolyban is érte a halál.

Az eddig felsoroltak mellett előszeretettel küldte a fejedelem a román vajdákhoz tárgyalni a szintén székely háromszéki nemest, alsócsernátoni Damokos Ferencet, aki 1616-ban Radu Serban havasalföldi vajda, 1627-ben pedig a moldvai vajda udvarában teljesített követi szolgálatot.⁵¹² Mellettük diplomáciai feladatokat látott el még Kamuthy Farkas, aki bár Tholdalagi Mihályhoz hasonlóan nem volt székely származású, mégis székely kapitányi rangot adományozott neki Bethlen Gábor. A marosszéki székely, szövérdi Gáspár János pedig 1617 márciusában lett a fejedelem állandó portai követe⁵¹³.

A diplomáciai feladatok mellett az udvarában is szívesen látta maga körül a székely hivatalviselőket, Péchi Simon kancellár és Mikó Ferenc udvarmester, kincstartó mellett Petki István étekgfő, fejedelmi hopmester és csíki kapitány is volt,⁵¹⁴ uzoni Béli Kelemen háromszéki kapitány,⁵¹⁵ oltszemi Mikó György szintén háromszéki királybíró, vargyasi Daniel Mihály pedig háromszéki vicekapitány,⁵¹⁶ valamint főkirálybíró.⁵¹⁷ Kornis Ferenc udvarhelyszéki főkirálybíró volt,⁵¹⁸ Lázár István pedig Csík-, Gyergyó- és Kászonszék királybírája.⁵¹⁹ Borsos Tamás a diplomáciai feladatai mellett egyszersmind a fejedelmi táblabírói tisztelet is ellátta.⁵²⁰ A székelyföldi vezető tisztségeket azért nem választottam szét a fejedelmi udvarban betöltött tisztségektől, mert tudjuk, hogy Bethlen Gábor személyesen is hatást gyakorolt a széki vezetők megválasztására, sőt ő maga is adományozott ilyen tisztséget, például fejedelmi titkárát, a nem székely Kovácsóczy Istvánt előbb kancellárrá, majd tordai

⁵¹⁰ 1625-ben Tholdalagival és Kamuthy Farkassal együtt vett részt a török és a császár között zajlott hidasgyarmati tárgyalásokon, 1626-ban a Portára ment szintén Tholdalagi Mihállyal együtt, 1627-ben újra a császár és a Porta közötti tárgyalásokon közvetített többekkel. Követjárásáról: ETT. II. 233–254.

⁵¹¹ ErdÖröks. IV. 49–50.

⁵¹² SZÁDECZKY-KARDOSS L. 1927. 173, valamint SZOkI. VI. 197. és 231.

⁵¹³ Uo. 175.

⁵¹⁴ ErdÖröks. IV. 79.

⁵¹⁵ SZOkI. VI. 59–60.

⁵¹⁶ Uo. 64.

⁵¹⁷ PÁL-ANTAL Sándor: *Székely önkormányzattörténet*. Marosvásárhely 2002. 234.

⁵¹⁸ JAKAB E.–SZÁDECZKY L. 1901. 349.

⁵¹⁹ SZOkI. VI. 77.

⁵²⁰ Uo. 46–47.

főispánná, és emellett Marosszék kapitányává is tette.⁵²¹ Kedves emberének, hidvégi Mikó Ferencnek Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékek főkapitányává tétele sem találkozott a székelység osztatlan lelkesedésével, mint arról a korábbiakban már szó volt. Bethlen Gábor testőrségének a főkapitánya is székely volt, fiatfalvi Geréb András.⁵²²

Székelyföldi tisztviselők Bethlen Gábor idején: Udvarhelyszéken 1619 januárjában a kapitány Kamuthy Farkas, az alkapitány Nagy Menyhért volt. 1621. május 25-én feljegyzett assessorok: Ugron Pál, Simien Miklós, Bögözi András, Pálffy Ferenc, Benczér Ferenc, Tarcsafalvy Albert, Szentmártoni Bíró János. 1622. szeptember 3-án ábránfalvi Ugron Pált választották meg a szék alkapitányává, alkirálybírónak pedig dobófalvi Maróthy Györgyöt. Ugyanebből az esztendőből ismerjük a keresztúrszéki assessorok neveit is: rugonfalvi Benedekffy Tamás, gagyai János Deák, gagyai Pálffy Ferenc, csekefalvi Demeter Ferenc, tordátfalvi Fekete István, kobátfalvi Miklós Ferenc, Gáspár Ferenc, tarcsafalvi Boér István és Pálffy György, notárius kobátfalvi Farkaslaki Mátyás. Később Balássy Ferenc lett a főkapitány és Ugron Pál a főkirálybíró, majd pedig Tholdalagi Mihály és Alia Sámuel a kapitányok.⁵²³ Csíkban hidvégi Mikó Ferenc volt a szék főkapitánya, a főkirálybíró pedig Kelemen Mihály és 1615-től Lázár István. Az alkapitány csíkszentimrei Hadnagy Mátyás. Alcsík alkirálybírái voltak szentgyörgyi Péter deák és tusnád-szerethegyi Bocskor András. Kászsónszék főkirálybírája Lázár András volt.⁵²⁴ Háromszék főkapitánya a már többször említett Béli Kelemen volt, majd pedig Tholdalagi Mihály. Marosszék élén főkapitánként állt Kovácsóczy István. 1625-ben Háromszék főkapitánya Béli Kelemen és főkirálybírája Dániel Mihály.

A nemesség hivatalviselése Bethlen Gábor alatt erősen függött a Bethlenhez vagy közeli környezetéhez fűződő személyes viszonyuktól. Így sokakat emelt fel magasabb rangba, ám ezt időnként a szék közösségének a tiltakozása mellett tette. A csíkiak például sosem tudták elfogadni igazán Mikó Ferenc főkapitányságát, mert korábban a szék területén egyáltalán nem rendelkezett birtokkal, így székely volta ellenére is idegennek tekintették. A társadalmon belül elfoglalt helyről illetve a nemességen belüli szerepekről több képet ad az alkapitányok és alkirálybírák névsora, akik közül érdekes karriert mutat Ugron Pál esete Udvarhelyszéken, aki pár év leforgása alatt lett assessorból a szék főkirálybírájává. Emelkedése nemcsak ebben, de jobbágynak számában is lemérhető.

Összegezve elmondhatjuk, hogy Bethlen Gábor alatt a székely nemesség jelentős része szerepet kapott, hivatalt viselt az erdélyi nagypolitikában is. Ezek főleg a régi primori családok tagjai voltak, mint a Mikók, de akadtak olyanok is, akik lófői vagy szegény nemesi sorból emelkedtek föl, és többek között éppen új hivatalaik révén gyarapították a vagyonukat és szilárdították meg a pozícióikat. Ilyen volt Geréb András vagy a szövérdei Gáspár János is. Mások ezzel éppen ellentétes utat jártak be, mert először jobbágyot és birtokot szereztek, és ezek révén jutottak, a székelyföldi hivatalok viselői közé.

⁵²¹ JAKAB E.–SZÁDECZKY L. 1901. 337.

⁵²² KÖVÁRI L. 1859. IV. 229. és ORBÁN B. 1888. 196.

⁵²³ JAKAB E.–SZÁDECZKY L. 1901. 331.

⁵²⁴ ENDES M. 1938. 105.

A leváló székely nemesség és a székely közösség viszonya Bethlen Gábor uralmának ideje alatt

A székeken bonyolított perek vizsgálata érdekes tanulságokkal szolgált a székely társadalmon belüli viszonyrendszerek árnyalása szempontjából. Az általam vizsgált széki peres iratok Udvarhelyszék levéltárában találhatóak. Ez a legteljesebben megmaradt iratanyag a székelység történetét illetően a fejedelemség korából⁵²⁵. A pereket elkezdte kiadni a Székely oklevéltár folytatásaként Pataki József és Demény Lajos.⁵²⁶ A kiadás sorozata azonban a harmadik kötet után megszakadt,⁵²⁷ így nem jutott el Bethlen Gábor fejedelemségének a koráig.

A vizsgált peres iratok tehát Bethlen Gábor fejedelemségének az évei alatt illetve a Bethlen uralma előtt és után keletkezett dokumentumok Udvarhelyszéken. A perek elemzésével elsősorban a székely nemesség cselekvésmódjait és viszonyrendszerét próbáltam feltérképezni.

Az 1613 és 1629 közötti időszakban keletkezett periratok a kialakuló székely nemesség szempontjából érdekes tanulságokkal szolgálnak. A nemesség legfelső rétege, a legjelentősebb primori családok nagyon ritkán szerepeltek ezekben a perekben. A szék vezető nemesei a jobbágyok számát tekintve⁵²⁸ ekkor Kornis Ferenc, Balássi Ferenc és Mihály, Geréb András, Petki Jánosné, Ugron Pál, Péchi Simon, Dániel Péter és Mihály, Bögözi András, Kékedi Zsigmond, Pálffy Ferenc, Maróthy György, Lippai András és Semjén Miklós.⁵²⁹ A szék főtisztjei ezekben az években Kamuthy Farkas, Nagy Menyhért, Ugron Pál, Semjén Miklós, Bögözi András, Pálffy Ferenc, Benczér Ferenc, Tarcsafalvy Albert, Szentmártoni Bíró János, dobófalvi Maróthy György, Benedekffy Tamás, Pálffy Ferenc, Farkas Ferenc, Tholdalagi Mihály és Alia Sámuel.⁵³⁰ A felsoroltak közül Kornis Ferenc, Péchi Simon, Ugron Pál, Pálffy Ferenc, Bögözi András, Lippai András, Tarcsafalvi Albert és Semjén Miklós neve szerepelt a perekben, azonban mind az alperesek, mind pedig a felperesek között sokkal többször szerepelt a nevek után az a megjegyzés, hogy nemes ember, mint az említett esetek. A pereskedő nemesek tehát nem elsősorban a leggazdagabbak közül kerültek ki, hanem sokkal inkább a szegény nemesek illetve a feltörekvő lófők közül. A vizsgált peres eljárások nagyjából három nagy csoportra oszthatóak. Az első csoportba olyan ügyek tartoznak, amelyek minden más vármegyében, területen is megtalálhatóak, ezek az örökséggel kapcsolatos pereskedések. A perek fele ilyen típusú üggyel foglalkozott itt is. Ezek között főképpen azok az érdekesek, amelyekben felsorolták a vitatott örökséget is, mert ebből némi képet kaphatunk arra vonatkozóan, hogy milyen javakkal bírtak a Székelyföldön a nemesi társadalom tagjai. Benedekffy János például a kecsesi Gálffy Farkassal perelt egy örökség rá eső részéért, amelyben felsorolt „egy fejer szeplős lovat fékestől, nyergestől, pokrocostól, pányvástól mely meghérth volna száz forintot és mégh egy leányomnak Margitnak 14 forint gyűrűbe való követ”.⁵³¹ Péter Jánosné Ilona asszony az apjától, Imreh Jánostól rá maradt

⁵²⁵ KmOL, Székely Láda.

⁵²⁶ SZOKl. Új. I–III. 1983–1994.

⁵²⁷ Sajnos a kiadás folyamának megakadása azzal is magyarázható, hogy a kéziratok egy része szinte olvashatatlan, ugyanis a széki perek lejegyzői igen rossz kézírással, még a korhoz képest is következetlen helyesírással dolgoztak.

⁵²⁸ A kevésbé nagy számú jobbágyot tartók között voltak Bíró János, Bíró György, Mihály Mátyás, Thyboldy Tamás, Pál Péter

⁵²⁹ Az 1614-es és az 1627-es lustrák alapján.

⁵³⁰ JAKAB E.-SZÁDECZKY L. 1901. 332.

⁵³¹ KmOL. Székely Láda, Törvénykezési jegyzőkönyvek 1610–1633. IV/3. 1613/33.

részt perelte Kedei Mihályt. Vallomása szerint az apja rá hagyott „ tizenkilenc kalongya búzát, ötödfél kalongya zabot, valami házbeli eszköz volt ..., disznó micsoda, annak kicsinye az én részem, ez mit ebben megadott azt nem kérem, tudniillik énnekem egy disznótt adott meg benne egy tyúkot, és két véka búzát adott, ez kívül az többit csak megkérném”.⁵³² A székelyek nemesek vagyoni helyzete a legnagyobb jobbágytartókat kivéve nagyon ingatag lehetett, ugyanis a tekintélyesnek számító Petki család egyik tagja, Petki Farkasné azért idéztetett 1612-ben a törvény elé, mert nem tudta megadni a neki Kedei Mihály által adott 75 forintnyi adósságát.⁵³³ Ugyanakkor jelentős vagyon felhalmozására is lehetőség volt. Ezt mutatja egy 17. századi székely kalandor nemes példája, a bogárfalvi Lippai Andrásé, aki lófőből, katonai vezetőből lett a nemesség tagjává. A halála után az öröksége körül kirobbant és éveken át tartó perfolýamból következtethetünk arra, hogy milyen vagyont gyűjtött össze életében Lippai András uram. A perek alperese a szintén Bogárfalván lakó Fancsali János volt, aki Lippai András vagyonát örökölte. Az 1622 és 1626 között tartó pereskedésben⁵³⁴ többen perelték Lippai András örökösét, mégpedig azért, mert különböző, jelentős összegeket adtak neki korábban, amiket most igyekeztek visszaszerezni. A felperesek között szereplő, városi rendű Sebestyén András egy csikót, „gyermek lovat” adott neki, aminek az árát sosem kapta meg.⁵³⁵ Fondor Ferenc két kancát adott neki 15 forint értékben.⁵³⁶ A farkaslaki Mihály János 10 forintot és egy 20 forintot érő lovat adott, amiknek az értékét most szintén visszakövetelte,⁵³⁷ csakúgy, mint ahogy azt András Páter tette az általa adott 25 forinttal.⁵³⁸ Az összegeket ugyan adósságként emlegették a felperesek, ami elképzelhető, ám ugyanígy lehetséges az is, hogy mint katonai vezetőtől, különböző felmentéseket vártak. Bárhogyan is van, amint a fentiekből látható, Lippai András vagyona egy részét hatalma vagy befolyása fejében szerezte, és ez hozzásegítette, hogy a székely nemesi társadalom részévé váljék. Ez a történet rávilágít némileg arra a sajátos függőségi rendszerre is, ami a székely társadalom erősen katonai jellegzetességéből következett. Bár az említett felperesek egyike sem lett a jobbágya Lippai Andrásnak, mégis érdekükben állott neki akár kölcsönt, akár ajándékot adni, ezzel sajátos kapcsolat alakult ki közöttük, ám természetesen ez csupán az illető személy haláláig tartott, és az örökösével szemben már nem érezték lekötelezettnek magukat.

A perek többi része általában jól szemlélteti a leválók és a közösség közötti feszültségeket. Ennek egyik csoportjába azok a perek tartoznak, amelyekben a székely nemes és jobbágya volt érdekelt valamilyen módon. A csoport kisebbik részét képezték, bár előfordultak olyan peres ügyek is, amikor a nemes és jobbágya vagy volt jobbágya között volt valamiféle konfliktus. Ilyen volt a Kornis Ferenc által perelt név szerint is megemlített öt jobbágy és a „többiek”-ként emlegetett társaik esetében is, akik úgy döntöttek, hogy felszabadítják magukat a szolgálatból, és elhagyták urukat.⁵³⁹ Kedei Mihály azért hívta perbe az andrásfalvi Tibaldi Andrást, hogy „illen nyomorúságából lett felsegítése” után sem fizetni, sem szolgálni nem akart az alperes.⁵⁴⁰ A jobbágyi szolgálatban állott Szász Simon viszont éppen azt perelte, akinek szolgált, mégpedig

⁵³² Uo. 1608/127.

⁵³³ Uo. 1613/26.

⁵³⁴ KmOL, Székely Láda, Protokollumok. 1622/73, 1622/75, 1623/79, 1623/83, 1623/93, 1626/97.

⁵³⁵ Uo., Protokollumok. 1622/75.

⁵³⁶ Uo. 1623/79.

⁵³⁷ Uo. 1623/83.

⁵³⁸ Uo. 1623/93.

⁵³⁹ Uo. 1613/16.

⁵⁴⁰ Uo. 1613/26.

azért, mert nem fizette meg Kosa György uram a szolgálatait.⁵⁴¹ Itt megint érdemes felfigyelnünk arra, hogy sok esetben miképpen értelmezték a székelyek a jobbágyság fejekötött kategóriáját. Ezek szerint bizonyos esetekben, mint ahogyan ez itt is látható, csupán bizonyos ideig tartó szolgálatnak tekintették, ami nem jelentett örökös jobbági sorba kerülést. Tarcsafalvi Albert székely nemes is azért hívta perbe a farkaslaki Pakot Andrást, mert az letagadta, hogy, noha a szénafűvén dolgozott, valaha is Tarcsafalvi jobbágya lett volna.⁵⁴² A csoport nagyobb részét olyan ügyek adták, amelyekben a nemes a jobbágya érdekében próbált a közösséggel szemben fellépni, a legtöbb esetben azért, hogy az illető jobbágnak a falu közössége nyílföldet adjon, vagy esetleg csak azért, hogy megengedje, hogy használja azt az örökséget, amit a földesúrtól kapott, vagy régi saját örökségét, amiről újabban jobbágyként szolgált. Az almási Fábián Mihály a nyílföld megadásáért perelte Almás közösségét,⁵⁴³ a szentmihályi György Máté a szénafű használatából kért részesedést per által,⁵⁴⁴ Péchi Simon pedig több ízben is hadakozni kényszerült azokkal a falvakkal, ahol jobbágyságai voltak, a közösség annyira nem látta szívesen az idegeneket. Így 1615-ben Martonosfálvával perelt azért, mert egy oláh jobbágyságát megölték,⁵⁴⁵ Sákoddal pedig azért, mert a falu lakosai a jószágára mentek és egy jobbágyságát elvitték.⁵⁴⁶ Bögözi András Oláh Máté nevű árvátfalvi jobbágyságának kívánt földet szerezni pereskedés útján.⁵⁴⁷ Lippai András a jobbágyság leégett csűrét és istállóját akarta visszerelni azoktól, akik azt szerinte felgyújtották.⁵⁴⁸ Ábránfalvi Ugron Pál, a korszak egyik legjelentősebb jobbági-gyűjtője 1615-ben a szentléleki falusbíró, Barto Istvánt hívta törvénybe Szentlélek falu képében, mégpedig azért, mert a faluban négy háza is volt, és ezekhez illetve a házakban lakó jobbágyságai számára nyílföldet akart a falutól, akik semmiképpen sem akarták neki megadni azt.⁵⁴⁹ Bögözi András a jobbágyság nevében fordult a szék bíróságához elégtételt kérve azért, mert a jobbágyságot alaposan elverték.⁵⁵⁰ Kristóf János Deák szintén a jobbágyság, Veres István bántalmazása miatt fordult a széki bírákhoz. A jobbágyságot öt napig bezárták és sanyargatták.⁵⁵¹ Szombatfalvi Péter nemes ember Szombatfalvától kért a peres utat választva nyílföldet, s bár nem említi a perben, de minden bizonnyal az őt szolgáló jobbágyságait is oda kívánta telepíteni.⁵⁵² A közösség ellenállása is szerepet játszhatott az elkötelezés szándéka mellett abban, hogy Tarcsafalvi Albert szerződést készíttetett a szolgálatába fogadott jobbágysággal, amelyben a jobbági kötelezést arra kötelezte magát, hogy „hét esztendeig keze alól ki ne mennjen”.⁵⁵³

A székelyföldi jogviták egészen speciális részét képezik azok, amelyek a vizsgált korszakban a perek több mint egyharmadát jelentették. Ezek valamilyen erőszakról számoltak be,

⁵⁴¹ Uo. 1613/2.

⁵⁴² Uo. 1615/59.

⁵⁴³ Uo. 1613/23.

⁵⁴⁴ Uo. 1613/37.

⁵⁴⁵ Uo. 1615/219.

⁵⁴⁶ Uo. 1615/315.

⁵⁴⁷ Uo. 1615/229.

⁵⁴⁸ Uo. 1615/325.

⁵⁴⁹ Uo. 1615/339.

⁵⁵⁰ Uo. 1615/427.

⁵⁵¹ KmOL, Székely Láda, Protokollumok. 1617/53.

⁵⁵² Uo. 1617/113.

⁵⁵³ Uo. 1613/125.

valamilyen fizikai bántalmazásról, hatalmaskodásról. Ezek az erőszakoskodások a perek tanúsága szerint gyakran egészen érthetetlennek tűntek, máskor egyértelműnek látszik, hogy a feszültség éppen a leválni szándékozók és az őket visszatartani kívánó közösség vagy a közösség egy tagja között vált erőszakká. Az iránya kettős volt, mert ugyanúgy találhatók erőszakos cselekmények, amelyeket a leválók követtek el, és olyanok is, amelyek a közösség képviselőinek a nevéhez fűződtek. Az ilyen típusú ügyek nagyon széles skálán mozogtak. Az egyszerű mocskolódáson kívül, ami például Borbély István és Kézdi Mihály között zajlott,⁵⁵⁴ gyakran fordultak elő olyan esetek is, amikor egymás jószágát tették tönkre vagy hajtották el. Így történt ez a hoggyai Dáné György 14 juhával, amiket a szintén hoggyai Szabó Mátyás hajtott el,⁵⁵⁵ vagy abban a perben, amelyben a csiksomlyói János Deák azért perelte a kobádfalvi Kedei Mihályt, mert az „némely csíkiak marháit elhajtotta”.⁵⁵⁶ A lövétei Orbán Máté a marhája megkárosítása miatt perelt,⁵⁵⁷ a szentléleki Pakot Mihály pedig azért idézte a bírák elé Sente Pétert, mert „elfoglalta egy útját”.⁵⁵⁸ Kifejezetten testi erőszak esett viszont a gagyai János Deákon a szintén gagyai Pálffy Ferenc által, aki a felperes vallomása szerint sokféleképpen hatalmaskodott vele, többek között meg is verette.⁵⁵⁹ Kettőjük küzdelme ezzel nem ért véget, ugyanis egy esztendő múlva János Deák újra perbe hívta Pálffy Ferencet, akiről elmondta, hogy „én el menék elől Benczér Ferenc urammal együtt haza felé, amikor szablyával tizenhat halálos sebet ejtett rajtam”.⁵⁶⁰ Az említett Pálffy Ferenc, aki a jobbágytartók között előkelő helyen szerepelt ebben az időben, minden bizonnyal éppen a leválók egyikeként az erőszakot is gyakran igénybe vette az előrejutás érdekében. Egy másik, 1615-ben zajlott perben azért perelték többen a Pálffyakat, mert beteg embert vallattak erőszakkal.⁵⁶¹ Ezek mellett Pálffy Ferenc maga is hívott perbe némelyeket⁵⁶², vagyis meglehetősen sokszor került összeütközésbe a székely közösség különböző tagjaival. Az eddig említetteken kívül a Szombatfalvi család nevéhez is több erőszakosság kötődött ezekben az években. Először a Szombatfalván lakó Kandó János hívta a törvény elé nemes Szombatfalvi Jánost, hatalmaskodásért,⁵⁶³ majd az udvarhelyi Chiszar Miklós tette ugyanezt nemes Szombatfalvi Péterrel.⁵⁶⁴ Erőszakoskodáson kapták a korábban már említett Fancsali János lófőt is, akinek a karrierjének mozaikjai szintén kirajzolódnak előttünk a periratokból. Az első rá vonatkozó adat akkoriból származik, amikor, miután Bogárfaluba költözött, idegenként nyílföldet kívánt a falu közösségétől.⁵⁶⁵ Már ekkor megtudjuk azt is, hogy a házának a szomszédja Lippai András uram volt, éppen az, aki szép vagyont gyűjtött, majd pedig magtalanul meghalván Fancsali Jánosra hagyományozta mindenét, akinek az örökség mellett a pereket is viselnie kellett. Úgy tűnik azonban, hogy ez nem törte meg a lendületét,

⁵⁵⁴ Uo. 1613/1.

⁵⁵⁵ Uo. 1613/27.

⁵⁵⁶ Uo. 1613/26.

⁵⁵⁷ Uo. 1613/3.

⁵⁵⁸ Uo. 1613/10.

⁵⁵⁹ KmOL, Protokollumok. 1613/22.

⁵⁶⁰ Uo. 1614/57.

⁵⁶¹ Uo. 1615/129.

⁵⁶² Uo. 1615/75.

⁵⁶³ Uo. 1615/43.

⁵⁶⁴ Uo. 1615/179.

⁵⁶⁵ Uo. 1622/73.

sőt éppen ellenkezőleg, ő maga is erőszak vádja miatt állhatott a szék bírósága elé, amikor Csiki Lászlót 1626-ban „nem tudatik mi okbul indultatva agyonvert, úgy annyira hogy ... ha mások megh nem vettek volna ugyan meghölt volna”.⁵⁶⁶

Az erőszak, a testi bántalmazás mellett, ami a katonáskodó székelységtől egyáltalán nem állott távol, a közösség és a leválni kívánó nemesség erőszaktól mentes összeütközésének más módjairól is tanúskodnak a perek aktái. Ezek az ügyek olyan esetekről szólnak, amikor vagy a közösség nem volt hajlandó részt adni birtokából a betelepülőnek vagy a nemesnek, vagy pedig a nemes tiltotta el a korábban közösen használt földről a falu közösségét. Az előbbi, tehát a közösség tilalma érvényesült Demeter Mihályné és Orbán Ferenc esetében, akik hiába kérték örökségüket a sófalviaktól.⁵⁶⁷ Ugyancsak a falu, mégpedig Kányád nem engedte, hogy Pálosi János Deák hozzájuthasson a faluban lévő örökségéhez.⁵⁶⁸ Egy egészen érdekes és nagyon részletesen megindokolt példája az előbbieknél az a per, amelyben Gergely János és Lukács kőrispataki nemesek pereskedtek Miklós Ferenc szintén nemes emberrel. A felperesek vallomásából kiderül, hogy ők egy örökséget megvettek, ám a falu egész közössége, és az ő nevükben az örökség szomszédságában lévő birtok tulajdonosa, az alperes határozottan kijelentette, hogy azt az örökséget a vásárlók nem vehetik meg, mert azt csakis a közösség birtokolhatja.⁵⁶⁹ Ezzel szemben a bethlenfalvi erdőt Komáromi István tiltotta el a vágástól és hordástól, magának kisajátítva azt.⁵⁷⁰ Ugyanezt tette Kornis Ferenc is Ravafalva ellenében, amikor eltiltotta tőlük az erdőt és más külső birtokait is,⁵⁷¹ csakúgy, mint a sükei Orbán János, aki két faluval szemben lépett fel akkor, amikor Vágás és Dobófalva ellen tiltotta el erdejét a sükei határban a vágástól és a hordástól.⁵⁷² Ilyen tilalmakat az egymással rivalizáló és kiemelkedni szándékozó nemesek gyakran tettek egymás ellen is, általában a falu közös földjét tiltva el egymástól is.⁵⁷³

Összegezve a perek tapasztalatait azt láthatjuk, hogy a közösség nagyon erőteljesen igyekezett korlátozni a leválókat, azaz a létrejövő nemesi társadalmat abban, hogy birtokot és jobbágyot szerezzon a közösség rovására. Ugyanakkor az is látható, hogy a nemesség ugyanezt a taktikát folytatta az őket és a közösség jogait megtartani igyekvő közösséggel szemben, és ebben a küzdelemben mindkét fél hajlandónak mutatkozott elmenni egészen a végsőig, a testi erőszakig is. Emellett érdekes, hogy az erőszakoskodók között viszonylag kevés az igazán sok jobbággal rendelkező, tehát úgy tűnik, hogy a közösség éppen a leválás idején reagált a leghiszterikusabban a kiszakadók törekvéseire. Ezt igazolják azok a vizsgálatok is, amelyeket a Bethlen Gábor fejedelemségét megelőző periratok között folytattam, ahol többször bukkan fel, szinte minduntalan például az az Ugron Pál, aki ekkorra már nagy vagyont és hatalmat szerzett a székelyek között.⁵⁷⁴

⁵⁶⁶ Uo. 1626/97.

⁵⁶⁷ KmOL, Protokollumok. 1613/24.

⁵⁶⁸ Uo. 1613/42.

⁵⁶⁹ Uo. 1617/71.

⁵⁷⁰ Uo. 1613/49.

⁵⁷¹ Uo. 1613/46.

⁵⁷² Uo. 1613/48.

⁵⁷³ Uo. 1615/169.

⁵⁷⁴ Erről KmOL, Protokollumok. II/4 B: 1607–1612.

A székely nemesség és a vallási hovatartozás kérdése

A székely nemesség vallási-felekezeti hovatartozása a 17. század első felében nem mutat eltérést a Magyar Királyság nemességével összehasonlítva. A többség ugyanis, csakúgy, mint a magyar nemesség többsége, katolikus volt. Míg azonban a Habsburg uralom alatt élő királyi országrészben a központi hatalom és a katolikus főpapság által is támogatott ellenreformációs hatásoknak köszönhetően fordult meg a korábbi protestáns többség a harmincéves háború kezdetére némi, a mánásokat érintő katolikus fölénybe, addig Erdély vezetése a 17. század kezdetétől, Bocskai István fejedelemségével kezdődően protestáns, mégpedig református volt. Úgy tűnik, hogy a reformáció Erdélyben, főképpen pedig a székelység körében, másként hatott, mint a magyar társadalom egyéb csoportjaiban. Érdekes például, hogy kifejezetten a vallásváltás miatti, teológiai vitákkal vagy lelkeszválasztással kapcsolatos⁵⁷⁵ tettlegességgel, erőszakkal nagyon ritkán találkozunk magyar nyelvterületen. A Magyar Királyság területéhez képest Erdélyben, még inkább a Székelyföldön azonban több esetről is beszámoltak a kortársak, amikor felgyújtották a templom díszzeit, vagy ellenségeskedés tört ki, mégpedig nem csupán a reformálni szándékozó lelkipásztor és a nép vagy a földbirtokos és a nép között, hanem akár egy településen belül, mint például Székelyudvarhelyen vagy Marosvásárhelyen is.⁵⁷⁶ Pokoly József éppen a székely városokkal kapcsolatban állapítja meg, hogy „ezekben nehezebb sorsa volt a reformationnak, mivel a királyné és a barát hatalma közvetlenül nyugodott rajtuk és felettes polgári hatásaik nem bírtak olyan függetlenséggel, mint a szászoké és nem is helyezkedtek olyan egyértelműséggel a reformáció álláspontjára, mint azok.”⁵⁷⁷ Az indoklás talán magyarázatul szolgálhat a protestantizmus valamivel későbbi jelentkezésére a Székelyföldön, de nem ad választ arra a kérdésre, hogy vajon a „barát”, Fráter György és Izabella halála után miért nem történt meg a vallásváltás a székelység körében is olyan radikálisan, mint ahogyan az Erdély más területein megfigyelhető. Pontosabban talán azt mondhatnánk, hogy ha időleges vallásváltás történt is, mint például Csíkszék több településén, a rekatolizáció voltaképpen még sok helyütt az előtt végbement, hogy a magyarországi reformáció elindult volna. Zoványi Jenő a reformációnak a székelyek közötti hathatós terjedéséről írt,⁵⁷⁸ ami azonban felemás módon sikerült. Míg ugyanis a székely közösségek többsége protestáns, elsősorban református és unitárius lett, addig a primori réteg nagy része megmaradt katolikusnak. A sajátos helyzetnek nyilván számos olyan oka volt, ami a helyi körülményekből következett. Ilyen volt például az a körülmény, hogy az európai katolicizmustól, sőt még Erdély központi településeitől is meglehetősen távol eső Csíkban nem volt szükség vallásváltásra ahhoz, hogy a reformáció vívmányait katolikus köntösben megvalósítsák. Talán nem véletlen, hogy egy 1591-es vizsgálat szerint Csíkban 17 templom volt 17 pappal, és a papok közül 12 nő volt.⁵⁷⁹ Az erdélyi katolikus püspökség gyulafehérvári megszűntével a fegyelem is lazult, és nem volt, aki ezeket az elhajlásokat

⁵⁷⁵ Nem tekintem ilyennek azokat az eseteket, amikor egy-egy földbirtokos, a reformáció adta lehetőséget kihasználva elűzte egy-egy kolostor szerzeteseit és a kolostor birtokát, javadalmaikat saját birtokaihoz csatolta, hiszen ezt olyanok is megtették, akiknek kevés közük volt a tételes reformációhoz.

⁵⁷⁶ POKOLY J. 1904. I. 157.

⁵⁷⁷ Uo. 66.

⁵⁷⁸ ZOVÁNYI J. 1986.

⁵⁷⁹ ENDES M. 1938. 140.

megtorolta volna.⁵⁸⁰ Emellett János Zsigmond uralma alatt legálisan terjedt az unitárius vallás a székelyek között is, sőt nemcsak az unitarizmus, de a szombatosság csirái is viszonylag korán megjelentek. Ez a folyamat sokkal erőteljesebben megosztotta az erdélyi protestantizmust, mint az a többi magyarok lakta vidéken történt. Ezért már kezdettől nem egységesen, hanem nagyon is polarizáltan jelentkezett a reformáció Erdélyben és a Székelyföldön is, ahol jelentős volt a ferences hatás a 16. század elején.⁵⁸¹ A kolostorok közül több a reformáció hatása alá került, mint például a marosvásárhelyi vagy a fehéregyházai, ám Csíksomlyón és Bákóban megmaradtak a szerzetesek még az 1588-as katolikus-ellenes törvény után is.⁵⁸² A csíki szerzetesek jártak át Udvarhelyszékre is, aminek a következtében Székelyudvarhelyen a fejedelemség idején nagyjából 50–50% lett a katolikusok és a reformátusok aránya. Marosvásárhelyen is sokáig megmaradt a katolikus túlsúly, hiszen 1552-ben még több katolikus volt a városi tanácsban, így a városi bíró az evangélikus lelkészt a városból kiűzte.⁵⁸³ Az evangélikusság panaszára az országgyűlés András Márton és Daczó Pál székely nemeseket, fejedelmi biztosokat küldte a békesség megteremtésére,⁵⁸⁴ és ők olyan jól dolgoztak, hogy 1559-ben már Marosvásárhelyen tartották azt a zsinatot, amely kálvini szellemű úrvacsorátant és hitvallást fogadott el.⁵⁸⁵ A reformáció általánosabb székelyföldi adaptálása azonban viszonylag késői évekre, 1570 körüli időre tehető.⁵⁸⁶ Ekkor elég széles körben népszerű volt az új tanítás, mert még Lázár András, csíki főkapitány, Bethlen Gábor nevelőapja is protestáns lett egy időre, négy plébániát elpusztított, igaz, hogy a családból nem követték.⁵⁸⁷ Később ő is rekatolizált és az általa tönkretett plébániákat helyreállította.⁵⁸⁸ A Báthoryak kora azonban egy kisebb rekatolizációs folyamatot indított el, különösen a Székelyföld területén. A Báthory Zsigmond által kinevezett Mindszenti Benedek főkapitány erőszakos eszközökkel is igyekezett visszatéríteni a népet a katolicizmus oldalára,⁵⁸⁹ az 1584-től szintén jelen lévő jezsuita hittérítők pedig a templomokat népesítették be.

Az erőszakos rekatolizáció is minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy a székelyek közül sokan katolikká lettek, de Csík-, Gyergyó- és Kászonszéket kivéve mindenhol meggyökeresedett a protestantizmus. Érdekes viszont, hogy a székely nemesség vezetői akkor is katolikusok maradtak, hogyha falvaik lakói reformátusok voltak, vagy ha református fejedelmek kerültek Erdély élére. A nagy katolikus Apor Péter úgy emlékezett vissza a 17. század éveire, hogy „Úgy vagy, hogy az kálvinista fejedelmek idejében is némelykor négy katolikus tanácsúr is megvolt...”⁵⁹⁰ Apor szerint sokan akkor is megmaradtak katolikusnak, ha csak a saját

⁵⁸⁰ Ezért Báthory András a plébániákból szervezett egy esperességet és helyi főesperest választott a csíkkozmási pap személyében, és azt javasolta, hogy az erdélyi egyházmegyét ne távolról próbálják irányítani, hanem a helyi, csíksomlyói ferences kolostorból szenteljenek püspökké valakit. Uo. 140.

⁵⁸¹ BOROS F. 74–78.

⁵⁸² Uo. 79.

⁵⁸³ POKOLY J. 1904. I. 77.

⁵⁸⁴ EOE I. 411.

⁵⁸⁵ POKOLY J. 1904. I. 125.

⁵⁸⁶ Uo. 175.

⁵⁸⁷ Uo. 176.

⁵⁸⁸ BÍRÓ V. 1925. 90.

⁵⁸⁹ Uo. 292.

⁵⁹⁰ APOR 1978. 147.

kastélyukban építhettek kápolnát maguknak.⁵⁹¹ Más családok, mint például a Damokosok a háromszéki Alsócernátonban viszont protestánsokká lettek. A Daczó, a Mikó és a Damokos családok mellett azonban jobbra olyan nagy székely nemesi családokat találunk, akik mindvégig megőrizték a ragaszkodásukat a katolikus egyházhoz. Mind a Lázárok, mind az Aporok, Kálnokiak, Mikesek vagy Tholdalagiak, csakúgy mint az Imecs vagy a Kornis, Béldi vagy Petki családok, katolikusok maradtak. Érdekes módon Bethlen Gábor fejedelemségének korából kevesebb dokumentuma maradt ránk a székely nemesek öntudatos vallásosságának. A források többsége inkább a Rákócziak korából vagy a későbbi időkből származik. Ebből a korból maradtak fenn emlékek arról, hogy például a csíksomlyói kolostort a székely nemesek támogatásából építették újjá az 1661-es török pusztítás után, amikor az adakozók között volt gróf Csáky Lászlóné Kálnoki Katalin és Mikes Kelemen háromszéki főkapitány, aki a Szent Mihály kápolnában oltárt állíttatott. A kápolnát még Mikes Mihály restauráltatta, majd pedig Mikes Kelemen fejezte be 1670-ben. Tíz év múlva Kálnoki Istvánné Béldi Anna emeltetett ugyanott tornyot, és Henter Ferenc csíki főkirálybíró építtetett át egy oltárt. Gyergyószárhegyen a Lázár család öt kápolnát állíttatott, és Lázár István 1642-ben hívott oda egy magyarországi ferences szerzetest.⁵⁹² A székelyföldi kolostorok éppen a 17. század közepén kezdtek fellendülni, a bosnyák szerzeteseknek Tholdalagi Mihály és neje, Mihálcz Erzsébet vásárolt telket Mikházán, ekkor létesítettek ugyanitt elemi iskolát, amelyet grammatikai osztályokkal egészítettek ki és a vidéki nemesek gyermekei számára internátust is építettek, amelynek a fenntartásához a szék is hozzájárult.⁵⁹³ Szintén Mikházán a templom fala „tele van aggatva címerekkel és kriptájában igen sok marosszéki nemes porladó csontjai pihennek. Ez azt bizonyítja, hogy a ferenceseket a templom építésében sok nemes szívű ember segítette, kiknek neveit föl se lehet sorolni (Haller, Petki, Felvinczy, Kálnoki, Béldi, Bánff, Torma, Halmágyi stb. családok).⁵⁹⁴ Csíkszékből, Szentmihályon a tornyot 1666-ban állíttatta Sándor Mihály és János, valamint Endes Miklós, a harangot szintén ekkor öntette ugyancsak Sándor János és Mihály. Magát a templomot is 1630-ban építették újjá.⁵⁹⁵ A felsorolt adatok azonban mind a század második feléből származnak, nem a bethleni évekből. Öntudatos, sőt buzgó vallásosságról a székely nemesség körében ekkor főképpen a szombatos Péchi Simon esetében beszélhetünk, aki maga is tanította hitének tételeit, és már 1618-ban megpróbált a tanításai ellen fellépni az országgyűlés.⁵⁹⁶ 1622-ben az országgyűlésen a korábbi rendelkezést megerősítették, sőt megszigorították,⁵⁹⁷ majd pedig bebörtönözték Péchi Simont és társait. A korábbi kancellárt csak többek jótállása fejében engedték haza szenterzsébeti birtokára.⁵⁹⁸ A jótállók között több, más felekezetű székelyföldi nemes is volt, mint például Kornis Ferenc vagy Mikó Ferenc, ami mindenképpen mutatja azt, hogy a székely nemességben a nemesi voltukból következő közösségi tudatuk erősebb összekötő kapocs volt

⁵⁹¹ Uo. 165: „Amaz nagy hírű, igaz katolikus nagyúr, báró Kornis Gáspár Szentbenedek nevű falujában megépítteté az templomot: nézd meg, az maga falujában is eltölték az templomtól, és kénytelenítették az maga kastélyában imádkozóhelyet, avagy kápolnát csináltatni.”

⁵⁹² ENDES M. 1938. 146–147.

⁵⁹³ BOROS F. 1929. 85.

⁵⁹⁴ Uo. 79.

⁵⁹⁵ ENDES M. 1938. 143.

⁵⁹⁶ POKOLY J. 1904. II. 183, az 1618 októberi országgyűlés határozata: „hogy a kik a négy bevett valláson kívül való eretnokséget (haeresis) követnének, ha a jövő karácsonyig előbbi vallásukra vissza nem térnek, ő Nagysága fiskális directorával büntettesse meg, s mind pártfogóikat és védőiket, úgy személyökben, mind javokban.” EOE VII. 488–489.

⁵⁹⁷ EOE VIII. 108.

⁵⁹⁸ Uo. VIII. 244–246.

közöttük, mint a felekezeti hovatartozásuk. Erről később Apor Péter úgy emlékezett, hogy „Nem vala inter privatos religionis respectus, az akár katolikus, akár kálvinista, akár unitárius, és ha találtatott magyar, csak emberséges ember volt, egyaránt szerették magokat, együtt vigadtnak, sőt az házások között is nem vala respectus religionis, ugyanis Bethlen Gergelynek katolika felesége vala. Apor István katolikus, az felesége kálvinista, Gyulaffi László katolikus, az felesége unitária, Gyerőffi György katolikus, az felesége unitária, Thoroczkai István katolikus, az felesége kálvinista”.⁵⁹⁹ I. Rákóczy György uralma alatt mind Péchi Simont, mind pedig környezetét, amelyben több erdélyi nemes asszony volt, elítélték és áttérésre kényszerítették.⁶⁰⁰

A székely nemesség vallásosságáról és felekezeti hovatartozásáról a 17. század első felére eső évekből elmondható, hogy a vezető családok döntő többségében megőrizték katolicizmusukat, míg azonban azok, akik csak ekkoriban emelkedtek a nemesek közé, jobbra a székely közösség többségéhez hasonlóan protestánsok voltak. A felekezeti hovatartozás azonban nem tűnik olyan erőnek, ami elsőrendű szerepet játszott volna az identitásukban. Ez inkább később vált azzá, már I. Rákóczy György fejedelemségétől kezdődően. Már 1640-ben együtt ment a katolikusság képviselőiben a fejedelemhez Kornis Zsigmond, Haller István és Tholdalaghy Mihály, mégpedig azért, hogy valamilyen helyben lakó katolikus vezető lehessen püspök híján fölöttük.⁶⁰¹ Ekkor a fejedelem erős reformátussága ellenére egyre több rendházat is alapítottak a Székelyföldön,⁶⁰² és bár időnként a székely közösség tiltakozott a katolikusság megjelenése ellen, mint például 1678-ban az esztelneki ferences rendház esetében a háromszékiek, a székely nemesek, jelen esetben Mikes Kelemen, az oltalmuk alá vették az új alapításokat.⁶⁰³

A székely nemesség ezekben az esztendőkből annak ellenére is háborítatlanul gyakorolhatta hitét, hogy a fejedelmek protestánsok voltak. Bocskai István, aki erdélyi fejedelemként jószereivel nem is tartózkodott Erdély területén, valójában nem szólt bele a vallásgyakorlás mikéntjébe, az utolsó éveiben katolikus feleséget választott Rákóczi Zsigmond szintén nem. Báthory Gábor, bár erőteljesen támogatta például Kolozsvár reformátusságát az unitáriusokkal szemben, valójában ő sem igyekezett erővel protestánsá tenni a hozzá hű székely nemességet, ha nem is teljesítette be némelyek váráhozását akkor,⁶⁰⁴ amikor megmaradt református hitében. Bethlen Gábor ugyancsak hűséges maradt a protestáns hitelvekhez, egyházpolitikáját azonban mindvégig a bölcs józanság határozta meg, így gyakran biztosított előnyöket a Székelyföldön élő katolikus lakosságnak is, amennyiben arányuk ezt megkövetelte. Mivel azonban valójában egyik fejedelem egyházpolitikája sem befolyásolta alapvetően a székely nemesség vallásválasztását, úgy tűnik, tevékenységük inkább egy nyugalmi állapotot teremtett, amelyben a belső mozgások erőteljesebben érvényesülhettek a külső behatásoknál.

⁵⁹⁹ APOR 1978. 74.

⁶⁰⁰ Péchi Simon lányai, Kénosi Ferencné, Angyalos Istvánné, Péchi Margit, valamint Kendeffy Zsófia, Paczolay Péterné, Kornis Borbála.

⁶⁰¹ ORGONA A. 2000. 258.

⁶⁰² ORBÁN B. 1868. III. 115.

⁶⁰³ Uo. 115.

⁶⁰⁴ Különösképpen a katolikus Kornisok remélték Báthory Gábor katolizálását vagy legalábbis a katolikussággal szembeni erőteljesebb lojalitását.

Összegzés

A székely társadalom a 17. század elején még jobbra azért küzdött, hogy korábbi szabadságjogait, amit összefoglaló néven kollektív nemességgként említettek, visszaszerezze és megtarthassa. A kollektív nemesség minden egyes székelyre érvényes kiváltságaiból azonban éppen ebben a században bontakoztak ki azok a kiváltságok, amelyek már nem terjedtek ki a székely közösség egészére. A század elején visszakapott közösségi jogok mellett a korábbi legfelső réteg tagjai, az egykori primori családok egyéni adományleveleket is szereztek birtokaikra és többen kaptak nemesítő okleveleket is. Az újra kimondott közösségi szabadság már nem volt elegendő többé ahhoz, hogy a székely közösség tagját megmentse attól, hogy elszegényedése vagy más miatt jobbágyi sorba süllyedjen. A korábban csak elvétve előforduló jobbágyul kötések hol erőszak, hogy szegénység miatt egyre gyakoribbá váltak, így kialakult a székely jobbágyok rétege. A jobbágyosodás a 16. század első felében, a fejedelemség létrejöttének az időszakában gyorsult fel, és ez arra készítette az erdélyi fejedelmeket, hogy reagáljanak a székely társadalmon belül létrejött új helyzetre. A területileg a Magyar Királyság korábbi területénél jóval kisebb Erdély immár nem engedhette meg magának azt, hogy a székely társadalom korábbi adómentességét megőrizze, ezért egyre többször vonták be őket az adóterhek viselésébe. A megnövekedett adóterhek azonban csak felgyorsították azt a folyamatot, amely már korábban megindult, ez pedig a székelyek alsó rétegének jobbágyul kötése volt. A gyalogosan katonáskodók közül sokan jutottak olyan helyzetbe, hogy nem tudták viselni a hadi szolgálatot és az adózás megterheléseit együtt, ezért mindezek elől jobbágyul kötötték magukat. A 16. század közepén az 1562-es segesvári országgyűlésen János Zsigmond fejedelem erre úgy válaszolt, hogy határozataival felszámolta a székely társadalom korábbi közösségi kiváltságait, a kollektív nemességet és a belső autonómiát. Ezáltal a korábbi székely nemesfogalom is átalakult, hiszen az országgyűlés határozatainak értelmében ezen túl a nemesi kiváltságok a székely társadalom két felső rétegének, a primoroknak és a lófőknek a kiváltságaivá lettek. A székelység nemesnek tartott rétege azonban a legalsó rétegekkel egyetértésben, noha más-más okokból, ellene volt a segesvári végzésnek, és a 16. század második fele állandó feszültséget eredményezett mind a székelységben belül, mind pedig a székelyek és a fejedelmi hatalom között.

A székely közösség minden tagja és minden csoportja érzékenyen és ellenségesen reagált arra a kormányzati törekvésre, amely kívülről óhajtott beleszólni ennek a közösségnek a nagyon is élő rendjébe, még akkor is, ha a fejedelmi határozat voltaképpen csak követni próbálta azt a folyamatot, amely a székely közösségen belül megindult, vagyis hogy a katonai alapokon szerveződött és kiváltságolt szabadokból álló társadalomban megjelentek a feudális függőségre emlékeztető, igaz, sajátos formában érvényre jutó kapcsolatrendszerek is. A közösség azonban egyfelől elutasítással reagált a változásokra, másfelől egy belső zavarral, ami a viszonyok és viszonyrendszerek bizonytalanná válását mutatta. A kormányzat szempontjából mindez úgy jelentkezett, hogy nem tudta használni a székely haderőt és emellett a remélt adó sem folyt be a kincstárba. A székelyföldi nemesnek titulált réteg tagjai sem voltak elégedettek a hozott döntésekkel. A felső réteg tagjai, akik döntően a korábbi primori családok tagjai voltak, és már korábban is a vármegyei nemesség részének tekintettek, a hatalom behatolását a Székelyföldre az addigi tekintélyük és rangjuk csorbitásának tekintették. Egyrészt azért, hogy a korábban általuk ellátott tisztségeket most az uralkodói tisztségviselők kezébe adták, ezáltal a főemberek elestek ezen tisztségek jövedelmétől és a hozzájuk kapcsolódó hatalomtól is. Másfelől az a korábbi kiváltság, amelynek értelmében a *ius regium* ezidáig de jure nem hatolt be a Székelyföldre, korlátlan lehetőséget biztosított a székelyek elsői számára a közösségen belül hatalmuk növelésére. A kiváltság megszüntetésével más

nemesek is lehetőséget kaptak arra, hogy birtokot szerezzenek a székelységeen belül, ezáltal szintén a főemberek korábbi hatalmát csökkentve. Az 1562-ben nemesnek titulált csoport másik, nagyobb része, a korábbi lófők ugyancsak ellenezték ezt a rendezést. Igaz, hogy nem kellett adót fizetniük és szabad állapotúak maradtak, sőt a nemesek közé sorolták őket, ám mivel a társadalomban elfoglalt helyük a mustrákon résztvevő fejedelmi tisztviselők döntésétől függött, akik sok szegényebb lófőt is besoroltak a legalsó, immár a fejedelem jobbágyaiként számon tartott rétegbe. Az egzisztenciális bizonytalanság és a lófőket a falu népével összekötő azonos életforma is közrejátszhatott abban, hogy a lófők lettek a székely közösség legerőteljesebb védelmezői.

Az állandó feszültségek a 16. század végére világossá tették, hogy a kormányzat majd fél évszázadon át követett székelypolitikája nem vezetett eredményre, ezért a tizenöt éves háború állandó küzdelmei is szükségessé tették azt, hogy megpróbálják visszaállítani a székely katonaság korábbi harcértékét. Leginkább ez a törekvés vezethette először Báthory Zsigmondot, majd Bocskai Istvánt és Báthory Gábort is, hogy ismételten kiadott szabadságleveleikben helyreállítsák a korábban elvett székely szabadságjogokat és az autonómia jelentősebb elemeit is.

A 17. század elejére tehát a székely közösség többé-kevésbé visszaszerezte korábbi nemesi jogait, és Bethlen Gábor fejedelemségének időszakára kialakultak azok a külső és belső keretek, amiken belül megindulhatott egyfajta fejlődés. A 17. század végén a fejedelemség önállóságának megszűnte után a vezető székely családok is bárói, grófi címeket kaptak, tehát az ország nemességének elitjébe emelkedtek, és ekkorra nagyjából létre is jött az a csoport, amely a székely nemesi társadalom címet viselte. Az alakulás időszaka éppen a 17. század volt.

A segesvári végzés után eltelt pár évtized azonban nem múlt el nyomtalanul a székely társadalom életében, ugyanis fellazította a korábbi kereteket, a demoralizálódás még erőteljesebbé tette a jobbágyosító törekvéseket, amelyeket már a 15. század végén is megfigyelhettünk a székelységeen belül. Ugyanakkor a felkelésekben való részvételük miatt több korábbi primori család veszítette el korábbi székelyföldi pozícióit, mint például az Andrásyok.

A 17. század elején részben tovább folytatódott az a tendencia, hogy a régi primori családok minden módon igyekeztek megerősíteni egzisztenciájukat az uralkodótól származó birtokadományok, új adományok révén, emellett a székely közösségeen belüli jobbágyszerzés útján, másrészt egyre nagyobb méreteket öltött az armális általi nemesítés, így létrejövőben volt a székely nemesi társadalomnak egy másik, szegényebb rétege is, akik közül csak keveseknek sikerült meggyökerezni a nemesség között. Az a székely nemesi társadalom, amely a 17. század végén kezdett körvonalazódni, valójában a Báthory Gábor és Bethlen Gábor idején formálódni kezdő csoportból jött létre. Ezért koncentráltam munkámban éppen Bethlen Gábor fejedelemségének időszakára. Bethlen Gábor fejedelemsége alatt két ízben készült székely összeírás maradt ránk, ezek közül az első, az 1614-es rendkívül részletes és a társadalom nem katonáskodó elemeire is kiterjedt. Az általam a kutatás során felhasznált források másik csoportja a Királyi Könyvek oklevelei, adományai voltak, amelyek vizsgálatával egyrészt a fejedelmi székelypolitikát, másfelől a megadományozottak körét igyekeztem feltérképezni. A harmadik felhasznált forráscsoport a széki periratok nagyon gazdag anyaga volt, amelynek a vizsgálata még jószerivel alig kapott helyet a korszak nemességének a kutatásában.

Munkám során ezen források felhasználásával próbáltam bemutatni a székely nemesség formálódásának fázisait Bethlen Gábor korában illetve az azt megelőző években.

A kutatás és az értekezés eredményei két gondolatkörben foglalhatók össze. Elsőként azt mutattam be, hogy mit jelentett a nemes kifejezés a székelységeen belül, valamint azt, hogy hogyan változott ennek a szónak a tartalma a székelyekkel kapcsolatosan és azt, hogy volt-e

az összességében nemes székely társadalomnak olyan csoportja vagy voltak-e olyan elemei, akik megnevezésüket, hivatalaikat, birtokaikat és életmódjukat tekintve is hasonlíthatóak voltak a vármegyei nemességhez. Ezzel együtt, pontosan azért, mivel a közösségi gondolkodás mindvégig meghatározó maradt a székelyek között, arra is választ kerestem, hogy a székelységen belül mennyire tekintette magát másféle nemesnek az ilyen típusú nemes, és hogyan tekintette őt a közösség. Ezek alapján elmondható, hogy a középkor korai évszázadaiban, egészen a 14. századig nem különböztették meg a székelység különböző tagjait, még akkor sem, ha már ekkor is voltak különbségek az anyagi helyzetet és a hivatalviselést illetően. A későbbiek során egyre többször találkozunk a főemberek és a köznép megkülönböztetésével, sőt a 16. század elejétől egyre gyakoribb volt a nobilis megnevezés használata is társadalom alig pár tíz főt számláló legtekintélyesebb családjai esetében. Ezen családok kiemelkedése és a Székelyföldön kívüli birtokszerzései katalizátorai voltak annak a folyamatnak, hogy a székelységen belül is igyekezzenek függésbe hozni némelyeket és a korábbi közösségi rendből kilépve a vármegyei földbirtokosokhoz hasonlóan viselkedjenek. Ezt a folyamatot gyorsította fel a fejedelemség létrejötte és az ezzel összefüggő állandósuló háborús veszély. A nemes megnevezés új értelmet nyert 1562-ben a segesvári rendezés alkalmával, bár ez nem jelentette szükségszerűen azt, hogy a nemesek közé sorolt székelyek mindegyike nemesi módon élt volna, vagy hogy akár a közösség is nemesnek tartotta volna. Nem véletlen, hogy ezekben az esztendőkből is megkülönböztették a primorokat és a lóföket. A változások ellenére azonban a forrásokból az látható, hogy a néhány vezető család kivételével még ekkor is olyan jelentős volt a társadalom mobilitása, hogy nem rajzolható körül a nemesi társadalom különálló csoportja, csupán azoké a primoroké, akik országos feladataik és birtokaik révén már kapcsolatba kerültek és voltaképpen tagjaivá váltak az erdélyi nemességnek.

Azoknak a csoportja, akik a 17. század végén a nemesek közé tartoztak, akkor kezdett kirajzolódni, amikor Báthory Gábor rendkívül nagy számú nemesítései és adományai révén megszilárdult egy nemesi csoport helyzete. Ezek a régi családok illetve felemelkedett többnyire katonai vezetők lettek azok, akik alapjai lettek az alakuló nemesi társadalomnak. A nemes kifejezést ekkorra, a Bethlen Gábor-féle lustrák idejére már csak ezekre a székelyekre használták, akik éppen személyesen kapott adományaik, okleveleik birtokában, maguk is nemesnek tekintették magukat, ezáltal némileg elkülönültek és igyekeztek is elkülönülni a székely közösség mindenre kiterjedő jogokat és kötelességeket tartalmazó rendjétől. A nemes kifejezés tehát, úgy tűnik, a székelységen belül éppen ezekben az esztendőkből nyerte el egy olyan formáját, amikor egy világosan megkülönböztethető csoportot kezdtek érteni alatta, még akkor is, ha természetesen ennek a csoportnak is változott a legalsó rétege az elszegényedések stb. által. A székelység alapvetően közösségi volta miatt azonban a nemességnek ez a formálódása, azaz a közösségről való leválása konfliktusokkal volt terhes. Az éppen ekkor megszoruló erőszakoskodások azt mutatják, hogy éppen az egyes székelyek leválásának a folyamata volt az, ami a székely közösség ellenállását kiváltotta, tehát azok az évek, amikor elindult a leválás útján. A legtöbb konfliktus a perek adatai szerint nem a legnagyobb székely birtokosok és a közösség között volt, hanem azokkal szállt szembe a közösség, akik személyükben és földjüket tekintve is megpróbálták leválni a faluközösségről. A levált vagy kivált székely nemest nem tekintették többé a székely közösség ugyanolyan tagjának, mint önmagukat. Ez a szemléletmód a leválóknál is megjelent, hiszen akár Borsos Tamás, akár Mikó Ferenc, akár később Apór Péter írásaiból látható egy távolságtartás a székelységgel szemben, noha maguk is székelyek voltak. Érdekes azonban emellett, hogy éppen a házassági stratégiák elemzése mutatja meg azt, hogy a leváló székely nemesség ugyanakkor saját csoportján belül házasodott, tehát egyértelműen előnyben részesítette a párválasztáskor még a 17. század folyamán a székely családokat. Sőt még a szegényebb székely családok gyermekeivel is gyakrabban házasodtak ekkor, mint az erdélyi nemesség egyéb családjaival.

Az eredmények másik gondolköre a fejedelmi székelypolitika változásainak a bemutatása volt, hogy a külvilág, elsősorban a kormányzat képviselője, a tisztviselők és a mindenkori fejedelem, elsősorban természetesen Bethlen Gábor milyen stratégiát alkalmazott a székely nemességgel szemben.

A vizsgálatok itt részben megerősítették azokat a már korábban is ismert tételeket, hogy Bethlen Gábor előszeretettel használta fel udvarában a diplomáciában és udvari szolgálatokban a székely nemesség hozzá személyesen is hűséges tagjait, sőt sokakat használt fel a kancellárián, ezáltal hozzájárult a székely származású nemesi értelmiségi réteg kialakulásához. Az is tudott és feltárt dolog, hogy 1622-ben a jobbágyság megadóztatása révén igyekezett csökkenteni az eljobbágyosítás ütemét, és ennek érdekében szembefordult ezen a téren a székely nemességgel is. Az azonban mindenképpen fontos eredménye a kutatásoknak, hogy Bethlen Gábor egy olyan székelypolitikát követett, aminek az alapjait Báthory Gábor fejedelemsége alatt rakták le, és sok esetben azokat a Báthory alatt emelkedni kezdett székely nemeseket támogatta, akik éppen a század elején lettek, döntően katonai szerepük miatt, a székely nemesség legnagyobb jobbágytartói, mint az Ugron, a Bögözi vagy a Dersi családok, de ekkor erősödtek meg a Béli család pozíciói is.

A 17. század első felének időszaka azért fontos tehát a székely nemesség története szempontjából, mert ezekben az években nyomon követhető a formálódás folyamata, az is, hogy mely családok és hogyan emelkedtek fel, hogy tudatosult a saját nemesi voltuk és ez a szerepük, amit a század második felében már a viselkedésmód és az életmód megváltozása is követett, többek között abban is, ahogyan saját felekezeti hovatartozásukat és patrónusi mivoltukat is egyre erőteljesebben vállalták. A székely nemesség ekkor még, leválása ellenére is szerves része volt a székelységnek, hiszen a 18. században már egyre nagyobb mértékben házasodtak nem székely nemesi családokkal is, ezáltal egyre jobban kapcsolódtak a magyar nemesség egészéhez.

Appendix

Primorok a Basta-féle összeírás alapján 1602–1603-ból⁶⁰⁵

Kézdi, Orbai, Sepsi, Kászonszék

Maxa	Jankó Gáspár Kovács Márton
Dálnok	Hadnagy Balázs Székely László Somodi Gáspár Hadnagy Tamás Vaska Tamás
Alsócernáton	Domokos Péter Bernárd Ferenc
Felsőtorja	Apor János Apor Tamás
Alsótorja	Apor András Török Mihály Apor Sándor Apor János
Szentlélek	Székely Péter
Polyan	Kun Bálint Veres István Rácz Péter
Léczfalva	Marton Gáspár Bodor Péter Bodor Lőrinc
Lehmen	Donat Ferenc Csomortán István Kaniztos István
Osdola	Farkas Sándor Czívres Miklós Szurkos György
Nyujtód	Imecz Mátyás Donát István

⁶⁰⁵ SZOKl. IV. 154-190.

Kézdiszék

Hatolyka	Nagy István Bak György
Mátyusfalva	Benkő Mihály
Esztelnek	Szacsvai Ferenc
Baxafalva	Emeczi Mihály

Orbaiszék

Zágon	Mikes György Jankó Péter István Deák
Páke	Sándor Ferenc Sándor Mátyás Sándor Miklós
Kovászna	Asszú Mátyás Mihácz György Balog János
Páva	Mihálcz Gábor
Zabola	Mikes Zsigmond
Gelencze	Székely Boldizsár Mihálcz Tamás Mihálcz Pál Mihálcz László
Damokosfalva	Ciriak Bálint
Zörcsie	Zeörchi Demeter Zeörchi Menyhárt Donát Mátyás
Tamásfalva	Márton Deák Ciriak Bálint
Telek	Makó György Donát György Donát János Donát Imre Simon Mihály
Cziofalva	László Balázs Czia Demeter Czia Ferenc Bodo István Bodo Miklós
Papolcz	Mikes Benedek

Sepsiszek

Kisborosnyó	Tompa János Tompa Miklós Tompa Ambrus
Nagyborosnyó	Donát János
Retie	Losonczi Márton
Szentiván	Henter Benedek Jankó Miklós Illies Imre Illies András Jankó János
Uzon	Béldi Ferenc
Lisznyo	Nagy Mihály Sánta Ferenc
Bikfalva	Bikfalvi István Bikfalvi Gábor
Kökes	Orbó György
Illyefalva	Mihecz János Zonda Miklós
Körespatak	Kálnaki János Balog Benedek Bedeházi Miklós
Zalán	Jankó Gergely
Oltszem	Mikó György
Bodok	Czierenk Balázs Czierenk György
Angyalos	Forró Gábor Forró Márton Forró András Babolczi Mihály Bartos János Sebestyén János
Besenyő	Babos Farkas Babos Gábor
Bölön	Illiesi János
Barót	Horvát Miklós Baróti Pál Baróti János

Összesen 101 nemes

Csíkszék

Szenttamás	Lázár Gábor
Rákos	Székely István
Madéfalva	Antal Imre
Csicsó	Kelemen Bálint Lázár Egyed
Vacsárcsi	Lázár András Feiér Máté Imecz Imre Farkas Tamás
Taplocza	Székely Miklós Salamon Lőrinc
Zsögöd	Pókai Balázs
Szentimre	Antal Hadnagy Jámosi János
Tusnad	Bocskor Pál
Gyergyó	
Szárhegy	Nagy Tamás

Udvarhelyszék

Udvarhely	Mihály Deák
Ózdfalva	Horvát Mihály Begezi Gergely Alárd István
Ders	Petki János
Hoggia	Hogiai György
Bögöz	Farkas Pál
Kadiczfalva	Benedekfi János
Vargyas	Dániel Péter
Bibarczfalva	Nagy Menyhért
Felsőboldogasszonyfalva	Jánosi Tamás
Kisfalud	Kecseti Boldizsár
Kecset	Gálfi István
Szombatfalva	Szombatfalvi Benedek
Szolokma	Tombold Mihály
Küsmöd	Marton György

Keresztúrszék

Keresztúrfalva	Czakan Balázs Nyujtódi Demeter
Martonos	Gálfi Ferenc
Tordatfalva	Fekete Pál
Kadacz	Semién Miklós
Rugonfalva	Benedekfi Tamás
Szenterzsébet	More István
Fiatfalva	Geréb András
Vécze	Balássi Mihály
Szentdemeter	Nyujtódi György
Tarcsafalva	Pálfi András

Összesen 27 nemes

Marosszék, 1602. augusztus 16.

Gyalakuta	Lázár György
Somosd	Székely János
Szövérd	Gáspár János
Süketfalva	Bako István
Andrásfalva	Balássi István Boér Balázs
Keresztúr	János Deák
Búzaháza	Péterdi Ferenc
Csíkfalva	Csányi György Csányi Gáspár Barrabási Ferenc
Jobbágyfalva	Tóth Balázs Tóth Ferenc
Gálfalva	Ozdi György
Madaras	Siger Zsigmond
Cserefalva	Gardai Tamás
Szentgyörgy	Tott Miklós
Kölpen	Kabos Farkas
Oppidum Vásárhely	Bodó István Iszlai Tamás Koncz Tamás Koncz Mihály Temesvári Szabó György

Marosszék primorjai, 1603. február 7-én

Székelyvásárhely	Koncz Pál Székely Mihály Földvári János Koncz Tamás
Marosszereda	Szilveszter György Nagy György Nagy János Nagy István
Atosfalva	Kis Demeter
Gyalakuta	Lázár György
Vaia	Horvát Mátyás
Szövérd	Gáspár János
Süketfalva	Bakó István Bakó Lukács
Andrásfalva	Balássi István
Keresztúr	Literáti János vaiai
Búzaháza	Dési János Peterdi Ferenc
Jobbágytelke	Horvát Miklós
Ehed	Barabassi Benedek Barabasi György
Vadad	Phileop György
Chikfalva	Chiani György Chiani Gáspár Literáti Péter Bakó Imre Barabassy Ferenc
Jobbágyfalva	Thot Balázs
Gálfalva	Ozdi György Ozdi Pál
Madaras	Syger Zsigmond
Koronka	Gerdei Tamás
Szentiván	Ukythienith István
Chitszentiván	Pető András
Kölpény	Kabos Farkas
Chávás	Literáti Miklós
Szentkirály	Sár Péter

Udvarhelyszéki nemesek 1604. március 15-én

Bögözi Gergely
Benedekffi János
Benedekffi Tamás
Ugron Pál
Kecheti Boldizsár
Hoggiai István
Geréb András

Nagy Menyhárt
Gálffi Ferenc
Kedei Mihály
Maróti György
Tarcsafalvi Albert
Szabó Mátyás
Bedő István

Hadnagyok:

Nagy Máté
Vas Péter
Karácsonfalvi Ferenc
Nagy Ferenc
Bálint Balázs
Nagy György
Nagy Jakab
Kolombán Ferenc
Gáspár Balázs
Balássi István

Demeter Ferenc
Miklós Ferenc
Boncza János
Demeter Ferenc
János Tamás
Boczkor János
Sas Benedek
Nagy Lőrinc
Székely János
Hozo Ferenc

Csíki, Kézdi, Orbai hadak:

Boczkor János
Nagy Lőrinc
Hozo Ferenc
Szép Antal
Sebestyén Péter
Kozma Máté
Balogh György

Primorok és jobbágytartók az 1614-es lustra alapján⁶⁰⁶

Primorok és jobbágytartók Marosszéken

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Keresztúr			
Nyárádtő	Ozdi György özvegye árvaival	Ozdi Györgyné	7
Malomfalva	Mikó György	Mikó György	7
Chyttfalva			
Lőrinczfalva	Ozdi Györgyné Ozdi Gergely	egyház	2 2 1
Szentiván Vasas, Kolozs vm?	Pető András Szentiváni Mihály	Pető András Szentiváni Mihály	4 3
Illenczfalva		Pókai Péter	5
Szentmiklós, Pusztá- Kolozs m.	Pókai György	Pókai György Vígh Lukács	6 3
Fintaháza	Haller István	Haller István Pókai György	5 1
Lukafalva			
Mezőmadaras	Lázár János	Lázár János Kovács István (lófő) Borsos Tamás Kis Bálint (lófő) Szeredai János? ⁶⁰⁷ András Deák? Makai János? Tholdi György? Adámossi Mihály?	4 6 12 6 2 1 2 1 1

⁶⁰⁶ KmOL, Székely Láda 56. sz. VIII. 1.(meg kell jegyeznünk, hogy az általam felhasznált lustrákat kiadta Demény Lajos és Tüdős Kinga, (SZOKl. Új. IV.), ám a dolgozatnak ezen fejezetei még a forráskiadvány megjelenése előtt, saját levéltári kutatás alapján készültek.

⁶⁰⁷ A kérdőjelek minden esetben az írás elmosódottságát és az olvasás bizonytalanságát jelzik.

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Hatzó		Lázár János	1
		Bereczki Máté?	2
		Fóris György (lófő)	1
		Kövesden)	2
Dersi János?			
		Gáspár János?	1
		Dersi János?	4
		Fóris Gergely (lófő)	2
Kövesd			
Kölpény	Balogh János özvegye fiaival, Balogh Ferenczel és Lászlóval	Balogh Jánosné	10
		Makai János?	5
Bánd	Géczy István		
		Gáspár János?	6
		Vajai János Deák?	1
		Géczy István	9
		Szabó Mihály?	3
		Borsos Tamás	1
Sámsond		Vajai János?	1
		Lázár János	6
		Kovács István	1
		Nagy Márton (lófő)	1
		egyház	1
Vajai János Deák			
Bergenye			
Panyth		Pernyeszi Dorko	1
		Kovács István	1
		Dersi János	1
		Bereczki Máté	1
Fele			
		Abrahám	1
		Boldizsár(lófő)	6
		Gáspár János	1
Balogh Jánosné			
Galambod			
		Györgyfi Lőrinc (lófő)	1
		Lázár János	1
			2

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Toth Mihály	
Csávás		Kun János Balogh Jánosné Sidó György(lófő) Egyház	12 1 3 1
Ernye	Mosa János Mihály Deák Koczkán Márton	Mosa János Szél Jánosné Ferenczi György(lófő) Geljen Tamás? Thofalvi Gáspár(lófő) Koczkán Márton Mihály Deák	7 2 3 1 1 1 1 1
Udvarfalva		Toth Mihály Eördögh Gáspár	5 1
Menes		Kun János Szabó Dávid Lázár János Keljen Tamás	2 6 3 3
Szabéd		Kövesdi Pál?	1
Bözöd		Bereczki Máté Kövesdi Pál Kun János Bakó Mátyás	2 3 2 1
Szentkirály	Székely Miklós	Székely Miklós	11
Egerszegh	Sövénfalvi Dániel	Dániel Deák Lázár János	9 3
Remeteszegh		Lázár János	8
Kisfalud		Pető András	5
Náznánfalva		Czjakan Balázs	3
Borzaszegh	Czjakan Balázs	Czjakan Balázs	2
Bodon		Pato Menyhárt	1
Koronka	Pato Menyhárt	Nyilazo János	2

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Pato Menyhárt	5
		Köteles István	2
Száltelek	Vaiai János deák bírja éppen	Vajai János deák valószínű az extranei is	7 13
Kebeleszentiván		Orbán Lőrinc?	1
		Okuttjawethi Péter	1
Székes		Kun János	2
		Péntek Lukács	1
		Ozdi Gergely	1
		Kály Nagy János	1
		Toth Mihály	4
Jed		Orbán Lőrinc (lófő)	8
Kebele		Bakó István	1
		Nagy Márton (lófő)	3
Chieid			
Szentanna	Balássy Mihály	Balássy Mihály	18
Ezt Balássy Mihály u. bírja éppen ⁶⁰⁸			
Thofalva	Pataki János	Gabriel Deákné	3
		Pataki János(és esetleg az extranei?)	4 6
Vecze		Botos Gál	6
Iszló		Kun János	1
		Iszlai Péter (lófő)	1
Iklánd			
Demjénháza		Dersi János	5
Búzaháza	Dersi János	Dersi János	10
		Phúlep István (lófő)	1
Jobbágytelke		Bakó Imre?	1
		Bakó Mátyás (lófő)	3

⁶⁰⁸ Így jutott hozzá: az ott valók eladták a falut a vásárhelyieknek, maguk pedig a városba mentek lakni és most is ott laknak. Balássy Mihály uram azoktól vette meg és megszállta, némelyek visszamentek a faluba és oda kötötték magukat oltalomért. 233. p.

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Simó András (lófő)	1
Hodos		Bakó Mátyás (lófő)	1
		Dienesi Imre?	1
Vadad		Killjen Tamás Lófő	6
		Kun János	6
		Kun Benedek	2
		Kis György (lófő)	1
		Phulep Miklós (lófő)	1
		Bakó Imre (libertinus Mikházán)	2
Mikháza		Barrabassy Ferenc	2
		Dersi János	7
		Janka Mihály (ped. pix)	1
Remete		Kaczjo János	1
		Mengecz István?	3
		(még egy csomót ez a Mengecz üldözött, ezért inkább mások védelmébe adták magukat)	
		Dersi János	18
		Kovács Máté?	2
		Székely Miklós (lófő)	3
		Gál Miklós (lófő)	2
		Bakó Imre (libertinus)	1
		Nagy János (lófő)	1
		Szabó Mihály?	1
		Marton János ?	
Köszvényes		Barrabassy Ferenc	1
		Dersi János	11
		Só István (lófő)	8
		Kovács Máté	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Székely Miklós (lófő) Nagy Péter ? Gál Miklós	1 1 3
Kál	Kun János Kun Benedek	Kun János Kun Benedek Nagy Pál (lófő)	24 1 1
Jobbágyfalva	Toth István Toth János	Toth Mihály Toth István Czirak Pál (lófő?)	17 7 1
Keresztúr	Keresztúri János deák, alias Vajai		11
Marosszentgyörgy Toth Mihálynak ősétől maradt	Toth Mihály	Toth Mihály	15
Markod		Vajai János Dersi János Kósa István (lófő) Keresztúrtban Jánosi Pál?	10 1 1 1
Selye		Kovács Máté (lófő)	14
Szentmárton		Kun Benedek Kun János Ficsur Péter ? Killjen Tamás Bakó Imre	5 6 1 5 1
Ehed		Barrabassy Ferenc	6
Chykfalva	Bakó Imre Chjany György	Kun János Dersi János Bakó Imre Chjani György Barrabassy Ferenc Fodor Mátyás (lófő)	3 1 2 5 1 1
Agárd		Borbély Kristóf	6
Kendeo		Dersi János	3
Andrásfalva	Golopi Sándor	Balássi Ferenc	9

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
	Miske György	Lázár János Bakó István (lófő Gegesen)	1 1
Tompa	Botos Gál	Tompai Máté Botos Gál	1 1
Szentlőrinc		Daczo László	3
Geges		Gáspár Lőrinc ? Bakó István Bereczki Máté Kornis Ferenc	8 8 2 1
Oppidum Szereda		Bakó István	1
Bede		Lázár János Kövesdi Pál	5 3
Szentrontás (Szentháromság)	Szeredai János Ozdi Gergely Bereczki Máté	Bereczki Máté Szeredai János, donatioval Ozdi Gergely	3 7 21
Vadasd		Gáspár János Dako István (ló fő) Kornis Ferenc Kövesdi Pál	7 2 2 2
Gyalakuta	Gáspár János Lázár János	Gáspár János Lázár János	7 9
Kelementelke		Gáspár János	17
Nagyadorján		Lázár János Szeredai János	7 1
Makfalva		Dosa András (lófő) Sinka Bálint (lófő) Farkaslaki András lófő) Kun János Dosa Tamás (lófő)	8 1 4 1 1
Sóváraggia		Vajai János Deák Bíró Péter (lófő)	11 1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Botos Gál	2
		Tőkés András (lófő)	1
		Kornis Ferenc	1
		Lázár János	5
		Szép István (lófő)	1
Bos		Pato Menyhárt	2
		Ozdi György	1
Kibéd		Kornis Ferenc	6
		Dósa Tamás	5
		Bereczki Máté	1
Abod			
Havad		Dako János	3
		Gáspár János	1
		Kornis Ferenc	2
Chiokfalva		Benedekfi Gáspár (lófő)	2
			3
		Gáspár János	11
		Kornis Ferenc	1
		Faluuighi László (lófő)	
Attosfalva		Gáspár János	4
		Dosa András	1
Szováta		Gáspár János	11
		Dersi János	7
		Kovács Máté	3
		Vajai János Deák	2
		Barto Péterné	1
Erdőszentgyörgy	Kornis Ferenc	Kornis Ferenc	31
Szentsimon	Gáspár Lőrinc		
Szentistván		Benedekfi Gáspár	3
		Dosa Tamás	1
		Benedekfi András	1
Bó		Tőkés Mihály (lófő)	2
		Zengjel Ferenc (lófő)	2

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Mosa János (lófő?)	3
		Zalanczi Gábor ?	1
		Killjen Tamás	1
Demeterfalva	Tompai Máté Geréb Boldizsár Fekete Menyhárt	Tompai Máté	1
Szentimre			
Chybafalva		Adámossy Mihály	1
Karácsonfalva		Vígh Lukács (lófő)	1
		Bodor István (lófő)	1
Cserefalva		Adámossy Mihály	3
		Gerdei János	1
Ákosfalva	Gyerő János árvája	Gyerő Jánosné	12
		Nagy Mihály ?	1
		Kosa Bálint	2
		Gáspár János	2
		Veres János (lófő)	1
Szentlászló		Ozdi Gergely	2
		Bakó István	1
		Szeredai János	1
		Kun István	3
		Bereczki Máté	2
		András deák	1
		Sós István	1
Bálintfalva			
Seprőd		Lázár János	2
		Dako János	3
Gálfalva	Ozdi György	Bako István	2
		Ozdi György	6
Madaras		Kun István	1
		Botos Gál	2
		Szeredai János	1
Monyat		Ozdi Györgyné	8

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Sós István	1
Szentgericze		Ozdi Gergely	2
		Vajai János deák	1
		Bako István	9
		András deák	1
		Vajai János	2
Szentbenedek	Komáromi István	Komáromi István	23
Kisgörgény			
Folyfalva			
Somosd		Székely Gáspár (lófő)	1
			1
		Horvat János ? egyház	1
		Pokai György	1
		Székely Miklós (lófő)	
Vaja	Daczo István Vári Miklós	Vári Miklós	9
		Vajay János	3
		Nagy Boldizsár	1
Torboszló		Tőkés András (lófő)	1
		Bereczki Máté	1
Chiokafalva		Sükösd György	5
		Gyerő Jánosné	1
		Adámossi Mihály	2
Maja		Dersi János	6
Kakasd			
Geochy		Glesan Kristóf	1
		Vajai János	7
		Gyerő Jánosné	2
		Enyedi Miklós deák	1
		Kádár György ?	1
Mogyorós		Szőke Péter (lófő)	8
		Tamás deák (lófő)	1
		Toth Mihály	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Botos Gál	1
		János deák.	1
Rigmány		Lázár János	8
		Daczo László	9
Harazkerek		Kadar György (lófő)	5
Bere		Nagy György (lófő)	1
		Vajai János Deák	1

Marosszék jobbágytartói

Jobbágytartó	Jobbágyok száma	Helységek száma
Dersi János	6,7,3,1,2,4,1,5,10,7,18,11,1=76	13
Vajai János deák	2,1,3,6,1,1,1,1,1,20,11,10,11,2=71	14
Gáspár János	2,11,4,3,1,6,6,7,7,17,1=65	11
Lázár János	2,5,7,9,8,5,4,1,6,1,3,3,8,1=63	14
Kun János	12,2,2,2,1,6,24,6,3=58	9
Kornis Ferenc	1,2,1,6,2,11,31=54	7
Tóth Mihály	2,5,4,17,15,1=44	6
Ozdi Gergely	2,1,21,2,2=28	5
Bakó István	1,1,9,1,8,1,2=25	7
Komáromi István	23	1
Kovács Máté	2,1,14,3=20	4
Balássy Mihály	18	1
Ozdi Györgyné	7,2,8=17	3
Székely Miklós	11 j 1 falu vagy még 3,1,1=16	4
Killjen Tamás(lófő)	1,3,6,5,1=16	5
Gyerő Jánosné	12,1,2=15	3
Bereczki Máté	1,2,1,2,2,3,1,2=14	8
Szeredai János	2,7,1,1,1=12	5
Balogh Jánosné	10,1,1,=12	3
Botos Gál	6,1,2,2,1=12	5
Daczó László	3,9=12	2

Jobbágytartó	Jobbágyok száma	Helységek száma
Barrabassy Ferenc	2,1,6,1=10	4
Orbán Lőrinc	8,2=10	2
Pataki János	10	1
Dósa András(lófő)	8,1=9	2
Vári Miklós	9	1
Balássi Ferenc	9	1
Géczy István	9	1
Kövesdi Pál	1,3,3,2=9	4
Pető András	9	1
Dániel Deák	9	1
Kovács István(lófő)	6,1,1=8	3
Pató Menyhárt	1,5,2=8	3
Gáspár Lőrinc	8	1
Kun Benedek	2,1,5=8	3
Só István	8	1
Szöke Péter (lófő)	8	1
Ozdi György	1,6=7	2
Mikó György	7	1
Pókai György	7	1
Borsos Tamás	6,1=7	1
Makai János	2,5=7	2
Mosa János	7	1
Bakó Imre	1,2,1,1,2=7	5
Tóth István	7	1
Dósa Tamás	1,5,1=7	3
Szabó Dávid	6	1
Borbély Kristóf	6	1
Dako János	3,3=6	2
Adámossy Mihály	1,3,2=6	3
Kádár György (lófő)	1,5=6	2
Sükösd György	5	1

Jobbágytartó	Jobbágyok száma	Helységek száma
Csányi György	5	1 falu
Gál Miklós (lófő)	2,3=5	2
Pókai Péter	5	1
Haller István	5	1
Bakó Mátyás (lófő)	1,3,1=5	3
Pető András	5	1
Csákán Balázs	3,2=5	2

Primorok és jobbágytartók Udvarhelyszéken

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Szentmárton		szentpáli Kornis Ferenc	10
Abasfalva		szentmártoni Bence János (lófő)	2
Almás	nobilis: Almási István	Kornis Ferenc Almási István	19 15
Lövete		Kornis Ferenc	1
Gyepes		Kornis Ferenc Petki Jánosné bögözi Farkas Ferenc szentmártoni Bíró János (lófő)	10 7 6 1
Remete		Kornis Ferenc	27
Vargyas	G.ac Nob.: Dániel Péter és Mihály	Dániel Mihály	13
Olasztelek		Dániel Mihály Barta István (lófő)	6 1
Bardóczfalva	nobilis: Jánosi István	Dániel Mihály peselneki Rápolti János	11 2
Füle	nobilis: Baróti Mihály	Dániel Mihály Fosztó Bálint (lófő)	12 1
Herman		olaszteleki Barta István	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		(lófő)	2
		Dániel Mihály	1
		Benedek Keresztély (lófő)	
Bibarczfalva	G. nobilis: Nagy Menyhért	Nagy Menyhért	16
		Bibarczfalvi János	3
		fűlei Fosztó Imre (lófő)	1
		Oswát Bertalan (lófő)	1
Kisbaczon		csernátoni Damokos István	1
Telegdibaczon	nobilis: Benkő György	telegdi Donát György	6
		csíkszentsimoni György János	1
Száldobos		Dániel Mihály	7
Recsenyéd		Kornis Ferenc	19
		miklósfalvi Bögösi András	4
Szentpál	G.D.: Kornis Ferenc	Kornis Ferenc	26
Karácsonfalva		Kornis Ferenc	27
		bibarcfalvi Nagy Menyhért	6
		városfalvi Boldizsár Lukács	1
Oklánd		Kornis Ferenc	20
		Almási István	1
Homoródújfalú		Kornis Ferenc	18
Szentpéter		Petki Jánosné	7
		Kornis Ferenc	14
Városfalva		Kornis Ferenc	6
Jánosfalva		Kornis Ferenc	8
Homoródkeméfalva		medeséri Bencsér Ferenc	7
		marefalvi Pálfalvi István	6
		Karácsonfalvi István	6
Szentegyházás Oláhfalu és			

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Kápolnás Oláhfalu			
Kénos		szentkirályi Berze Balázs	1
		szentmártoni Bíró János	1
		szentmártoni Bíró György	1
		Gál Péter (lófő)	3
		Ábrámfalvi András	1
Bágy			
Lokod		Kornis Ferenc	4
		szentmártoni Bíró György	1
		lokodi Demjén Mihály	2
Patakfalva		Kenosi András	3
		Bögözi András	2
		udvarhelyi Sámbochréti Miklós	1 1
		lengyelfalvi Orbán István	1
		sükői Orbán János	1
		kénosi Gál Péter	
Sándorfalva		ábrámfalvi Ugron Pál	7
Árvátfalva		Bögözi András	5
		Sámbochréti Miklós	2
		Ugron Pál	1
Telekfalva		Petki Jánosné	2
		udvarhelyi Sámbochréti Miklós	3 1
		Bögözi András	1
		sükői Orbán János	1
		Almási István	
Ábrámfalva	E. et Nob.: Ugron Pál	Ugron Pál	9
		bibarcfalvi Nagy Menyhért	1
		Ábrámfalvi András (lófő)	2
Szentlászló		Ugron Pál	14
		Farkas Ferenc	2

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Dália		Kornis Ferenc	1
		Almási István	4
Ege		Ugron Pál	6
		Petki Jánosné	2
		Bögözi András	1
Jastfalva		Petki Jánosné	5
Kányád		udvarhelyi Pálosi János	1
		véckei Balássy Mihály	4
		Petki Jánosné	8
		pálosi Veseleny Boldizsár	1
		Bögözi András	2
Ders	Relicta M.D.: Petki Jánosné	Petki Jánosné	38
		Dániel Mihály	1
		Dersi Mihály (lófő)	1
Musna		Petki Jánosné	13
		Kornis Ferenc	18
		vadasdi Dako István	1
		Geréb András	1
		szentmártoni Bíró György	2
Matisfalva		Alia Farkas	4
Agyagfalva		Petki Jánosné	7
		Sándor Mihály	2
Décsfalva	nobilis: Török János	Török János	3
Mogyorós		Petki Jánosné	5
		Geréb András	1
Bögöz	Eg. et Nobilis: Farkas Ferenc	Farkas Ferenc	4
		Ugron Pál	3
		Bögözi András	2
Miklósfalva	E. Nob.: Bögözi András	Bögözi András	13
		bögözi Farkas Ferenc	1
		ozdfalvi Bögözi Gergely	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Ozdfalva	Nobilis: Bögözi Gergely	Alard Ferenc (lófő)	1
Felsőboldogasszonyfalva	Nob.: Jánosi Tamás árvája, István	Jánosi Tamás árvája Petki Jánosné	4 1
Cibrefalva			
Bikafalva		Bögözi András Hegy Bálint (lófő) felsőboldogasszonyfalvi Tamás Bálint Lukács Balázs árvái Alárd Máté delnei Ince Balázs	5 1 1 2 1
Bethlenfalva	Nobiles: Simien István Simien Ferenc		
Udvarhely	Nobilis: Sámbokréti Miklós Székely István Pálosi János Meszej István Nagy András		
Szentdemeter	G.D.: Balássi Ferenc	Balássi Ferenc	35
Bordos		Balássi Ferenc Nagy János (lófő) Dolgos Miklós	27 1 1
Székelyszállás		Balássi Ferenc	12
Chieb		Balássi Ferenc	12
Veczke	G. D.: Balássi Mihály	Balássi Mihály	33
Sakod		Balássi Ferenc Palotka Máté (lófő)	25 2
Rawa		Balássi Ferenc	6

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Kornis Ferenc	3
Hidegkút		Péchi Simon	17
Kissolymos		Koncz Mihály	1
		Mátéfi Pál (lófő)	3
		Mátéfi János (lófő)	2
		medeséri Bartalis Pál (lófő)	1
Nagysolymos		Péchi Simon	4
Szenterzsébet	Ge. D.: Péchi Simon	Péchi Simon	31
Bözöd		Kornis Ferenc	10
		újfalui Kovács Péter (lófő)	2
		G.D. Péchi Simon	5
Bözödújfalú		Kornis Ferenc	8
		gagyi Pálfi Ferenc	1
		Kovács Péter (lófő)	1
Kőrispatak		Kornis Ferenc	3
		Kelemen Márton	1
		Mindszenti Benedekné	3
Szentábrám		Geréb András	5
		medeséri Nagy Gergely.	15
		gagyi Pálfi Ferenc	4
Andrásfalva			
Gagy	Nobilis: Pálfi Ferenc	Geréb András	2
		Pálfi András	9
Csekefalva		Geréb András	10
		Demeter Ferenc lófő	2
		medeséri Nagy Gergely	1
Újszékely	Nobilis: Székely János	Geréb András	2
		Székely János	2
		Székely Benedek (lófő)	4
Alsóboldogasz-szonyfalva		Geréb András	23

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Fiatfalva	Geréb András	Geréb András	41
Keresztúrfalva	Nobilis: Nyújtódi Demeter	Simien Miklós	8
		Geréb András	6
		Lippai András	4
		Csákány János	1
		sükői Orbán János	1
Keresztúr város		Geréb András	6
		Simien Miklós	1
Timafalva		sükői Orbán János	4
Rugonfalva	Nobilis: Benedekfi Tamás	Simien Miklós	1
		Benedekfi Tamás	3
		medeséri Nagy Gergely	2
		Geréb András	1
		Jánosi Györgyné	1
		Benchér Ferenc	1
Betfalva	Nobilis: Joannes Rádai	Alia Farkas	13
		kápolnai Nagy Boldizsár	1
		Geréb András	2
		medeséri Benchér Ferenc	1
Kisgalambfalva		Alia Farkas	4
		Geréb András	5
		Maróti György	1
Nagygalambfalva		Alia Farkas	13
		Mihály Ferenc (lófő)	8
		Bedő Mihály	2
		Vágási János	1
		Szőke György	1
		Szaniszló Mihály	1
		hoggyai Szabó Máté	2
		Geréb András	1
Simienfalva		Simien Miklós	1
		fiatfalvi Geréb András	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		medeséri Nagy Gergely	1
Szentmiklós		Simien Miklós.	1
		Benchér Ferenc	1
Kiskede		Jánosi Györgyné (lófő)	1
Nagykede	nobilis: Simien Mihály	Demeter János (lófő)	1
Kadács	Nobilis: Simien Miklós	Incefi György (lófő)	2
		Simien Miklós	5
Kobádfalva		Miklós Ferenc (lófő)	6
		Gáspár Ferenc lófő	1
		Benchér Ferenc	1
		Mihály Péter lófő	1
Medesér	Nobilis: Benchér Ferenc	Benchér Ferenc	10
		Bartalus Mihály lófő	4
Csehérdfalva		Énlakai Balás István	1
Kisfalud		Székely Pál	5
		Bögözi András	4
Kechet	Nobilis: Székely Pál Gálfí Péter	Székely Pál	16
		szentmihályi Tarcsafalvi	4
		Albert	
Béta		Maróti György	6
		Petki Jánosné	1
Hoggya	Nobilis: Szabó Mátyás Bedő Mihály Hoggyai István Karácson Mihályné	Bedő Mihály	2
		Karácsony Mihályné	2
		Szombatfalvi Benedek	3
Vágás		Maroti György	6
		Vágási János lófő	1
		András Lőrinc lófő	1
		Bözödi András	1
Dobófalva	Nobiles: Maroti	küsmödi Márton Farkasné	

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
	György Simien István	lófő Dobai János lófő Maróti György Petki Jánosné	1 1 4 1
Sükő	Nobilis: Orbán János		
Farczád		szentmihályi Tarcsafalvi Albert	1
Etéd		Pálfi Ferenc Király Mihály lófő Fóris Márton lófő Bakó István Kelemen István Balázs István Tóth István	2 2 1 1 1 1 1
Küsmöd		Borsos Tamás énlakai Balás István Fóris Márton lófő Váralliai Pál lófő Balássi Ferenc	2 1 1 2 3
Szolokma	Nobilis: Tombold Ferenc	agárdi Kacsó János Tombold Ferenc Tombold Miklós énlakai Balás István	5 1 1 1
Siklód		Balássi Ferenc	50
Atyha		Lázár Bálint lófő Kerestelj János lófő	3 1
Martonos	Nobilis: Gálffi Ferenc	Pálfalvi Mihályné István György Sebe Péter lófő Gáspár Balázs lófő	3 1 1 1
Énlaka	Nobilis: Balás István	Balás István	3

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Demeter Dániel	1
		Patakfalvi István árvái	1
Sófalva		Illés Máté lófő	5
		Kovács Antal lófő	6
		Kacsó István lófő	2
		Dávid Lukács lófő	1
		Bálint István lófő	1
		Lukács István lófő	1
		Albert Mihály lófő	1
		Lőrinc Péter lófő	1
Korond			
Tordatfalva	Nobilis: Fekete János	Pálfi Ferenc	4
		Kelemen Pál	1
		Fekete János	9
		Lukács András lófő	1
		Kovács Pál lófő	1
Tarcsafalva			
Bencéd		Pálfi Ferenc	6
		Lészai Gáspár	1
Szentmihály és Demeterfalva	Nobilis: Tarcsafalvi Albert	Ugron Pál	13
		szentmihályi Tarcsafalvi Albert	6
		Jakab György lófő	1
		Literáti Ferenc	1
		Barrabás Lukácsné	2
Malomfalva		lengyelfalvi Orbán Péter	1
		Sófalvi János pedites	2
		Török János lófő	1
		malomfalvi Száz János lófő	
		Lakatos Balázs	2
		zetelaki Hadnagy Lukács	1
		csíki Hadnagy Máté	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
			1
Váralliai		énlakai Balás István	
Pálfalva		Demeter Jakab lófő	1
		Székely János lófő	1
Farkaslaka		Benedek János	4
		Keresztúri István lófő	1
		Bögözi András	1
		Tiboldi György	2
		csíki Hadnagy Máté	1
		Fancsali Ferenc lófő	1
		Dienes Gergely lófő	1
Szentlélek		fogarasi Lészai Gáspár	1
		Ugron Pál	3
Bogostfalva	Nobilis: Lippai András	Lippai András	4
Lengyelfalva			
Szombatfalva			
Kadicsfalva	Nobilis: Török Gáspár	Török Gáspár	4
Tibold		Tiboldi György	9
		Török Gáspár (hatalommal)	1
		Ugron Pál	1
Szenttamás		Chiender Gergely	1
Ilyke		Tiboldi György lófő	2
		lengyelfalvi Orbán István	1
		Lippai András	1
		Udvarhelyi Boldizsár	2
Fancsal			
Szentkirály		Székely János?	8
		Tiboldi György	2
Oroszhegy		Lippai András	12
		Ugron Pál	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Petki Jánosné	4
		Orbán György lófő	1
		Damokos Benedek lófő	1
		Szabó Bertalan lófő	1
Zetelaka			
Küküllőkeménfalva			
Marefalva			
Fenyéd	Nobilis: Mikes Zsigmond	Mikes Zsigmond	7
		Bögözi András	2

Udvarhelyszék jobbágytartói

Jobbágytartó	Jobbágy	Helység
Kornis Ferenc	252	19
Balássy Ferenc	180	8
Geréb András	108	15
Petki Jánosné	100	14
Ugron Pál	58	10
Péchi Simon	57	4
Dániel Mihály	53	7
Bögözi András	44	14
Balássi Mihály	40	2
Alia Farkas	34	4
Pálfi Ferenc	26	6
Nagy Menyhért	23	3
Lippai András	21	4
Benchér Ferenc	21	6
Székely Pál	21	2
Almási István	20	4
Nagy Gergely	19	4
Balás István	18	6
Simien Miklós	17	6

Jobbágytartó	Jobbágy	Helység
Kornis Ferenc	252	19
Maróti György	17	4
Tiboldi György	15	4
Székely János	11	3
Tarcsafalvi Albert	11	3
Fekete János	9	1
Mihály Ferenc lófő	8	1
Orbán János	8	3
Mükös Zsigmond	7	1
Farkas Ferenc	7	2
Nagy János lófő	7	2
Kovács Antal lófő	6	1
Miklós Ferenc lófő	6	1
Karácsonfalvi Ferenc	6	1
Pálfalvi István	6	1
Donát György	6	1
Török Gáspár	5	2
Sámbokréti Miklós	5	3
Kacsó János	5	1
Benedekfi János	4	1
Székely Benedek lófő	4	1
Jánosi Tamás	4	1
Gál Péter	4	2

Primorok és jobbágytartók Háromszéken

Kézdiszék

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Kézdivásárhely	Nob. ⁶⁰⁹ : Borbély György		
Maksa	Nob.: Jankó Mihály	Jankó Mihály	10

⁶⁰⁹ Nob. = nobilis

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
	Marthon István Máté György Máté Tamás	Imecz István Hadnagy János	6 1
Dalnak	Nob.: Hadnagy Balázs Bakó István Hadnagy János Mihácz Mihály Zekel László Máté György maxai Somodi Tamás Somodi Péter	Szabó Máté Fülöp Mihályné Mihácz Mihály Hadnagy Balázs Hadnagy János Hadnagy Mihályné Imecz István András György Kenyeres Mihály.	1 3 1 4 1 1 4 1 1
Albis	Nob.: Bod András Bakczy Boldizsár	Bakcsi Boldizsár Kamuthi Farkas	5 2
Alsócsernáton	Nob.: Bernáld Ferenc Damakos István Jahocz István Kovács Miklós fia István	Bernáld Ferenc Damokos István Deák Mihály Jahocz István	24 14 1 1
Felsőcsernáton	Nob.: Rákosi Lőrinc Rákosi András Végh Ferenc Végh András Kovács György Végh István Rákosi Miklós puer	Zanizlo Miklós lófő Damokos István Fülöp Mihályné Márton Deák Bardócz János Pál Thamás Demién Czeh Jánosné Rákosi Lőrinc Rákosi András	4 3 4 8 1 1 1 1 1
Alsóthoria	Nob.: Apor Lázár István Deák Apor Sándor Nemes Mihály puer Kövér István	Mikó György Török Istvánné Kövér István Kamuti Farkas Bod Tamásné Apor Sándor István Deák	5 4 2 4 3 2 4

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Istók János lófő	1
		Pető Andrásné	1
		Sándor Péter	1
		Köncze Ferenc	2
Felsőtorja	Nob.: Pető András János Deák Ördögh Mihály	Eördögh Mihály Pető András Donát György Székely Péterné János Deák Péter András	4 6 1 1 2 1
Ikafalva	Nob.: Lázló András Becze Miklós	Damokos István Rácz Lukács László András Kamuthi Farkas Mikó György Rákosi Lőrinc Fülöp Mihályné	4 1 3 1 1 1 1
Szentlélek	Nob.: Mátyus János maior Székel Boldizsár puer Matius Tamás Kis Matius János Matius István	Matius János Matius Tamás Chioma György Nemes János Kaczio Jánosné Szikszai György Mikó György Kelemen Mihály	17 3 1 2 1 4 4 3
Futásfalva		Damokos István Nagy Pál árvája Bardócz János Illjes István Jakab István Mikó György	7 1 1 3 1 1
Lézfalva	Nob.: Gyárfás István Bedőházi Miklós Bodor Péter puer Marthon András	Sipos Simon lófő Bodor Péter Kamuti Farkas Bodor János	1 8 1 1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
	Bodor János szolgál	Gele Mátyás Kanio Antal	1 1
Polyán	Nob.: Veres Péter Zonda István Mihály János Kun Bálint Kun Péter	Mihácz Pál Zonda István Kun Péter Rácz Anna Bartha Jakabné Kondrácz István. Donáth György Kaniztos Mihály. Matius János.	4 2 1 1 1 1 1 2 1
Bellefalva (Bélafalva??)		Donat János Mihácz Pál Kaniztos Mihály Veres Péter	4 5 4 1
Kurta-patak	Nob.: Czomortani Ferenc Czomortani László	Török Istvánné Mikó György Baka Miklós Borozdolo Lukács	1 1 1 1
Esztelnek	Nob.: Zacsvai János puer	Zacsvai Ferencné Albert János Imecz István Donath Ferenc Mihacz Pál Apor Lázár Török Istvánné	13 1 2 3 1 1 1
Chiomortán		Chiomortani Ferenc Imecz István Chiomortani Jánosné Sigmond István	1 1 1 1
Szentkatolna	Nob.: Kemény Jánosné	Elekes Tamás Czeh Miklós Kemény Jánosné Forró Péter Nagy István	2 6 8 1 2

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Almás		Donáth János Simond István Matius János Kövér Gáspár Imecz István Mikó György	2 6 1 1 1 1
Lemhény	Nob.: Kövér Gáspár Kaniztos Mihály Donáth Ferenc Chiomortani István Sigmond István Sigmond Gergely Chiomortani Miklós	Donath Ferenc Kövér Gáspár Sigmond István Chiomortani Jánosné Gáll Balás Kaniztos Mihály Mihác Pál Imecz István Bekes György Szikszai György Tompotine	4 15 10 18 1 1 1 2 2 4 3
Nyújtód	Nob.: Imecz István Donáth János Donáth Lukács Donáth Ferenc Donáth Péter Donáth György világtalan Chiwdeor Péter	Chiwdeor Péter Járai István Imecz István Kaniztos Mihály Donáth János Kövér Gáspár Donáth Ferenc Toldalagi Mihály Kamuti Farkas	2 1 9 2 11 1 1 2 2
Zázfalu		Imecz István Járai István	7 2
Sárfalva	Nob.: Károly István Baliko Jakab	Károly István Balikó Jakab Nemes János	7 2 2
Osdola	Nob.: Imecz István Zurkos György	Imecz István Sáfár Istvánné Chiomortani Jánosné Gyárfás István	21 19 1 1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Kun István	1
		Szurkos György	11
Marthonos	Nob.: Kun István	Kun István	17
		Imecz István	4
		Donáth János	2
Bereczk vára			
Hatolyka	Nob.: Nagy István maior Nagy István minor Bak Bálint puer Bak Tamás puer	Kamuti Farkas- elszöktek	3
Oroszfalu	Nob.: Forró Péter	Forró Péter	1
Mártonfalva	Nob.: Bekes György Zekel György	Mikes Gáborné Balogh Benedek Imrefi Jánosné Kamuti Farkas bujdosik Tusa Lőrincz lófő	1 1 2 2 1
Márkosfalva	Nob.: Bod Lukács puer	Bod Tamásné Mikó György	4 1
Mátisfalva	Nob.: Benkő György szegénység mia szolga Benkő Mátyás elbujdosott Benkő Gáspár		
Bitá		Jankó Mihály Baróti Sándor Mikes Gáborné Halal András	3 4 4 1

Sepsiszek-Erdővidék

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Bölön	nob.: Nagy Tamás	Kálnaki János	3
	Kovács Gergely	Gáspár Deák	2
	Kovács Tamás	Bölöni Gáspár	9
	Hegy Máté	Illieri Gáspárné	4
	Ferenc Mihály	Nemes Balázs	1
	István Deák	Daczó László	5
	Sillo Istók puer	Bedő Mihály	1
	Nagy Péterné fia	Jankó István	2
	Kovács Istók puer		
	Márton Deák		
Nagyajta	Nob.: Henter Gergely	Henter Margit	8
	Donát István	Donát István	9
	Nemes János	Kamuthi Farkas	5
	Pető János elbúdosott	Dániel Mihály	4
Középajta		Kálnoki János	15
		Kálnoki Benedek	8
		Silester Mihály	4
		Gyujtó Miklós	2
		Jankó János	1
Miklósvára		Kálnoki János	8
Köpecz	Nob.: Sebestyén Zsigmond puer	Daczó László	1
	Sebestyén Bálint		
	Nagy György		
Barót	Nob.: Barolthi Gáspár	fej.	40
	Barolthi Ferenc	Mikó Mihály.	2
	Barolti Mihály	Daczó László	2
	Lajos István	Barolthi Balázsné	2
	Dienes Máté	Barolthi Miklósné	4
		Barolthi Gáspár	2
Bodos	Nob.: Josa Gergely	Barolthi Miklósné	6
		bibarcfalvi János Deák	2

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Barolthi Istvánné	1
Bacson			
Szárazajta		Kálnoki János	9
		Donát György	2
		Bedőházi András	1
		Kálnoki Benedek	1
Feldoboly	Nob.: Isak István Szabó Tamás		
Illiefalva városa	Nob.: Miháczy András Miháczy Miklós Szabó János maior Sera János Benkő János Dobos György Szaczva Máté Péter Kovács személyében nemes, de mostan Ferenc Gerébné földin lakik Mihály Deák	Miháczyék Miháczy András Daczó László Konia Pál lófő Dániel Mihály Ferencz Gerébné	2 1 1 1 1 1
Nagyborosnyó	Nob.: Donát Ferenc Donát János Nyerges Bálint puer, Nagyajtai fi	Daczó László Bodorok	2 1
Egerpatak	Nob.: Márk Miklós puer	Halal András Jankó Mihály Jankó Péter Böjte János Béldi Kelemen	2 3 1 2 1
Szacsva	Nob.: Szacsvai László		
Mogyorós		Gyujtó Miklós Béldi Kelemen	3 2
Lisznyó	Nob.: Nagy Mihály Sántha Ferenc leányai	Béldi Kelemen Jankó Mihály	9 3

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
	Székel Boldizsár	Tamás Deák	2
Bikfalva	Nob.: Bikfalvi György Bikfalvi András szolga, szeginsegh mia	Béldi Kelemen	
Aldoboly	Mihácz Bálint most Csíkban lakik		
Rétthy	Nob.: István Deák Bikfalvi István	Gál Gergely Gál Imre Hadnagy Boldizsár Hadnagy János Halal András lófő Antos Máté lófő	1 1 1 1 1 1
Eresztevény		Eresztevény István lófő	1
Komolló		Daczó László Gyujtó Miklós Silester János lófő Gyárfás Györgyné Boldizsár Kelemen	2 2 5 1 1
Szentiván	Nob.: Henter András Jankó Mihály Illies János Illies Ferenc puer	Tamás Deák Henter András Jankó Mihály János Deák	3 19 3 1
Uzon	Nob.: Béldi Kelemen uram Pap János Kobai György Czerjek Miklós szolga mostan	Lacz Ferenc Béldi Kelemen Kobori György Mihácz Péterné	1 16 2 1
Kökös		Béldi Kelemen Daczó László Tamás Balázs lófő Kálnoki János Kálnoki Benedek	2 2 1 2 2
Szotyor	Nob.: Zonda Gábor Nagy Pál	Nemes Balázs Gyögy Geréb	3 2

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
	Nagy Gergely Zonda Istvánné Nagy Jánosné	Balogh Benedek	1
Szentkirály	Nob.: Balás Pap prédikátor Márthon Deák scholamester		
Szentgyörgy városa	Nob.: Daczó László Géczi András Géczi Ferenc Nyerges Tamás Miklós Péter Márk István Márk Pál Márk János Pataki Mihály Kuthi Péter Kós Boldizsár Kak János Pokol Mihály Szabó György Kele Istók puer scholába jár Silvester András	Daczó László Nemes Balázs Ferencz Gerébné	20 1 1
Zalán	Nob.: Jankó István Vatay Péter Nagy Mihály Jankó Balázs puer scholába jár	Jankó István Kamuthi Farkas Jankó Péter Vatai Péter Gyujtó Miklós Forró Gábor Kálnoki Benedek	2 3 1 1 1 1 1
Killyén		Nemes Balás	7
Kálnak	Nob.: Bedő István puer	Kálnoki János Kálnoki Benedek	9 5
Szemeria	Nob.: Silester Mihály	Mikó György Silester Mihály Gyujtó Miklós	4 2 1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		György Geréb	1
Kisborosnyó	Nob.: Tompa András Tompá Mihály Tompá István puer skolába jár Tompá András puer	Tompá István	17
		Béldi Kelemen	2
		Tompá Mihály	1
		Lasanczi Mártonné	1
		Donáth Ferenc	1
		Donáth János	1
Árkos	Nob.: Veres János deák Veres Boldizsár Benkő János Rofai Matthias puer	Kálnoki János	9
		Kálnoki Benedek	3
		Daczó László	1
Kőröspatak	Nob.: Kálnoki János Kálnoki Benedek Balogh Benedek Tibald Mihály Vas Mihály puer	Kálnoki János	13
		Kálnoki Benedek	7
		Bedőházi Miklós	1
		Veres Boldizsár	1
Oltszem	Nob.: Mikó György Mikó István Mikó Mihály	Mikó György	9
		Mikó Mihály	6
		Mikó Miklós - mind ősjobbágyok	5
Málnás		Mikó György	11
		Mikó István	5
Bodok	Nob.: Mikó Miklós puer Cherjek András Cherjek Balázs Cherjek György Cherjek Márton Cherjek Antal senex	Mikó Miklós.	18
		Cherjek Balázs	1
Zoltán	Nob.: Czerjek Lőrinc Czerjek Ferenc Czerjek Vitaliusné Mihály Pál Eördögh Mihály	Cherjek Ferenc	2
		Henter Gergelyné	1
		Gyujtó Miklós	2
		Czizér Mihály	4
		Czerjék Vitáliuszé	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Étfalva	Nob.: Gyujtó Miklós Czizér Mihály	Czizér Mihály	3
		Janczio Mihály	1
		Gyujtó Miklós	4
		Nagy András	1
		Bakczi Vitálius lófő	1
Gidófalva	Nob.: Czizér Miklós	Czizér Mihályné	1
		Köles János lófő	1
		Gyujtó Miklós	3
		Kálnoki János	1
Marthonos	Nob.: Gyujtó Tamás		
Angialos	Nob.: Forró Gábor Forró András Babos Mihály Rethy Ferenc alias Demien puer Forró Miklós puer	Hadnagy János	2
		Chiulak János	2
		Forró Gábor	?
		Forró András	4
		Bakczy Vitálius	4
		István Deák	1
		Bartos Kata	1
		Imreh Lukács	1
		Czizer András	1
Besenyő	Nob.: Babos János Babos András Baróti Sándor Babos Gábor Forró Tamás szolga	Forró Gábor	1
		Forró András	1
		Imecs Domokos	1
		Lasanczi Andrásné	1
		Török Istvánné	17
		Jankó Mihály	5
		Czerjek Vitaliusné	3
		Antos Máté	1
		Baróti Sándor	1
		Kövér István lófő	1
		Mikes Gáborné	1

Orbaiszék

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Kovászna	Nob.: Miháczy György	Márton Deák	1
	János Deák	Miháczy György	3
	Ugron Mózes	Donáth György	19
	Forró Tamás szolga	Fejed	10
	Horváth Tóbiás	Mikes Benedek	7
	Balogh Zsigmond	Mikes Boldizsár	2
	Miháczy Ferenc	Mikes Zsigmond	1
	Chiutak György Urunk számára való jobbágy volt, azután nobilitálta magát	Forró Tamás	4
		János Deák	3
		Ugron Mózes	1
		Basa Péter	1
Hilib	Nob.: Gáll János	Chioma György	1
		Tholdalagi Mihály	3
		Járai István	1
Imecsfalva	Nob.: Imecs Damokos	Imecs Damokos	5
Gelencze	Nob.: Tholdalagi Mihály	Toldalagi Mihály	39
	Chioma György	Bettlen Ferenc	11
	Miháczy Pál	Járai István	20
	Miháczy László	Chioma György	8
	Miháczy Tamás	Basa Péter	9
	Járai István		
	Vas Mihály nemes jószágban lakik		
	Veres Benedek jószágában most		
	Szabó Lőrinc lakik		
Haraly	Nob.: Bende Péter	Basa Péter	28
	Arros Imre	Járai István	3
		Bethlen Ferenc	2
		Toldalagi Mihály	6
Zabola	Nob.: Basa Péter	Basa Péter	57
	Mikes Zsigmond	Mikes Zsigmond	31
		Donáth György	1
		Béldi Kelemen	2
Páva	Nob.: Miháczy János	Mikes Zsigmond	15

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Basa Péter	5
		Mihácz György	2
		Donát György	2
		Vaina Tamás	1
		Gál Miklós	3
		Vajna István	1
		Kovács István	1
Páké	Nob.: Sándor Fernc Sándor Mihály Sándor Miklós Sándor István Sándor Mátyás Sándor Gábor puer Székely Márton	Mikes Boldizsár Toldalagi Mihály Járai Istvánné János Deák Donáth György Székely Márton Bethlen Ferenc Mikes Gáborné	2 3 1 2 1 1 2 5
Körös	Nob.: Zeocz Mihály Zeocz Bálint	Mikes Boldizsár Donát György Mikes Gáborné Mikes Benedek Albert Mihály Basa Péter	4 1 3 3 1 1
Thamásfalva	Nob.: Márton Deák maior Szentkirályi Márton Cherjek Tamás puer Thamásfalvi András puer, másutt lakik Thamásfalvi László puer	Basa Péter Cherjek Bálintné Márton Deák Farkas Boldizsárné	1 2 4 1
Damokos-falva	Nob.: Czerjék Márton Czerjék István szegénység miatt másutt lakik	Czeriek Bálint Szentkirályi Márton	4 1
Zeorcze	Nob.: Zeörchey Menyhért Donáth Mátyás Donáth Jósá	Zeörchey Menyhért Donáth Mátyás Ugron Pál Salamon Ferencné Zeörchei János	8 1 2 2 1
Thelek	Nob.: Donath György	Donáth György	7

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
	Donath Gergely Maios Tamás Simon Mihály Donáth István szolga	Sigmond István Mihácz György Czeh Péterné	1 1 1
Czofalva	Nob.: Czieh Demeter Czieh Mihály puer Bodó István Czieh Péter Bodó Péter Várhegi Ferenc pauper Lázló Pál puer Czieh Pál puer		
Papolcz	Nob.: Mikes Boldizsár Jankó Péter János Deák Bacz István Bacz Péter Thamásfalvi János	Basa Péter Mikes Boldizsár Béldi Kelemen Jankó Péter János Deák Mikes Benedek Bacz István Kövér Gáspár Donáth György Horváth Tóbiás Magiari Balázs Kús Péter Pál Lukács	30 44 9 7 9 22 3 12 1 1 2 1 2
Baráthos	Nob.: Beder Gáspárt Báthory G. nobilitálta, drabant, Urunk szolgája	Beder Jánosné Pál Lukács Mikes Benedek János Deák Zakmári Márton	3 1 1 1 1

Legjelentősebb jobbágytartók Háromszéken

Jobbágytartók	Jobbágyok száma	Helységek száma
Basa Péter	132	8
Mikes Benedek	94	5
Kálnoki János	69	9
Imecz István	57	10
Toldalagi Mihály	53	5
Mikes Zsigmond	47	3
Béldi Kelemen	44	9
Mikó György	38	10
Daczó László	36	9
Donath György	36	10
Járai István	28	6
Kövér Gáspár	28	3
Damokos István	28	4
Kálnoki Benedek	27	
Jankó Mihály	27	
Bernáld Ferenc	24	
Mikes Boldizsár	24	
Mikó Miklós	23	
Török Istvánné	23	
Kamuti Farkas	22	
Chiomortani Jánosné	20	
Donáth János	20	
János Deák	20	
Sáfár Istvánné	19	
Matius János	19	
Henter András	19	
Sigmond István	18	
Kun István	18	
Gyujtó Miklós	18	
Tompa István	17	

Jobbágytartók	Jobbágyok száma	Helységek száma
Bethlen Ferenc	15	
Mikes Gáborné	14	
Márton Deák	13	
Nemes Balázs	12	
Mihácz Pál	11	
Chioma György	10	
Bölöni Gáspár	9	
Donáth Ferenc	9	
Donáth István	9	
Jankó Péter	9	
Kaniztos Mihály	9	

Csík-Gyergyó-Kászsónszékek jobbágytartói 1614-ben

Kászsónszék

Helység	Jobbágytartó	Jobbágy
Újfalu	Béldi Kelemen	7
	Becz Tamásné	6
	Mattys János	1
Jakabfalva	Lázár István	1
	János Mihály	3
	Bartho István lófő	1
Felsőfalu	Bartho István Deák	1
Impérfalva	Lázár István	2
	Mattys János	1

Csíkszék

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Szentgyörgy		Béldi Kelemen	10
		Gál Péter	2
		Kelemen János	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Lácza András	1
		Koczó Demeter	1
Bánkfalva	Lácza András	Béldi Kelemen	9
		Becz Tamás	1
		Boczykó János	1
		Lácza András	3
		Szabó Miklós lófő	1
Menaságh		Kelemen Mihály	2
		Péter Deák	8
		Fodor Bálint	1
		Béldy Kelemen	1
Szentmárton		Béldi Kelemen	3
		Becz Tamás	1
		Imre János	1
		Imre Tamás	1
Czykefalva		Béldi Kelemen, erőszakos	2
Szentlélek	főember: Czákó Pál árva	Pókai árva	3
		Matthys	2
		Buryan Gergely darabon	
Kozmás	Főember: Károly István Chyeke Gergely	Béldi Kelemen	5
		Károly István	5
		Chyeke Gergely	4
Szentkirály		Kelemen Mihály	2
		Hadnagy András	2
		Mattys János	2
		Péter Deák	2
		Bors István	1
Sögöd	Főember: Mikó Tamás	Pókainé árva	8
		Mattys János	2
Tusnád		Zabary Demeter	1
		Becz Tamás	1
		Béldy Kelemen	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Boczkor András	6
		Boczkor Pál	1
		András Hadnagy	5
Csatószeg		Farkas Ferenc	6
		György János	1
SzentSimon		Farkas Ferenc	1
		Gálfi István	3
Mindszent		Czyko Pál lófő	3
		Czyko Imre lófő	1
		János Péter lófő	1
Szentimre	főemberek: Mátyás Hadnagy	Pókai árvái	2
	Jánosy János	Jánosi János	1
	Antal Hadnagy	Mátyás Hadnagy	10
	debilis	András Hadnagy	5
		István Deák	1
Verebes Lakság		András Hadnagy	12
		Mátyás Hadnagy	
Lázárfalva		Apor Lázár	13
		Petki Farkasné	15

Felcsík

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Vacsárcsi	Főember: Feyer Máté debilis	Feyér Máté	3
		Imecz Incze	1
		Bernáld János	1
		Mattyas János	1
		Bartó István	1
Csicsó	Főember: Petki Farkas árvái	Kelemen Mihály	2
	Kelemen Mihály judex regius	Kelemen András lófő	1 13
		Petki Farkasné	1
		Antal Imre	2
		Mattyas János	

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Szentmihály	Főember: Sándor Péter	Sándor Péter Gálfi Péter Kósa László lófő Török Mihály lófő Sigmond Ferenc lófő Mátyás pap	7 1 1 5 1 1
Madéfalva	Főember: Antal Imre	István Deák Lázár János Kelemen Mihály Bernáld János Bartó István Sigmond Ferenc	5 1 2 1 1 1
Delne		Antal Imre Incze Balázs Kelemen Mihály Mattys János Incze Balázs	2 2 1 1 4
Szentmiklós		Kelemen Mihály	1
Pálfalva		Apor Lázár Ágoston István lófő Kelemen Mihály	1 4 1
Szépvíz		Ferenc Deák Kelemen András Mattys János András Hadnagy Székely Miklós	1 2 1 1 1
Borsova		Antal Imre Mattys János Incze Balázs	1 3 1
Vardofalva	Főember: Székely Miklós	Markos Ferenc lófő Apor Lázár Kelemen Mihály Gergely Imre lófő	1 1 2 1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		György Deák	1
		Incze Balázs	1
Czyomortán		Apor Lázár	6
		Kelemen Mihály	7
		Petkiné	1
		Veres Tamás lófő	4
		Mikó Tamás	6
		Incze Balázs	1
		Kósa György	1
		Markos Ferenc	1
		Pokainé Ar.	2
		Takoczy András lófő	2
			6
		Mattys János	1
		Damokos István	
Taplocza	Főember: György Geréb	Poos György lófő	1
Gerőcsifalva		Bartó István	1
Rákos		Lázár János	1
		Antal Imre	1
		Bartalis Ferenc	2
		Barto István lófő	3
		Kelemen Mihály	6
		Mattys János	1
		Sigmond Ferenc	1
Dámfalva		Komáromi István	1
		Péter János	2
		Gergely Deák	1
Madaras	Főember: Zavor Fryderik	Bene János	1
		Komáromi István	15
		Damokos Mihály	9
		Pató Menyhártné	8
		Imre György	2
		György Mihály	1
		Kelemen Mihály	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Karczfalva		Komáromi István Damokos Antal	11 1
Jenőfalva			
Szenttamás	Főember: Lázár János	Lázár János	10
Szentdamokos		Horváth Mihály lófő Kerestaly István lófő Kálmán Péter lófő	1 1 1

Gyergyószék

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Szentmiklós		Lázár István Lukács István	13 1
Tekerőpatak		Lázár István Bott András Tamás János Bíró János	2 1 1 1
Újfalu		Lázár István	5
Alfalu		Lázár István Székely Miklós	10 1
Szárhegy	Főember: Lázár István	Lázár István	8
Czyomafalva			
Gyitro		Lázár István	13
Remete		Nagy István	1

Legjelentősebb jobbágytartók 1614-ben Csík-, Gyergyó- és Kászsorszékekben

Jobbágytartó	Jobbágy	Helység
Lázár István	54	8
Béldi Kelemen	38	8
Petki Farkasné	29	3
Komáromi István	28	3
Kelemen Mihály	26	10
Mattys János	22	11
Apor Lázár	21	4
Pokai árvái	15	4
Hadnagy András	15	5
Lázár János	12	3
Mátyás Hadnagy	10	1
Péter Deák	10	2
Becz Tamásné	9	4
Damokos Mihály	9	1
Bartó István	8	6
Pató Menyhértne	8	1
Sándor Péter	7	1
Incze Balázs	7	4
Farkas Ferenc	7	2
Boczkor András	6	1
István Deák	6	2
Mikó Tamás	6	1
Károly István	5	1
Antal Imre	5	4
Török Mihály lófő	5	1
Chyeke Gergely	4	1
Lácza András	4	2
Veres Tamás lófő	4	1

1616: Gyergyószéki főnépek, jobbágytartók⁶¹⁰

Helység	Jobbágytartó	Jobbágy
Alfalu	Lázár István	5
Szárhegy	Lázár István: (recuperati pedites)	7 14
Remete	Lázár István: (rec. ped.)	16 7
Szentmiklós	Lázár István	9
Tekerőpatak	Lázár István	12
Újfalu	Lázár István	7
Csoma falva	Lázár István	6
Delne	Gurzó István Incze Bálint Incze Gáspár Petki Farkas: jobbágy, de csak életéig tartozik szolgálni, holta után felesége és fiai felszabadulnak	1 1 1 1
Csicsó	Petki Farkas Gurzó Márton Illyes Balázs	1 1 1
Borsova	Simon András Miko András	1 1
Szentmiklós	Gurzó István Incze Gáspár	3 1
Vacsárcsi	Sándor Péter	1
Amadeffalva	Zöld Máté Katona János Kósa Balásné Cserei Mihály Mikó Ferenc Fejér Péterné Kelemen Imre	1 1 1 2 1 1 1

⁶¹⁰ Az 1616-os adatokat a SZOKl. Új. IV. közölte, adataink onnan származnak.

Helység	Jobbágytartó	Jobbágy
Szépvíz	Lázár Pál	1
	Gurzó István	1
	Kósa Imre	1
	Gurzó Márton	4
	Cserei Mihály	1
	Mattyus Jánosné	1
Szentmihály	Sándor Péter	2
	Balássi Bálint	1
	Török Mihály	1
	Kósa Imre	1
	Vízi István	1
Szentimre	Hadnagy Mátyás	1
	Szopos Péter	3
	Gál János	1
	Veres Mihály	1
	Fodor Ferenc	2
	Nagy Ferenc	1
	Balás Bálint	1
	Nagy Andrásné	1
Szentkirály	Bors István	2
	Angyalossi István	1
	Péter Deák	4
	Hadnagy Andrásné	3
	Hadnagy Mátyás	1
	Fodor Ferenc	1
	Mikó Ferenc	3
Szentgyörgy	Gál Ferenc	1
	Kelemen János	1
	Bíró Ferenc	1
	Toroczkai István	2
	Cziko Mihály Deák	1
	Sükösd Benedek	1
	Béldi János	3
	Füstös Pál	1

Helység	Jobbágytartó	Jobbágy
	Hadnagy Mátyás	2
	Kelemen György	1
	Balas Benedek	1
	Karaczi György	1
	Mikó Ferenc	1
Tusnád	Boczkor István	1
	Béldi János	6
	Boczkor András	2
	Hadnagy Mátyás	1
Kozmás	Mikó Ferenc	2
	Béldi János	1
	Boczkor András	1
Mindszent	Petki István	1
	N.B.Lázár István	1
	Barthali Ferenc	1
	Mikó Ferenc	1
Szentlélek	Mikó Ferenc	12
	Chiki András, Sándor Ferenc	1
Zsögöd	Mikó Ferenc	32
Taploca	Petki István	4
	György Geréb	1
	Lajos Miklós	1
	Kassai István úr	1
	Lajos Péter	3
Csomortán		
Pálfalva	Ágoston István	2
Menessagh	Béldi János	9
	Kelemen János	3
	Danes Mihály	1
	Mikó Ferenc	24
	Karaczi György	5
	Kelemen Mihály	3
	Fodor Ferenc	2

Helység	Jobbágytartó	Jobbágy
	Hadnagy Mattyás	2
	Bassa Péter	1
	Csiszér Ferenc	1
Vardotfalva	Mikó Ferenc	9
	Kelemen Mihály	1
	Markos Lőrinc	1
	György Geréb és Péter Pap	1
Dánfalva	Péter István	5
	Mikó Ferenc	6
	Baxa János	1
	László Mihály	2
Rákos	Both Bálint	1
	Máté Pap	1
	Both Péter	2
	Kelemen Mihály	2
	Mikó Ferenc	3
	Mezei Miklós	1
Göröcsfalva	Mezei Miklós	2
	Farkas Pál	1
	Bernáld János	3
	Mikó Ferenc	4
	Kelemen Mihály	7
Madaras	Mikó Ferenc	1
Karczfalva	Mikó Ferenc	1
	Kaba István	4
Szenttamás	Damokos István	8
	Incze Gáspár	2
	Gurzó Gergely	1
	Christely János	2
	Kelemen Mihály	4
Jenőfalva	Domokos István	3
	Mikó Ferenc.	2
	Kedves János és Pál	1

Helység	Jobbágytartó	Jobbágy
Szentdomokos	Both András	1
	Kelemen Máté	1
	Gurzó János	3
	Sándor János	2
	Barrabás György	2

Kászonszék

Helység	Jobbágytartó	Jobbágy
Újfalu	Lázár István	4
	Mikó Ferenc	1
	Béldi János	1
Kásonzfelsőfalu	Balás Mihály	1
	Bernáld András	1
	Szabó Mihály	1
	Apor Lázár	1
	Sigmond János	1
	Bene János	1
	Lázár István	7
Impérfalva	Incze Tamás	1
	Mihály István	1
	Kászoni János	1
	Miklós Sigmond	1
Jakabfalva	Lázár István	6
	Bodó Márton	1
	Mihály István	1
	Béldi János	1

Jobbágytartók 1616-ban Csíkban

Jobbágytartó	Jobbágy	Helység
Mikó Ferenc	107	18
Lázár István	94	12
Béldi János	21	6
Kelemen Mihály	17	5
Domokos István	11	2
Hadnagy Mátyás	7	5
Mezei Miklós	6	4
Bernáld János	6	2
Karaczi György	6	2
Petki István	5	2
Péter István	5	1
Gurzó István	5	3
Gurzó Márton	5	2
Fodor Ferenc	5	3
Péter Deák	4	1
Kelemen János	4	2
Incze Gáspár	4	3

Primorok és jobbágytartók Kézdiszékben 1619-ben

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Maksa	Nob.: Egr. Jankó Mihály	Jankó Mihály	33
Dálnok	Nob.: Hadnagy Balázs	Hadnagy Balázs	9
	Mihacz Mihály	Lázár János	3
	Hadnagy János	Kovács György	1
	Székely László	Székely Balázs	2
	Miklós Tamás	Gál Gergelyné	1
	András György	Gál Imre	1
	Györgypál Miklós	Mihacz Mihály	1
	Miklós Márton	Miklós Tamás	2
	Márton János	Szabó Mátyásné	1
	Márton Ferenc	Lázár István	3

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
	Márton Jakab Kenyerer Jakab Kemenes György Lőrincz István Dienes Tamás Szabó János Mihály Gergely Dezső János Szabó Pál Benkő András Dezső György Dezső Ferenc András Demeter Dezső Mihály Dezső András	Kenyerer Gergely Hadnagy János	4 1
Alsócsernáton	Nob.: Deák István Rákosi Demeter Chieh István Chieh Pál senior Domokos István Chieh Miklós Chieh Tamás Kovács István Bernát Ferenc Domokos Ferenc	Domokos István Domokos Ferenc Bernáld Ferenc Mihály Deák Veres János Tusa Gergely Literáti Márton Forró Gábor Kelemen Dániel Kelemen Imréné Chieh István Beke Balázs Vajda István Rákosi Lőrinc	12 5 28 5 1 1 2 1 2 2 1 1 1 1
Felsőcsernáton	Nob.: Rákosi Lőrinc Vég Márton Vég Ferenc Vég András Kovács György	Domokos István Domokos Ferenc Rákosi Lőrinc Zanizlo Miklós Chieh István	3 3 14 8 1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
	Vég István	Literáti Márton Damiani Pál Tamás Mihacz Miklós és Miklós Tamás Bölöni Gergely Bardócz János	8 13 13 1 1
Albis	Nob.: Both András Bakcsi Boldizsár	Bod András Bakcsi Boldizsár Barrabás Tamás Barrabás Péter Hadrnagy Balázs Lázár János	11 6 2 1 1 1
Ikafalva	Nob.: László András Bed... Miklós	Domokos István Domokos Ferenc Rákosi Lőrinc László András Réthy István Miko G. György	4 1 4 4 1 2
Futásfalva		Domokos István Bardócz János Lukács Demeter Illies István Jakab György István Sendi Jánosné Páltamás István Páltamás János Lukács Lőrinc Mikó György	5 7 2 3 4 3 1 1 1 1
Felsőtorja	Nob.: Apor Lázár Donát Ferenc Réti István Apor László Nemes Mihály Kövért István	Gen. D. Mikó György Réti István Apor László Donát Ferenc Nemes Mihály Czye Péter	5 11 3 3 7 2

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
	Török Máténé	Kövér István	3
		Bíró Péter	2
		Istók János	2
Szentlélek	Nob.: nagyobb Matis János	Matis János	28
	Matis Tamás	Matis Tamás	12
	kisebb Matis János	Matis János junior	10
	Orbay István	Károly István	10
	Orbay János	Székely Péterné	4
	Matis István kisebb	Orbai István	1
	Matis Miklós	Nemes Bálint	1
	Székely Péterné	Sükösd György	4
	Matis Balásné	Mikó György	2
Polyan	Nob.: Kun Bálint	Nagy István	3
	Veres Péter	Matis János senior	3
	Kun Péter	Károly István	4
	Mihály János	Donát János	2
	Szonda István	Kaniztos Mihály	2
		Mihálcz Pál	4
		Szonda István	1
		Kun Péter	1
		Barta Jakabné	1
		Kondracz János	1
		Benő Máté	1
		Baxa Kristóf	1
		Sideli Péter	1
		Mihály János	1
		Kaczio János	1
		Barta Máté	1
Bellafalva		Matis János senior	11
		Donát János	8
		Kaniztos Mihály	5
		Mihálcz Pál	5
		Veres Péter	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Kövér Gáspár	1
Kurtaapatak		Mikó György	4
		Réti István	2
		Károly István	2
		Nemes Mihály	2
		Borozdolo Lukács	2
		Bekes István	1
Csomortán		Donát Mátyás	1
		Imecz Mihály	1
		Sigmond István	1
		Bíró Kelemen	1
		Boso István árvája	1
Almás		Donát János	3
		Matis János senior	1
		Sigmond István	3
		Benő Máté	2
		Kövér Gáspár	1
		Mikó György	1
		Imecz Mihály	1
Esztelnek		Szacsvai Ferencné	13
		Donát János	3
		Réti István	2
		Donát Ferenc	1
		Károly István	2
		Matis János senior	1
		Apor Lázár	3
		Karkai András	3
		Imecz Mihály	1
		Albert Jánosné	1
		Csavar Tamás	2
		Csavar Márton	1
		Mihálcz Pál	1
		Mikó György	1
Nyújtód	Nob.: Donát János	Donát János	8

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
	Donát Ferenc junior Donát Lukács Donát Mátyás Imecz Mihály Czywdeor Péter	Donát Mátyás Imecz Mihály Donát Ferenc Czywdeor Péter Toldalagi Mihály Járai István Kaniztos Mihály Kövér Gáspár	9 14 4 4 5 1 3 1
Martonos		Kun István Imecz Mihály Donat János	22 8 2
Lemhény	Nob.: Kövér Gáspár Kaniztos Mihály Sigmond István Sigmond Gergely Sigmond Máté Csomortán Miklós	Kövér Gáspár Kaniztos Mihály Donát Ferenc Sigmond István Csomortán Miklós Sigmond Gergely Csomortáni Jánosné Donát Ferenc junior Imecz Mihály Mihálcz Pál Bekes György Sükösd György Kaczio János Donát Péter Gál Balázs Csákány Ferenc	17 5 5 13 3 3 25 3 3 3 2 4 4 1 1 1
Osdola	Nob.: Szurkos György	Imecz Mihály Pataki Mihály Donát János Imecz Mózes Szurkos György Farkas Sándor Vas Ferenc	32 20 1 2 16 3 3

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Hady István maioris	2
		Gál János	1
		Farkas Bálint	2
		Sögön Balázs	1
Szászfalu		Imecz Mihály	7
		Járai István	2
Sárfalva	Nob.: Károly István Balyko Jakab	Károly István	18
Szentkatolna		Kemény János	10
		Nagy István senior	3
		Imecz Mózes	6
		Czeh Mihály	3
		Elekes Tamás és Péter	3
		Nagy Ferenc	1
		Forró Péter	1
		Czeh László	1
		Czeh Miklós	1
Oroszfalu	Nob.: Forró Péter	Forró Péter	1
		Imecz Mózes	1
Hatolyka	Nob.: Nagy István senior Nagy István junior Czerjek Bálint Bak Bálint puer Bak György árvája Tamás	Nagy István senior	7
		Czeriek Bálint	1
		Matis Miklós senior	1
Mártonfalva	Nob.: Bekes György	Mikes Gáborné	2
		Jankó Mihály	4
		Nagy István senior	6
		Tusa Gergely	4
		Mikó György	3
Bitá		Mikes Gáborné	7
		Baróti Sándor	4
		Jankó Mihály	5

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Halal András	1
Léczfalva	Nob.: Gyárfás István	Gyárfás István	4
	Kanyó Antal	Kanyó Antal	4
	Marton András	Bodor Péter	5
	Kanyó János	Bodor János	2
	Bodor János	Illyés Istvánné	2
	Bodor András	Gele István	1
	Bodor Balázs	Márton András	1
	Bodor Péter	Sipos Simon	2
Márkosfalva	Nob.: Cze Péter	Cze Péter	11
		Dávid Demeter	1
		Henter András	1
		Mikó György	1
		Barabás Mihály	1
Mátisfalva	Nob.: Benkő György		
	Benkő Gáspár		

Legjelentősebb jobbágytartók Kézdiszékben 1619-ben

Jobbágytartó	Jobbágy	Helység
Imecz Mihály	67	8
Matis János	44	5
Jankó Mihály	42	3
Károly István	36	5
Bernáld Ferenc	28	1
Donát János	26	6
Csomortán Jánosné	25	1
Domokos István	24	4
Kun István	22	1
Pataki Mátyás	20	1
Kövér Gáspár	20	4
Rákosi Lőrinc	19	3

Jobbágytartó	Jobbágy	Helység
Sigmond István	19	4
Mikó György	18	8
Nagy István senior	16	3
Réthy István	16	4
Szurkos György	16	1
Kaniztos Mihály	15	4
Damiáni Pál Tamás	13	1
Cseh Péter	13	2
Mihálcz Pál	13	4
Szacsvai Ferencné	13	1
Donát Ferenc	12	4
Matis Tamás	12	1
Hadnagy Balázs	10	1
Literáti Márton	10	2
Kemény János	10	1
Donát Mátyás	10	2
Matis János junior	10	1
Domokos Ferenc	9	3
Kálnoki János	9	1
Sükösd György	9	2
Imecz Mózes	9	3
Nemes Mihály	9	2
Mikes Gáborné	9	2
Szaniszló Miklós	8	1
Bardócz János	8	2
Kelemen Imréné	7	2
Bakcsi Boldizsár	6	1
Mihály Deák	5	1
Tusa Gergely	5	2
Bodor Péter	5	1

Jobbágytartó	Jobbágy	Helység
Illies István	5	2
Ördög Mihály	5	1
Székely Péterné	5	2
Kaczio János	5	2
Toldalagi Mihály	5	1
Lázár János	4	2
Miklós Tamás	4	2
Kenyeres Gergely	4	1
Kaczio Antal	4	1
Gyárfás István	4	1
Baróti Sándor	4	1
László András	4	1
Vári Miklós	4	1
Jakab György István	4	1
Csüdör Péter	4	1

Primorok és jobbágytartók Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Kászonújfalu		Béldi Kelemen	4
		Becz Tamásné	4
		Lázár Istvánné	2
		Horváth Györgyné	1
		Mattyus János lófő	1
		Tamás Gergely lófő	1
Kászonfelsőfalu	Nob.: Lázár Istvánnak vagyon udvarházhelye, melyet mostan épített	Lázár István	8
		Tamás Gergely lófő	1
		Béldi Kelemen	1
Impérfalva		Főember nincsen falunkban, hanem Lázár István uramnak vadnak	4

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		jobbágyi	
Jakabfalva		Lázár István uram (östől maradt) Béldi Kelemen Donát János	12 7 1
Lázárfalva	Főasszonyállat: Petki Farkasné Apor Andrásné	Petki Farkasné Apor Andrásné	15 12
Tusnád		Béldi Kelemen Bocskor András lófő Bocskor Pál lófő szentgyörgyi Karachi György lófő szentimrei Hadnagy Mátyás szentimrei Hadnagy Andrásné Somlyai János Deák	20 7 2 2 2 4 1
Kozmás		Béldi Kelemen Komlódi Horváth Györgyné Béldi Erzsébet Lázár Istvánné Miko Ferenc	22 1 1 4
Verebes		Hadnagy Andrásné Hadnagy Mátyás Notarius deák	10 9 1
Szentmárton		Béldi Kelemen Mikó Ferenc mindszenti Imreh János Texe Ferenc pap	10 8 2 3
Szentgyörgy	főember: Béldi Kelemen	Béldi Kelemen Texa Ferenc pap	36 4

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
	Horvát György	Mikó Ferenc	2
		Bernáld János	2
Felsőfalu		Karachi György	8
		Fodor Bálint	38?
		Kelemen János	11
		Bochkor János	17
		Lácza András lófő	2
		udvarhelyi Bíró János lófő	1
			1
		Bíró György lófő	1
		Bocskor János lófő	1
		Szabó Miklós lófő	
Ménaság		Csicsai Kelemen	1
		Béldi Kelemen	2
		Fodor Bálint	2
		Karacsai György	24
		Mikó Ferenc	4
		Kotormányi Csikó Imréné	2
			1
		Mihály Deák	1
		Kotormányi Albert Bálint	
Csikszentimre	Főember: Jánosi János	Jánossy János	4
	Hadnagy Mátyás	Hadnagy Mátyás	17
	Hadnagy Andrásné	Hadnagy Andrásné	14
	Hadnagy Andrásné	Fodor Bálint őstől maradt nincs, maga szerzette	9
		István Deákné	2
		szentsimoni Beke	2
		Orémus	2
		Mikó Ferenc	
Szentsimon		Béldi Kelemen	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Farkas Ferenc	9
		Hadnagy Andrásné	1
		Mikó Ferenc	5
		Mattys János	1
		Hadnagy Mátyás	2
		Antal Imre	2
		Gálffi Margit	2
Szentsimon alias Csatószeg		Mikó Ferenc	3
Szentkirály	Főember: háza: Andrási Mártoné	Mattius János	6
		Kelemen Imre	6
		Hadnagy Margit	1
		Hadnagy Andrásné	4
		Hadnagy Mátyás	4
		Béldi Kelemen	1
Mindszent		Mikó Ferenc	2
		Karacsi György	3
		taploczai György Geréb	1
		taploczai Székely Miklós	1
		szentgyörgyi Mihály Deák	1
Szentlélek	Főember: (címeres): Czakó Ferenc	Mattius János	2
		Imre Pap	1
		Burian Gergely	1
		Mikó Ferenc	3
Sögöd	Főember: Mikó Ferenc Mikó Tamás	Mikó Ferenc	8

Legjelentősebb jobbágytartók Csík-, Gyergyó- és Kászsorszéken

Jobbágytartó	Jobbágy	Helység
Béldi Kelemen	104	10
Fodor Bálint	49	3
Mikó Ferenc	41	10
Karachi György	37	4
Hadnagy Mátyás	35	5
Hadnagy Andrásné	33	5
Lázár Istvánné	27	5
Bocskor János	17	1
Petki Farkasné	15	1
Apor Andrásné	12	1
Kelemen János	11	1
Máttyus János	10	4
Farkas Ferenc	9	1
Bocskor András	7	1
Texe Ferenc pap	7	2
Becz Tamásné	4	1
Jánossi János	4	1

Primorok és jobbágytartók Udvarhelyszéken

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Homoródszentmárton	Nob.: Bíró János	Recuperati Bíró János	1
	Bíró György	Bíró György	4
	Magh István	Miklós Márton	1
	Miklós Márton		
	Miklós György		
Kénos	Nob.: Gál Péter	Rec. Bíró János	1
		Gál Péter	1
Gyepes		Rec. Farkas Ferenc	2
		Petki Jánosné	1
		Bíró György	1
Abástfalva		Rec. Sigmond Márton	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Bencze János	1
Almás		Rec. Kornis Ferenc	8
		Bíró György	8
		Nagy Menyhárt	4
Lövete		Rec. Kornis Ferenc	11
		Bíró János	13
		Mag István	7
		Sigmond Márton	4
Karácsonfalva		Rec. Kornis Ferenc	2
Oklánd			
Vargyas	Nob.: Dániel Péter	Rec. Kornis Ferenc	2
	Dániel Mihály	Dániel Mihály	19
Száldobos		Rec. Dániel Mihály	2
		Borbát János	2
Bardoczfalva		Rec. Dániel Mihály	1
Füle		Rec. Dániel Mihály	7
		Ferencz György	1
		Markó Pál	1
		Fosztó Imre lófő	1
		Nagy Menyhárt	1
Hermány		Rec.: Bartha János	1
		Dániel Mihály	1
Kisbaczon		Rec.: Hadnagy Lukács	5
		Dániel Mihály	1
Telegdibaczon	Nob.: Benkő György	Rec.: Dániel Mihály	4
		Nagy Menyhárt	4
		György János	1
Bibarczfalva	Nob.: Nagy Menyhárt	Rec.: Nagy Menyhárt	3
Olosztelek		Rec.: Dániel Mihály	10
		Bartha István	1
Homoródújfalva			
Városfalva		Rec.: Kornis Ferenc	2
		Magyari Mihály	1
Jánosfalva		Rec.: Kornis Ferenc	1
Szentpál	Nob.: Kornis Ferenc	Rec.: Kornis Ferenc	3

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Reczienéd			
Lókod		Rec.: Bíró György	3
Bágy			
Dállya		Rec.: Kornis Ferenc Nagy Menyhárt Bíró György Ugron Pál	4 3 1 1
Ege		Rec.: Petkiné Ugron Pál	2 2
Jástfalva		Rec.: Ugron Pál Bögözi András	1 1
Kányád		Rec.: Ugron Pál Petki Jánosné Bögözi András	4 1 1
Ders	Nob.: Petki Jánosné Dersi Mihály Kénosi János	Rec.: Petkiné Veres Lőrinc Dersi Mihály	6 5 2
Musna		Rec.: Petkiné Bíró György Kénosi János	3 5 5
Máttisfalva		Rec.: Kénosi János	1
Agyagfalva		Rec.: Sándor Mihály Petki Jánosné Mattis János	1 1 1
Deczfalva	Nob.: Török Gyurkó		
Bögöz	Nob.: Farkas Ferenc uram	Rec.: Farkas Ferenc Bencze János	6 1
Miklósfalva	Nob.: Bögözi András	Rec.: Bögözi András	2
Ozdfalva	Nob.: Alard Ferenc és öccse Farkas		
Szentlászló			
Ábránfalva	Nob.: Ugron Pál Ábránfalvi András		
Sándorfalva			
Telekfalva		Rec.: Tóth Mihály	14

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Orbán János lófő	1
		Ugron Pál	1
Patakfalva	Nob.: Ferenczi István	Rec.: Bögözi András	2
		Ferenczi István	6
		Farkas Ferenc	3
Árvádfalva		Rec.: Bögözi András	4
		Farkas Ferenc	1
Felsőboldogasszonyfalva	Nob.: Incze János	Rec.: Farkas Ferenc	2
Bethlenfalva	Nob.: János Geréb Semién Ferenc Semién Bálint		
Fenyéd		Rec.: Orbán János András Geréb	1 10
Küküllőkeményfalva		Rec.: András Geréb	1
Morefalva		Rec.: András Geréb	8
		Farkas Ferenc	3
		Nagy Pál lófő	1
		Pálfalvi István lófő	1
		Jakab Ferenc ped. pix.	1
		Tösér Mihály	1
		Mihály Tamás árvái	1
Kadicsfalva	Nob.: Török Gáspár Török Menyhért	Rec.: Tibad Lőrinc	1
Tibold	Nob.: Tiboldi Tamás öccse Pál	Rec.: Tiboldi Tamás	2
Szentkirály		Rec.: Székely János Bodo Ferenc lófő	4 1
Szenttamás			
Ilyke		Rec.: Tiboldi Tamás Orbán István	1 3
Oroszhegy		Rec.: András Geréb	2
		Farkas Ferenc	2
		Lippai András	1
Fancsal			

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
Bogárfalva	Nob.: Lippai András	Rec.: Lippai András	2
Szentlélek			
Farkaslaka		Rec.: Lészai Gáspár Bögözi András	3
Pálfalva		Rec.: Orbán István	2
Várallja			
Korond	Nob.: Kovács János Ambrus Gergely		
Sófalva	Nob.: Illjes Máté	Rec.: Kovács János	6
Siklód		Rec.: Kaczio András Balássi Ferenc: (31-et erővel foglaltak el Némethi Gergely idejében, ő adta Balássinak)	24 33
Szolkma	Nob.: Tombold Ferenc	Rec.: Tombold Ferenc Balas István Kaczio János Boldizsár Márton	2 2 3 1
Küsmöd		Rec.: Fóris Márton lófő Balássi Ferenc	6 5
Etéd			
Kőrispatak		Rec.: Pécsi Simon Miklós Ferenc	7 1
Bözödújfalú		Rec.: Pécsi Simon Kornis Ferenc Bölcs házi János	12 5 1
Bözöd		Rec.: Kornis Ferenc Pécsi Simon Lovász János Kovács Péter	8 8 3 2
Bordos		Rec.: Balássi Ferenc	8
Szentdemeter	Nob.: Balássi Ferenc		
Czieb		Rec.: Balássi Ferenc	2
Székelyszállás			mind jobbágy
Magyarsakod		Rec.: Balássi Ferenc	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Péczi Simon	1
Magyarhidegkút			mind jobbágy
Rava		Rec.: Pécsi Simon Balássi Ferenc Isak Demeter lófő	2 4 1
Nagysolymos		Rec.: Pécsi Simon	5
Kissolymos		Rec.: András Geréb Pécsi Simon Balássi Ferenc Lovász János	2 12 1 1
Szenterzsébet	Nob.: Pécsi Simon Ambrus Mihály	Rec.: Pécsi Simon	6
Újszékely	Nob.: Székely János	Rec.: Geréb András Székely János Menyhért György lófő	2 3 1
AlsóBoldogasszonyfalva	Nob.: Nyujtódi Demeter Kertész János	Rec.: András Geréb	7
Fiatfalva	Nob.: András Geréb	Rec.: András Geréb	5
Keresztúrfalva	Nob.: Semien László Kis Nyujtódi Demeter Nyujtódi István Nyujtódi Ferenc Lovász János	Rec.: András Geréb Lippai András Lovász János	29 5
Keresztúr városa			
Csekefalva		Rec.: Demeter Ferenc lófő András Geréb	1 3
Szentábrán	Nob.: Szemere Mihályné		
Andrásfalva			
Gagy	Nob.: Pálfi Ferenc Miklós Ferenc	Rec.: Péterfi Mihály lófő Pálfi Ferenc	1 1
Kiskede	Nob.: Horváth János	Rec.: Székely Mózes	1
Nagykede			
Medesér	Nob.: Bencziér Ferenc		
Thordátfalva	Nob.: Fekete István, öccse, Boldizsár, egy	Rec.: Pálfi Ferenc	1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
	kenyéren	Fekete István	1
Tarcsafalva	Nob.: Pálfi György		
Martonos	Nob.: Pálffi Ferenc	Rec.: Fekete István	4
Jenlaka	Nob.: Balás István	Rec.: Balás István	4
Cheherdfalva		Rec.: Kovács Mihály lófő	1
Kecset	Nob.: Gálfi Péter	Rec.: Székely Pál Tarcsafalvi Albert	3
Kisfalud	Nob.: Székely Pál és mostohafia, Keczeti Zsigmond		
Malomfalva	Nob.: Székely János	Rec.: Török János lófő	1
Szentmihály és Demeterfalva	Nob.: Tarcsafalvi Albert István Geréb	Rec.: Tarcsafalvi Albert	2
Benczéd			
Kobádfalva	Nob.: Miklós Ferenc Gáspár Ferenc		
Kadács	Nob.: Semjén Miklós	Rec.: Semjén Miklós Mihály Deák	1 2
Szentmiklós		Rec.: Semjén Miklós Balla György	1 1
Semjénfalva	Nob.: Székely Mózes uram	Rec.: Székely Mózes András Geréb	4 2
Rugonfalva	Nob.: Benedekfi Tamás	Rec.: András Geréb	2
Betthfalva	Nob.: Rádai János	Rec.: kadaczi Mihály Deák Rádai János	4 1
Timafalva		Rec.: András Geréb Orbán János	2 1
Kisgalambfalva		Rec.: Kékedi Zsigmond András Geréb Szabó Gergely lófő	3 4 1
Nagygalambfalva	Nob.: Mihály Ferenc	Rec.: Kékedi Zsigmond Mihály Ferenc	3 7
Magyorós			
Dobófalva	Nob.: Maróti György uram Semién István	Rec.: Maróti György Kékedi Zsigmond	2 1

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
		Farkas Ferenc	2
		Bíró György	1
		Vágási János	2
Vágás	Nob.: Vágási János	Rec.: Farkas Ferenc	1
Betha			
Hoggia	Nob.: Szabó Mátyás Bedő Mihály Karácson János		
Bikafalva		Rec.: Bögözi András	6
Farczád			
Sükő	Nob.: Orbán Péter		
Lengyelfalva	Nob.: Orbán István Orbán Péter Orbán Ferenc		
Szombatfalva	Nob.: Gálfi János Szombatfalvi Péterr		
Udvarhely városa	Nob.: Székely Mózes uramnak 2 házai Toth Mihály uramnak háza Pálosi János Boldizsár Deák Nyreő András Nyreő Ferenc Hajdú Péter Mezei István Orbán Jánosnak háza Ugron Pál uramnak zálogos háza Iromos Péter Szabó Ferencnek háza Kőszegi Jakab Ugron Pál uramnak örökös háza Kósa György Bögözi Andrásnak háza		

Helység	Primor	Jobbágytartó	Jobbágy
	Apor László Nob. özvegyek: Lukács Deákné Horváth Gergelyné Bíró Jánosné háza Horváth Mihályné maga nemes, de fia Mihály nem Kando Péternek háza, noha nemes, de maga személyében szabad székely Kovács János, öccsei, István és György, egy kenyéren György Papnak háza Török Lőrincné		
Zethelaka		Rec.: Barla Ferenc lófő Miklós Ferenc Bernáld Péter Farkas Ferenc	2 1 1 1

Legjelentősebb jobbágytartók Udvarhelyszéken

Jobbágytartó	Jobbágy	Helység
Kornis Ferenc	104	20
Balássi Ferenc	80	10
Geréb András	44	13
Péchi Simon	29	5
Kékedi Zsigmond	7	2
Petki Jánosné	50	11
Dániel Péter és Mihály	60	8
Ugron Pál	61	23
Székely Mózes	10	1
Farkas Ferenc	8	3
Nagy Menyhért	11	4
Semien Miklós	14	6
Bögözi András	17	9
Pálffi Ferenc	24	8
Bencziér Ferenc	8	3
Maróthi György	22	3
Lippai András	19	5
Lészay Gáspár	4	2
Orbán István	10	4
Tarcsafalvi Albert	9	4
Balás István	26	6
Vágási János	4	2
Magh István	5	3
Bíró János	14	6
Incze János	6	5
Keczeti Zsigmond és Székely Pál	4	1
Benedekffi Tamás	5	1
Mihály Ferenc	9	1
Orbán János	10	5
Tiboldi Tamás	12	3
Orbán Péter	8	2

Jobbágytartó	Jobbágy	Helység
Ferenczi István	6	1
Mihály Mátyás	13	2
Gál Péter	13	2
Miklós Márton	10	3
Fosztó Imre	5	1
Fosztó Mátyás	5	1
Geréb János és Domokos Mihályné	5	1
Székely János	13	4
Székely Pál	5	2
Molnos Péter	4	1
Fekete István	10	2
Kénossi János	7	4
Kovács János	8	2
Kaczio Mihály	4	1
Ilyes Mátyás	9	1
Tombold Ferenc	7	1
Ferencz István	5	2
Kovács János	8	2
Foris Márton	4	1
Gedő Lukács	4	1
Gáspár Ferenc	5	1
Antalfi György	5	1
Balla György	5	1

Ősjobbágytartók Udvarhelyszéken 1627-ben⁶¹¹

Jobbágytartó	Jobbágy	Helység
Kornis Ferenc	197	18
Geréb András	66	7
Balássi Ferenc	45	5
Kékedi Zsigmond	41	7
Ugron Pál	40	8
Petki Jánosné	39	5
Péchi Simon	39	5
Dániel Péter és Mihály	27	5
Bögözi András	20	5
Kecziethi Zsigmond	16	2
Pálffi Ferenc	16	4
Nagy Menyhért	15	3
Rádai János	10	1
Semién Miklós	10	3
Incze János	8	
Domokos István	8	1
Farkas Ferenc	6	3
Geréb János és Domokos Mihályné	6	1
Jánosi István	6	1
Péterffi Mihályné	6	3
Bíró György	5	3
Bíró János	5	3
Nemes Tamás	5	1
Tarcsafalvi Albert	5	1
Pálffi Istvánné	5	1
Gálffi Ferenc	4	2
Molnos Péter	4	1
Pálffi György	4	1
Szombatfalvi Péter	4	1
Tiboldi Tamás	4	1

⁶¹¹ KmOL, Székely Láda. 50–51. sz.

Az összeírások alapján a Bethlen Gábor fejedelemsége idején a legtöbb jobbágyot tartó primorok:

1614, Marosszék:

Jobbágytartók	Jobbágyok
1. Dersi János	76
2. Vajai János deák	65
3. Lázár János	63
4. Kun János	58
5. Kornis Ferenc	54
6. Tóth Mihály	44
7. Ozdi György	28
8. Bakó István	25
9. Komáromi István	23
10. Kovács Máté	20

1614, Udvarhelyszék:

Jobbágytartók	Jobbágyok
1. Kornis Ferenc	252
2. Balássy Ferenc	180
3. Geréb András	108
4. Petki Jánosné	100
5. Ugron Pál	58
6. Péchi Simon	57
7. Dániel Mihály	53
8. Bögözi András	44
9. Balássi Mihály	40
10. Alia Farkas	34

1614, Háromszék:

Jobbágytartók	Jobbágyok
1. Basa Péter	132
2. Mikes Benedek	94
3. Kálnaki János	69
4. Imecz István	57
5. Toldalagi István	53
6. Mikes Zsigmond	47
7. Béldi Kelemen	44
8. Mikó György	38
9. Daczó László	36
10. Donáth György	36

1614, Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék:

Jobbágytartók	Jobbágyok
1. Lázár István	54
2. Béldi Kelemen	38
3. Petki Farkasné	29
4. Komáromi István	28
5. Kelemen Mihály	26
6. Mattys János	22
7. Apor Lázár	21
8. Hadnagy András	15
9. Pokai árvái	15
10. Lázár János	12

1619, Kézdiszék:

Jobbágytartók	Jobbágyok
1. Matis János	44
2. Jankó Mihály	42
3. Károly István	36
4. Bernáld Ferenc	28
5. Donát János	26
6. Domokos István	24
7. Rákosi Lőrinc	19

Jobbágytartók	Jobbágyok
1. Matis János	44
8. Mikó György	18
9. Réthy István	16
10. Kaniztos Mihály	15

1619, Csík-, Gyergyó-, Kászsorszék:

Jobbágytartók	Jobbágyok
1. Béldi Kelemen	104
2. Mikó Ferenc	41
3. Karachi György	37
4. Hadnagy Mátyás	35
5. Hadnagy Andrásné	33
6. Lázár Istvánné	27
7. Fodor Bálint	22
8. Bocskor János	17
9. Petki Farkasné	15
10. Kelemen János	11

1627, Udvarhelyszék

Jobbágytartók	Jobbágyok
1. Kornis Ferenc	301
2. Balássi Ferenc	125
3. Geréb András	110
4. Ugron Pál	101
5. Petki Jánosné	89
6. Dániel Péter, Mihály	87
7. Péchi Simon	68
8. Kékedi Zsigmond	48
9. Pálffi Ferenc	40
10. Bögözi András	37

Irodalom

- ÁKOSFALVI SZILÁGYI. L. 1937. Ákosfalvi Szilágyi László: A székely nemesi rendi társadalom. Bp. 1937.
- APOR P. 1903. Br. Apor Péter verses művei és levelei (1676–1752). Monumenta Hungariae Historica Scriptores. Kiad. Szádeczky Lajos. II. Bp. 1903.
- APOR P. 1978. Apor Péter: Metamorphosis Transilvaniae. Buk. 1978.
- ARDAY P. 1910. Arday Pál: Tholdalagi Mihály élete. Kv. 1910.
- BALOGH I. 1929. Balogh István: Az ősi vagyon jogi védelme a régi székelyeknél. In: SzNMEkv.
- BALOGH J. 1991. Balogh Judit: Báthory Gábor székely politikája. Debrecen. 1991. (szakdolgozat)
- BALOGH J. 1994. Balogh Judit: A székely város a 16–17. században. In: Város és társadalom a XVI–XVIII. században. Szerk. Faragó Tamás. Miskolc. 1994.
- BALOGH J. 1995. Balogh Judit: A székely társadalom az 1614. évi összeírás tükrében. In: Társadalomtörténeti tanulmányok. Szerk. Faragó Tamás. Miskolc. 1995.
- BARTA G. 1984. Barta Gábor: Az erdélyi fejedelemség születése. Bp. 1984.
- BARTS GY. 1912. Barts Gyula: Borsos Tamás. Kv. 1912.
- BENKŐ E. 1992. Benkő Elek: A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája. Bp. 1992.
- BENKŐ E.–DEME-TERI SZÉKELY A. 1997. Benkő Elek–Demeter István–Székely Attila: Középkori mezőváros a Székelyföldön. Kv. 1997.
- BENKŐ J. 1999. Benkő József: Transsilvania specialis. Ford. Szabó György. Buk.–Kv. 1999.
- BENKŐ K. 1853. Benkő Károly: Csík, Gyergyó és Kászon múltja és jelene. Kv. 1853.
- BINDER P.–SZÉKELY Z. 1979. Binder Pál–Székely Zoltán: Újabb adatok a XVI. századi székely felkelésekről és ezek visszhangja az erdélyi románok és szászok körében. In: SzFelk.
- BÍRÓ V. 1897. Bíró Vencel: Béldi gazdasági ügyei (1658–1678). = Erdélyi Gazdasági Szemle 1897.
- BÍRÓ V. 1925. Bíró Vencel: A Báthoriak kora. In: Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene. Dicsőszentmárton. 1925.
- BÍRÓ V. 1927. Bíró Vencel: Bethlen Gábor és az erdélyi katolicizmus. = Erdélyi Irodalmi Szemle 6/1929. 253–273.
- BÍRÓ V. 1929. Bíró Vencel: Gróf Apor István. Bp. 1927.
- BODOR GY. 1983. Bodor György: Az 1562 előtti székely nemzetségi szervezetről. = Történelmi Szemle 1983/2. 281–305.
- BÓNIS GY. 1942. Bónis György: Magyar jog–székely jog. Kv. 1942.

- BORBÁTH K.–MAGYARI A. 1979. Borbáth Károly–Magyari András: Társadalmi mozgalmak a Székelyföldön 1562 után. In: SzFelk.
- BOROS F. 1929. Boros Fortunát: Ferencrendiek a Székelyföldön. In.: SzNMEkv.
- BORSOS T. 1968. Borsos Tamás: Vásárhelytől a Fényes Portáig. Kiad. Kocziány László. Buk. 1968.
- BÖZÖDI GY. 1938. Böződi György: Székely bánja. Kv. 1938.
- CONNERT J. 1901. Connert János: A székelyek intézményei. Kv. 1901.
- CONNERT J. 1906. Connert János: A székelyek alkotmányának történetének története, különösen a XVI. és a XVII. században. Székelyudvarhely. 1906.
- CSETRI E. 1992. Csetri Elek: Bethlen Gábor életútja. Buk. 1992.
- DEÁK F. 1887. Deák Farkas: Uzoni Béldi Pál 1621–1679. Bp. 1887.
- DEMÉNY L. 1976. Demény Lajos: Székely felkelések a XVI. század második felében. Buk. 1976.
- DEMÉNY L. 1977. Demény Lajos: A székelyek és Mihály vajda. 1593–1601. Buk. 1977.
- DEMÉNY L. 1979. Demény Lajos: A közszékelyek 1595–1596. évi felkelése. In: SzFelk. 93–119.
- DEMÉNY L. 1993. Demény Lajos: Bethlen Gábor székely politikája. Kézirat.
- DEMÉNY L. 1998. Demény Lajos: A fejedelmi székely politika és a székelyföldi népességösszeírások (1575–1627). In: SZOkI. Új. IV. Szerk. Demény Lajos. Kv. 1998.
- DÓSA E. 1861. Dósa Elek: Erdélyhoni jogtudomány. I–III. Kv. 1861.
- EGYED Á. 1981. Egyed Ákos: Falu, város, civilizáció. Buk. 1981.
- EGYED Á. 1997. Egyed Ákos: A korszerűsödő és hagyományörző Erdély. I. Csíkszereda. 1997.
- EGYED Á. 1999. Egyed Ákos: Székely századok. A székelyek rövid története 1848-ig. In.: Adalékok Barót történetéhez. Szerk. Demeter László. Barót. 1999.
- ELEKES A. 1929. Elekes Andor: Szemelvények a székelyek sajátos jogtörténetéből. In: SzNMEkv.
- ENDES M. 1903. Endes Miklós: Donátio a Székelyföldön. = Genealógiai Füzetek 1903.
- ENDES M. 1938. Endes Miklós: Csík-, Gyergyó-, Kászon székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig. Bp. 1938.
- ENGEL P. 1990. Engel Pál: Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig. Bp. 1990.
- EOE Erdélyi országgyűlési emlékek. Szerk. Szilágyi Sándor. I–XXI. Bp. 1875–1898.
- ErdÖrök. Erdély öröksége. Erdélyi emlékiratok Erdélyről. Szerk. Makkai László. I–VII. Bp. é.n.
- ErdTört. Erdély története. I–III. Főszerk. Köpeczi Béla. Bp. 1986.
- ERŐSS J. 1929. Erőss József: Háromszék telepedési története. In: SzNMEkv.
- ETA Erdélyi történelmi adatok. Szerk. Mikó Imre–Szabó Károly I–IV. Kv. 1855–1862.

- ett. Erdélyország Történeti Tára. I–II. Szerk. Kemény József, Nagyajtai Kovács István. 1837–1845.
- GARDA D. 1994. Garda Dezső: Székely hadszervezet és faluközösség. Gyergyószentmiklós. 1994.
- GINDELY A.–
ACSÁDY I. 1890. Gindely Antal–Acsády Ignác: Bethlen Gábor és udvara. Bp. 1890.
- GYÖRFFY GY. 1941. Györffy György: A székelyek eredete és településük története. = Erdély és népei. Szerk. Mályusz Elemér. Bp. 1941.
- HANUSZIK E. 1942. Hanuszik Elemér: A székely főnemesek-primorok aranykönyve. Bp. 1942.
- HORVÁTH P. 1960. Horváth Pál: A középkori falusi földközösség jogtörténeti vonatkozásai. Bp. 1960.
- HURMUZAKI 1887–
1942. Documente privitoare la istoria românilor I–XXI. Buc. 1887–1942.
- IMREH I. 1971. Imreh István: A székely falvak törvényeiről. = Aluta 1971.
- IMREH I. 1973. Imreh István: A rendtartó székely falu. Buk. 1973.
- IMREH I. 1976. Imreh István: Földközösség Aranyosszéken. = Korunk 1976.
- IMREH I. 1983. Imreh István: A törvényhozó székely falu. Buk. 1983.
- IMREH I. 1992. Imreh István: Székely történelem – magyar történelem. = Helikon 1/1992.
- IMREH I.–PATAKI J. 1970. Imreh István–Pataki József: Adatok Udvarhelyszék állattartásához. = Aluta 1970. 169–184.
- IMREH I.–PATAKI J. 1979. Imreh István–Pataki József: A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején. In: SzFelk. 146–237.
- IMREH I.–PATAKI J. 1992. Imreh István–Pataki József: Kászonszéki krónika. 1650–1750. Bp.–Buk. 1992.
- JAKAB E.–
SZÁDECZKY L. 1901. Jakab Elek–Szádeczky-Kardoss Lajos: Udvarhely vármegye története a legrégebb időktől 1849-ig. Bp. 1901.
- JAKÓ ZS. 1979. Jakó Zsigmond: A székely társadalom útja a XIV–XVI. században. In: SzFelk.
- KÁLLAY F. 1829. Kállay Ferenc: A székely nemzet eredete. Bp. 1829.
- KÁLLAY F. 1829/b. Kállay Ferenc: Históriai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben. Nagyenyed. 1829.
- KELEMEN L. 1913. Kelemen Lajos: Újabb adattár a vargyasi Daniel család történetéhez. Kv. 1913.
- KILYÉNI SZÉKELY
M. 1818. Kilyéni Székely Mihály: A nemes székely nemzetnek constitúciói, privilégiumai és a jószág leszállását tárgyaló némely törvényes ítéletei. Pest. 1818.
- KILYÉNI SZÉKELY
M. 1837. Kilyéni Székely Mihály: A nemes székely nemzet jussai. Marosvásárhely. 1837.
- KOLOSVÁRY–
ÓVÁRI 1900. Kolosváry Sándor–Óvári Kelemen: Magyar Törvénytár. 1540–1848. évi erdélyi törvények. Bp. 1900.
- KÖLÖNTE B. 1810. Kölönte Béla: Gyergyó története. Gyergyószentmiklós. 1810.
- KÖVÁRI L. 1857. Kövári László: Erdély nevezetesebb családai. Kv. 1857.

- KÖVÁRY L. 1859. Kövály László: Erdély történelme. I–VI. Pest. 1859–1861.
- KRISTÓ GY. 1996. Kristó Gyula: A székelyek eredetéről. Szeged. 1996.
- LÁZÁR M. 1858. Lázár Miklós: A gróf Lázár család. Kv. 1858.
- LÓRÁNT L. 1906. Lóránt Lajos: A székely jobbágyság kialakulása. Bp. 1906.
- LŐTSEY SPIELENBERG L. 1837. Lőtsey Spielenberg László: A nemes székely nemzetnek jussait világosító némely darab levelek. Marosvásárhely. 1837.
- MAKKAI L. 1986. ErdTört. I.
- MÁLYUSZ E. 1940. Mályusz Elemér: A magyar társadalom a Hunyadiak korában. In: Mátyás király Emlékkönyv. Szerk. Lukinich Imre. Bp. 1940.
- MÁLYUSZ E. 1988. Mályusz Elemér: Az erdélyi magyar társadalom a középkorban. Bp. 1988.
- MIKÓ F. 1863. Mikó Ferenc históriája. Kiad. Kazinczy Gábor. Monumenta Hungariae Historica Scriptores. VII. Pest. 1863.
- MOE Magyar Országgyűlési Emlékek. Szerk. Fraknói Vilmos, Károlyi Árpád. I–XII. Bp. 1874–1917.
- MR Magyarok és románok. I–II. Szerk. Deér József-Gáldi László. Bp. 1943–1944.
- NAGY I. 1860. Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. I–VII. Pest. 1860.
- NAGY J. 1875. Nagy János: Hidvégi Mikó Ferenc életrajza. Kv. 1875.
- NAGY L. 1972. Nagy László: A magyar hadsereg és hadművészet a harmincéves háborúban. Bp. 1972.
- OBORNI T. 1997. Oborni Teréz: Erdély pénzügyei és pénzügyi kormányzata a 16. század közepén. Bp. 1997. (kandidátusi értekezés)
- ORBÁN B. 1868. Orbán Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeai szempontból. I–VI. Bp. 1868–1873.
- ORBÁN B. 1888. Orbán Balázs: A székelyek származásáról és intézményeiről. Bp. 1888.
- ORGONA A. 2000. Orgona Angelika: Kornis Zsigmond, I. Rákóczi György katolikus tanácsura. In: Erdély és Patak fejedelemszönya Lorántffy Zsuzsanna. Szerk. Tamás Edit. Sárospatak. 2000.
- PÁL-ANTAL S–L. MOLDOVAN. 1979. Pál-Antal Sándor–Liviu Moldovan: A székely önkormányzat és szervezete a XVI. században. In: SzFelk.
- PÁL–NTAL S. 1976. Pál-Antal Sándor: Marossszék levéltára. In: Tanulmányok a romániai együttlakó nemzetiségek történetéből. Buk. 1976.
- PÁLMAJ J. 1902. Pálmay József: Háromszék vármegye nemes családjai. Kv. 1902.
- PÉTER K. 1980. Péter Katalin: Az erdélyi társadalom élete a 17. század első felében. = Századok 1980. 575–599.
- PÉTER K. 1980/b. Péter Katalin: Bethlen Gábor uralkodásának első szakasza. = Confessio 3/1980. 25–40.
- POKOLY J. 1904. Pokoly József: Az erdélyi református egyház története. Bp. 1904.
- PRODAN D. 1968. Prodan, David: Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea. I–III. Buc. 1967–1968.

RADVÁNSZKY B. 1888.	Radvánszky Béla: Bethlen Gábor fejedelem udvartartása. Bp. 1888.
RUGONFALVI KISS I. 1939.	Rugonfalvi Kiss István: A nemes székely nemzet képe. Debrecen. 1939.
SÁNDOR I. 1903.	Sándor Imre: Nemek és ágak Székelyföldön. = Genealógiai Füzetek 1903.
SÁNDOR I. 1914.	Sándor Imre: A csíkszentmihályi Sándor család levéltára. Kv. 1914.
SZABÓ K. 1876.	Szabó Károly: A nemes székely nemzet constitúciói. Pest. 1876.
SZABÓ K. 1890.	Szabó Károly: A régi székelység. Kv. 1890.
SZÁDECZKY L. 1887.	Szádeczky Lajos: Kornyi Békés Gáspár 1520–1579. Bp. 1887.
SZÁDECZKY L. 1893.	Szádeczky Lajos: Erdély és Mihály vajda története, 1595–1601. Temesvár. 1893.
SZÁDECZKY- KARDOSS L. 1927.	Szádeczky-Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp. 1927.
SZAMOSKÖZY I. 1981.	Szamosközy István: Erdély története (1598-1599, 1603.). Bp. 1981.
SZEKFŰ GY. 1929.	Szekfű Gyula: Bethlen Gábor. Bp. 1929.
SZENTGYÖRGYI M. 1962.	Szentgyörgyi Mária: Jobbágyterhek a XVI–XVII. századi Erdélyben. Bp. 1962.
SzFelk.	Székely felkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei. Szerk. Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Buk. 1979.
SZILÁGYI S. 1866.	Szilágyi Sándor: Erdélyország története különös tekintettel művelődésére. I. Pest. 1866.
SZILÁGYI S. 1867.	Szilágyi Sándor: Báthory Gábor fejedelem története. Pest. 1867.
SZILÁGYI S. 1886.	Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor. Bp. 1886.
SzNMEkv.	Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára. Szerk. Csutak Vilmos. Sepsiszentgyörgy. 1929.
SZOkl.	Székely oklevéltár. Szerk. Szabó Károly–Szádeczky Lajos–Barabás Samu. I–VIII. Bp. 1872–1934.
SZOkl. Új.	Székely oklevéltár. Új sorozat. Szerk. Demény Lajos, Pataki József. I–IV. Buk.–Kv. 1983–1998.
TARNÓC M. 1980.	Tarnóc Márton: Irodalom és művelődés Bethlen államában. In: Bethlen Gábor állama és kora. Szerk. Kovács Kálmán. Bp. 1980.
TT	Történelmi Tár
TÜDŐS S. K. 1995.	Tüdősné Simon Kinga: Székelyföldi jobbágykötő levelek (1630–1686). = Történelmi Szemle. XXXVII. 1995. 439–450.
TÜDŐS S. K. 1996.	Tüdősné Simon Kinga: A Kálnoki család XVIII. századi könyvtára. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kv. 1996.
TÜDŐS S. K. 2000.	Tüdős S. Kinga: Egy székely nemesasszony élete és személyisége Apafi korában. Lázár Erzsébeth Kálnoki Sámuelné. In: Erdély és Patak fejedelem-asszonya Lorántffy Zsuzsanna. I-II. Szerk. Tamás Edit. Sárospatak. 2000.

- TÜDŐS S. K. 1986. A háromszéki hadköteles székelység társadalmi rétegződése 1635-ben. = Történelmi Szemle 1986.
- TÜDŐS S. K. 1998 Tüdősné Simon Kinga: Székely főnemesi életmód a XVII. század alkonyán. Kv. 1998.
- VASS M. 1900. Vass Miklós: A királyi könyvek székely oklevelei. = Erdélyi Múzeum 1900.
- VERESS D. 1983. Veress Dániel (szerk.): Emlékezetül hagyott írások. Erdélyi magyar emlékirók. Kv. 1983.
- VERESS E. 1928. Veress Endre: Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești. I–VIII. Buk. 1928–1935.
- VOFKORI M. 1999. Vofkori Mária: Társadalmi és gazdasági változások az udvarhelyszéki Havasalfján a 17–18. században. Kv. 1999.
- ZOVÁNYI J. 1986. Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon 1565-ig. Bp. 1922. Reprint 1986.

Rövidítések:

Bp. Budapest

Buc. București

Buk. Bukarest

Kv. Kolozsvár

Bibliográfia

Levéltári források

MOL = Magyar Országos Levéltár, Budapest

F. szekció, Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak, Cista Diplomatica F. 136. Székely lustra jegyzékek és nemesi összeírások, III. k. 38 sz.

Erdélyi Királyi Könyvek, Báthory Gábor és Bethlen Gábor Királyi Könyvei: Libri Regii Gabrielis Bathory et Gabrielis Bethlen, VI–XVI. k.

KmOL = A Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár

Udvarhelyszék levéltára, Székely Láda Fond m 16.

Udvarhelyszék Protokollumok. 1610–1633. IV/3.

Székely Láda, 56. sz. VIII. 1. Az 1614-es conscriptio.

Székely Láda, 50. sz. , 51. sz. Az 1627-es conscriptio.

MmOL = A Román Országos Levéltár Maros megyei Igazgatósága, Marosvásárhely.

Marosvásárhely város levéltára. Politikai akták. 168/B

Névmutató

A

- Abod, 132
Ábrahám, 76
Abrahám Boldizsár, 126
Ábrámfalva, 140
Ábrámfalvi András, 139, 140
Acsády Ignác, 207
Adorján Antal, 52
Agárd, 131
Ágoston István, 168, 174
Ágoston Tamás, 76
Agyagfalva, 140, 192
Akadács Mihály, 27
Ákosfalva, 133
Ákosfalvi Szilágyi László, 205
Alárd Farkas, 88
Alárd István, 64, 121
Alárd Máté, 141
Albert Bálint, 188
Albert Gergelyné, 52
Albert János, 152, 181
Albert Jánosné, 181
Albert Mihály, 146, 162
Aldoboly, 157
Alia Farkas, 140, 143, 148, 202
Alia Sámuel, 104, 105
Almás, 107, 137, 153, 181, 191
Almási István, 137, 138, 139, 140, 148
Alsóboldogasszonyfalva, 94
Alsócsernáton, 118, 150, 178
Alsótorja, 97, 118
Amadeffalva, 172
Ambrus Gergely, 194
Ambrus Mihály, 195
Ambrus Tamás, 94
Andocsi Lőrinc, 30
András deák, 133, 134
András Demeter, 177
András György, 150, 177
András Hadnagy, 167, 168
András Lőrinc, 144
András Mózes, 73
Andrásfalva, 122, 123, 131, 142, 195
Andrássy család, 37, 48, 52, 53
Andrássy Márton, 27, 40, 47, 48
Andrássy Péter, 48, 49, 52
Angyalos, 94, 113, 120
Angyalos János, 94
Angyalossi István, 173
Antal Deák, 52
Antal Ferenc, 52
Antal Gergely, 52
Antal Hadnagy, 52, 64, 121, 167
Antal Imre, 121, 168, 169, 171, 188
Antal László, 28, 52
Antalfi György, 200
Antalfi Mátyás, 30
Anthal Balázs, 52
Anthal István, 52
Anthal Pál, 52
Anthos Máté, 94
Apaffi Lénárd, 25
Apafi Miklós, 57
Apor András, 61, 63, 118, 187, 190
Apor Andrásné, 187, 190
Apor család, 26, 36, 99
Apor fia János fiai, 26
Apor Imre, 30
Apor István, 24, 30, 47, 92, 113, 205
Apor Istvánt, 24
Apor János, 47, 49, 63, 118
Apor László, 179, 197
Apor Lázár, 100, 150, 152, 167, 168, 169, 171, 176, 179, 181, 203
Apor Margit, 97, 99
Apor Péter, 7, 23, 30, 99, 111, 116, 205
Apor Sándor, 63, 118, 150
Apor Tamás, 63, 118
Aranyosszék, 15, 51, 60, 67, 80, 88
Arday Pál, 205
Árkos, 159
Árvádfalva, 193
Aszú Mátyás, 64
Atosfalva, 123
Atyha, 145

B

- Babolczi Mihály, 63, 120
Babos András, 160
Babos Farkas, 63, 120
Babos Gábor, 63, 120, 160
Babos János, 160
Babos Mihály, 160
Bacz István, 163
Bacz Péter, 163
Bágy, 139, 192
Bágyon, 94
Bak Bálint, 154, 183
Bak György, 63, 119, 183
Bak György árvája Tamás, 183
Bak Tamás, 154
Baka Miklós, 152
Bakcsi Boldizsár, 150
Bakcsi Boldizsár, 179, 186
Bakó Imre, 65, 123, 129, 130, 136
Bakó István, 64, 123, 128, 131, 133, 135, 145, 150, 202
Bakó Lázár, 97
Bakó Lukács, 65, 123
Bakó Máté, 75
Bakó Mátyás, 127, 129, 137
Balás Bálint, 173
Balás Benedek, 52
Balás István, 144, 145, 146, 147, 148, 196, 199
Balás Mihály, 176
Balás Pap, 158
Balaskó Ferencné árvái, 47
Balássi Bálint, 173
Balássi Ferenc, 89, 101, 102, 103, 105, 131, 136, 141, 142, 145, 194, 195, 199, 201, 204
Balássi István, 64, 66, 122, 123, 124
Balássi Mihály, 64, 101, 103, 122, 142, 148, 202
Balássi Péter, 53
Balásy Mihály, 74
Balázs István, 145
Balázsfalva, 88
Balikó Jakab, 153
Bálint Balázs, 66, 124
Bálint István, 146
Bálintfalva, 133
Balla György, 196, 200
Balog Benedek, 63, 120
Balog János, 64, 119
Balogh Benedek, 154, 157, 159
Balogh Ferenc, 126
Balogh György, 66, 124
Balogh István, 205
Balogh János, 126, 127, 136
Balogh János özvegye, 126
Balogh Jánosné, 126, 127, 136
Balogh Judit, 1, 205
Balogh Zsigmond, 161
Bánffy Pál, 46
Barabás Mihály, 184
Barabás Samu, 8
Barabasi György, 123
Barabassi Benedek, 65, 123
Barabassi György, 65
Baranyai Decsi János, 55, 56
Barcsai Gáspár, 25
Bardócz János, 150, 151, 178, 179, 185
Barla Ferenc, 198
Barlabássy Ferenc, 75
Barolthi Balázsne, 155
Barolthi Ferenc, 155
Barolthi Gáspár, 155
Barolthi Istvánné, 155
Barolthi Miklósné, 155
Barolti Mihály, 155
Barót, 120, 155, 206
Baróti János, 63, 120
Baróti Mihály, 138
Baróti Pál, 30, 63, 120
Baróti Sándor, 154, 160, 184, 186
Barrabás György, 176
Barrabás Lukácsné, 146
Barrabás Péter, 179
Barrabás Tamás, 179
Barta Gábor, 44, 205
Barta István, 138
Barta Jakabné, 180
Barta Máté, 180
Bartalis Pál, 142

Bartalus Mihály, 144
 Bartalyus Balázs, 94
 Bartha Bálint, 52
 Bartha István, 94, 191
 Bartha Jakabné, 152
 Bartha János, 191
 Barthalis Ferenc, 174
 Barthó István, 71
 Bartó István, 167, 168, 169, 171
 Bartos János, 63, 120
 Bartos Kata, 160
 Barts Gyula, 205
 Basa család, 47, 89
 Basa Péter, 30, 92, 161, 162, 163, 164, 203
 Basta, Giorgio, 33, 63, 66, 67
 Báthori István, 25, 32
 Báthory András, 58, 59, 111
 Báthory Gábor, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 87, 90, 91, 97, 102, 113, 115, 116, 117, 205, 209, 211
 Báthory István, 44, 51, 52, 53
 Báthory Kristóf, 10, 53
 Báthory Zsigmond, 36, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 66, 71, 79, 111, 115
 Bató Menyhárt, 70
 Baxa János, 175
 Baxa Kristóf, 180
 Becz család, 26, 29, 45, 99
 Becz Erzsébet, 99
 Becz Györgyné, 28, 52
 Becz Imre, 25, 30
 Becz Jakab, 26
 Becz Pál, 28, 47, 51, 52, 99
 Becz Tamás, 165, 166, 167, 171, 186, 190
 Becz Tamásné, 165, 171, 186, 190
 Becze Miklós, 151
 Bede, 88, 131
 Bede Tamás, 88
 Bedeházi Miklós, 63, 120
 Beder Gáspár, 163
 Beder Jánosné, 163
 Bedő István, 66, 78, 124, 158
 Bedő Mihály, 94, 143, 144, 155, 197
 Bedőházi András, 156
 Bedőházi Miklós, 151, 159
 Begessy János, 30
 Begröli István, 78
 Beke Balázs, 178
 Beke Orémus, 188
 Bekes Farkas, 30
 Bekes Gáspár, 28, 44, 51, 53, 55
 Bekes György, 153, 154, 182, 184
 Bekes István, 181
 Békési István, 77
 Békési János, 77
 Béla, IV. 25
 Béla falva, 152
 Béldi család, 27, 117
 Béldi Erzsébet, 187
 Béldi Ferenc, 63, 81, 120
 Béldi János, 99, 173, 174, 176, 177
 Béldi Kelemen, 6, 29, 47, 78, 80, 88, 89, 92, 99, 103, 104, 156, 157, 159, 161, 163, 164, 165, 166, 171, 186, 187, 188, 189, 190, 203, 204
 Béldi Pál, 27, 206
 Bencéd, 146
 Bencze János, 190, 192
 Benczér Ferenc, 73, 104, 105, 108
 Bende Péter, 161
 Bene Balázs, 76
 Bene István, 75
 Bene János, 170, 176
 Benedek János, 147
 Benedek Keresztély, 138
 Benedekffy János, 66, 105
 Benedekffy Tamás, 66, 104, 105
 Benkő András, 177
 Benkő Balázs, 94
 Benkő Elek, 205
 Benkő Gáspár, 154, 184
 Benkő György, 138, 154, 184, 191
 Benkő István, 52
 Benkő János, 76, 156, 159
 Benkő József, 9, 205
 Benkő Károly, 9, 10, 205
 Benkő Mátyás, 154
 Benkő Mihály, 63, 119
 Benkő Samu, 209
 Benő Máté, 180, 181

Bereczki Máté, 77, 126, 127, 131, 132, 133, 134, 136
 Bereczky Mihály, 94
 Bernád Ferenc, 40, 41
 Bernáld András, 176
 Bernáld család, 99
 Bernáld Ferenc, 150, 164, 178, 184, 203
 Bernáld János, 167, 168, 175, 177, 187
 Bernáld Klára, 99
 Bernáld Miklós, 30, 47
 Bernáld Péter, 198
 Bernárd család, 63
 Bernárd Ferenc, 63, 78, 118
 Bernát Ferenc, 178
 Bernáth Lukács, 73
 Berze Balázs, 139
 Berze Máté, 53
 Beszterce, 95, 96
 Besztercebánya, 96, 97
 Béta, 144
 Betfalva, 143
 Bethlen Farkas, 54
 Bethlen Ferenc, 161, 162, 165
 Bethlen Gábor, 2, 4, 7, 11, 13, 71, 72, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 202, 205, 206, 207, 208, 209, 211
 Bethlen Gergely, 113
 Bethlen István, 90, 101, 102
 Bethlenfalva, 141, 193
 Bibarczfalvi János, 138
 Bibarczfalvy János, 75
 Bicsak András, 52
 Bicsak Simonné, 52
 Bikafalva, 141, 197
 Bikfalva, 120, 157
 Bikfalvi András, 157
 Bikfalvi Gábor, 63, 120
 Bikfalvi György, 157
 Bikfalvi István, 63, 120, 157
 Binder Pál, 205
 Bíró Ferenc, 173
 Bíró György, 84, 105, 139, 140, 188, 190, 191, 192, 197, 201
 Bíró János, 84, 86, 104, 105, 137, 139, 170, 188, 190, 191, 197, 199, 201
 Bíró Jánosné, 197
 Bíró Kelemen, 181
 Bíró Miklós, 24
 Bíró Péter, 94, 132, 179
 Bíró Vencel, 205
 Bitá, 154, 184
 Blaskó János, 25
 Bocskai István, 66, 68, 70, 71, 79, 110, 113, 115
 Bocskor András, 104, 187, 190
 Bocskor János, 188, 190, 204
 Bocskor Pál, 64, 121, 187
 Bod András, 150, 179
 Bod Lukács, 154
 Bod Tamásné, 150, 154
 Bodó István, 64, 65, 122, 163
 Bodó János, 94
 Bodó Márton, 176
 Bodó Miklós, 64
 Bodó Péter, 163
 Bodok, 24, 120, 159
 Bodon, 128
 Bodor András, 184
 Bodor Balázs, 184
 Bodor György, 16, 205
 Bodor István, 133
 Bodor János, 151, 184
 Bodor Lőrinc, 63, 118
 Bodor Pál, 30
 Bodor Péter, 63, 118, 151, 184, 186
 Bodos, 155
 Boér Balázs, 64, 122
 Boér István, 104
 Bogárfalva, 194
 Bogáthi Boldizsár, 54, 57
 Boldizsár Deák, 197
 Boldizsár Kelemen, 157
 Boldizsár Lukács, 138
 Boldizsár Márton, 194
 Boldogasszonyfalva, 75
 Boncza János, 66, 124
 Bonfini, Antonio, 22
 Bónis György, 8, 205

Borbát János, 191
 Borbáth Károly, 206
 Borbély Ferenc, 94
 Borbély István, 108
 Borbély Kristóf, 131, 137
 Bordos, 141, 194
 Bornemissza Ferenc, 102
 Boros Fortunát, 206
 Borozdolo Lukács, 152, 181
 Bors György, 49
 Bors István, 166, 173
 Borsai György, 73
 Borsos Judit, 77
 Borsos Sebestyén, 41, 42
 Borsos Tamás, 7, 88, 94, 101, 102, 103, 116, 125, 126, 136, 145, 205, 206
 Borzánd, 49
 Borzova, 76
 Boso István árvája, 181
 Both András, 176, 179
 Both Bálint, 175
 Both Péter, 175
 Botos Gál, 128, 131, 132, 134, 135, 136
 Botz Miklós, 29
 Bögöz, 95, 121, 140, 192
 Bögözi András, 73, 86, 89, 93, 94, 104, 105, 107, 139, 140, 141, 144, 147, 148, 192, 193, 194, 197, 199, 201, 202, 204
 Bögözi Gergely, 124, 141
 Bögözi János, 25
 Bőjte János, 156
 Bölcs házi János, 194
 Bölön, 120, 155
 Bölöni Gáspár, 155, 165
 Bölöni Gergely, 178
 Bölöd, 127, 142, 194
 Bölödi András, 144
 Bölödi György, 206
 Bölödújfalú, 142, 194
 Brandenburgi Katalin, 97, 98, 102
 Brassó, 53, 95, 96
 Budai János, 94
 Burian Gergely, 189
 Bükkös, 95

C

Caspar Balázs, 66
 Chernezy Gáspár, 30, 51
 Chiani Gáspár, 123
 Chiani György, 123
 Chiender Gergely, 147
 Chioma György, 151, 161, 165
 Chiszar Miklós, 108
 Chiulak János, 160
 Chiutak György, 161
 Chiwdeor Péter, 153
 Chjakó Benedekné, 52
 Chjani György, 130
 Christely János, 175
 Chyaak Tamás, 94
 Chyány Ferenc, 51
 Chyeke Gergely, 166, 171
 Chyko Gergely, 52
 Cibrefalva, 141
 Ciriag János, 24
 Ciriak Bálint, 119
 Connert János, 9, 206
 Czakó Ferenc, 189
 Czako Gábor, 52
 Czakó János, 25, 76
 Czakó Pál árvája, 166
 Czerjék István, 162
 Czerjék Márton, 162
 Czia Demeter, 64, 119
 Czia Ferenc, 64, 119
 Cziko Mihály, 173
 Czimres Miklós, 63
 Cziriak Bálint, 64
 Czirják Bernád, 24
 Czirjék Antal, 24, 34
 Czirjék Balázs, 24
 Czirjék család, 24
 Czirjék Mihály, 24
 Czívres Miklós, 118
 Czizér Mihály, 159, 160
 Czizér Mihályné, 160
 Czizér Miklós, 160
 Czye Péter, 179, 184
 Czyko Imre, 167

Czyko Pál, 167
 Czywdeor Péter, 182
 Csabai Márton, 94
 Csákán Balázs, 137
 Csákány Balázs, 94
 Csákány Ferenc, 182
 Csákány János, 143
 Csáky Lászlóné Kálnoki Katalin, 112
 Csányi Gáspár, 64, 122
 Csányi György, 64, 75, 122, 137
 Csányi István, 30, 51
 Csatószeg, 167, 189
 Csavar Márton, 181
 Csavar Tamás, 181
 Csegez, 94, 96
 Cseh Miklós, 94
 Cseh Péter, 185
 Csehérfalva, 144
 Csehi Gergely, 94
 Csekefalva, 142, 195
 Cserefalva, 122, 133
 Cserei Mihály, 172, 173
 Cseri Benedek, 94
 Csetri Elek, 206
 Csicsai Kelemen, 188
 Csicsó, 121, 168, 172
 Csigedi András, 94
 Csíkfalva, 122
 Csiki László, 109
 Csikó Imréné, 188
 Csíkszék, 14, 24, 25, 37, 54, 60, 77, 92, 98, 99, 110, 121, 166
 Csíkszentgyörgy, 26
 Csíkszentimre, 28, 48, 95, 188
 Csíkszentlélek, 97
 Csíkszentmihály, 96
 Csíkszereda, 80, 88, 206
 Csiszér Ferenc, 174
 Csókafalva, 49
 Csoma György, 70
 Csomortán, 24, 30, 63, 118, 174, 181, 182, 185
 Csomortán István, 63, 118
 Csomortán Jánosné, 185
 Csomortán László, 24, 30
 Csomortán Miklós, 182

Csupor Miklós, 94
 Csutak Vilmos, 209
 Csüdör Péter, 186

D

Daczó Ferenc, 30
 Daczó Gergely, 47
 Daczó György, 30
 Daczó István, 29
 Daczó János, 60
 Daczó László, 136, 155, 156, 157, 158, 159, 164, 203
 Daczó Máté, 30
 Daczó Pál, 29, 47, 111
 Daczó Péter, 24
 Dako István, 131, 140
 Dako János, 132, 133, 137
 Dálnok, 94, 95, 118, 177
 Damiáni Pál Tamás, 185
 Damokos Benedek, 147
 Damokos család, 112
 Damokos Ferenc, 78, 103
 Damokos Ilonát, 99
 Damokos István, 47, 78, 99, 138, 150, 151, 164, 169, 175
 Damokos Kata, 99
 Damokos Mihály, 170, 171
 Damokos Péter, 47, 52
 Damokosfalva, 119
 Danch Péter, 76
 Dancz János, 76
 Dáné György, 108
 Danes Mihály, 174
 Daniel család, 10, 27, 30, 207
 Dániel Deák, 127, 136
 Dániel Ferenc, 95
 Daniel Mihály, 80, 87, 88, 93, 95, 103
 Dániel Mihály, 73, 78, 104, 137, 138, 140, 148, 155, 156, 191, 202
 Daniel Péter, 30
 Dániel Péter, 27, 64, 105, 121, 137, 191, 199, 201, 204
 Dávid Demeter, 184
 Dávid Lukács, 146
 Deák Benedek, 76
 Deák Farkas, 206

Deák István, 178
 Deák Mihály, 150
 Debrői István, 25
 Décsfalva, 140
 Deér József, 208
 Demény Lajos, 3, 12, 13, 55, 70, 71, 82, 86, 105, 125, 206, 209
 Demeter Dániel, 146
 Demeter Ferenc, 66, 104, 124, 142, 195
 Demeter István, 205
 Demeter Jakab, 147
 Demeter János, 144
 Demeter László, 206
 Demeter Mihályné, 109
 Demeterfalva, 133, 146, 196
 Demjén Mihály, 139
 Demjén Orbán, 24
 Dénes András, 25
 Dersi család, 117
 Dersi János, 75, 89, 92, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 202
 Dersi Mihály, 140, 192
 Dersi Péter, 73
 Dési János, 65, 123
 Déva, 60
 Dezső András, 177
 Dezső Ferenc, 177
 Dezső György, 177
 Dezső János, 177
 Dezső Mihály, 177
 Dienes Gergely, 147
 Dienes Máté, 155
 Dienes Tamás, 177
 Dienesi Imre, 129
 Dobai János, 145
 Dobos György, 76, 156
 Dobos János, 76
 Dolgos Miklós, 141
 Dombi Máté, 52
 Domokos Péter, 63, 118
 Donáth Ferenc, 153, 159, 165
 Donáth György, 152, 153, 161, 162, 163, 203
 Donáth István, 163, 165
 Donáth János, 153, 154, 159, 164
 Donáth Józsa, 162

Donáth Lukács, 153
 Donáth Mátyás, 162
 Donáth Péter, 88, 96, 153
 Dósa András, 136
 Dósa Elek, 206
 Dósa Tamás, 132, 137
 Dózsa György, 42, 55

E

Ege, 140, 192
 Egerházi Balázs, 74
 Egerpatak, 156
 Egyed Ákos, 3, 11, 14, 42, 206
 Egyed Máté, 95
 Ehed, 123, 130
 Elekes Andor, 9, 206
 Elekes János, 76
 Elekes Lukács, 76
 Elekes Tamás, 152, 183
 Emeczi Mihály, 119
 Endes György, 95
 Endes Miklós, 9, 10, 73, 112, 206
 Engel Pál, 14, 206
 Énlaka, 146
 Enyedi Miklós, 134
 Eördögh Gáspár, 127
 Eördögh Mihály, 151, 159
 Erdélyi István, 102
 Erdeo Márton, 74
 Erdőszentgyörgy, 132
 Eresztevény, 95, 157
 Eresztevény István, 157
 Eresztevényi Ferenc, 95
 Erős Máté, 52
 Erőss József, 206
 Esztelnek, 119, 152, 181
 Etéd, 145, 194
 Étfalva, 160

F

Fábián Mihály, 107
 Faluighi László, 132
 Fancsal, 147, 194
 Fancsali Balázs, 27
 Fancsali Ferenc, 147
 Fancsali János, 6, 106, 108

Farcád, 54
 Farcádszállása, 54
 Farkas Bálint, 183
 Farkas Boldizsárné, 162
 Farkas Ferenc, 59, 84, 88, 93, 95, 105, 137, 140, 141, 149, 167, 171, 188, 190, 192, 193, 197, 198, 199, 201
 Farkas István, 95
 Farkas Jakab, 95
 Farkas Pál, 41, 64, 121, 175
 Farkas Péter, 95
 Farkas Sándor, 63, 118, 183
 Farkas Tamás, 64, 121
 Farkaslaka, 54, 147, 194
 Farkaslaki András, 131
 Farkaslaki Mátyás, 104
 Fejér György, 28, 52
 Fejér Péterné, 172
 Fekete István, 104, 196, 200
 Fekete János, 146, 149
 Fekete Menyhárt, 133
 Fekete Pál, 64, 122
 Feldoboly, 156
 Felsőboldogasszonyfalva, 121, 193
 Felsőcsernáton, 150, 178
 Felsőfalu, 165, 188
 Felsőtorja, 118, 151, 179
 Felsővolál, 26
 Fenyéd, 148, 193
 Fenyőcsötört, 54
 Ferdinánd, I. 16, 29
 Ferenc Gerébné, 156
 Ferenc Mihály, 155
 Ferencz Antal, 52
 Ferencz György, 191
 Ferencz István, 200
 Ferenczi Benedek, 52
 Ferenczi György, 127
 Ferenczi István, 95, 193, 200
 Fiafalva, 95, 122, 143, 195
 Ficsur Péter, 130
 Fintaháza, 125
 Fodor Bálint, 73, 166, 188, 190, 204
 Fodor Ferenc, 173, 174, 177
 Fodor István, 95
 Fodor Mátyás, 130
 Fogaras, 95, 97
 Folyfalva, 134
 Fondor Ferenc, 106
 Fóris Gergely, 126
 Fóris György, 126
 Fóris Márton, 145, 194
 Forró András, 63, 120, 160
 Forró Gábor, 63, 120, 158, 160, 178
 Forró Márton, 63, 120
 Forró Péter, 152, 154, 183
 Forró Tamás, 160, 161
 Fosztó Bálint, 138
 Fosztó Imre, 138, 191, 200
 Fosztó Mátyás, 200
 Földvári János, 65, 123
 Fraknói Vilmos, 208
 Fráter György, 23, 29, 35, 39, 40, 110
 Futásfalva, 151, 179
 Füle, 138, 191
 Fülöp Mihályné, 150, 151
 Füstös Pál, 173

G

Gagy, 142, 195
 Gál Balázs, 182
 Gál Ferenc, 173
 Gál Gergely, 157, 177
 Gál Imre, 157, 177
 Gál János, 57, 75, 173, 183
 Gál Miklós, 129, 130, 137, 162
 Gál Péter, 84, 139, 149, 166, 190, 200
 Galambod, 127
 Gáldi László, 208
 Gálfalva, 75, 122, 123, 134
 Gálffi Ferenc, 124, 145, 201
 Gálffi Margit, 188
 Gálffy Farkas, 105
 Gálfi Ferenc, 64, 122
 Gálfi István, 64, 121, 167
 Gálfi János, 30, 197
 Gálfi Péter, 144, 168, 196
 Gáll János, 161
 Garda Dezső, 55, 207
 Gardai Tamás, 64, 122

Gáspár Balázs, 124, 145
 Gáspár Ferenc, 104, 144, 196, 200
 Gáspár János, 64, 70, 87, 103, 104, 122, 123, 126, 131, 132, 133, 135
 Gáspár Lőrinc, 131, 133, 136
 Gécsi András, 158
 Gécsi Ferenc, 158
 Géczy István, 126, 136
 Gedő Lukács, 200
 Geges, 131
 Gele István, 184
 Gele Mátyás, 151
 Geljen Tamás, 127
 Gerdei János, 133
 Gerdei Tamás, 65, 123
 Geréb András, 64, 66, 78, 87, 88, 89, 93, 104, 105, 122, 124, 140, 142, 143, 144, 148, 195, 199, 201, 202, 204
 Geréb Boldizsár, 133
 Geréb János, 93, 95, 96, 200, 201
 Geréb Miklós, 40, 41
 Gergely János, 25, 109
 Gidófalva, 160
 Gindely Antal, 207
 Glesan Kristóf, 134
 Golopi Sándor, 131
 Göröcsfalva, 175
 Gurzó Gergely, 175
 Gurzó István, 172, 173, 177
 Gurzó János, 176
 Gurzó Márton, 172, 173, 177
 Gyalakuta, 122, 123, 131
 Gyalakuti Mihály, 25
 Gyalu, 28, 41
 Gyárfás Györgyné, 157
 Gyárfás István, 151, 153, 184, 186
 Gyárfás Pál, 88, 95
 Gyárosfalva, 76
 Gyepes, 137, 190
 Gyepesi Ambrus, 41
 Gyergyószék, 46, 98, 99, 170
 Gyergyószentmiklós, 94, 96, 207
 Gyergyóújfalu, 53
 Gyerő Jánosné, 133, 134, 136
 Gyerőffy György, 113

Győrffy György, 14, 207
 Győrfi Sándor, 25
 György Geréb, 30, 158, 169, 174, 175, 189
 György János, 138, 167, 191
 György Máté, 107
 Györgyfi Lőrinc, 127
 Györgypál Miklós, 177
 Gyujtó Miklós, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 164
 Gyujtó Tamás, 160
 Gyulafehérvár, 69, 94, 95, 96, 97
 Gyulaffi László, 113
 Gyulafi Lestár, 67

H

Hadnagy András, 93, 166, 171, 173, 187, 188, 189, 190, 203, 204
 Hadnagy Andrásné, 173, 187, 188, 189, 190, 204
 Hadnagy Balázs, 63, 118, 150, 177, 179, 185
 Hadnagy Boldizsár, 157
 Hadnagy János, 77, 149, 150, 157, 160, 177
 Hadnagy Lukács, 146, 191
 Hadnagy Margit, 189
 Hadnagy Máté, 146, 147
 Hadnagy Mátyás, 104, 173, 174, 177, 187, 188, 189, 190, 204
 Hadnagy Mihályné, 150
 Hadnagy Tamás, 63, 118
 Hady István, 183
 Hajdú Péter, 197
 Halal András, 154, 156, 157, 184
 Haller István, 113, 125, 137
 Haller Péter, 100
 Hamar István, 59
 Hanuszik Elemér, 10, 207
 Haraly, 161
 Háromszék, 24, 25, 30, 37, 53, 54, 67, 70, 75, 88, 90, 91, 92, 95, 98, 104, 203, 206, 208
 Hatolyka, 119, 154, 183
 Havad, 132
 Hea Péter, 95
 Hegy Bálint, 141
 Hegy Máté, 155
 Henter András, 157, 164, 184
 Henter Bálint, 53

Henter Benedek, 63, 120
 Henter család, 99
 Henter Gergely, 155, 159
 Henter Gergelyné, 159
 Henter Margit, 155
 Henter Miklós, 49
 Herman, 138
 Hermány, 191
 Hidegkút, 142
 Hídvég, 96
 Hilib, 161
 Hoggyai István, 144
 Homoródszentmárton, 96, 190
 Homoródújfalú, 138, 191
 Horváth Gergelyné, 197
 Horváth György, 186, 187
 Horváth Györgyné, 186, 187
 Horváth János, 195
 Horváth Mihály, 170, 197
 Horváth Mihályné, 197
 Horváth Pál, 207
 Horváth Tóbiás, 161, 163
 Hozo Ferenc, 66, 124
 Hunyadi János, 38
 HURMUZAKI, 41, 207

I

Ikafalva, 151, 179
 Illés Máté, 146
 Illiesi János, 120
 Illési János, 63
 Illyefalva, 76, 120
 Illyés István, 184
 Illyés Istvánné, 184
 Imecs Damokos, 161
 Imecs Domokos, 160
 Imecs Mátyás, 99
 Imecs Mózes, 75
 Imecsfalva, 161
 Imre János, 166
 Imre Tamás, 166
 Imrefi Jánosné, 154
 Imreh István, 3, 10, 11, 12, 90, 92, 207
 Imreh János, 105, 187
 Imreh Lukács, 160

Imreh Tamás, 52
 Ince Balázs, 141
 Incefi György, 144
 Incze Balázs, 168, 169, 171
 Incze Bálint, 172
 Incze Gáspár, 172, 175, 177
 Incze János, 193, 199, 201
 Incze Tamás, 176
 Iromos Péter, 197
 Isak Demeter, 195
 Isak István, 156
 Istók János, 150, 179
 István Deák, 52, 64, 119, 150, 155, 157, 160, 165, 167, 168, 171, 188
 István Deákné, 188
 István Geréb, 196
 István György, 145
 István Márton, 80
 Istvánffy Miklós, 54
 Istvánházi Mihály, 95
 Iszlai Péter, 128
 Iszlai Tamás, 65, 122
 Iszló, 128
 Izabella királyné, 74
 Izsipi Péter, 25
 Izsó János, 54

J

Jahocz István, 150
 Jakab Elek, 9, 207
 Jakab Ferenc, 193
 Jakab György, 146, 179, 186
 Jakab György István, 179, 186
 Jakab István, 151
 Jakó Zsigmond, 3, 20, 21, 24, 32, 40, 44, 207, 209
 Jámosi János, 121
 Janczio Mihály, 160
 Jancsó Gáspár, 95
 Janka Mihály, 129
 Jankó Balázs, 158
 Jankó Boldizsár, 87, 95
 Jankó Ferenc, 95
 Jankó Gáspár, 63, 118
 Jankó Gergely, 63, 120

Jankó István, 155, 158
 Jankó János, 63, 120, 155
 Jankó Mihály, 149, 154, 156, 157, 160, 164, 177, 184, 203
 Jankó Miklós, 63, 120
 Jankó Péter, 64, 87, 119, 156, 158, 163, 165
 János, I. 44
 János deák, 128, 130, 135
 János Deák, 64, 104, 108, 122, 151, 155, 157, 161, 162, 163, 164
 János Geréb, 30, 47, 193
 János Mihály, 165
 János Péter, 167
 János Tamás, 66, 124
 János Zsigmond, 10, 29, 30, 36, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 111, 114
 Jánosfalva, 138, 191
 Jánosi Györgyné, 143, 144
 Jánosi Imre, 29
 Jánosi István, 138, 201
 Jánosi János, 64, 167, 188
 Jánosi Pál, 130
 Jánosi Tamás, 64, 121, 141, 149
 Jánosi Tamás árvája, István, 141
 Járαι István, 153, 161, 162, 164, 182, 183
 Járαι Istvánné, 162
 Jenőfalva, 170, 175
 Jobbágyfalva, 122, 123, 130
 Jobbágytelke, 123, 129
 Josa Gergely, 155

K

Kaba István, 175
 Kabos Farkas, 65, 122, 123
 Kacsó István, 146
 Kacsó János, 145, 149
 Kadács, 144, 196
 Kádár György, 134, 137
 Kadicsfalva, 147, 193
 Kak János, 158
 Kállay Ferenc, 8, 207
 Kálnaki János, 120, 155, 203
 Kálnok, 24
 Kálnoki Bálint, 24, 30
 Kálnoki Bedő István, 70

Kálnoki Benedek, 78, 155, 156, 157, 158, 159, 164
 Kálnoki család, 29, 209
 Kálnoki Istvánné Béli Anna, 112
 Kálnoki János, 63, 78, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 164, 185
 Kálnoki Sámuel, 13, 92, 209
 Kálnoki Tamás, 30
 Kály Nagy János, 128
 Kamuthy Farkas, 102, 103, 104, 105
 Kandó János, 108
 Kando Péter, 197
 Kaniztos István, 63, 118
 Kaniztos Mihály, 152, 153, 165, 180, 181, 182, 185, 204
 Kanta, 26
 Kányád, 109, 140, 192
 Kanyó Antal, 184
 Kanyó János, 184
 Karacsi György, 188, 189
 Karácson János, 197
 Karácson Mihályné, 144
 Karácsonfalva, 94, 133, 138, 191
 Karácsonfalvi Ferenc, 124, 149
 Karácsonfalvi István, 139
 Karkai András, 181
 Károly István, 153, 166, 171, 180, 181, 183, 184, 203
 Károly Róbert, 26
 Károlyi András, 57
 Károlyi Árpád, 208
 Kassa, 94, 97
 Kassai István, 174
 Kászón, 10, 17, 26, 96, 97, 205, 206
 Kászónfelsőfalva, 176, 186
 Kászoni János, 176
 Kászonszék, 10, 51, 60, 64, 67, 73, 74, 92, 96, 98, 99, 103, 104, 118, 165, 176, 203, 204
 Kászónújfalva, 186
 Káthai Ferenc, 40
 Káthai György, 40
 Katona István, 76
 Katona János, 172
 Kazinczy Gábor, 208
 Kebele, 128

Kebeleszentiván, 128
 Kecseti Boldizsár, 64, 66, 121
 Kedei Ferenc, 27
 Kedei Kelemen, 27
 Kedei Mihály, 106, 108, 124
 Kedey Pál, 5
 Kedves János, 175
 Kékedi Zsigmond, 93, 95, 99, 105, 196, 197, 199, 201, 204
 Kele Istók, 158
 Kelemen András, 168
 Kelemen Bálint, 64, 121
 Kelemen Dániel, 178
 Kelemen György, 173
 Kelemen Imre, 172, 189
 Kelemen Imréné, 178, 186
 Kelemen István, 145
 Kelemen János, 166, 173, 174, 177, 188, 190, 204
 Kelemen Lajos, 10, 207
 Kelemen Márton, 142
 Kelemen Máté, 176
 Kelemen Mihály, 77, 104, 151, 166, 168, 169, 170, 171, 174, 175, 177, 203
 Kelemen Pál, 146
 Kelementelke, 131
 Keljen Tamás, 127
 Kemenes György, 177
 Kemény Boldizsár, 95
 Kemény János, 152, 183, 185
 Kemény Jánosné, 152
 Kemény József, 207
 Kendi Antal, 29
 Kendi Ferenc, 29
 Kendi István, 73, 83, 88
 Kénos, 139, 190
 Kénosi János, 192
 Kenyeres Gergely, 177, 186
 Kenyeres Jakab, 177
 Kenyeres Mihály, 150
 Kerekes Miklós, 76
 Kerelőszentpál, 53
 Kerestel Mihály, 52
 Kerestelj János, 145
 Keresztes Ferenc, 95
 Keresztes István, 52
 Keresztúr, 50, 64, 122, 123, 125, 130, 143, 195
 Keresztúrfalva, 122, 143, 195
 Kereszturi György, 96
 Keresztúri István, 147
 Keresztúrszék, 64, 122
 Kézdi Mihály, 108
 Kézdiszék, 15, 31, 98, 99, 119, 149, 203
 Kibéd, 132
 Killjen Tamás, 129, 130, 133, 136
 Kilyén, 77
 Kilyéni Székely Mihály, 9, 207
 Killyén, 76, 158
 Király Mihály, 145
 Kis András, 76
 Kis Bálint, 125
 Kis Demeter, 65, 123
 Kis György, 129
 Kisborosnyó, 120, 159
 Kisfalud, 66, 94, 121, 127, 144, 196
 Kisgalambfalva, 143, 196
 Kisgörgény, 134
 Kiskede, 144, 195
 Kiss András, 80
 Kissolymos, 142, 195
 Kobai György, 157
 Kobori György, 157
 Koczkán Márton, 127
 Koczo Demeter, 166
 Kók János, 76
 Kolombán Ferenc, 66, 124
 Kolosváry Sándor, 207
 Kolozsvár, 1, 94, 96, 97, 113, 210, 211
 Komáromi István, 92, 109, 134, 135, 169, 170, 171, 202, 203
 Komolló, 157
 Koncz Mihály, 65, 77, 122, 142
 Koncz Pál, 65, 123
 Koncz Tamás, 65, 122, 123
 Kondrácz István, 152
 Kordes Pál, 76
 Kornis Boldizsár, 72
 Kornis család, 25, 35, 37, 92
 Kornis Farkas, 30, 54, 59

Kornis Ferenc, 73, 75, 84, 89, 92, 100, 103, 105, 106, 109, 112, 131, 132, 135, 137, 138, 139, 140, 142, 148, 191, 192, 194, 199, 201, 202, 204
 Kornis Gáspár, 92, 112
 Kornis Gergely, 25
 Kornis Katalin, 93, 96, 100
 Kornis Mihály, 30, 40, 41, 47, 49
 Kornis Miklós, 29, 30
 Kornis Zsigmond, 113, 208
 Korond, 96, 146, 194
 Koronka, 123, 128
 Kós Boldizsár, 158
 Kósa György, 96, 169, 197
 Kósa Imre, 96, 173
 Kósa István, 130
 Kósa László, 168
 Koss Boldizsár, 76
 Kovács András, 88, 96
 Kovács Antal, 73, 146, 149
 Kovács Gergely, 155
 Kovács György, 150, 177, 178
 Kovács Istók, 155
 Kovács István, 125, 126, 136, 162, 178
 Kovács János, 194, 197, 200
 Kovács Márton, 118
 Kovács Máté, 67, 129, 130, 132, 135, 202
 Kovács Mihály, 196
 Kovács Miklós fia István, 150
 Kovács Pál, 146
 Kovács Péter, 88, 142, 194
 Kovács Tamás, 155
 Kovacsóczy István, 102, 103, 104
 Kovászna, 119, 161
 Kozma Barnabás, 52
 Kozma Máté, 66, 124
 Kökös, 157
 Köles János, 160
 Köllő Miklós, 96
 Kölönte Béla, 10, 207
 Köpeczi Béla, 206
 Kőrispatak, 142, 194
 Kőröspatak, 159
 Kőszegi Jakab, 197
 Köteles István, 128

Kővári László, 207
 Kövér Gáspár, 153, 163, 164, 181, 182, 185
 Kövér István, 150, 160, 179
 Kövesd, 95, 126
 Kövesdi Pál, 127, 131, 136
 Középajta, 155
 Krasznahorka, 28
 Kristó Gyula, 14, 17, 19, 208
 Kristóf János, 107
 Kun Antal, 24
 Kun Bálint, 63, 118, 152, 180
 Kun Benedek, 30, 51, 129, 130, 136
 Kun család, 63
 Kun István, 133, 134, 153, 154, 164, 182, 185
 Kun János, 75, 89, 127, 128, 129, 130, 131, 135, 202
 Kun Péter, 152, 180
 Kurtapatak, 152, 181
 Kús Péter, 163
 Kuthi Péter, 158
 Kuthy András, 76
 Küküllőkeményfalva, 193
 Küsmöd, 121, 145, 194

L

Lácza András, 166, 171, 188
 Laczok Mihály, 24
 Lajos, I. 25
 Lajos, II. 24, 34
 Lajos István, 155
 Lajos Miklós, 174
 Lajos Péter, 174
 Lakatos Balázs, 146
 Lasanczi Andrásné, 160
 Lasanczi Mártonné, 159
 László, V. 26
 László András, 151, 179, 186
 László Balázs, 64, 119
 László Mihály, 175
 László Pál, 53
 Lázár András, 25, 27, 57, 64, 79, 104, 111, 121
 Lázár Balázs, 25
 Lázár Bálint, 26, 145
 Lázár Bernád, 29

Lázár család, 26, 30, 37, 64, 88, 89, 99, 112, 208
 Lázár Egyed, 64, 121
 Lázár Erzsébet, 100, 209
 Lázár Farkas, 30, 47, 99
 Lázár Ferenc, 25, 30, 51
 Lázár Gábor, 64, 121
 Lázár György, 64, 122, 123
 Lázár Imre, 30, 49, 51
 Lázár István, 30, 40, 41, 47, 93, 96, 103, 104, 112, 165, 170, 171, 172, 174, 176, 177, 186, 187, 190, 203, 204
 Lázár Istvánné, 186, 187, 190, 204
 Lázár János, 28, 29, 30, 41, 47, 51, 52, 92, 125, 126, 127, 131, 132, 133, 135, 168, 169, 170, 171, 177, 179, 186, 202, 203
 Lázár Judit, 99
 Lázár Lőrinc, 30
 Lázár Miklós, 208
 Lázár Pál, 173
 Lázárfalva, 167, 187
 Lécfalva, 95
 Lemhény, 153, 182
 Lengyelfalvi Boldizsár, 27
 Lészai Gáspár, 146, 147, 194
 Lippa vára, 103
 Lippai András, 6, 73, 105, 107, 108, 143, 147, 148, 193, 194, 195, 199
 Lisznyó, 156
 Literáti Ferenc, 73, 146
 Literáti Márton, 96, 178, 185
 Literáti Miklós, 65, 123
 Literáti Péter, 65, 123
 Liviu Moldovan, 11
 Lókod, 192
 Lokodi Péter, 27
 Lónyai Zsigmond, 102
 Lóránt Lajos, 208
 Losonczy Márton, 63, 120
 Lovász János, 194, 195
 Lőrinc Péter, 146
 Lőrincfalva, 75
 Lőrincz Balázs, 52
 Lőrincz István, 177
 Lötsey Spielenberg László, 9, 208
 Lövéte, 137, 191

Lukács András, 146
 Lukács Balázs, 141
 Lukács Demeter, 179
 Lukács Ferenc, 52
 Lukács István, 146, 170
 Lukács Lőrinc, 179
 Lukafalva, 75, 94, 125
 Lukinich Imre, 208

M

Madaras, 122, 123, 134, 170, 175
 Madéfalva, 121, 168
 Magh István, 96, 190, 199
 Magiari Balázs, 163
 Magyar Királyság, 3, 110, 114
 Magyarhidegkút, 195
 Magyar Mihály, 191
 Magyarország, 19, 38, 59, 73, 208
 Maios Tamás, 163
 Makai János, 96, 125, 126, 136
 Makfalva, 94, 131
 Makkai László, 206
 Makó György, 64, 119
 Maksa, 149, 177
 Málnás, 159
 Malomfalva, 125, 146, 196
 Mályusz Elemér, 11, 207, 208
 Margit asszony, 80
 Márk István, 76, 158
 Márk János, 76, 158
 Márk Miklós, 156
 Márk Pál, 76, 158
 Markó Pál, 191
 Márkos Balázs, 27
 Markos Lőrinc, 175
 Márkosfalva, 97, 154, 184
 Márkus Bernát, 52
 Maroskeresztúr, 49
 Marosújvár, 88
 Marosvásárhely, 7, 21, 23, 32, 80, 87, 94, 103, 207, 208, 211
 Marosvásárhelynek, 76
 Marosszék, 14, 21, 37, 60, 67, 70, 74, 76, 77, 98, 99, 104, 122, 123, 135, 202, 208
 Marosszentgyörgy, 94, 130

Marosszentkirály, 94
 Marosszereda, 65, 123
 Maróthy György, 104, 105
 Marthon András, 151
 Márthon Deák, 158
 Marthon István, 149
 Márton András, 29, 184
 Márton Deák, 64, 119, 150, 155, 161, 162, 165
 Márton Farkasné, 145
 Márton Ferenc, 177
 Marton Gáspár, 63, 118
 Marton György, 64, 121
 Márton Jakab, 177
 Márton János, 30, 177
 Márton Kovács, 63
 Mártonfalva, 154, 184
 Martonos, 122, 145, 182, 196
 Máté György, 149, 150
 Máté Tamás, 149
 Mátéfi János, 142
 Mátéfi Pál, 142
 Máthé Ferenc, 96
 Máthé János, 52
 Matis István, 180
 Matis János, 89, 180, 181, 184, 185, 203
 Matis Miklós, 180, 183
 Matis Tamás, 180, 185
 Mátfalva, 154, 184
 Matius János, 151, 152, 153, 164
 Matius Tamás, 151
 Mattis János, 192
 Mátfalva, 192
 Mátyás Hadnagy, 167, 171
 Mátyás pap, 168
 Mattys János, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 188, 203
 Mátyus János, 190
 Medesér, 144, 196
 Mengecz István, 129
 Menyhárt György, 76
 Mezei István, 197
 Mezei Miklós, 175, 177
 Mezőbánd, 97
 Mezőmadaras, 125
 Mihálcz család, 47

Mihálcz Erzsébet, 112
 Mihálcz Gábor, 64, 119
 Mihálcz Gergely, 47
 Mihálcz László, 64, 119
 Mihálcz Mihály, 29, 99
 Mihálcz Miklós, 30, 99
 Mihálcz Pál, 64, 119, 180, 181, 182, 185
 Mihálcz Tamás, 64, 119
 Mihály Deák, 121, 127, 156, 178, 186, 188, 189, 196
 Mihály Ferenc, 143, 149, 196, 199
 Mihály Gergely, 177
 Mihály István, 176
 Mihály János, 106, 152, 180
 Mihály Mátyás, 105, 200
 Mihály Pál, 76, 159
 Mihály Péter, 144
 Mihály Tamás, 193
 Mihályfi Ferenc, 27
 Mihályfi István, 24
 Mihályfi Tamás, 42
 Mihecz János, 63, 120
 Mikes Benedek, 30, 64, 119, 161, 162, 163, 164, 203
 Mikes Boldizsár, 161, 162, 163, 164
 Mikes Gábor, 93, 96, 154, 160, 162, 165, 184, 185
 Mikes Gáborné, 154, 160, 162, 165, 184, 185
 Mikes György, 64, 119
 Mikes János, 47
 Mikes Kelemen, 112, 113
 Mikes Mihály, 30, 92, 112
 Mikes Miklós, 47
 Mikes Zsigmond, 64, 75, 119, 148, 161, 162, 164, 203
 Mikháza, 129
 Miklós Balázs, 52
 Miklós Ferenc, 66, 104, 109, 124, 144, 149, 194, 195, 196, 198
 Miklós Geréb, 47
 Miklós György, 190
 Miklós Márton, 84, 177, 190, 200
 Miklós Péter, 158
 Miklós Sigmund, 176
 Miklós Tamás, 177, 178, 186

Miklósfalva, 94, 141, 192
 Miklósvára, 155
 Mikó család, 34, 73, 100
 Mikó Ferenc, 73, 88, 96, 101, 103, 104, 112, 116, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 187, 188, 189, 190, 204, 208
 Miko G. György, 179
 Mikó György, 63, 103, 120, 125, 136, 150, 151, 152, 153, 154, 158, 159, 164, 179, 180, 181, 184, 185, 203, 204
 Mikó Imre, 8, 206
 Mikó István, 159
 Mikó János, 28, 52
 Mikó Lőrinc, 25
 Mikó Mihály, 24, 155, 159
 Mikó Miklós, 30, 159, 164
 Mikó Tamás, 167, 169, 171, 189
 Mindszenti Benedek, 54, 111, 142
 Miske György, 131
 Modra, 21
 Molnár Máté, 76
 Molnár Miklós, 76
 Molnos Péter, 200, 201
 More István, 64, 122
 Mosa János, 127, 133, 136

N

Nagy Albert, 69
 Nagy Ambrus, 52
 Nagy András, 52, 141, 160, 173
 Nagy Andrásné, 173
 Nagy Bálint, 52
 Nagy Boldizsár, 96, 134, 143
 Nagy Ferenc, 66, 124, 173, 183
 Nagy Gergely, 88, 96, 142, 143, 144, 148, 157
 Nagy György, 52, 65, 123, 124, 135, 155
 Nagy István, 63, 65, 119, 123, 152, 154, 170, 180, 183, 184, 185
 Nagy Iván, 208
 Nagy Jakab, 124
 Nagy János, 65, 123, 129, 141, 149, 157, 208
 Nagy Jánosné, 157
 Nagy László, 208
 Nagy Lőrinc, 124
 Nagy Márton, 126, 128
 Nagy Máté, 29, 52, 73, 96, 124

Nagy Menyhárt, 64, 70, 124, 191, 192
 Nagy Mihály, 120, 133, 156, 158
 Nagy Miklós, 63
 Nagy Pál, 130, 151, 157, 193
 Nagy Pál árvája, 151
 Nagy Péter, 130, 155
 Nagy Péterné, 155
 Nagy Simon, 76
 Nagy Szabó Ferenc, 7, 54, 57, 59
 Nagy Tamás, 64, 121, 155
 Nagyadorján, 131
 Nagyajta, 155
 Nagyajtai Cserei Balázs, 29
 Nagyajtai Kovács István, 207
 Nagyborosnyó, 120, 156
 Nagygalambfalva, 143, 196
 Nagykedde, 144, 196
 Nagysolymos, 142, 195
 Nagyszombat, 94, 95, 96
 Náznánfalva, 127
 Nemes Balázs, 96, 155, 157, 158, 165
 Nemes Bálint, 180
 Nemes család, 25, 34
 Nemes János, 151, 153, 155
 Nemes Mihály, 25, 150, 179, 181, 185
 Nemes Tamás, 201
 Némethy Gergely, 73
 Novaj, 97
 Nyárádtő, 75, 125
 Nyerges Bálint, 156
 Nyerges Tamás, 76, 158
 Nyilazo János, 128
 Nyíró András, 73
 Nyújtód, 153, 182
 Nyujtódi Demeter, 122, 195
 Nyujtódi Ferenc, 195
 Nyujtódi György, 30, 48, 59, 122
 Nyujtódi István, 195
 Nyujtódi Pál, 25, 27

O

Oborni Teréz, 208
 Oklánd, 138, 191
 Okuttjawethi Péter, 128
 Oláh Máté, 107

Oláh Miklós, 22
 Olasztelek, 138
 Oltszem, 120, 159
 Orbai István, 180
 Orbaiszék, 98, 99, 119, 161
 Orbán Balázs, 12, 208
 Orbán Ferenc, 109, 197
 Orbán György, 147
 Orbán István, 73, 139, 147, 193, 194, 197, 199
 Orbán János, 73, 109, 139, 143, 145, 149, 193, 196, 197, 199
 Orbán Jánost, 73
 Orbán Lőrinc, 128, 136
 Orbán Máté, 108
 Orbán Péter, 146, 197, 200
 Orbó György, 63, 120
 Orgona Angelika, 208
 Oroszfalu, 154, 183
 Oroszhegy, 90, 147, 193
 Oswát Bertalan, 138
 Óvári Kelemen, 207
 Ózdfalva, 121

Ö

Ördög Mihály, 76, 186
 Ördögh Mihály, 151

P

Páké, 162
 Pakot András, 107
 Pakot Mihály, 108
 Pál Lukács, 163
 Pál Mihályné, 52
 Pál Thamás Demién, 150
 Pál-Antal Sándor, 11, 208
 Pálfalva, 54, 147, 168, 174, 194
 Pálfalvi István, 139, 149, 193
 Pálfalvi Mihályné, 145
 Pálffy Ferenc, 73, 104, 105, 108
 Pálffy György, 104
 Pálffy János, 75
 Pálmay József, 10, 208
 Pálosi János, 73, 109, 140, 141, 197
 Páltamás István, 179
 Páltamás János, 179
 Pap János, 157

Papolc, 96
 Patakfalva, 139, 193
 Patakfalvi István árvái, 146
 Patakfalvi Kelemen, 27
 Patakfalvi Lukács, 27
 Patakfalvi Péter, 27
 Pataki János, 128, 136
 Pataki József, 10, 11, 12, 92, 105, 207, 209
 Pataki Mátyás, 185
 Pataki Mihály, 76, 158, 183
 Pató Menyhárt, 136, 170
 Pató Menyhértné, 171
 Páva, 97, 119, 162
 Péchi Simon, 70, 73, 87, 89, 93, 101, 103, 105, 107, 112, 113, 142, 148, 199, 201, 202, 204
 Péntek Lukács, 128
 Pernyeszi István, 53
 Perusith Máté, 54
 Peselnek, 26, 95, 97
 Péter deák, 104
 Péter Deák, 166, 171, 173, 177
 Péter György, 52
 Péter István, 96, 175, 177
 Péter Jánosné Ilona asszony, 105
 Péter Katalin, 208
 Péter Tamás, 52
 Peterdi Ferenc, 123
 Péterffi Mihályné, 201
 Péterfi István deák, 80
 Péterfi Mihály, 195
 Petki Bálint, 29, 30
 Petki család, 100, 106, 112
 Petki Dávid, 92
 Petki Farkas, 93, 106, 167, 168, 171, 172, 187, 190, 203, 204
 Petki Farkas árvái, 168
 Petki Farkasné, 93, 106, 167, 168, 171, 187, 190, 203, 204
 Petki Ferenc, 88, 93, 96
 Petki István, 97, 103, 174, 177
 Petki János, 59, 64, 67, 68, 70, 71, 72, 78, 80, 84, 87, 93, 96, 100, 105, 121, 137, 138, 139, 140, 141, 144, 145, 147, 148, 190, 192, 199, 201, 202, 204

Petki Jánosné, 84, 93, 105, 137, 138, 139, 140, 141, 144, 145, 147, 148, 190, 192, 199, 201, 202, 204

Petki László, 47, 49

Petki Mihály, 30

Pető András, 65, 123, 125, 127, 136, 137, 150, 151

Pető Andrásné, 150

Pető János, 155

Phileop György, 65, 123

Phúlep István, 129

Phulep Miklós, 129

Pókai árvái, 166, 167

Pókai Balázs, 29, 64, 121

Pókai György, 125, 136

Pókai Péter, 125, 137

Pokol Mihály, 76, 158

Pokoly József, 110, 208

Polyán, 152

Porta, 102, 103

Pozsgai György, 97

Prodan, 208

R

Rácz Anna, 152

Rácz György, 78

Rácz Lukács, 151

Rácz Péter, 63, 118

Rádai János, 196, 201

Rádai Pál, 84

Ráday Borbála, 96

Radnót, 88, 96

Radu Serban, 103

Radvánszky Béla, 208

Rákóczi György, I. 208

Rákóczi Zsigmond, 71, 72, 113

Rákosi András, 150

Rákosi Demeter, 178

Rákosi Lőrinc, 150, 151, 178, 179, 185, 204

Rákosi Miklós, 150

Rápolti János, 138

Rava, 195

Ravazdi György, 57

Recsenyéd, 138

Réthy Anna, 99

Réthy István, 99

Rethy Ferenc, 160

Réty, 63

Rigmány, 135

Rugonfalva, 122, 143, 196

Rugonfalvi Kiss István, 9, 72, 209

S

Sáfár Istvánné, 153, 164

Salamon Ferencné, 162

Salamon István, 29

Salamon Lőrinc, 64, 121

Salamon Tamás, 52

Sámbokrédi Mihály Deák, 64

Sámdor Mihályné, 52

Sándor család, 27, 29, 209

Sándor Ferenc, 64, 119, 174

Sándor Ferenc, 162

Sándor Gábor, 162

Sándor Imre, 209

Sándor István, 28, 52, 162

Sándor János, 112, 176

Sándor Mátyás, 64, 119, 162

Sándor Mihály, 27, 28, 29, 41, 112, 140, 162, 192

Sándor Miklós, 64, 119, 162

Sándor Péter, 150, 168, 171, 172, 173

Sándorfalva, 139, 192

Sántha Ferenc, 156

Sár Péter, 65, 123

Sárfalva, 95, 153, 183

Sas Benedek, 66, 124

Sebe Péter, 145

Sebestien Péter, 66

Sebestyén András, 97, 106

Sebestyén Bálint, 155

Sebestyén István, 74

Sebestyén János, 63, 120

Sebestyén Péter, 124

Sebestyén Zsigmond, 155

Segesvár, 62

Selye, 75, 130

Semjén Miklós, 105, 196

Sendi Jánosné, 179

Sényői Pál, 19, 20

Seprőd, 133

Sepsiszek, 47, 63, 70, 98, 99, 120
 Sepsiszentgyörgy, 76, 95, 209
 Sepsiszentkirály, 73
 Sepsizoltán, 24
 Séra János, 76
 Sideli Péter, 180
 Sidó György, 127
 Siger Zsigmond, 64, 122
 Sigmond Ferenc, 168, 169
 Sigmond Gergely, 153, 182
 Sigmond István, 152, 153, 163, 164, 181, 182, 185
 Sigmond János, 176
 Sigmond Márton, 84, 190, 191
 Siklód, 145, 194
 Silester János, 157
 Silester Mihály, 155, 158
 Sillo Istók, 155
 Silvester András, 158
 Simon András, 172
 Simon Mihály, 64, 119, 163
 Simond István, 153
 Simonfi Simon, 97
 Sinfalva, 96
 Sinka Bálint, 131
 Sipos Simon, 151, 184
 Só István, 130, 136
 Sófálva, 146, 194
 Sófálvi János, 146
 Sok Máté, 52
 Somlyai János, 187
 Somodi Gáspár, 63, 118
 Somodi Péter, 150
 Somodi Tamás, 150
 Somosd, 122, 134
 Sós István, 133, 134
 Sögön Balázs, 183
 Sövényfalvi Dániel, 127
 Süketfalva, 122, 123
 Sükő, 145, 197
 Sükösd Benedek, 29, 173
 Sükösd György, 134, 137, 180, 182, 185
 Sylvester András, 76
 Szabéd, 127
 Szabó Bertalan, 147
 Szabó Dávid, 127, 137
 Szabó Ferenc, 55, 197
 Szabó Gergely, 84, 196
 Szabó György, 158, 205
 Szabó István, 76
 Szabó János, 156, 177
 Szabó Károly, 8, 24, 206, 209
 Szabó Márton, 96, 97
 Szabó Máté, 66, 143, 150
 Szabó Mátyás, 108, 124, 144, 177, 197
 Szabó Mihály, 126, 129, 176
 Szabó Miklós, 166, 188
 Szabó Pál, 177
 Szabó Tamás, 156
 Szaczva Máté, 156
 Szacsva, 156
 Szacsvai Ferenc, 63, 119, 181, 185
 Szacsvai Ferencné, 181, 185
 Szacsvai László, 156
 Szádeczky Kardoss Lajos, 8, 9, 15, 22
 Szakács János, 97
 Szakács Miklós, 94
 Száldobos, 95, 97, 138, 191
 Száltelek, 97, 128
 Szamosközy István, 57, 58, 209
 Szaniszló Mihály, 143
 Szaniszló Miklós, 185
 Szapolyai János, 27, 36
 Szárazajta, 156
 Szárazpatak, 26
 Szárhegy, 27, 94, 121, 170, 172
 Szász Gáspár, 76
 Szász Simon, 106
 Szászkézd, 15
 Szászorbo, 15
 Szászsebes, 15
 Száz János, 146
 Száz Lőrinc, 96
 Szeben, 94, 95, 96
 Székel Boldizsár, 151, 156
 Székely Attila, 205
 Székely Balázs, 88, 177
 Székely Benedek, 142, 149
 Székely Boldizsár, 64, 119

Székely Ferenc, 27, 47
 Székely Gáspár, 134
 Székely György, 41
 Székely István, 64, 121, 141
 Székely János, 64, 65, 66, 122, 124, 142, 147, 149, 193, 195, 196, 200
 Székely László, 63, 118, 177
 Székely Márton, 162
 Székely Mihály, 65, 123
 Székely Miklós, 64, 121, 127, 129, 130, 134, 135, 168, 169, 170, 189
 Székely Mózes, 59, 60, 67, 88, 97, 101, 195, 196, 197, 199
 Székely Pál, 144, 148, 196, 199, 200
 Székely Péter, 118, 151, 180, 186
 Székely Péterné, 151, 180, 186
 Székelybánja, 43
 Székelykeresztúr, 87
 Székelyszállítás, 97, 141, 195
 Székelytámadt, 43, 46
 Székelyudvarhely, 76, 96, 206
 Székes, 128
 Szekfű Gyula, 209
 Szél Jánosné, 127
 Szemere Mihályné, 195
 Szentábrán, 195
 Szentalmási László György, 5
 Szentanna, 128
 Szentdemeter, 122, 141, 194
 Szenté Pétert, 108
 Szenterzsébet, 97, 122, 142, 195
 Szentgyörgyi Mária, 10, 209
 Szentháromság, 131
 Szentimre, 76, 121, 133, 167, 173
 Szentistván, 133
 Szentiván, 63, 120, 123, 125, 157
 Szentiváni Mihály, 125
 Szentkatolna, 152, 183
 Szentkirály, 76, 123, 127, 147, 158, 166, 173, 189, 193
 Szentkirályi Márton, 162
 Szentlélek, 107, 118, 147, 151, 166, 174, 180, 189, 194
 Szentmihályfalva, 96
 Szentmiklós, 125, 144, 168, 170, 172, 196

Szentpál, 138, 192
 Szentpáli János, 97
 Szentpéter, 138
 Szentrontás, 75, 94, 131
 Szép Antal, 66, 124
 Szép István, 132
 Szeredai János, 125, 131, 133, 134, 136
 Szikszai György, 151, 153
 Szilágyi Sándor, 8, 78, 206, 209
 Szilveszter György, 65, 123
 Szolga Miklós, 36
 Szolokma, 121, 145, 194
 Szombatfalva, 121, 147, 197
 Szombatfalvi Benedek, 59, 64, 121, 144
 Szombatfalvi család, 108
 Szombatfalvi Gergely, 27
 Szombatfalvi János, 108
 Szombatfalvi Péter, 107, 108, 197, 201
 Szonda István, 180
 Szopos Péter, 173
 Szotyor, 76, 157
 Szováta, 132
 Szőke György, 143
 Szőke Péter, 135, 136
 Szörcei Demeter, 30
 Szövérd, 122, 123
 Suhay Gáspár, 81
 Szurkos György, 63, 118, 153, 183, 185

T

Takács Ferenc, 52
 Tamás Balázs, 157
 Tamás Bálint, 141
 Tamás deák, 135
 Tamás Deák, 156, 157
 Tamás Edit, 208, 209
 Tamás Gergely, 186
 Tamás János, 170
 Tamásfalva, 96, 119
 Taploca, 174
 Tarchja István, 66
 Tarcsafalva, 122, 146, 196
 Tarcsafalvi Albert, 105, 107, 124, 144, 145, 146, 149, 196, 199, 201
 Tarcsafalvi Márton, 30

Tarcsafalvy Albert, 104, 105
 Tarnóc Márton, 209
 Tatár Gergely, 25
 Tatros, 95
 Tekerőpatak, 170, 172
 Telegd, 14
 Telegdi Mihály, 46, 50
 Telek, 119
 Telekfalva, 139, 193
 Temesvári Szabó György, 65, 122
 Texe Ferenc, 187, 190
 Texe Miklós, 52
 Thamásfalvi András, 162
 Thamásfalvi János, 163
 Thamásfalvi László, 162
 Thofalvi Gáspár, 127
 Tholdalagi család, 100
 Tholdalagi Mihály, 75, 88, 102, 103, 104, 105, 112, 161, 205
 Tholdi György, 125
 Thoroczkai István, 113
 Tibald Mihály, 159
 Tibaldi András, 106
 Tibold, 147, 193
 Tiboldi György, 147, 149
 Tiboldi Tamás, 193, 199, 201
 Timafalva, 143, 196
 Toldi István, 57
 Tombold Ferenc, 145, 194, 200
 Tombold Mihály, 64, 121
 Tombold Miklós, 145
 Tompa, 63, 87, 97, 120, 131, 159, 164
 Tompa Ambrus, 63, 120
 Tompa András, 159
 Tompa István, 159, 164
 Tompa János, 63, 97, 120
 Tompa Mihály, 159
 Tompa Miklós, 63, 120
 Tompa Pál, 87
 Tompai Máté, 131, 133
 Tompotine, 153
 Torboszló, 94, 134
 Torda, 15, 89, 94
 Toroczkai István, 173
 Tóth Balázs, 30, 51, 122

Tóth Ferenc, 122
 Tóth István, 136, 145
 Tóth Mihály, 135, 193, 202
 Tőkés András, 132, 134
 Tőkés Mihály, 133
 Török Gáspár, 88, 147, 149, 193
 Török Gyurkó, 192
 Török Istvánné, 150, 152, 160, 164
 Török János, 140, 146, 196
 Török Lőrincné, 197
 Török Máténé, 179
 Török Mihály, 63, 118, 168, 171, 173
 Tösér Mihály, 193
 Tusa Gergely, 178, 184, 186
 Tusnád, 167, 174, 187
 Tuson Mihály, 97
 Tüdösné Simon Kinga, 209, 210

U

Udvarfalva, 127
 Udvarhely, 10, 27, 46, 66, 121, 141, 197, 207
 Udvarhelyi Boldizsár, 147
 Udvarhelyszék, 4, 10, 14, 21, 30, 54, 59, 64, 67, 69, 70, 72, 74, 86, 90, 92, 97, 98, 99, 101, 105, 121, 148, 202, 204, 207, 211
 Ugron Mózes, 161
 Ugron Pál, 6, 87, 88, 89, 93, 97, 104, 105, 107, 109, 124, 139, 140, 146, 147, 148, 162, 192, 193, 197, 199, 201, 202, 204
 Ugron Tamás, 49
 Újszékely, 142, 195
 Ukythienith István, 65, 123
 Ulászló, II. 20, 21, 35
 Uzon, 120, 157

V

Vacsárcsi, 121, 167, 172
 Vadad, 123, 129
 Vadasd, 131
 Vágás, 109, 144, 197
 Vágási János, 143, 144, 197, 199
 Vaina Tamás, 162
 Vaja, 97, 134
 Vaja András, 97
 Vajai János, 126, 128, 130, 132, 134, 135, 202
 Vajda István, 178

Vajda Márton, 76
Vajdaszentiván, 96
Vajna István, 162
Várad, 94, 96, 97
Váradi Pál, 30, 51
Váralliai Pál, 145
Vardotfalva, 175
Varga Gergely, 94
Varga István, 97
Vargyas, 34, 95, 121, 137, 191
Várhegyi Ferenc, 163
Vári Miklós, 134, 136, 186
Városfalva, 138, 191
Vas Mihály, 159, 161
Vas Péter, 66, 124
Vaska Tamás, 118
Vasko Tamás, 63
Vass Miklós, 210
Vatai Péter, 158
Vayna Mihály, 66
Vécke, 94
Végh András, 150
Végh Ferenc, 150
Végh István, 150
Végh Pál, 73
Vekov Károly, 209
Veres Benedek, 161
Veres István, 63, 107, 118
Veres János, 52, 133, 159, 178
Veres Lőrinc, 192
Veres Mihály, 173
Veres Péter, 152, 180, 181
Veres Tamás, 169, 171
Veress Dániel, 210
Veress Endre, 210
Veseleny Boldizsár, 140
Vigh Lukács, 125, 133
Vitéz Mihály, 44, 58, 59, 60, 64, 67
Vitus János, 52
Vízi István, 173
Vofkori Mária, 210

Z

Zab Dávid, 97
Zabary Demeter, 167

Zabó István, 66
Zabó Mátyás, 66
Zabola, 96, 119, 161
Zacsvai Ferencné, 152
Zacsvai János, 152
Zágon, 95, 119
Zakmári Márton, 163
Zalán, 53, 120, 158
Zalanczi Gábor, 133
Zanizlo Miklós, 150, 178
Zayson Mihály, 76
Zeleméry Péter, 30, 51
Zengjel Ferenc, 133
Zentkirály Balázs, 73
Zeocz Bálint, 162
Zeocz Mihály, 162
Zeörchi Demeter, 64, 119
Zeörchi Menyhárt, 64, 119
Zetelaka, 90, 96, 148
Zoltán, 76, 159, 205
Zonda Gábor, 157
Zonda István, 152, 157
Zonda Istvánné, 157
Zonda Miklós, 63, 120
Zoványi Jenő, 110, 210
Zöld Máté, 172
Zurkos György, 153
Zylvassy Ján, 76
Zsámbokréty Miklós, 93, 97
Zsigmond János, 97
Zsögöd, 121, 174